

**2012 JURIDISKĀS
KOLEDŽAS
ZINĀTNISKIE
RAKSTI**

UDK 32
UDK 34=6

Juridiskās koledžas zinātniskie raksti 2012.–
Rīga: Juridiskā koledža, 2012.– 196. lpp.

Krājuma zinātniskais redaktors: *Dr.habil.sc.pol., Dr.iur.* **Tālavš Jundzis**

Literārā redaktore un maketētāja: **Anita Rudziša**

Priekšvārds

Pārvarot krīzes un ekonomiskās grūtības, Juridiskās koledžas Zinātnisko rakstu krājums nu jau ceturto reizi ierastajā periodiskumā un noteiktajā laikā atkal nāk pie saviem lasītājiem. Šis izdevums balstās un konferencēs materiāliem, kas notika 2011. gada decembrī Juridiskajā koledžā, piedaloties plašam interesentu lokam. Arī tiem, kuri nevarēja apmeklēt šo konferenci, šis izdevums ļaus iepazīties ar pētījumu rezultātiem aktuālās politikas, ekonomikas un tiesību tēmās.

Līdzīgi kā iepriekšējos Juridiskās koledžas Zinātnisko rakstu krājumos arī šajā izdevumā ievietoti gan akadēmiskā personāla, gan studentu un absolventu raksti. Ļoti priecājamies, ka absolventi arī pēc koledžas pabeigšanas turpina ar mums sadarboties, tajā skaitā piedaloties mūsu konferencēs un publicējot rakstus koledžas izdevumos.

Tālavas Jundzis
Dr.habil.sc.pol., Dr.iur.,
Juridiskās koledžas direktors

SATURA RĀDĪTĀJS

I Akadēmiskā personāla raksti

Eduards Bruno Deksnis Finansiālās krīzes izaicinājumi Eiropas Savienībā	7
Oskars Garkājs Eiropas Savienības prezidentūra: Latvijas iespējas	17
Sanita Gavrilova Latvijas ilgtspējīgas attīstības stratēģijas pamatuzstādījums: laimīgs cilvēks labklājīgā valstī	27
Tālavas Jundzis Vēlēšanu sistēma Taivānā	36
Alda Malnača Laulāto mantisko attiecību tiesiskā regulējuma pilnveidošana	47
Ruta Mekša Tiesības uz dzīvību (Latvijas Republikas Satversmes 93. pants)	54
Vineta Mistre Par pārkāpumiem ceļu satiksmē piemērota naudas soda izpildes tiesiskās un praktiskās problēmas	70
Līga Mizovska Ievešana nekustamā īpašuma valdījumā	83
Nikolajs Ozoliņš Risku sadales problēmas publiskās un privātās partnerības līgumos	101
Iveta Puķīte Dzīvojamo māju pārvaldīšana, izmantojot Kaizen principus	115
Gunārs Tauriņš Politikas vadīšanas pamatvirzienu konflikts	127

II Absolventu un studentu raksti

Ilvija Ābelīte Eiropas Lauksaimniecības fonda lauku attīstībai tiesiskais regulējums un praktiskā darbība Latvijā	140
Sanita Javoīša Civiltiesiskās atbildības problemātika personas goda un cieņas aizskaršanas gadījumos	151
Māra Mīkule Izaicinājumi kopīpašuma pārvaldīšanā un apsaimniekošanā	163
Gunta Riktēre Valsts tiesu ekspertīžu biroja teorētiskie un praktiskie aspekti	172
Ilze Trumpele Uzturlīdzekļu piedziņa	181
Juridiskās koledžas izdevumi	193

Ph.D. Eduards Bruno Deksnis

FINANSIĀLĀS KRĪZES IZAICINĀJUMI EIROPAS SAVIENĪBĀ

Atslēgvārdi: pasaules ekonomiskā lejupslīde, Eiropas Savienība, eiro ieviešana, Stabilitātes un Izaugsmes pakts, Eirozonas krīze, suverēni parādi, budžeta disciplīna, Ekonomikas un monetārā savienība, Eiropas Komisija, Eiropas Centrālā banka, Eiropas pakts, Eiropa 2020

Ievads

Eiropas Ekonomikas kopienas dibināšanas (Romas) Līguma sākotnējā redakcijā (no 1956. g.)¹ ES Institūciju un Dalībvalstu kompetenču sadalījums ekonomiskos un monetāros jautājumos pārvalstiskajām institūcijām nav ierādītas jebkādas kompetences. Šodien aktuālā ES Ekonomikas un monetārā savienība (EMS) pirmo reizi pieminēta Māstrihtas Līgumā par Eiropas Savienību (1992. g.).²

Eiropas Savienība, kopš tās izveidošanas 1993. g., pieredzējusi dažādus laikus, kad ekonomiskā lejupslīde piedzīvota tās Dalībvalstīs, bet krīze, kas iestājās pasaules mērogā ar ASV banku bankrotiem 2006. g. pavasarī, šodien nav pilnība pārvarēta, toties jaunākais izaicinājums pasaules ekonomiskajai stabilitātei izriet no ES ekonomiskā lepnuma, vienotās valūtas eiro (*euro*) atduršanās pret atsevišķu ES Dalībvalstu vairāk nekā vieglprātību, drīzāk ar apzinātu un ilgstošu ekonomiski ļaunprātīgu rīcību.

Populārā līmenī vienotās valūtas pievilcība ir iedragāta, kam gan nav būtisku juridisku seku tām ES Dalībvalstīm, kas vēl nav pievienojušās eirozonai³, toties ir politiska rezonanse. Daudz nopietnāks ir pasaules spekulatīvo valūtas tirgu darbinieku signāls, ka eiro varētu būt apdraudēts, neraugoties uz to, ka šīs valūtas faktiskais garants – Vācijas ekonomiskā sistēma nav radījusi šos draudus.

Šinī rakstā vispirms ieskicēsim vēsturisko un juridisko fonu pašreizējam ES ekonomiskajam izaicinājumam. Netiks piedāvāts izaicinājuma atrisinā-

1 Šodien abiem – Māstrihtas un Romas līgumiem, ir papildināts un grozīts saturs. Romas līgums (termins nav aktuāls, tikai ar vēsturisku nozīmi) pat pārdēvēts kā Līgums par Eiropas Savienības darbošanos. Māstrihtas Līguma par Eiropas Savienību nosaukums saglabājies, bet tas vairs netiek dēvēts par Māstrihtas Līgumu.

2 Turpat.

3 Resp. to 17 ES dalībvalstu grupa, kas aizvietojušas nacionālo valūtu ar vienoto valūtu – eiro.

jums, bet gan kritiski novērtēti dažādie šī krīzes risinājuma varianti, kuros ES institūcijām būs jāuzņemas lielāka atbildība un Dalībvalstīm jāpilda tās juridiskās saistības, kas līdz šim izrādījušās deklaratīvas, nevis operatīvas.

Eiropas Savienības ekonomiskā pārvaldība

Eiropas Ekonomikas kopienas dibināšanas (Romas) Līguma preambulā pieteikts līgumslēdzēju pušu politiskais atbalsts dalībvalstu ekonomisko sistēmu saskaņošanai (nevis apvienošanai), resp. “stiprināt savu tautsaimniecību vienotību un nodrošināt to harmonisku attīstību, mazinot atšķirības, kas pastāv dažādu reģionu starpā, un mazāk attīstīto reģionu atpalicību”. Pilnvarojums ES Institūcijām īstenot Ekonomikas un monetārās savienības (EMS) politiku radās krietni vēlāk. Ar Māstrihtas Līguma spēkā stāšanos 1993. gada 1. novembrī radās juridiskais pamats kontrolējošo institūciju rīcībai. Eiropas Centrālās bankas (ECB)⁴, pilnvarojums pieļauj tās neatkarīgu rīcību tikai un vienīgi reizē ar vienotās valūtas ieviešanu, bet pēc ieviešanas, tās vērtības kūrēšanu. Ļoti būtisks ECB uzdevums ir nodrošināt cenu stabilitāti vidējā termiņā, jo cenu stabilitāte ir noturīgas tautsaimniecības izaugsmes un Eiropas labklājības pamats.⁵

Māstrihtas Līgumā ES Institūcijām netiek piešķirtas ekskluzīvas pilnvaras panākt ES dalībvalstu ekonomisko sistēmu būtisku saplūšanu. Apziņāti jaunai ES vienotai valūtai netika izveidota vienota politiska atbalsta sistēma. Patiesībā ES Ekonomikas savienība šodien nozīmē pakāpenisku nacionālo īstermiņa un vidēja termiņa mikroekonomisko un makroekonomisko apvienošanu.

Eiropas Savienības monetārā savienība

Māstrihtas Līgums par ES 1992. g. redakcija paredzēja vienotas valūtas izveidošanu, ne tikai kā politisku apņemšanos⁶, bet ar izvērstu juridisko pamatojumu, nosakot šādas valūtas ieviešanas kritērijus, kalendāru un arī paredzot Eiropas Centrālās bankas izveidošanu.

4 Faktiski Eiropas Centrālā banka sāka darboties tikai ar 1998. gada 1. jūniju, bet tā atzīta par ES Institūciju ar Lisabonas Līguma spēkā stāšanos 2009. gada 1. decembrī.

5 Pilnīgs ECB un Eurosistēmas (sastāv no ECB un eiro zonas valstu centrālajām bankām) pilnvarojums atrodams abos ES pamatlīgumos: Līgumā par Eiropas Savienību un Līgumā par Eiropas Savienības darbošanos.

6 Sākotnējo 90-to gadu gaisotnē, kad Vācijas atkalapvienošanās varēja radīt valstī vēlmi atteikties no Eiropas integrācijas vispār, tika panākta nekur nepiefiksētā vienošanās, ka Francija piekrīt Vācijas apvienošanai, ja vienoto valūtu ieviestu ar obligātu divu partnervalstu, resp. Vācijas un Francijas līdzdalību.

Eiropas Institūcijas, galvenokārt Eiropas Komisija, jau bija apspriedušas vienotas valūtas nepieciešamību praktiski no 1957. gada. Līdzīgi un paralēli valūtas kursa jautājumus apsprieda tā laika sešu Eiropas Ekonomiskās kopienas centrālo banku locekļi. Pirmo nopietno signālu par vienotās valūtas ieviešanu deva Eiropadome sanāksmē Hāgā 1969. gadā un vēl jo skaidrāk – Eiropadomes sēdē, kas 1972. gadā notika Parīzē. Neiedziļinoties tālākās debatēs un notikumos, par juridiski nevis politiski saistošu apņemšanos var nosaukt Vienoto Eiropas aktu (1986. g.), kas noteica Vienotā tirgus izveidošanu ne vēlāk kā 1992. gadā. Tieši šis akts uzskatāms kā nopietns solis eventuālai vienotās valūtas ieviešanai. Kaut arī Vienoto tirgu oficiāli vajadzēja izveidot līdz 1992. gada beigām, dažās jomās šis darbs vēl nav pabeigts šodien, piemēram, vēl jāizveido patiešām vienots finanšu pakalpojumu tirgus.

Divi būtiski valūtu starptautiskās vērtību sistēmas satricinājumi ierosināja un veicināja gan politiskā līmenī, gan finanšu aprindās viedokli par vienotas Eiropas Savienības valūtas ieviešanu. Pirmkārt, 20. gs. 60-tajos gados daudzas valstis piedzīvoja (vai arī ierosināja) savas nacionālās valūtas devalvāciju, kam sekoja ASV atteikšanās 1971. g. no dolāra piesaistes zeltam⁷. Savukārt ES dalībvalstu centienus kaut kādā veidā (tika ieviesti vairāki mehānismi) iegrožot savu valūtu savstarpējo stabilitāti satricināja spekulatīvie uzbrukumi, kas saistīti ar Dž. Sorosa vadītu grupējumu, un kas nopietni sagrāva Lielbritānijas mārciņas vērtību. Vienas dienas laikā, 1992. g. 16. septembrī, savas valūtas aizsardzība izrāva aptuveni 3,4 miljardi Lielbritānijas mārciņu no rezervēm (tiek lēsts, ka spekulantu peļņa bija 1 miljards mārciņu). Līdzīgs uzbrukums Francijas valūtai tika atvairīts, jo Vācijas Centrālā banka pievienoja savas rezerves Francijas kolēģiem, lai cīnītos ar spekulatīviem uzbrucējiem. Neapšaubāmi, šis piedzīvojums pārliecināja dalībvalstu politiskās aprindas, ka viņu fiskālie resursi nosargāt savu nacionālo valūtu varētu būt pārāk vāji, lai novērstu līdzīgus pārdrošus notikumus.⁸

Ar Eiropas Komisijas priekšsēdētāja Žaka Delora (Jacques Delors) aktīvu vadību un iespaidīgu aģitāciju Dalībvalstu politiskajās aprindās tika

7 Pēc Otrā pasaules kara lielākajai daļai industriālās pasaules valūtu bija fiksēts valūtas maiņas kurss attiecībā pret dolāru, kas bija noteikts atbilstoši tā saucamajam “zelta standartam” Bretonvudas sistēmas (Bretton Woods System) ietvaros.

8 Ļoti nekonkrētā veidā tiek runāts par nākotnes draudiem, kas nesaistās ar atsevišķu indivīdu rīcību, bet ar tā saucamiem nacionāliem fondiem (sovereign wealth funds), resp. atsevišķu valstu valdības aprindu rīcību sargāt uzkrātos līdzekļus, parasti tādus, kas radušies valsts īslaicīgā ekonomiskā uzplaukuma laikā, un kuru pieaugums nākotnē varētu izsīkt, pateicoties, piemēram, dabas resursu izsmelšanai.

izstrādāts plāns Ekonomikas un monetārās savienības ieviešanai trijos posmos, kas figurē 1993. g. Māstrihtas līgumā.

Monetārās savienības īstenošana

Pārejai uz daudzu ES dalībvalstu nacionālās valūtas aizvietošanu ar vienotu valūtu bija paredzēts diezgan ilgs laiks, galvenokārt, lai Dalībvalsts varētu attiecīgi sagatavoties šādai politiski grūti skaidrojama rīcībai. Zīmīgas bija bažas, kas radās Vācijā par to, cik stabila varētu būt vienotā valūta, ņemot vērā vairāku valstu vēsturiski vieglprātīgu monetāru rīcību, norakstot milzīgu valsts parādu un devalvējot savu nacionālo valūtu.

Līguma nostādnes par vienotās valūtas ieviešanas nosacījumiem skopi formulēja tālāko fiskālo uzvedību tām suverēnajām dalībvalstīm, kas nomaina nacionālo pret vienoto valūtu. Diskusijas šinī jomā bija aktīvas un noveda pie Stabilitātes un izaugsmes pakta (SIP, jeb angļiski the **Stability and Growth Pact**) noslēgšanas 1996. g. decembrī Eiropadomes sapulcē Dublinā, resp., Īrijas prezidentūras semestra noslēgumā.⁹ SIP bija politiska nozīme, bet pārvalstiskām iestādēm – vienīgās pilnvaras, apkopojot informāciju par dalībvalstu ikgadējo fiskālo veselības stāvokli. Eiropas Komisijai, konstatējot pārkāpumu, jāziņo eirozonas dalībvalstīm, kam seko vienbalsīgi pieņemts Eiropas Ministru padomes lēmums par tālāku rīcību, ieskaitot sankcijas, satiekoties tikai eirozonas dalībvalstu finanšu ministriem. Būtiska SIP sastāvdaļa (kas netiek plaši lietota) attiecas uz vidēja termiņa budžeta mērķiem, proti, eirozonas dalībvalstīm jāteicis uz “*stāvokli, kas ir tuvu līdzsvaram vai ar pārpalikumu*”.¹⁰ SIP veido preventīvā (potenciāla pārkāpuma novēršanas) daļa un atturošā (sankciju) daļa¹¹. Līdz šim abu šo SIP daļu īstenošana nav ietekmējusi ES dalībvalstu vēlmi budžetus nemītīgi izpildīt ar deficītu.

Pēc spraigām pārrunām vienotā ES valūta ieguva nosaukumu eiro (*euro* – visās ES oficiālajās valodās, kas lieto latīņu alfabētu) un tika izmantota bezskaidros norēķinos no 1999. g., bet kā taustāma nauda (banknotes un monētas) no 2001. gada 1. janvāra. Eiro ieviešanas brīdī tā laika ECB amatpersonas brīdināja par Grieķijas finanšu pārskata nepilnībām.

9 http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/ec/032a0003.htm.- (Resurss aplūkots 01.01.2012).

10 SIP 2a. pants, sk. Padomes Regula (EK) Nr. 1466/97 (1997. gada 7. jūlijs) par budžeta stāvokļa uzraudzības un ekonomikas politikas uzraudzības un koordinācijas stiprināšanu.

11 Sk. http://ec.europa.eu/economy_finance/economic_governance/index_en.htm.- (Resurss aplūkots 01.01.2012).

Jāpiefiksē fakts, ka ES dalībvalstis toreiz pieņēma politisku lēmumu (savos konfidencialajos dokumentos apzinoties patiesos apstākļus) pieļaujot Grieķijas līdzdalību un reizē skeptiski skatoties arī uz Itālijas un Beļģijas finanšu ziņojumiem.

Monetārās savienības izaicinājumi

Pasaules mēroga finanšu sistēmas daļējs sabrukums (strauja lejupslīde) saistīta ar vairāku respektablu ASV finanšu iestāžu un banku darbības izbeigšanu 2007. un 2008. g. Protams, ka šāds trieciens pasaules valstu nacionālās tautsaimniecības skāra īpaši skarbi daudzu iemeslu dēļ: straujās naudas vērtības svārstības, pateicoties elektroniskajiem sakariem un arī finanšu tirgu regulatoru vārgajai rīcībai. Toties, tiešā veidā šīs ekonomiskās likstas neapdraudēja eiro kā valūtas vispārējo pastāvēšanu.

ES dalībvalstu reakcija uz izaicinājumiem – kam vajadzēja izpausties kā ekonomiskai solidaritātei – bija gadījumi, kad valstis sēdza savu uzņēmumu filiāles citās ES dalībvalstīs. Šie notikumi noteikti mazināja ES pilsoņu savstarpējo uzticību; atsevišķu dalībvalstu nacionālajā kopienā strauja ekonomiskā lejupslīde noveda pie sabiedriskās spriedzes. Latvijas Republikā šie notikumi veicināja emigrāciju, bet vēl viena vietējā īpatnība, kas noteikti veicināja ekonomiskās lejupslīdes diferencēto rezonansi, bija Latvijas ekonomiskajā dzīvē raksturīgās nesamērojamās izmaksas pret ieņēmumiem.¹²

Eirozonas krīzes cēlonis – tolerance pret Grieķijas oficiāliem savu finanšu apstākļu viltojumiem (sagrozot budžeta izpildes atskaites, ārējā parāda bezatbildīgā palielināšana)¹³. Neapšaubāmi, vairāku negatīvo ekonomisko ciklu vienlaicīga parādīšanās Īrijā, Portugālē un Spānijā radīja izaicinājumu eiro vērtības stabilizēšanai. “Laimīgā kārtā” ASV finanšu sistēma 2011. g. ieguva nopietnu ārējā parāda pieaugumu. Šis apstāklis tikai nedaudz mazināja ASV tieksmi instruēt ES finanšu pārvaldības jautājumos (un izslēdza iespēju rīkoties finanšu tirgos). Līdzīgi izaicinājumus nav izjutusi Ķīnas Tautas Republikas tautsaimniecība un zināmā mērā dažu citu Āzijas valstu tautsaimniecības.

12 Informācija par Eiropas Komisijas aizdevumu Latvijas Republikai.- http://ec.europa.eu/economy_finance/eu_borrower/balance_of_payments/latvia/latvia_en.htm.- (tikai angļiski); Latvijas Institūts publiskojis informāciju par Pasaules Bankas daudz mazāko aizdevumu Latvijas Republikai.- http://www.li.lv/images_new/files/2009_02_13_LI_FS_Nr_8-Loan.pdf.- (Abas interneta adreses aplūkotas 01.01.2012).

13 Par Grieķijai izsniegto ES aizdevumu.- http://ec.europa.eu/economy_finance/eu_borrower/greek_loan_facility/index_en.htm.- (Resurss aplūkots 01.01.2012.).

Eiro valūta izjutusi masīvus spekulatīvus uzbrukumus. Uzticēšanās eiro šobrīd samazinājusies Eiropas integrācijas speciālistu aprindās, kas būtībā maz ietekmē ES eirozonas dalībvalstu vadību. Diemžēl, Eirozonas valstu vadības vairāk nekā gadu ilgā nespēja (un attiecīgi krīzes skarto ES dalībvalstu vadības aprindās – nevēlēšanās) rast sapratīgus risinājumus ir tikai pasliktinājusi stāvokli. Gaidīšana, ka lietas sakārtosies pašas no sevis, ir acīmredzama, kļūdaina stratēģija.

Kā risināt EMS atlabošanas procesu?

ES Ekonomikas un monetārās savienības vājākais posms noteikti ir fakts (kas nav jāsaprot retoriski), ka nekāda ekonomiskā savienība nav izveidojusies, toties atsevišķu dalībvalstu ekonomiskie sektori savstarpēji kopā saauguši ārpus jebkuras atsevišķas dalībvalsts kontroles. Kā izcilu un redzamu neveiksmi var pieminēt gan tā saukto Lisabonas izaugsmes stratēģiju¹⁴, gan programmu “Eiropa 2020”¹⁵.

Ja pirmā no šīm kampaņām (klusī) izbeidza savu darbību, nesasniedzot mērķus, tad “Eiropa 2020” nemaz nepaguva nopietni startēt, iekams pasaules finanšu krīze lika to korigēt, bet Eirozonas suverēno parādu krīze, šķiet, šiem centieniem pārvilkusi treknu svītru. Diemžēl, starptautiskais projekts “Eiropa 2020” nebūt neatšķiras no Lisabonas stratēģijas nostādņēm.

Pārraugošajām iestādēm, Eiropas Komisija jau 2011. g. martā pieteica jaunu izaugsmes projektu, proti Eiropplus (Euro+) paktu, kuram pievienojās 6 ES dalībvalstis, kas atrodas ārpus eirozonas: Bulgārija, Dānija, Latvija, Lietuva, Polija un Rumānija¹⁶. Pakta ietvaros tā līgumslēdzējpusē apņēmas pastiprināti koordinēt savas tautsaimniecības izaugsmes programmas. Atslēgvārds ir koordinēt. Paļaušanās uz koordināciju principā izraisīja iepriekšējo līdzīgo starptautisko rīcības plānu neveiksmi (skat. Lisabonas programmu, u. tml.).

14 Tabellini, G., Wyplosz, C., Réformes structurelles et coordination en Europe: Pētījumu kas veikts Francijas valdības uzdevumā, lai konstatētu būtiskās šīs stratēģijas ieviešanas kļūdas.- <http://www.cae.gouv.fr/IMG/pdf/051.pdf>.- (Resurss aplūkots 01.01.2012).

15 “Eiropa 2020” dokumenti.- http://ec.europa.eu/europe2020/index_lv.htm.- (Resurss aplūkots 01.01.2012).

16 Pakts formāli nostiprinās Līgumā par Eiropas stabilitātes instrumenta izveidošanu, ko parakstījušas Eirozonas 17 dalībvalstis: Priekšlikums Eiropas Parlamenta un Padomes Regulai, ar kuru groza Padomes Regulu (EK) Nr. 1083/2006 attiecībā uz konkrētiem noteikumiem, kas saistīti ar finanšu pārvaldību konkrētām dalībvalstīm, kuras saskaras ar nopietnām grūtībām vai kurām draud šādas grūtības saistībā ar šo valstu finanšu stabilitāti, COM/2011/0482 galīgā redakcija - 2011/0211 (COD).

Pakta pamatā ir četras prioritātes: konkurētspēja, nodarbinātība, valsts finanšu ilgtspēja un finanšu stabilitātes nostiprināšana. Vispārējais īstermiņa mērķis ir finanšu sektora atveseļošana. Pakta līgumslēdzējpuses cer to panākt, ieviešot jaunus noteikumus un izveidojot jaunas aģentūras, lai laicīgi novērstu problēmas un gādātu, ka finanšu sektorā darbojošās personas pienācīgi regulē un uzrauga. Vispirms nepieciešams nodrošināt, ka Eiropas bankām ir pietiekamas kapitāla rezerves, kas tika daļēji izpildīts 2011. g. decembrī ECB iepludinot līdzekļus, kam nākotnē jāstiprina bankas finanšu sistēmas satricinājumu gadījumā¹⁷.

Pasaules finanšu tirgi un arī Grieķija, kas stāv bankrotam vistuvāk, īpaši nopietni neuztvēra Europlus paktu kā eirozonas problēmu risinājumu. Pēc intensīvām diskrētām pārrunām (kuru publiskajās izpausmēs uzvirvoja atsevišķu dalībvalstu savstarpējā politiskā apsūkšanās) 2011. g. decembrī, Polijai noslēdzot savu semestri kā Eiropadomes prezidējošai valstij, tika panākta vienošanās 26 ES dalībvalstu¹⁸ valsts un valdību vadītāju starpā par jauna starpvaldību līguma izstrādāšanu līdz 2012. g. martam. Šāds līgums izveidotu jaunu ekonomisko pārvaldību. Tas uzliktu dalībvalstīm par pienākumu rūpīgāk sekot savu budžetu deficītam, pretējā gadījumā rēķinoties ar automātiskām sankcijām.

Notikumu attīstība tuvākajā nākotnē pierādīs to, vai ES dalībvalstis, jeb vismaz samērā liels šo valstu grupējums spēs izveidot nepieciešamo mehānismu, lai stabilizētu eiro valūtu. Eirozonas krīzi saasinājušas tās saukto reitingu aģentūru iejaukšanās¹⁹. Ne viens vien pamanījis, ka visas šīs aģentūras atrodas ASV un, lai arī tām netrūkst filiāles ārzemēs, aģentūru aktivitāte 2011. g. ASV budžeta krīzes (ārējā parāda limitu pacelšanas) laikā liecina par šo iestāžu neatkarību no ASV valsts vadības. Nav šaubu, ka šo aģentūru pamatos ielikta devīze sargāt ASV ekonomiku no potenciālām tautsaimniecības katastrofu izraisošām vadību rīcībām.

17 2011. g. 21. decembrī ECB piekrita 3 gadu aizdevumus ES finanšu iestādēm (bet ne ES centrālajām bankām) ar kopīgu vērtību 500 miljardi eiro.

18 Lielbritānija atteicās pievienoties šim Līgumam.

19 Neoficiālā ekonomikas un finanšu ministru sanāsmē 2010. gada 30. septembrī un 1. oktobrī Eiropas Savienības Padome atzina, ka ir nepieciešami turpmāki centieni vairāku jautājumu izskatīšanā, kas saistīti ar kredītreitingu darbībām, tostarp ar risku, ko izraisa pārmērīga paļaušanās uz kredītreitingiem, un interešu konfliktu risku, ko izraisa reitingu aģentūru atalgojuma modelis. Eiropas Padome 2011. gada 23. oktobrī secināja, ka jāpanāk, lai tiktu samazināta pārmērīga paļaušanās uz kredītreitingiem: Izvilkums no Eiropas Komisijas priekšlikuma Eiropas Parlamenta un Padomes Regulai ar ko groza Regulu (EK) Nr. 1060/2009 par kredītreitingu aģentūrām, Briselē, 15.11.2011 COM(2011) 747 galīgā redakcija 2011/0361 (COD).

Secinājumi un priekšlikumi

Eirozonas stabilitātes sašūpošanā vainojama tieši atsevišķu šīs zonas dalībvalstu apzināta krāpnieciska rīcība un dažu zonas dalībvalstu pašdisciplīnas trūkums, kas ļāva izveidoties bīstama apjoma finanšu burbuļiem, kuri, kā parasti – plīst. Nav bez vainas to eirozonas dalībvalstu vadības, kurām nebija nopietnu iekšējo finansiālo problēmu, kuru ekonomikas tradicionāli tika uzskatītas par Eiropas saimniecisko motoru. Vienkārši politiskā vadība nespēja pieņemt smagus, nenovēršamus lēmumus jau 2010. g.

Tagad daļa politiskās vadības ir padzīta (Grieķijā, Itālijā) uz viņu vietā nākuši tehniski atbildīgi, nevis politiski atbildīgi atvietotāji. Protams, ka demokrātijas apstākļos, gala vārdu teiks šo valstu pilsoņi, nevis ielu demonstrācijās, bet pārskatot savas tautsaimnieciskās ierāžas un samazinot pieprasījumu pēc nemitīga labklājības pieauguma.

Eiro valūtas likstu pārvarēšana būtiski ir saistīta ar jaunu domāšanu un viedokļu saskaņojumu ES dalībvalstu starpā par papildus pilnvaru deleģēšanu pārraugošajām iestādēm. ES dalībvalstis maksimāli saglabās savu suverēno varu, bet, lai tā nebūtu jārealizē zaudētāju pozīcijās pasaules finanšu lielvaru priekšā, dalībvalstīm jāuzņemas savstarpējas jaunas un nopietnas juridiskas un ekonomiskas saistības.

Protams, ka 2012. g. tiks parakstīta virkne jaunu līgumu, bet tikai to ievērošana stiprinās eiro valūtas politisko aizmuguri. Pasaule un tai skaitā sirojošie pasaules nacionālie finanšu līdzekļu turētāji, no kuriem tikai daži parāda sevi kā neatkarīgus investorus (sovereign wealth funds)²⁰, nopietnāk attieksies pret ES dalībvalstīm tikai tad, ja tās spēs atrisināt Eirozonas parādu krīzi.

Nopietns jautājums – cik būtiski ES dalībvalstu vadība tic un vēlas kaut ko ziedot tā labā, lai veicinātu Eiropas tālāku integrāciju. Eiropas projekts nav vēl sasniedzis tādu briedumu, ka pašreizējās ES dalībvalstis varētu bezrūpīgi samierināties ar sasniegto Eiropas integrācijas līmeni.

Lisabonas līguma radītās iespējas grupai (ne obligāti visām) ES dalībvalstu vienoties par ciešāku integrāciju, šķiet, uz laiku varēs apturēt draudus ES iziršanai.

---

20 Lielākais šāds fonds pieder Ķīnas Tautas Republikai ar aptuveno vērtību 850 miljardi eiro (2011. gada 10. marta The Economist dati). Toties izaugsmes potenciāls ir milzīgs: Eiropas Komisijas pētījumu ziņojums COM(2008) 115 provisional.- http://ec.europa.eu/internal_market/finances/docs/sovereign_en.pdf.- (Resurss aplūkots 01.01.2012.).

FINANCIAL CRISIS CHALLENGE TO THE EUROPEAN UNION

Key words: *world economic downturn, European Union, Euro introduction, Stability and Growth Pact, Eurozone crisis, sovereign debt, budget discipline, Economic and Monetary Union, European Commission, European Central Bank, Euro+ Pact, Europe 2020*

Summary

The treaties in 1957 that launched the process of European integration conferred no powers to the supranational institutions in the fields of economic and monetary policy. Discussions of the need for Economic and Monetary Union (EMU) nonetheless began almost immediately, persisted and led ultimately to a legal basis for creation of a single currency established by the Treaty of Maastricht on European Union. This paper highlights the processes leading up to launch of EMU, as well as creation of the European Central Bank (ECB) and conclusion of the Stability and Growth Pact in advance of the formal launch of the Euro. EU member states recognised that a single currency with multiple sovereign national economies is inherently prone to intrinsic crises. The SGP was weakened in 2005 with the role of the ECB left untouched; however, the ECB chose to exercise its powers with great reluctance.

The world financial downturn did not directly lead to today's Eurozone crisis. The single currency has proved to be able to cushion the effects of economic recession in various EU Member States arising in part from local impact of the world recession.

The sovereign debt crisis in a number of member states of the Eurozone has arisen due to long-term neglect of budget discipline (and barely disguised misreporting) by these countries. A substantial contributing cause of the acute contemporary crisis derives from the inability of Eurozone member states leadership to take decisions that would be poorly received by debtor states and which politically can be made out to be in violation of the principle of solidarity of all EU member states.

In the course of 2011 a series of progressively more effective and more stringent measures have been adopted by most if not all of the EU member states. The leadership of the EU has signalled its intent to achieve closer integration of their economies in particular as regards budget discipline.

In this regard, the flexibility provisions for deeper integration foreseen by the Lisbon Treaty are being used to sustain what has been achieved thus far (for all member states) and rectify shortcomings as regards the Eurozone for Eurozone member states and those aspiring to join the Eurozone shortly.

Mg.iur. Oskars Garkājs

EIROPAS SAVIENĪBAS PREZIDENTŪRA: LATVIJAS IESPĒJAS

Atslēgvārdi: Eiropas Savienība, prezidentūra, Eiropas Savienības Padome, rotācijas princips, prezidentvalsts, dalībvalsts, izmaksas.

Kopš 2004. gada 1. maija Latvija ir pilntiesīga Eiropas Savienības (turpmāk – ES) dalībvalsts. Latvijas pilsoņi ir kļuvuši arī par ES pilsoņiem. Tiem ir iespēja vērsties ES institūcijās, balsot Eiropas Parlamenta vēlēšanās, kā arī aizstāvēt savas intereses Eiropas Savienības tiesu institūcijās. Šobrīd Latvija ir ceļā uz ES vienotās valūtas eiro (*euro*) ieviešanu, kas plānota 2014. gada 1. janvārī.

Taču ir vēl kāds svarīgs notikums, kas tuvākajā laikā sagaida Latviju un Latvijas iedzīvotājus. Tas ir ES prezidējošās valsts statuss, ko Latvija ieņems 2015. gada pirmajā pusgadā. ES prezidentūrai ir svarīga loma ES Padomes uzdevumu veikšanā, tās darbības nodrošināšanā un ES interešu pārstāvēšanā. Šim notikumam jāsāk gatavoties laicīgi, lai pēc iespējas pilnvērtīgi izmantotu Latvijai piedāvātās iespējas.

Rakstā analizēti ES prezidentūras tiesiskie un vēsturiskie aspekti, Latvijas gatavošanās ES prezidentūrai, paveiktie darbi, iesaistītās personas, kā arī turpmāk veicamie uzdevumi, lai iespējami efektīvi izmantotu mūsu valstij dotās iespējas.

Eiropas Savienības prezidentūras būtība un vēsture

Jēdziens “Eiropas Savienības prezidentūra” tika ietverts jau Eiropas Ekonomikas kopienas dibināšanas līgumā (Romas līgumā), kas tika parakstīts 1957. gada 25. martā Romā un stājās spēkā 1958. gada 1. janvārī. Līgumu parakstīja pirmās sešas Eiropas Kopienas dalībvalstis – Beļģija, Francija, Itālija, Luksemburga, Nīderlande un Vācija. Tika noteikts, ka ik pēc sešiem mēnešiem alfabētiskā rotācijas kārtībā katrai dalībvalstij ir pienākums sagatavot un vadīt Ministru padomes sēdes. Pirmā prezidējošā valsts bija Beļģija.

Lisabonas līguma, ar ko groza Līgumu par Eiropas Savienību un Eiropas Kopienas dibināšanas līgumu, 9.c panta 9.punkts nosaka: “Padomes sastāvu prezidentūru, izņemot Ārlietu padomes prezidentūru, uzņemas dalībvalstu pārstāvji Padomē, ievērojot vienlīdzīgas rotācijas principu, saska-

ņā ar noteikumiem, kas noteikti saskaņā ar Līguma par Eiropas Savienības darbību 201. b pantu.” Savukārt 201. b panta b) apakšpunkts noteic, ka “Eiropadome ar kvalificētu balsu vairākumu pieņem lēmumu par Padomes sastāvu prezidentūru, izņemot Ārlietu padomes prezidentūru, kas nav noteikts Līguma par Eiropas Savienību 9.c panta 9.punktā”.¹

Katra ES dalībvalsts pēc kārtas uzņemas Padomes darba kārtības un sanāksmju vadību sešu mēnešu laikā, veicinot tiesību aktu pieņemšanas un politiskos lēmumus un palīdzot rast kompromisus dalībvalstu starpā.²

ES Padomes prezidentūra ir likumdošanas un politisko lēmumu pieņemšanas virzītājspēks. Prezidentūra organizē un vada ES Padomes, *COREPER* un darba grupu sanāksmes. Prezidentūra veic koordinējošu funkciju gan ES Padomes ietvaros, gan sadarbībā ar citām dalībvalstīm un Padomes Ģenerālsekretariātu, Komisiju un Parlamentu, kā arī Eiropadomes priekšsēdētāju. Prezidentūra reprezentē ES Padomi attiecībās ar Komisiju, kā arī pārstāv ES Padomi ārpus ES.³

Nozīmīgākās prezidentūras funkcijas ir šādas:

- 1) administratīvā funkcija – izpaužas kā Padomes darba vadība visplašākajā nozīmē, t.i., Padomes, *COREPER*, darba grupu sanāksmju darba kārtības izstrāde, to atbilstība Padomes reglamentam;
- 2) iniciatīvā funkcija – izpaužas kā iespēja uzņemties iniciatīvu pārņemties pirms lēmuma pieņemšanas;
- 3) koordinācijas funkcija – izpaužas kā koordinējoša darbība gan pašā Padomē, gan starp Padomi, Komisiju, Parlamentu;
- 4) starpnieka funkcija – pārrunu procesā var uzņemties samierinātāja uzdevumu veikšanu atšķirīgu pozīciju gadījumā;
- 5) reprezentatīvā funkcija – izpaužas, pārstāvot Padomi attiecībās ar Komisiju, kā arī pārstāvot Padomi ārpus ES.⁴

Savukārt Rīdigers Vurcels (*Rüdiger K.W.Wurzel*) definē piecas galvenās ES prezidentūras funkcijas: pārvaldības un administrācijas, dalībvalstu kontaktēšanās nodrošināšanas, mediatora, iniciatora un reprezentācijas.⁵

1 Lisabonas līgums, ar ko groza Līgumu par Eiropas Savienību un Eiropas Kopienas dibināšanas līgumu// Latvijas Vēstnesis, Nr. 82 (2008).

2 http://europa.eu/institutions/inst/council/index_lv.htm.- (Resurss apskatīts 28.12.2011.).

3 <http://www.es.gov.lv/ka-strada-valdiba/latvija-es-iestades/es-padome-un-es-prezidentura?>.- (Resurss apskatīts 04.01.2012.).

4 <http://www.zm.gov.lv/print.php?sadala=1066>.- (Resurss apskatīts 03.01.2012.).

5 Wurzel R.K.W. The EU Presidency: “Honest broker” or driving seat? An Anglo-German comparison in the environmental policy field.- Hull: University of Hull; Department of Politics and International Studies, 2004.- p.6.

Prezidēšanas privilēģija ir sēdes vadītāja iespējas skaidri izteikt savas valsts viedokli. [...] Prezidējošās valsts politiskā vadība pārstāv Eiropas Savienības dalībvalstis starptautiskos forumos. Piemēram, ārlietu ministrs kļūst par “Eiropas Savienības ārlietu ministru”, savukārt prezidējošās valsts izpildvaras vadītāju dēvē par Eiropas Savienības prezidentu, arī ja šī amatpersona savā valstī ir tikai ministru prezidents (premjers). Valsts balsstiesības tās prezidēšanas laikā nemainās.⁶

Eiropas Padomes 2007. gada 1. janvāra lēmumā 2007/5/EK, ar ko nosaka secību, kādā dalībvalstis īsteno Padomes prezidentvalsts funkcijas, paredzēta secība, kādā dalībvalstis īsteno Eiropas Padomes prezidentvalsts funkcijas no 2007. gada 1. janvāra.⁷ Lēmuma 2.pants nosaka: “Padome pēc attiecīgo dalībvalstu priekšlikuma var pieņemt vienprātīgu lēmumu par to, ka kāda dalībvalsts īsteno prezidentvalsts funkcijas citā laikposmā nekā tajā, kas atbilst pielikumā norādītajai secībai.”⁸

Iepriekšminētā lēmuma pielikumā izklāstīta secība, kādā dalībvalstis īsteno Padomes prezidentvalsts funkcijas. Perspektīvā secība izskatās šādi:

- 2012. gadā – Dānija / Kipra,
- 2013. gadā – Īrija / Lietuva,
- 2014. gadā – Grieķija / Itālija,
- 2015. gadā – Latvija / Luksemburga,
- 2016. gadā – Nīderlande / Slovākija,
- 2017. gadā – Malta / Apvienotā Karaliste,
- 2018. gadā – Igaunija / Bulgārija,
- 2019. gadā – Austrija / Rumānija,
- 2020. gadā (pirmajā pusgadā) – Somija.⁹

Kā prezidentūras rotācijas pozitīvs iemesls literatūrā tiek norādīts varas decentralizācija, izvairīšanās no dienaskārtības noteikšanas un varas koncentrācijas vienā valstī vai grupā. Savukārt kritiķi norāda, ka sešu mēnešu prezidentūra ir pārāk īsa, jo šajā laikā valstij paveikt neko paliekošu, un ka mazākās dalībvalstis nav piemērotas prezidentūras uzdevumiem.

Latvijas mērķi un prioritātes

Katra prezidējošā valsts izvirza savas prezidentūras prioritātes sešiem mēnešiem, ko cenšas realizēt savā prezidentūras laikā. Prezidentūra sa-

6 Eiropas tiesības/2., papildin. izd.- Rīga: Juridiskā koledža, 2007.- 182. lpp.

7 Eiropas Padomes 2007. gada 1. janvāra lēmums 2007/5/EK, ar ko nosaka secību, kādā dalībvalstis īsteno Padomes prezidentvalsts funkcijas// Eiropas Savienības Oficiālais Vēstnesis (04.01.2007.).

8 Turpat.

9 Turpat.

darbībā ar ES Padomes ģenerāļsekretariātu, Eiropas Komisiju un Eiropas Parlamentu izstrādā savu darba programmu. Šajā izstrādes procesā pusēm jāvienojas par provizoriskajām sanāksmju darba kārtību un jārisina sarunas ar dalībvalstīm, lai panāktu vienošanos ES Padomē.¹⁰

Balstoties uz Prezidentūras prioritātēm un ņemot vērā arī citus ES darba kārtībā esošos jautājumus konkrētajā periodā, prezidējošā valsts sastāda provizoriskās darba programmas katram Padomes sastāvam savas prezidentūras laikā. Taču praksē nereti reālā jautājumu izskatīšanas gaita atšķiras no provizoriskās – piemēram, ja par jautājumu nevar vienoties paredzētajā laikā, tad debates ir jāturpina līdz vienošanās panākšanai, kādēļ jautājuma izskatīšana ieilgst un parādās novirzes no iepriekš plānotās darba kārtības.¹¹

Katra dalībvalsts formulē savas prioritātes attiecīgās prezidentūras laikā. Tās formulē, ņemot vērā dalībvalstij svarīgākos jautājumus un prezidentūras prioritātes. Ļoti būtisks ir jautājums – kādus mērķus un prioritātes izvirzīt Latvijai, lai pēc iespējas veiksmīgāk nodrošinātu prezidentūras norisi un prezentētu valsti. Latvijā sākotnēji prioritātes nosaka katrā nozarē (tās apkopo attiecīgās nozares ministrija) un nosūta Ārlietu ministrijai tālākai apkopošanai. Latvijas prioritātes attiecīgās prezidentūras laikā apstiprina Ministru kabinets.

Latvijas Republikas Ārlietu ministrija 2009. gada izstrādātajā informatīvajā ziņojumā un rīcības plānā “Par Latvijas gatavošanos prezidentūrai ES Padomē 2015. gadā” norādīja šādus sagatavošanās darbu virzienus:

- 1) Institucionālais ietvars un lēmumu pieņemšanas process;
- 2) Personāla plānošana, atlase un apmācība;
- 3) Prezidentūras darba programma;
- 4) Loģistikas jautājumi;
- 5) Kultūras programma un komunikācija;
- 6) Prezidentūras budžets.¹²

Ministru prezidents V.Dombrovskis 2011. gada 16. septembrī tikšanās laikā ar Polijas premjeru Donaldu Tusku norādīja, ka Latvija sarunās par ES daudzgadu budžetu no 2014.–2020. gadam īpašu uzmanību pievērš divām svarīgām prioritātēm – pietiekami liela Kohēzijas finansējuma nodrošināšana un vienlīdzīgu konkurences nosacījumu panākšana Latvijas lauksaimniekiem kopējā Eiropas tirgū.¹³

10 <http://www.zm.gov.lv/print.php?sadala=1066>.- (Resurss apskatīts 03.01.2012.).

11 Turpat.

12 Ziņojums par valsts ārpolitiku un Eiropas Savienības jautājumiem.- Rīga: Latvijas Republikas Ārlietu ministrija, 2011. gada 14. janvāris, 72. lpp.

13 <http://business.delfi.lv/archive/print.php?id=40662553>.- (Resurss apskatīts 16.09.2011.).

Prezidentūras darbības nodrošināšanai var identificēt šādas nodarbināto grupas:

- Valsts pārvaldē un Latvijas Republikas Pastāvīgajā pārstāvniecībā ES, diplomātiskajā un konsulārajā dienestā, un citās starptautiskajās organizācijās nodarbinātie
  - darba grupu vadītāji un to vietnieki;
  - eksperti (saturiskie un administratīvie);
  - Latvijas prezidentūras ES Padomē sagatavošanas sekretariātā nodarbinātie.
- Uz noteiktu laiku piesaistītais personāls
  - personāls, kas piesaistīts uz noteiktu laiku prezidentūras nodrošināšanai (t.sk. nozaru eksperti, pasniedzēji, studenti, brīvprātīgie, atbalsta un tehniskais personāls);
  - personāls, kas piesaistīts uz noteiktu laiku valsts pārvaldes funkciju nodrošināšanai (speciālistu, kas būs iesaistīti prezidentūras nodrošināšanā, pienākumu veikšanai).¹⁴

Liels darba apjoms saistībā ar gaidāmo prezidentūru gulstas uz valsts pārvaldes iestāžu pleciem. Prezidentūras laikā valsts pārvaldes iestāžu pienākumos ietilps dažādu darba grupu un sanāksmju organizēšana un vadīšana. Tas prasīs gan labas organizatoriskās un komunikācijas spējas, gan arī valodu prasmes. Tādēļ valsts pārvaldes iestādes sadarbībā ar Valsts administrācijas skolu jau šobrīd ir uzsākušas attiecīgo speciālistu valodas zināšanu pilnveidošanu.

Kā nākamā ES prezidentūra, īpaši savas pirmās ES prezidentūras laikā, Latvija ir ieinteresēta ES prezidentūras nozīmīgas lomas saglabāšanā un redzamības nodrošināšanā. Veiksmīga ES prezidentūras darba pieredze ir palīdzējusi stiprināt mazo un vidējo ES dalībvalstu ietekmi ES.¹⁵

Eiropas Savienības prezidentūras izmaksas

Vai Eiropas Savienības prezidentūra saistās ar papildus finansējuma nepieciešamību dalībvalstīm? 2011. gadā toreizējais Latvijas Republikas ārlietu ministrs Ģ.V.Kristovskis norādīja, ka “Latvijas prezidentūra Eiropas Savienības Padomē 2015. gadā, saskaņā ar sākotnējām aplēsēm, varētu izmaksāt 50 līdz 100 miljonus latu”.¹⁶ Kā redzams, šāda summa nav maza. Atklāts ir jautājums – vai daļu no tās segs pati Eiropas Savienība, vai arī

14 Latvijas prezidentūras Eiropas Savienības Padomē personāla piesaistes un noturēšanas vadlīnijas.- Projekts, nav publicēts.

15 Krastiņa I. ES prezidentūras institūcija pēc Lisabonas līguma stāšanās spēkā // Latvijas intereses Eiropas Savienībā, Nr. 3 (2011), 31. lpp.

16 <http://www.esmaja.lv/?lapa=zina&id=3876>.- (Resurss apskatīts 02.01.2012.).

visa summa ir jānodrošina pašai Latvijai. Ja tiek īstenots otrais variants, tad jo aktīvāk jāanalizē, kā šādu summu nodrošināt, lai tā nebūtu jāmeklē “uz sabiedrības rēķina”. Tādēļ ar sabiedrību ir jāstrādā un tai jāstāsta par Latvijas vīziju un iespējamiem ieguvumiem.

Tāpat Ģ.V.Kristovskis norādīja, ka “izmaksas būs atkarīgas no tā, cik izvērstu vai askētisku prezidentūras pusgadu Latvija spēs sagatavot. Prezidentūras laikā daudzi pasākumi norisināsies Briselē, Beļģijā, taču ministru tikšanās paredzētas arī Latvijā”.¹⁷

Lielākās izmaksu pozīcijas būšot saistītas ar sanāksmju organizēšanu, prezidentūrā iesaistītā personāla apmācību un atalgojumu, kā arī publiskās diplomātijas un kultūras pasākumiem Latvijā un ārvalstīs.¹⁸

Turpretī aizsardzības ministrs A. Pabriks 2011. gadā minēja, ka “izmaksas pašlaik ir grūti aplēšamas, taču visdrīzāk tās būs tuvāk 45 miljoniem latu nekā maksimālajiem “griestiem” — 105 miljoniem latu”, kas izriet no pieņēmuma, ka aptuvenās izmaksas prezidentūrām parasti esot no 70 līdz 170 miljoniem eiro.¹⁹

R. Bambals norādījis: “Matemātiskā izteiksmē prezidentūra varētu būt veiksmīga, ja sasniegtie mērķi + finansiālie/politiskie ieguvumi + atpazīstamība + starptautiskās sabiedrības novērtējums $\geq$ finanšu un cilvēkresursu izmaksas + izvirzītie uzdevumi.”²⁰

Izmaksas nenoliedzami ir saistītas ar konkrētas valsts izvirzītajiem mērķiem un prioritātēm, tādēļ jāspēj tās pēc iespējas precīzi definēt, lai finanšu līdzekļu izlietojums būtu racionāls un pamatots.

Latvijas iespējas

Latvija prezidējošās valsts pienākumus uzņemsies 2015. gada pirmajā pusgadā, pārņemot tos no Itālijas un nododot Luksemburgai. Mūsu kaimiņvalsts Lietuva šos pienākumus uzņemsies jau 2013. gada otrajā pusē. Tātad Latvijai būs iespēja vērot mūsu kaimiņu darbību un pārņemt viņu pozitīvo pieredzi, lai pēc iespējas labāk sagatavotos savai iespējai. Tāpat arī mūsu ziemeļu kaimiņvalsts Igaunija vērsīsies pēc pieredzes pie mums, lai, savukārt, pēc iespējas labāk sagatavotos savai iespējai.

17 <http://www.esmaja.lv/?lapa=zina&id=3876>.- (Resurss apskatīts 02.01.2012.).

18 Turpat.

19 Pabriks A. ES prezidentūras izmaksas pagaidām grūti aplēšamas; vajadzēs 2000 speciālistu// <http://www.delfi.lv/news/national/politics/pabriks-es-prezidenturasizmaksas-pagaidam-gruti-aplesamasvajadzēs-2000-specialistus.d?id=36486741>.- (Resurss apskatīts 27.12.2011.).

20 Bambals R. ES prezidentūra – citu valstu pieredze Latvijas gatavošanās procesu kontekstā// Latvijas intereses Eiropas Savienībā, Nr.2 (2011), 10. lpp.

Lai nodrošinātu savlaicīgu un kvalitatīvu sagatavošanos Latvijas prezidentūrai un koordinētu darbu prezidentūras laikā, ārlietu ministra pakļautībā ir izveidots Latvijas prezidentūras ES Padomē sagatavošanas sekretariāts.²¹ Eiropas Parlamenta deputāts R.Zīle norādījis, ka “prezidentūras veiksmē ir ļoti atkarīga no valsts institucionālā stipruma”.²²

Prezidentūras uzdevums ir organizēt, saturiski sagatavot un vadīt visu ES Padomes formātu sanāksmes (kopā aptuveni 2000 ekspertu līmenī un 30 ministru līmenī), līdz ar to Latvijas sniegums lielā mērā būs atkarīgs no ierēdņu un darbinieku profesionalitātes un sagatavotības līmeņa. Dalībvalstu pieredze liecina, ka savlaicīga (aptuveni 4 gadus pirms prezidentūras) pasākumu plānošana un īstenošana īpaši vēlama ir mazām dalībvalstīm, kuru resursi ir salīdzinoši ierobežoti.²³ Latvijai būs lieliska iespēja “noteikt dienaskārtību” dažādu svarīgu jautājumu izskatīšanai. Tādēļ pēc iespējas šī iespēja jāizmanto un īpaši jāakcentē mums svarīgi jautājumi.

Ministru prezidents V. Dombrovskis 2011. gada 16. septembrī tikšanās laikā ar ES prezidējošās valsts Polijas premjeru Donaldu Tusku aicināja viņu Polijas prezidentūras laikā aizstāvēt Latvijas intereses saistībā ar ES nākamās finanšu perspektīvas plānošanu Kohēzijas jomā un veidot taisnīgāku kopējās lauksaimniecības politiku.²⁴ Prezidentūras laikā šāda iespēja jāizmanto pašiem, nelūdzot palīdzību citām ES valstīm, neskatoties uz to, ka “ES prezidējošās valstis tradicionāli deklarē, ka prezidentūras laikā tās strādā nevis savu nacionālo, bet gan ES kopējo interešu vārdā, t.i., ES prezidentūra ir neitrāla un uzņemas “godīga starpnieka” lomu”.²⁵

Saskaņā ar iestāžu sniegtajiem datiem valsts pārvaldē ir aptuveni 1000 nodarbināto, kas būs tieši iesaistīti Latvijas prezidentūras nodrošināšanā (darba grupu vadītāji, vietnieki, eksperti). Lai nodrošinātu efektīvu darbu, no 2013. gada aptuveni 100 darba grupu vadītājiem un vietniekiem darba vieta būs Briselē. [...] Latvijas prezidentūras veiksmīgas norises pamatā ir kompetenti un profesionāli nodarbinātie, līdz ar to būtiski ir nodrošināt svešvalodu (angļu vai franču valoda) un ar ES jautājumiem saistītu zināšanu apguvi. [...] Papildu apmācības nodrošināmas arī valsts augstā-

21 Latvijas prezidentūras Eiropas Savienības Padomē personāla piesaistes un noturēšanas vadlīnijas.- Projekts, nav publicēts.

22 Latvijas prezidentūras prioritātes Eiropas Savienībā: uzsākot diskusiju// Latvijas intereses Eiropas Savienībā.- Nr.3 (2011), 34. lpp.

23 Latvijas prezidentūras Eiropas Savienības Padomē personāla piesaistes un noturēšanas vadlīnijas.- Projekts, nav publicēts.

24 <http://business.delfi.lv/archive/print.php?id=40662553>.- (Resurss apskatīts 16.09.2011.).

25 Krastiņa I. ES prezidentūras institūcija pēc Lisabonas līguma stāšanās spēkā// Latvijas intereses Eiropas Savienībā.- Nr.3 (2011), 23. lpp.

kajām amatpersonām, kas būs iesaistītas Latvijas prezidentūras nodrošināšanā – iestāžu vadītājiem, ministriem un citām politiskajām amatpersonām.²⁶ Nenoliedzami pieaugs prezidentūras nodrošināšanā iesaistīto personu profesionālā kvalifikācija. Tā būs vēl nebijusi pieredze gan organizatoriskajā, gan valodu prasmju apgūšanas ziņā. ES prezidentūra var kalpot arī kā instruments ES atpazīstamības veicināšanai pašā prezidējošajā valstī, veicinot atbalsta pieaugumu ES politikām, stiprinot eiropisku identitāti, sajūtu, ka ES jautājumi ir piederīgi prezidējošajai valstij. Allaž kā balva par paveikto darbu ir bijis arī pašas valsts ekspertīzes pieaugums par ES jautājumiem.²⁷

ES prezidentūra ir arī unikāla iespēja iepazīstināt ar mūsu valsts kultūru un ievērojamām tūrisma vietām, jo uz daudzajām darba grupām prezidentūras pusgada laikā Latvijā ieradīsies vairāki tūkstoši pārstāvju no visām ES dalībvalstīm un ES institūcijām.²⁸

Jāpiezīmē – ar vārdiem “veiksmīga prezidentūra” tiek saprasts, ka valsts neiznieko prezidentūras sniegto iespēju un resursus velti, sasniegtajiem rezultātiem ir tendence virzīties uz stāvokli, kurā tie ir lielāki vai vienādi ar ieguldījumu.²⁹

Kritiķi dažkārt norāda, ka sešu mēnešu prezidentūra ir pārāk īsa, jo šajā laikā neļauj valstij paveikt neko paliekošu, un ka mazākās dalībvalstis nav piemērotas prezidentūras uzdevumiem. Latvijai jābūt veiksmīgam piemēram, kas šādu kritiku pilnībā atspēko! Tādēļ jāpiekrīt I.Krastiņai – ja ir vēlēšanās, lai ES prezidentūra paliktu atmiņā ar kaut ko vairāk – būs vajadzīgas ambīcijas, iniciatīva, izdoma un spēja konkurēt par šo iespēju un/vai sadarboties ar partneriem institūcijās, lai to veiksmīgi īstenotu.³⁰

Secinājumi un priekšlikumi

Jēdziens “Eiropas Savienības prezidentūra” tika ietverts jau Eiropas Ekonomikas kopienas dibināšanas līgumā (Romas līgumā). Tika noteikts, ka ik pēc sešiem mēnešiem alfabētiskā rotācijas kārtībā katrai dalībvalstij

26 Latvijas prezidentūras Eiropas Savienības Padomē personāla piesaistes un noturēšanas vadlīnijas.- Projekts, nav publicēts.

27 Krastiņa I. ES prezidentūras institūcija pēc Lisabonas līguma stāšanās spēkā// Latvijas intereses Eiropas Savienībā.- Nr. 3 (2011), 24. lpp.

28 <http://www.diena.lv/sabiedriba/politika/liegis-savlaicigi-jadefine-latvijas-es-prezidenturas-prioritates-768069.-> (Resurss apskatīts 03.01.2012.).

29 Bambals R. ES prezidentūra – citu valstu pieredze Latvijas gatavošanās procesu kontekstā// Latvijas intereses Eiropas Savienībā.- Nr.2 (2011), 20. lpp.

30 Krastiņa I. ES prezidentūras institūcija pēc Lisabonas līguma stāšanās spēkā// Latvijas intereses Eiropas Savienībā.- Nr. 3 (2011), 32. lpp.

ir pienākums sagatavot un vadīt Ministru padomes sēdes. Pirmā prezidējošā valsts bija Beļģija.

Latvija prezidējošās valsts pienākumus uzņemsies 2015. gada pirmajā pusgadā, pārņemot tos no Itālijas un nododot Luksemburgai.

Liels darba apjoms saistībā ar gaidāmo prezidentūru gulstas uz valsts pārvaldes iestāžu pleciem. Prezidentūras laikā valsts pārvaldes iestāžu pienākumos ietilps dažādu darba grupu un sanāksmju organizēšana un vadīšana. Tas prasīs gan labas organizatoriskās un komunikācijas spējas, gan arī valodu prasmes.

Latvijas prezidentūra varētu izmaksāt 50 līdz 100 miljonus latu. Lielākās izmaksas pozīcijas būšot saistītas ar sanāksmju organizēšanu, prezidentūrā iesaistītā personāla apmācību un atalgojumu, kā arī publiskās diplomātijas un kultūras pasākumiem Latvijā un ārvalstīs.

Latvijai būs lieliska iespēja “noteikt dienaskārtību” dažādu svarīgu jautājumu izskatīšanai. Tādēļ šī iespēja jāizmanto un īpaši jāakcentē mums svarīgi jautājumi.

Prezidentūras laikā pašiem jāizmanto iespēja iekļaut izlemjamo jautājumu lokā Latvijai svarīgus jautājumus, nelūdzot šāda veida palīdzību citām ES valstīm.

Nenoliedzami, pieaugs prezidentūras nodrošināšanā iesaistīto personu profesionālā kvalifikācija. Tā būs vēl nebijusi pieredze gan organizatoriskajā, gan valodu prasmju apgūšanas ziņā.

Jo aktīvāk Latvijas pārstāvji prezidentūras laikā izmantos tiem dotās iespējas, akcentējot Latvijai svarīgus jautājumus, jo lielāks būs kopējais valstiskais ieguvums.

EUROPEAN UNION PRESIDENCY: LATVIAN OPTIONS

Key words: *European Union, The Presidency, Council of the European Union, The Principle of Rotation, Member State, Costs.*

Summary

Since May 1, 2004 Latvia is a join member state of the European Union (hereafter – EU). Latvian citizens have also become EU citizens. They are able to turn the EU institutions, to vote in European Parliament elections, as well as to defend their interests in the European Union’s judicial institutions. Currently, Latvia is on the way to the EU single currency *euro*, with introduction scheduled for January 1, 2014.

But there is another important event in the near future awaited by Latvia and the Latvian people. This is the presidency of the EU, Latvia will play the first half of 2015. EU Presidency plays an important role in the EU Council of tasks, the operation of the EU interest representation. Preparations have begun early in order to fully exploit the opportunities offered by Latvia.

This paper analyzes the Presidency of the EU legal and historical aspects, the Latvian preparations for the EU Presidency, the steps taken, the parties, as well as future challenges, in order to make effective use of the opportunities our country.

Mg.iur. Sanita Gavrilova

LATVIJAS ILGTSPĒJĪGAS ATTĪSTĪBAS STRATĒGIJAS PAMATUZSTĀDĪJUMS: LAIMĪGS CILVĒKS LABKLĀJĪGĀ VALSTĪ

Atslēgvārdi: ilgtspējīga attīstība, laimīgs cilvēks, valsts, labklājības mērījumi, nācījas, stabilitāte, drošība.

Formulējums “Latvijas ilgtspējīgā attīstība” pēdējo gadu laikā ir kļuvis par vienu no modernākajiem vārdu salikumiem, kurš tiek lietots visos gadījumos, kad runa iet par Latvijas nākotnes attīstību. To plaši lieto gan valsts, gan biznesa, gan sabiedrības pārstāvji.

Ilgtspējīga attīstība (*sustainable development* – angļu val.) ir attīstība, kur šodienas vajadzību apmierināšana neapdraud nākamo paaudžu iespējas apmierināt savējās. Tai ir trīs dimensijas – ekonomiskā, sociālā un apkārtējās vides. Tas nozīmē, ka ekonomiskā attīstība notiek saudzīgi rīkojoties ar mūsu planētas resursiem un rūpējoties par to, lai uz Zemes tiktu saglabāta bioloģiskā daudzveidība. Ilgtspējīga attīstība veicina sabiedrības kopējo labklājību un sniedz cilvēkam iespēju dzīvot veselīgā vidē, īstenojot savu potenciālu un spējas.

Elmar Römpezyk grāmatā “Gribam ilgtspējīgu attīstību” secia: “Ilgtspējīga attīstība nav jauna koncepcija. Tā ir jaunākā izpausme mūžsenai ētikai, kas saistīta ar cilvēka un vides attiecībām un pašreizējās paaudzes atbildību pret nākamajām paaudzēm. Ilgtspēja funkcionē tikai virzienā no apakšas uz augšu. Tai nepieciešama sabiedrība, kuras lielākā daļa identificējas ar līdzdalību ilgtspējīgas attīstības mērķu formulēšanā un sadarbojas gan vietējā, gan reģionālā līmenī.

Ilgtspējīgas attīstības jēdziens pirmo reizi tika minēts Riodežaneiro konferencē «Vide un attīstība» 1992. gadā. Šodien to atzinušas un apņēmušās īstenot visas pasaules attīstītās valstis.¹

Reģionālās attīstības un pašvaldību lietu ministrijas uzdevumā asoci. prof. Roberta Ķīļa vadītā ekspertu grupa izstrādājusi Latvijas ilgtspējīgas attīstības stratēģiju līdz 2030. gadam (Latvija 2030). Stratēģijas pamatuzstādījumi: laimīgs cilvēks labklājīgā valstī, ilgtspējīgs un veselīgs dzīves-

1 Kas ir ilgtspējīga attīstība? - <http://www.latvija2030.lv/page.php?id=8>. - (Resurss apskatīts 03.01.2012).

veids, radoša, iecietīga un toleranta sabiedrība, sadarbībā radīta konkurēt-spēja un valsts kā ātrspējas partneris.²

Stratēģijas pamatuzstādījumam – “laimīgs cilvēks labklājīgā valstī” seko jautājumi. Kas ir laimīgs cilvēks? Kas ir laime? Dvēseles noskaņa, māka dzīvot harmonijā ar sevi? Visos laikos cilvēks tiecies pēc laimes. Šī vēlme ir izteikta mākslā, mūzikā, literatūrā. Laimes jēdziens ir daudzveidīgs, ar visu dzīvi saistīts, to aptverošs. Ir neskaitāmi daudz laimes formulu un ikvienā no tām ir daļa patiesības. Laimes jautājums ir cilvēka mūžīgais jautājums. Katram ir sava izpratne par laimi. Dažs to meklē bagātībā un greznībā, cits dzīvo askētiski un vienkārši, un arī ir laimīgs. Tas ir atkarīgs no cilvēka gara kultūras, viņa vēlmēm un spējām tās piepildīt.

Labklājība ir Latvijas tautai kopumā un katram atsevišķi – aktuāls jautājums. Materiālā labklājība ir saistīta ar citiem aspektiem, kas nosaka mūsdienu cilvēka kopējo labklājības līmeni. Sabiedrības un ikviena indivīda labklājības līmeņa paaugstināšanai valsts politika un atbalsts savienojas ar katra paša vēlmi dzīvot labāk un izpratni par to, kā tas būtu iespējams.

Iedzīvotājiem kopumā nākotnē sasniedzamo labklājības un drošības līmeni nosaka virkne savstarpēji cieši saistītu aspektu, to skaitā, informētība, izglītība, jaunrade, zinātne un pētniecība, inovācijas, spēja radīt un izmantot jaunas idejas, nodarbinātība, materiālā labklājība, apkārtējās vides aizsardzība, materiālo un enerģijas resursu izmantošana, infrastruktūras pakalpojumi – elektrības, gāzes, siltuma, ūdens piegāde, elektronisko sakaru, pasta, transporta, atkritumu apstrādes pakalpojumi, līdzsvarota reģionu attīstība, cilvēkresursi, veselība, sociālā drošība, mājoklis, ģimene, sabiedrības saliedētība, demokrātijas līmeņa paaugstināšana, augošs tiesiskuma līmenis, fiziskā drošība, privātums u.c.

Laimes un subjektīvās labklājības mērījumi

Latvijas ilgtspējīgās attīstības stratēģijas līdz 2030. gadam ietvaros tika veikts pētījums, kura rezultātā tapa ziņojums par Latvijas iedzīvotāju aptauju: ilgtspējīga attīstība, vērtības un paradumi. Ziņojums ataino dažus rezultātus no aptaujas, kura tika īstenota Latvijas ilgtermiņa attīstības stratēģijas izstrādes ietvaros.

Cilvēku laimes izjūta tika mērīta, uzdodot jautājumu “Kopumā ņemot, cik laimīgs Jūs esat?”, ar iespējamām atbildēm 4 punktu skalā (no “nemaz” līdz “ļoti”). Respondentu vidējā atbilde bija 2,67. Tātad vairāk

2 Latvijas ilgtspējīgās attīstības stratēģija. - <http://www.latvija2030.lv/page/238>. - (Resurss apskatīts 03.01.2012).

laimīgi, nekā nelaimīgi. Iespējams, ērtāk saprotama rezultātu interpretācijas forma ir sadalīt cilvēkus divās grupās, kur tiek noskaidrota tā cilvēku proporcija, kas izvēlas atbildes virs skalas viduspunkta, un no tās tiek atņemta tā cilvēku daļa, kas izvēlas atbildes zem skalas viduspunkta. Tas ir, tiek iegūta to cilvēku proporcija, kas, kopumā ņemot, uzskata sevi par laimīgiem. Latvijā šī proporcija šobrīd ir 27%, rezultāts nav mainījies kopš 2005. gada, kad tika vākti dati (World Values Survey: 2005). Igaunijai šis rezultāts bija 26%, bet Lietuvai tikai 10%. Latvijā dzīvojošie latvieši sevi kopumā uzskata par mazliet (bet statistiski nozīmīgi!) laimīgākiem (aritm. vid. = 2,72), nekā cittautieši (aritm. vid. = 2,60).

Pētījuma laikā tika arī noskaidrots, ka zināmu vērtību svarīgums cilvēkiem ļauj justies laimīgākiem. Multiplā regresiju analīze ar laimi kā atkarīgo mainīgo, bet vērtību un sociālo aksiomu faktoriem kā neatkarīgajiem mainīgajiem, parādīja, ka Latvijā cilvēki ir laimīgāki, ja viņiem svarīgākas sasniegumu ($\beta = 0,10$), hedonisma ($\beta = 0,10$), stimulācijas ($\beta = 0,10$) un pašrealizācijas ($\beta = 0,17$) vērtības, kamēr universālisms ir negatīvs laimīguma prognozētājs ($\beta = -0,11$), tas nozīmē, cilvēki, kam universālisma vērtības svarīgas, šobrīd Latvijā nejūtas laimīgi (vai otrādi, laimīgākiem universālisma vērtības mazāk svarīgas).

No demogrāfiskajiem radītājiem to, cik laimīgi cilvēki Latvijā jūtas, prognozē personīgie ($\beta = 0,11$) un ģimenes ($\beta = 0,12$) ienākumi, kamēr dzimumam, vecumam vai tautībai nav būtiskas ietekmes. Bez tam regresiju analīzē parādīja, ka kopējo laimes sajūtu prognozē utzīcēšanās zināmiem cilvēkiem (skat. tālāk tekstā, $\beta = 0,14$). Negatīvi laimi prognozē īstermiņa orientācija (skat. tālāk tekstā, $\beta = -0,12$), tas nozīmē, ka cilvēki, kuriem lielākā mērā piemīt tendence domāt īstermiņā formā, nebūs laimīgāki.

Otrs mērījums, kurš tiešā veidā ir saistīts ar cilvēku labsajūtu, bija apmierinātības ar dzīvi jautājumi. Tika uzdoti 2 jautājumi – cik lielā mērā cilvēki ir apmierināti ar savu dzīvi un vai, ja būtu iespējams, cilvēki otrreiz gribētu dzīvot savādāk (atbildes 7 punktu skalā). Atbildes uz šiem jautājumiem ļoti cieši korelēja, tāpēc tika izveidots viens indeksa mainīgais no diviem minētajiem (turpmāk tekstā – apmierinātība ar dzīvi). Kopējais apmierinātības ar dzīvi līmenis Latvijā šobrīd ir 4,35, kas ir būtiski virs skalas viduspunkta. Bez tam, latviešu un cittautiešu atbildes uz šiem jautājumiem statistiski nozīmīgi neatšķiras.³

3 Latvijas ilgtspējīgas attīstības stratēģijas līdz 2030. gadam ziņojums par iedzīvotāju aptauju. Latvijas ilgtspējīgas attīstības stratēģija līdz 2030. gadam. Īss ziņojums par Latvijas iedzīvotāju aptauju: Ilgtspējīga attīstība, vērtības un paradumi.- http://www.latvija2030.lv/upload/iedzivotaju_aptaujas_rezultati.pdf.- (Resurss apskatīts 03.01.2012).

Laimīgi cilvēki labklājīgā valstī

Vairums cilvēku piekrīt utilitārisma aksiomai, ka laime cilvēka dzīvē ir pati svarīgākā vērtība un cilvēka vēlme pēc laimes nav apstrīdama. Mūsdienu pētījumi par cilvēku laimi un labklājību liecina, ka ne vienmēr materiālās labklājības pieaugums rada laimīgāku cilvēku sabiedrību.

Tā kā sabiedrības materiālās labklājības pieaugums ne vienmēr vairo iedzīvotāju laimes izjūtu, būtu svarīgi īstenot tādu sabiedrības pārvaldi, kas vienlaikus spētu:

- 1) palielināt sabiedrības materiālo labklājību un apmierinātību ar dzīvi;
- 2) palielināt sabiedrības apmierinātību ar dzīvi un samazināt sociālo nevienlīdzību.

(1) Nepieciešams samazināt sociālo nevienlīdzību, lai materiālās labklājības pieaugums vairotu apmierinātību ar dzīvi visās sabiedrības grupās.

Pasaules 95 laimīgāko sabiedrību rangā Latvija savu 81./82. vietu sabiedrības dzīves apmierinātības ziņā dala ar Irāku, jo Latvijas iedzīvotāji savu apmierinātību ar dzīvi novērtējuši ar 5,54 ballēm 10 ballu skalā [Ruut Veenhoven: 2006a]. Visapmierinātākie ar dzīvi ir dāņi, šveicieši, austrieši un islandieši, bet tikai astoņu valstu iedzīvotāji šajā rangu tabulā ir vēl mazāk apmierināti par latviešiem – to starpā Armēnijas, Moldovas, Zimbabves un Tanzānijas iedzīvotāji. No Latvijai tuvākām valstīm ar dzīvi apmierinātāki ir igauņi un poļi, bet neapmierinātāki – Ukrainas, Baltkrievijas, Krievijas un Lietuvas iedzīvotāji [Ruut Veenhoven: 2006b]. Šie dati liecina, ka ekonomiski turīgākās valstīs dzīvo laimīgāki cilvēki.

Neskatoties uz to, ir vērojama sakarība, ka sasniedzot 10 000 USD IKP uz vienu iedzīvotāju līmeni valsts attīstībā, turpmākā ekonomiskā izaugsme vairs nerada būtisku pieaugumu sabiedrības apmierinātībā ar dzīvi [Ed Diener and Martin E.P. Seligman: 2004]. Ja tāds rodas, tad lielākoties neekonomisku faktoru dēļ, piemēram, pieaugot sieviešu tiesībām vai valsts demokratizācijas pakāpei. Jo augstāks ir valsts sociālās labklājības līmenis, jo lielāka ir sabiedrības grupu apmierinātība ar dzīvi. Pie tam, cilvēkiem ir tendence būt apmierinātiem ar dzīvi, ja arī apkārtējie ir apmierināti ar dzīvi. Valstij sasniedzot minēto IKP līmeni, apmierinātība ar dzīvi kļūst vairāk atkarīga no harmoniskām attiecībām ar citiem sabiedrības locekļiem, nevis no ienākumu pieauguma. Tā kā Latvijas IKP uz vienu iedzīvotāju 2006. gada septembrī bija 6 861 USD, ir pamats sagaidīt, ka ekonomiskā izaugsme arvien mazāk ietekmēs iedzīvotāju apmierinātību ar dzīvi. Taču, lai tas tā nebūtu, nepieciešams palielināt marginalizēto grupu ienākumu līmeni.

(2) Nepieciešams stiprināt iedzīvotāju sociālos tīklus un savstarpējo uzticēšanos, kā arī radīt vidi dažādām pašrealizācijas iespējām, lai vairotu apmierinātību ar dzīvi.

Cilvēku dzīves apmierinātību ietekmē arī sociālo vajadzību apmierināšana, kura lielākoties noris sociālajos tīklos. Līdz ar to tīklu nostiprināšana un savstarpējā uzticēšanās var vairot apmierinātību ar dzīvi. Pētījums par Latvijas iedzīvotājiem liecina, ka uzticība sociālajiem tīkliem ietekmē cilvēka laimes sajūtu – cilvēki, kuri jūtas laimīgi, lieto šādus apgalvojumus kā “mana laime ir atkarīga no apkārtējo cilvēku laimes” vai “man ir svarīgi uzturēt harmoniju grupā, kurai pieredu” [Kristīne Gaugere un Ivars Austers: 2005]. Pieaugot sabiedrības materiālajai labklājībai, iedzīvotājiem arvien svarīgāka kļūst personiskā izaugsme un iespējas sevi realizēt kādā radošā aktivitātē, kas pakāpeniski kļūst par mūsdienu dzīves kvalitātes daļu. Par to liecina DIY (*Do-It-Yourself* – “dari pats”) un *prosumer20* kultūras izplatība, kā arī pētījumi dažādās vecuma grupās, kas parāda pozitīvo emociju jeb apmierinātība ar dzīvi saistību ar pašrealizāciju un vēlmi pēc sasniegumiem [Lilach Sagiv and Shalom H. Schwartz: 2005]. Turklāt sabiedrības vēlme pēc pašrealizācijas nav tikai dzīves kvalitātes izpausme, bet arī priekšnoteikums radošuma un inovāciju uzplaukumam uzņēmējdarbībā. Ir zināms, ka labs garastāvoklis veicina darba produktivitāti, kā arī klientu apmierinātības līmeni [Ed Diener and Martin E.P. Seligman: 2004]. Tas nozīmē, ka laimīgas sabiedrības priekšnoteikums ir spēja nodrošināt cilvēkiem dažādas pašrealizācijas iespējas un prasme gūt ekonomisku labumu no viņu kreativitātes izpausmēm.⁴

Laimīgās un nelaimīgās nācības

Izrādās, laimes jēdziens tiek analizēts arī statistiski, apkopojot dažādu nāciju indivīdu subjektīvos spriedumus par laimi. Nīderlandiešu sociālzinātņu doktors Ruut Veenhoven izveidojis laimes datu bāzi – The World Database of Happiness. Pēc sakrāto datu analīzes izveidota arī laimīgāko un nelaimīgāko nāciju pasaules karte. Diemžēl Latvija ir nelaimīgāko nāciju sarakstā.

Analizējot cēloņus, protams, nonāk pie sakarības, ka stabilitāte un drošības sajūta, kas mantota no paaudzes uz paaudzi, ir būtisks priekšnoteikums, lai cilvēks justos pasargāts un laimīgs. Tieši valstis, kuras savas vēstures notikumu gaitā gandrīz katru gadsimtu jeb katru paaudzi pārdzī-

4 Latvijas ilgtspējīgas attīstības stratēģija 2030. gadam. Pamatziņojums. - http://www.latvija2030.lv/upload/lias_pamatziņojums_lat.pdf. - (Resurss apskatīts 03.01.2012).

vojušas pārmaiņas (karus, revolūcijas, ekonomiskās krīzes, politisko iekārtu maiņu u.tml.), iedzīvotāji jūtas nomākti un visnelaimīgākie. Ne velti austrumniekiem ir lāsts – “Kaut tu dzīvotu pārmaiņu laikā”. Pēc kartes var lieliski redzēt, ka tās izteikti ir postpadomju valstis.

Valstis, kurās iedzīvotāji jūtas laimīgi, ir Islande, Nīderlande, Šveice, Zviedrija, Austrija, neatpaliek Kanāda, ASV, Norvēģija un Austrālija. Kas ir laimīgs cilvēks pie veiktajiem pētījumiem? Tas ir drošs, pašpietiekams un aktīvs, neskatoties uz vecumu. Par piemēru minēta skandināvu ģimene nu jau gados, kurā laulātais pāris – viens vēl strādājošs, otrs jau pensijā, ar lieliem un pasaulē aizlaistiem bērniem – katru nedēļu katrs veic kādas četras aktivitātes. Tā ir gan sportošana – nūjošana, gan rokdarbu pulciņš, gan operas mīļotāju klubiņš, gan bezmaksas kursi vietējā tautskolā u.tml.

Dokumentālajā filmā izskan doma, ka laimes sajūtai ir jābūt pastāvīgam, dabiskam cilvēka stāvoklim, nevis īsiem, nepastāvīgiem, vētrainiem pārdzīvojumiem. Ciešanas, kuru cildenā daba ir izslavēta tieši krievu literatūrā, īstenībā neveicina cilvēka pilnveidi, bet drīzāk sagrauj personību. Diemžēl, velkot paralēles ar Latviju, ciešanu loma ir dziļi ieaugusi arī mūsu kultūrā, literatūrā, mākslā un audzināšanā. Mēs uztveram ciešanas kā pašsaprotamas mūsu dzīvē. Vai bērnībā esi dzirdējis labi pazīstamu frāzi no pieaugušajiem – nesmejies tik dikti, lai vēlāk nenāktos gauži raudāt! Bet, ja tā padomā, kas tur slikts – no sirds priecāties, lēkāt aiz laimes, izbaudīt, piemēram, veiksmi līdz mielēm?! Vai šīs bailes, nedrošība par nākotni un neieaudzināta prasme priecāties nav mūsu nācijas nelaimīguma sajūtas cēlonis?⁵

Secinājumi

Laiques jautājums ir cilvēces mūžīgais jautājums, allaž aktuāls un neizsmeļams. Pastāv viedoklis, ka laime nav konstatējama, pat tad, kad tā ir. Mēs to jūtam tikai tad, kad tās jau sen vairs nav. “Bija laime”, bet nu vairs nav. Ir cilvēki, kas ir tik pesimistiski noskaņoti, ka netic laimes iespējamībai. Mēdz būt tādi, kas nenoliedz dzīves priekus, prot veiksmīgi dzīvot, bet tomēr uzskata, ka cilvēka dzīve nevar būt laimes ieleja. Viss, kas mums sagādā prieku, agri vai vēlū izzūd. Bieži cilvēki jūtas niecīgi, neaizsargāti naidīgajā pasaulē. Par laimi mēdz saukt arī īslaicīgu, pozitīvu pārdzīvojumu, veiksmi, lielu prieku, labvēlīgu apstākļu sakritību. Citi laimi izjūt kā ilgstošu apmierinātību, kas saistīta ar dziļām jūtām. Dzīve sastāv no mazu

5 Laimīgās un nelaimīgās nācijas.- <http://www.iinuu.lv/lv/dziveszinai/cilveka-kermenis-un-daba/laimigas-un-nelaimigas-nacijas>.- (Resurss apskatīts 20.02.2012).

laimīšu virknējuma, tieksmes, lai būtu mazāk satraukuma, spriedzes, lai tādā veidā cilvēks varētu pievērsties ikdienas sīkajiem dzīves priekiem un labvēlīgajiem notikumiem.

Mūsu laime ir atkarīga no mūsu vēlmju un vajadzību apmierinājuma. Jautājot, kāpēc cilvēki ir nelaimīgi, lielākoties izrādās, ka viņiem kaut kā trūkst. Reizēm pat nav skaidri definējams neapmierinātības iemesls, bet ir skaidrs, ka kaut kā pietrūkst. Tas rada nepiepildītības izjūtu, kas dīvainā kārtā nebeidzas līdz ar vēlmes īstenošanu, bet gan acumirkļi vērsas uz citu objektu. Nepiepildītības izjūta pieder pie cilvēka dabas, tāpēc arī ikviens mēģinājums no tās atbrīvoties ir lemts neveiksmei. Mēs nevaram būt laimīgi, ja mums visu laiku kaut kas pietrūkst.

Mūsu domas un emocijas burtiski rada visu to, kas notiek ar mums mūsu dzīvē. Tāpēc arī viss, ko mēs šeit Latvijā sastopam – milzīga birokrātija, savstarpējā neuzticēšanās, smaidu un cilvēciskā siltuma deficīts, valsts lomas nepamatota pārspīlēšana utt. – ir vienkārši mūsu kolektīvo domu, emociju un darbu projekcija pasaulē. No otras puses, latviešiem piemīt arī unikāla spēja saliedēties un pārsteigt pasauli tad, kad viss “plīst un krīt”. Mūs visus vieno piederība Latvijai. Latvieši mīl savu zemi, rūpējas par vidi un ir diezgan lieli individualisti, tomēr, ja vajag, latvieši spēj būt vienoti un kopīgiem spēkiem paveikt ko patiesi nozīmīgu. Tieši tā ar Dziesmoto revolūciju un Baltijas solidaritātes ceļu, kad 1989. gadā simtiem tūkstošu Latvijas iedzīvotāju, neatkarīgi no tautības un reliģiskās pārliecības, izgāja ielās, Latvija miermīlīgi, bez vardarbības atbrīvojās no padomju okupācijas jūga un atguva valstiskumu. Ir daudz piemēru, kad latviskais individualisms ir spējis pārvarēt sevi un pārtapt par milzīgu spēku, kas ļauj mums pacelties jaunā attīstības līmenī un parādīt pasaulei, ka esam laimīgi visi kopā un katrs atsevišķi.

ОСНОВНАЯ УСТАНОВКА СТРАТЕГИИ ДОЛГОСРОЧНОГО РАЗВИТИЯ ЛАТВИИ: СЧАСТЛИВЫЙ ЧЕЛОВЕК В БЛАГОПОЛУЧНОЙ СТРАНЕ

Ключевые слова: долгосрочное развитие, счастливый человек, страна, измерения благосостояния, нации, стабильность, безопасность.

Аннотация

Вопрос о счастье – это вечный вопрос человечества, он всегда актуален и неисчерпаем. Существует мнение, что счастье невозможно констатировать, даже тогда, когда оно существует. Мы его чувствуем только тогда, когда его уже давно нет. «Было счастье», а теперь его больше нет. Есть люди, которые так пессимистично настроены, что они не верят в возможность счастья. Бывают люди, которые не отрицают радостей жизни, могут успешно жить, но все же считают, что жизнь человека не может быть долиной счастья. Все, что нам доставляет радость, рано или поздно исчезает. Часто люди чувствуют себя ничтожными, незащищенными во враждебном мире. Счастьем обычно называют также кратковременное позитивное переживание, удачу, большую радость, благоприятное стечение обстоятельств. Другие ощущают счастье как длительную удовлетворенность, связанную с глубокими чувствами. Жизнь состоит из вереницы счастливых мгновений, стремления избежать волнений, стресса, чтобы таким образом человек мог обратиться к повседневным мелким радостям жизни и позитивным событиям.

Наше счастье не зависит от удовлетворения наших желаний и потребностей. На вопрос, почему люди несчастливы, преимущественно получали ответ, что им чего-то не хватает. Иногда, даже невозможно четко определить причину недовольства, но ясно, что чего-то не хватает. Это вызывает чувство неудовлетворенности, которое странным образом не исчезает после осуществления желания, а мгновенно переключается на другой объект. Чувство неудовлетворенности заложено в природе человека, поэтому также любая попытка освободиться от него обречена на неудачу. Единственное, в чем мы можем быть уверены, что в этом мы никогда не будем испытывать недостатка, так это

в чувстве неудовлетворенности, так как у нас постоянно появляются новые желания. Мы не можем быть счастливы, если нам все время чего-то не хватает.

Наши мысли и эмоции буквально порождают все то, что происходит с нами в нашей жизни. Поэтому также все то, что мы здесь в Латвии встречаем – непомерно раздутая бюрократия, взаимное недоверие, дефицит улыбок и человеческого тепла, необоснованное преувеличение роли государства и т.д. – это просто проекция в мире наших коллективных мыслей, эмоций и поступков. С другой стороны, латышам присуща также уникальная способность сплотиться и удивлять мир тогда, когда все «рушится». Нас всех объединяет принадлежность к Латвии. Латыши любят свою землю, заботятся об окружающей среде и они довольно большие индивидуалисты, однако, если нужно, латыши могут объединяться и общими усилиями достигают чего-то действительно значимого. Именно так, благодаря Песенной революции и Пути Балтийской солидарности, когда в 1989 году сотни тысяч жителей Латвии, независимо от национальности и религиозных убеждений, вышли на улицы, Латвия мирно, без насилия освободилась от гнета советской оккупации и вернула государственность. Существует много примеров, когда латвийский индивидуализм мог преодолеть себя и перевоплотиться в огромную силу, позволяющую нам подняться на новый уровень развития и показать миру, что мы счастливы все вместе и каждый в отдельности.

Dr.iur., Dr.habil.sc.pol. Tālavš Jundzis

VĒLĒŠANU SISTĒMA TAIVĀNĀ

Atslēgvārdi: Taivāna; vēlēšanas; proporcionālā, vairākuma un jauktā vēlēšanu sistēma.

Gan juristi, gan politologi un politiķi Latvijā labi apguvuši frāzi, ka pasaulē nav ideālu vēlēšanu sistēmu. Pēc būtības tā ir pilnīga patiesība, taču lielākoties šis apgalvojums kalpo tam, lai aizstāvētu Latvijas vājo un neefektīvo vēlēšanu sistēmu. Lai arī ikviena vēlēšanu sistēma ir ar saviem trūkumiem, tomēr nedrīkstam nesaredzēt, ka vienā gadījumā šie trūkumi raisa pārdomas par pārstāvniecības demokrātiskumu un taisnīgumu, bet citā – sāk kavēt sabiedrības attīstību un progresu. Par to jau 1934. gada janvārī – dažus mēnešus pirms Kārļa Ulmaņa organizētā valsts apvērsuma – Latvijas iedzīvotājus brīdināja tā laika Saeimas priekšsēdētājs Pauls Kalniņš. Viņš atzina: “Vēlēšanu likums ir visa tagadējā ļaunuma cēlonis”.¹

Lai arī pasaulē nav divu vienādu vēlēšanu sistēmu un katrā pasaules valstī tai ir savas īpatnības, tomēr lielos vilcienos vēlēšanu sistēmas tradicionāli iedalāmas trīs galvenajos veidos: vairākuma jeb mažoritārajā; proporcionālajā; jauktajā (kombinētajā) vēlēšanu sistēmā. Vairākuma vēlēšanu sistēma ar visiem tās daudzajiem paveidiem, ieskaitot plurālo, nodrošina reālu politisko atbildību, stabilu un kvalitatīvu demokrātiju, bet noved pie divpartiju sistēmas, mazinot vēlēšanu izvēles iespējas un dažādu viedokļu pārstāvniecību parlamentā.² Proportionālā sistēma vēsturiski radās kā demokrātiskāka alternatīva vairākuma vēlēšanu sistēmai, nodrošinot vietu daudzām partijām un visdažādāko viedokļu pārstāvniecību parlamentā. Blakus tam proporcionālā vēlēšanu sistēma noved pie koalīciju valdībām, nestabilas un nekvalitatīvas demokrātijas, politiskās bezatbildības, atsvešina deputātus no vēlētajiem. Jauktā (kombinētā) vēlēšanu sistēma savieno vienā vairākuma un proporcionālo vēlēšanu sistēmu, piešķirot vēlētajam parasti divas balsis. Tādējādi iespējams mazināt vairākuma un proporcionālās vēlēšanu sistēmas trūkumus, bet arī tas lielā mērā atkarīgs no šo vēlēšanu sistēmu savienošanas proporcijas un citiem faktoriem. Dažās valstīs, piemēram, pusi deputātu ievēl pēc vairākuma sistēmas principiem vien-

1 Didkovskis R. Mažoritātās un proporcionālās vēlēšanu sistēmas.- Rīga, 1934.- 26. lpp.

2 Supe V. Mažoritārās vēlēšanu sistēmas attīstība nacionālo valstu veidošanās periodā.- Jurista Vārds.- Nr. 22 (2009, 2. jūnijs), 21.–28. lpp.

mandāta vēlēšanu apgabalos, bet otru pusi – pēc proporcionālās vēlēšanu sistēmas principiem, balsojot par partiju listēm. Citās valstīs savukārt tikai vienu trešdaļu deputātu ievēl pēc vienas vēlēšanu sistēmas principiem, bet pārējos – pēc otras sistēmas principiem. Šīs it kā nelielās nianšes būtiski iespaido gan politiskos procesus valstī, gan vēlēšanu rezultātus.³

Taivānas demokrātijas fonds uzaicināja mani kopā ar vairāku citu valstu ekspertiem vēlēšanu jautājumos piedalīties kā novērotājam 2012. gada janvāra vēlēšanās, kurās vēlēja Taivānas prezidentu un likumdevēju. Taivānas vēlēšanas mani ļoti iespaidoja un apstiprināja līdzšinējos pieņēmumus par jauktās vēlēšanu sistēmas lielāku efektivitāti salīdzinājumā ar proporcionālo vēlēšanu sistēmu, ko ne sevišķi sekmīgi cenšamies evolucionārā ceļā uzlabot ar dažiem – lai arī pamatotiem un pareiziem – pārkārtojumiem (procentu barjeras noteikšana 5% apmērā; aizliegums vienam un tam pašam kandidātam atrasties vairāku apgabalu vēlēšanu sarakstos u.c.).

Taivānas politiskā sistēma

Taivānas vēsture un tās tagadējā vieta starptautiskajā sistēmā ir sarežģīta. Vēsturiski Taivāna bijusi kontinentālās Ķīnas sastāvdaļa kopš seniem laikiem. Taivānas politiskā nozīme būtiski mainījās 1949. gadā, kad Ķīnā sākās komunistiskā revolūcija un pilsoņu karš, kā rezultātā varu ieguva komunisti, pasludinot Ķīnas Tautas Republikas izveidošanu. Uz Taivānu patvērumu meklēt devās simtiem tūkstoši Ķīnas Nacionālistiskās partijas (Gomindāna) atbalstītāji un kontinentālajā Ķīnā varu zaudējuši Ķīnas Republikas valdība prezidenta Čana Kaiši vadībā ar tai uzticīgajām armijas vienībām.

Ķīnas Republikas valdība, pilnībā kontrolējot situāciju Taivānā, vienmēr centusies uzsvērt, ka tai ir tiesības īstenot savu suverenitāti visā Ķīnas teritorijā – arī kontinentālajā Ķīnas daļā. Taivānas kā valsts un starptautisko tiesību subjekta suverenitāte ilgu gadus arī tika atzīta starptautiskajā sistēmā, kur laikā no 1949. gada līdz pat 1971. gadam Taivāna kā starptautiski atzīta Ķīnas Republika bija ANO dalībvalsts.

Ķīnas Tautas Republika, savukārt, nekad nav atzinusi Taivānas suverenitāti un uzskata to par neatņemamu savas valsts teritoriju. Pēc tam, kad 1971. gadā Ķīnas Republikas vietā ANO stājās Ķīnas Tautas Republika⁴,

3 Jundzis T. Kombinētās vēlēšanu sistēmas priekšrocības un pielietojums ārzemēs // Latvijas Vēsture.- Nr. 2 (1997), 65.–69. lpp.

4 United Nations General Assembly Resolution 2758 (XXVI). October 25, 1971 // United Nations Treaty Collections, Art. 3, Repertory, Suppl.5.- vol. I (1970–1978), p.69.

arī lielais vairums pasaules valstu neatzīst Taivānas jeb Ķīnas republikas kā valsts neatkarību. Tas neliedz daudzām jo daudzām pasaules valstīm, arī Latvijai, uzturēt ciešas un labas attiecības ar Taivānu, kura ir ne tikai ekonomiski attīstīta, bet arī var lepoties ar augstu demokrātijas līmeni. Latvija jau vairāk nekā 15 gadus sekmīgi attīsta sadarbību ar Taivānu zinātnes jomā, t.sk. pētījumos par demokrātijas pilnveidošanu.

Taivānas demokrātija, līdzīgi kā Latvijā, ir samērā jauna. Kopš 1949. gada gandrīz 40 gadus Taivānā valdošā partija Gomindāna un Ķīnas Republikas prezidents Čan Kaiši īstenoja militāru režīmu, balstoties uz karastāvokļa likumiem. Citas partijas bija aizliegtas un opozīcija netika pieļauta. Tikai 1986. gadā Čana Kaiši dēls un pēctecis ģenerālis Džjans Dzingo atcēla karastāvokļa likumus un sāka liberalizēt politisko sistēmu, paverot visplašākās iespējas demokrātiskiem pārkārtojumiem Taivānā.

Taivāna nu jau vairāk nekā 25 gadus ir demokrātiska republika, tās galva ir prezidents, kuru kopā ar viceprezidentu ievēl tiešās vēlēšanās uz četriem gadiem. Taivānas politiskā sistēma balstās uz pieciem juaņiem (varas atzariem): likumdošanas juaņš, izpildu juaņš jeb Kabinets; tiesu juaņš; kontroles juaņš; eksaminācijas juaņš. Prezidents pārrauga visus piecus varas atzarus.

Likumdošanas juaņš pēc savas būtības ir vienpalātas parlaments, kurš tiesīgs grozīt konstitūciju, pieņemt likumdošanas aktus, atsaukt vai atstādināt prezidentu un viceprezidentu, ar neuzticības balsojumu atcelt premjerministru un Kabinetu, apstiprināt prezidenta izvirzītās kandidatūras augstākajiem amatiem.

Likumdošanas juaņu ievēl uz četriem gadiem tiešās vēlēšanās. Ievēlēšanas kārtību nosaka 1947. gada Ķīnas konstitūcija, kura aizvadītajā dekadē piedzīvojusi daudzus demokrātiskus grozījumus, un Civilkalpotāju ievēlēšanas un atsaukšanas akts.⁵ Šis akts un tā nosaukums atgādina, ka Likumdevēja locekļi ir tikai un vienīgi civilkalpotāji, kuriem uz laiku tauta uzticējusi pārstāvniecības funkcijas. Iespējams, šo pieredzi būtu lietderīgi pārņemt arī Latvijā, arī tādējādi atgādinot Latvijas Republikas Saeimas deputātiem viņu pienākumu kalpot vēlētajiem un tautai.

Likumdevēja locekļu skaits Taivānā, kuras iedzīvotāju skaits ir gandrīz 23 miljoni, ir 112, t.i. tikai nedaudz vairāk kā Latvijā ar tās vairāk nekā desmit reizes mazāko iedzīvotāju skaitu. Latvijas Valsts prezidenta ierosinājums samazināt Latvijas Republikas Saeimas deputātu skaitu līdz 80 Taivānas pieredzes kontekstā būtu katrā ziņā apsverams. Arī Taivānā

5 Civil Servants Election and Recall Act. Taiwan, May 14, 1980, No. 2660 (ar vēlākiem grozījumiem un papildinājumiem).- <http://glrs.moi.gov.tw/EngLawContent.aspx?id=40>.- (Resurss skatīts 20.01.2012.).

ir meklēts optimālais Likumdevēja locekļu skaits, kas 1995. gada vēlēšanās bija noteikts 157, bet 1998. gada vēlēšanās – 225. Taivānā, kur pastāv jauktā vēlēšanu sistēma, deputātu skaita samazināšanas lietderība dažkārt tikusi arī apšaubīta, pamatojot to ar likumdevēja locekļu un vēlētajū sadarbības vājināšanos, kā arī ar grūtībām nodrošināt pilnvērtīgu parlamenta daudzo komisiju darbu.⁶ Proporcionālajā vēlēšanu sistēmā, kāda ir Latvijā, deputātu skaits maz ietekmē to sadarbības ciešumu ar vēlētajiem.

Izpildes juaņu jeb Kabinetu vada premjerministrs, ko ieceļ prezidents. Arī Kabineta locekļus ieceļ prezidents. Kabinets nes pilnu atbildību par valsts pārvaldi un administrēšanu. Atšķirībā no Latvijas politiskās sistēmas, Taivānā tajā nokļūst paši piemērotākie un kvalificētākie kandidāti, jo tos piedāvā viena spēcīga vēlēšanās uzvarējusi partija. Turklāt Taivānā valdības stabilitāti vismaz uz četriem gadiem garantē tās politiskā, t.sk. vēlēšanu sistēma. Valdībai Taivānā ir pilna rīcības brīvība likumu ietvaros un pilna politiskā atbildība, kas tik ļoti pietrūkst Latvijā.

Tiesu juaņš lemj par likumu atbilstību konstitūcijai un vada tiesu sistēmu valstī. Tā locekļus ieceļ prezidents un apstiprina Likumdošanas juaņš. Kontroles juaņš kontrolē publiskā dienesta darbības efektivitāti un ir atbildīgs par korupcijas izskaušanu. Eksaminācijas juaņš darbojas kā civildienesta komisija un tā pārziņā ir divas ministrijas: Eksaminācijas ministrija, kura izvēlas amatpersonas un ierēdņus darbam valsts pārvaldē konkursa kārtībā, un Personāla ministrija, kas vada civildienestu.

Vēlēšanu sistēma un balsošana Taivānā

Brīvu demokrātisku vēlēšanu pieredze Taivānā ir mazāka par gadsimta ceturksni. Tomēr arī šajā salīdzinoši īsajā laika periodā Taivāna meklējusi labāko pasaules pieredzi un centusies izveidot iespējami efektīvāku un taisnīgāku vēlēšanu sistēmu. Lai to sasniegtu, vēlēšanu sistēma ir vairākas reizes pārkārtota. Nozīmīgākā reforma tik īstenota 2004. gada 23. augustā. Likumdevējs, baudot 70% sabiedrības atbalstu, atteicās no daudzmandātu vēlēšanu apgabaliem un pārgāja uz vienmandāta apgabalu paralēlo vēlēšanu sistēmu, kas samērā sekmīgi darbojas Taivānā joprojām. Pēc savas būtības tā ir jauktā (kombinētā) vēlēšanu sistēma, kurā katram vēlētajam ir dotas divas balsis.

Lai ievēlētu Likumdošanas juaņa 113 locekļus, Taivānā noteikta šāda kārtība: 73 parlamentāriešus ievēl vienmandāta vēlēšanu apgabalos, kur uz

6 Frozen G. A Blog on Elections in Taiwan. - <http://frozengarlic.wordpress.com/category/electoral-system/> - (Resurss skafts 20.01.2012.).

vienu mandātu var pretendēt neierobežots skaits kandidātu gan no politiskajām partijām, gan individuāli kā neatkarīgie kandidāti, 6 vietas ir rezervētas vietējiem aborigēniem. Atlikušās 34 vietas jeb 22% no visa mandātu skaita aizpilda pēc politisko partiju listēm. Vēlēšanu likums (Civilkalpotāju ievēlēšanas un atsaukšanas akts) nosaka vairākas priekšrocības sievietēm, t.sk., ka partiju listēs kandidātu sarakstos vismaz pusei jābūt sievietēm.⁷ Savukārt vietas Likumdevējā iegūst tikai tās partijas, kuru listes pārvarējušas 5 procentu barjeru.

Vēlēšanās Taivānā piedalās aptuveni septiņpadsmit miljoni jeb trīs ceturtdaļas no visiem iedzīvotājiem. Zīmīgi, ka vēlēti var tikai pilsoņi, kuri sasnieguši 20 gadu vecumu. Taivānā ir vēlētajū reģistrs, ko veido un uztur valsts iestādes un kurā automātiski tiek iekļauti visi tie pilsoņi, kuri sasnieguši noteikto vecumu. Vecuma cenza samazināšana varētu būt viena no Taivānas vēlēšanu reformām nākotnē.

Liela vērtība pievērsta vēlētajiem ar garīgiem un fiziskiem traucējumiem. Nepieciešamības gadījumā atbilstoši likuma prasībām viņiem nodrošina vēlēšanu biļetenu audio versijas vai biļetenus Braila rakstā neredzīgajiem. Visos vēlēšanu iecirkņos nodrošināta iekļūšana personām ratiņkrēslos.

Vēlēšanas ir labi organizētas. 14 000 vēlēšanu iecirkņos 190 000 darbinieku rūpējas, lai vēlētajiem būtu ērti un operatīvi nodrošinātas viņu tiesības. Vienā iecirknī tiek apkalpoti ne vairāk kā 1 500 balsotāju.⁸ Iecirkņos ir pieejama informācija par kandidātiem. Aizliegts izmantot mobilos telefonus, lai nodrošinātu balsošanas aizklātumu un izslēgtu iespēju ar tiem fotografēt balsošanas biļetenus.

Vērā ņemama ir Taivānas pieredze, kas balsošanai vēlēšanu dienā nosaka salīdzinoši īsu laika periodu no 8:00 rītā līdz 16:00 pēcpusdienā. Tas nozīmē, ka Taivānā septiņpadsmit miljoni vēlētajū nobalso gandrīz divreiz īsākā laika periodā nekā Latvijas pusotra miliona vēlētajū laikā no 7:00 rītā līdz 22:00 vakarā. Arī daudzās citās valstīs balsošanas laiks ir ievērojami īsāks nekā Latvijā un ļauj iedzīvotājiem balsošanas rezultātus uzzināt jau vēlā pēcpusdienā vai normālās vakara stundās. Turklāt Latvijas pieredze liecina, ka balsotāju skaits vakara stundās ir niecīgs.

Labi organizēta ir balsu skaitīšana. Tā ir gan atklāta un labi caurskatāma, gan tāda, kas līdz minimumam mazina kļūdīšanās iespējas. Balsu skaitīšana notiek divreiz. Pirmajā reizē balsis skaita ar rokām. Biļetenus no balsošanas urnas izņem vēlēšanu iecirkņa pārstāvis vienu pēc otra, no-

7 Vēlēšanu likums, 67. pants, III daļa.

8 A Brief Introduction to Elections.- ROC (Taiwan) Taipei: Central Elestions Commission, 2011.- p.17.

lasa katru un parāda klātesošajiem lieciniekiem, kas pārstāv sabiedrību. Balsu skaitīšana tiek protokolēta un protokolu paraksta iecirkņa priekšnieks. Protokolu izsniedz partiju un neatkarīgo kandidātu pārstāvjiem, kā arī publisko. Pēc tam balsu skaitīšanu atkārtu un to veic datorizēti pilsētu un apgabalu operacionālajos vēlēšanu centros, no kurienes rezultāti nonāk Centrālajā informācijas centrā un tiek publiskoti. Parasti vēlēšanu gala rezultātus sabiedrība uzzina četrus stundu laikā pēc balsošanas iecirkņu slēgšanas. Oficiālie rezultāti tiek paziņoti desmit dienu laikā.

Balsu skaitīšanas procesam Centrālajā informācijas centrā uz monitoriem līdzī var sekot sabiedrības pārstāvji, žurnālisti, politisko partiju pārstāvji un starptautiskie novērotāji. 2012. gada 14. janvāra vēlēšanās Centrālais informācijas centrs atradās Taivānas policijas akadēmijas telpās un balsu skaitīšanai klātienē līdzī sekoja vairāki simti cilvēku. Balsu skaitīšanai līdzī var sekot ikviens arī interneta portālos.

Vēlēšanu sistēmas ieguvumi un trūkumi

Taivānas vēlēšanu sistēma tikusi un tiek kritizēta ne mazāk kā citas vēlēšanu sistēmas citās valstīs. Tas tikai vēreiz un vēreiz apliecina faktu, ka pasaulē nav ideālu vēlēšanu paraugu. Svarīgākais ir nevis uzskaitīt trūkumus, bet atrast un piemērot savai valstij optimālāko vēlēšanu sistēmas modeli. To var izdarīt tikai salīdzinot dažādu valstu dažādas vēlēšanu sistēmas un paturot prātā, ka ikvienas vēlēšanu sistēmas efektivitāti ietekmē attiecīgās tautas vēsturiskās tradīcijas un politiskā pieredze, politiskā kultūra, mentalitāte u.c. faktori. Lielā mērā to ietekmē arī attiecīgās valsts politiskā sistēma un politiskais režīms.

Vēlēšanu sistēmas tā vai cita iezīme dažkārt var būt gan kā trūkums, gan vienlaikus tās stiprā puse. Piemēram, Taivānas vēlēšanu sistēma, kas lielākā mērā balstīta uz tās vairākuma paveidu, novedusi pie divu lielu spēcīgu partiju – Gomindāna un Demokrātiskās Progresīvās Partijas (DPP) dominēšanas politikā jau ilgstoši. Lai arī Likumdevējā katru no šīm partijām veido koalīciju, tradicionāli zilo koalīciju (Pan-Blue) un zaļo koalīciju (Pan-Green), tad koalīcijas partneres ir politiskās partijas ar pavisam nelielu iegūto vietu skaitu Likumdevējā. Tā, piemēram, 2008. gada vēlēšanās Likumdevējā 81 vieta piederēja Gomindānai, kas veidoja Zilo koalīciju ar Neatkarīgo Solidaritātes savienību (3 vietas) un Tautas pirmo partiju (1 vieta), aizņemot 85 no 113 likumdevēja vietām. 27 vietas bija Demokrātiski Progresīvajai Partijai, kura veidoja Zaļo koalīciju ar Likumdevējā

nepārstāvēto Taivānas Solidaritātes Savienību. Arī 2012. gada vēlēšanās noteicošo vairākumu saglabāja Gomindāna (64 vietas) kopā ar Tautas Pirmo partiju (3 vietas) un Neatkarīgo Solidaritātes Savienību (2 vietas). Demokrātiskā Progresīvā Partija ieguva 40 vietas un nokļuva koalīcijā ar Taivānas Solidaritātes Savienību (3 vietas). Tādējādi mazo partiju loma Taivānā ir ļoti niecīga un par to atbildība gulstas uz to vēlēšanu sistēmu, kas īstenota Taivānā. Vienlaikus šī vēlēšanu sistēma var lepoties ar politiskās stabilitātes un politiskās atbildības efektīvu garantēšanu, kas tieši izriet no pāris lielu partiju dominances.

Mazo partiju iespēju un lomas palielināšanu neveicina arī Taivānas likumu normas, kas atsaka budžeta dotāciju politiskajām partijām, kas nav vēlēšanās pārvarējušas 5 procentu barjeru. Tā, piemēram, Zaļā partija 2012. gada 14. janvāra Likumdevēja vēlēšanās ieguva 1,7% balsu un varētu pretendēt uz 335 000 USD dotāciju ik gadus, ka vien nebūtu šī 5% barjeras noteikuma. Zaļās partijas pārstāvji ir pārliecināti, ka gadījumā, ja tomēr tai valsts būtu piešķirusi dotāciju, tā varētu iegūt daudz vairāk vietu Likumdevējā nākamajās vēlēšanās. Arī citas mazās partijas Taivānā pieprasījušas mainīt kārtību, kas tām liedz politiski attīstīties.⁹

Viens no trūkumiem jeb problēmām, kas risināma Taivānas vēlēšanu sistēmas sakarā līdzīgi kā citās valstīs ar vairākuma vai jaukto vēlēšanu sistēmu, ir tāda, ka grūti izdodas nodrošināt vēlēšanu balsu vienlīdzību tā iemesla dēļ, ka neizdodas izveidot vēlēšanu iecirkņus ar vienādu vēlēšanu skaitu. Taivānā noteikts, ka izveidojot vēlēšanu apgabalus, jāņem vērā ne tikai balsotāju skaits, bet arī teritorijas lielums lauku apvidos un administratīvi teritoriālais iedalījums. Tā rezultātā Linčiangas vēlēšanu apgabala 9786 iedzīvotāji ievēl vienu Likumdevēja locekli, bet Kinmenas un Penfu apgabalos, kur katrā attiecīgi ir 79884 un 91942 iedzīvotāji, arī ievēl tikai pa vienam deputātam. Šo netaisnību aicina novērst to partiju pārstāvji, kam tas nav izdevīgi, kā arī eksperti.¹⁰

Vēlēšanu apgabalu robežu noteikšana, ko Taivānas gadījumā īsteno Kabinets pēc Centrālās vēlēšanu komisijas ieteikumiem, ir arī politiski jūtīgs jautājums un dažās valstīs to izmanto tās vai citas politiskās partijas ietekmes palielināšanai. Veidojot kādu konkrētu vēlēšanu apgabalu, nereti iespējams tā robežas novilkt tā, lai pie varas esošās partijas atbalstītāji apgabalā veidotu nelielu pārsvaru un tādējādi varētu izolēt opozīcijas partiju

9 Wang C. Small political parties call for reform. – Taipei Times. - (2012, Jan.20), p.3.

10 What's wrong with Taiwan's current electoral system. – Taiwan matters. A group blog on politics in Taiwan. - <http://taiwanmatters.blogspot.com/2011/04/whats-wrong-with-taiwans-current.html>. - (Resurss skatīts 31.01.2012.).

atbalstītājus šajā apgabalā. Tā ir reāla bīstamība demokrātijai, ko jāņem vērā arī Latvijā, ja tā kādreiz pārietu uz nelieliem vēlēšanu apgabaliem vairākuma vai jauktajā vēlēšanu sistēmā. Arī tagadējā proporcionālajā vēlēšanu sistēmā Latvijā ierosināts piecu esošo vēlēšanu apgabalu vietā izveidot 13 vēlēšanu apgabalus, no kuriem 4 tad varētu būt Rīgā. Tas būtu tad jādara politiski godīgi, izslēdzot manipulācijas vai atsevišķu partiju intereses.

Vēlēšanu sistēmas pilnveidošana vai pat nomaiņa uz citu būtu jādiskutē ne tikai ekspertiem un politiķiem, kuri nereti cenšas aizstāvēt savas partijas intereses, bet visai sabiedrībai. Pozitīvi vērtējama Eiropā ieviestā Starptautiskā vēlēšanu diena, kuras mērķis ir veicināt sabiedrības izpratni par demokrātiskām vēlēšanām un atgādināt par politikas veidotāju atbildību demokrātijas stiprināšanā un vēlētajū līdzdalības veicināšanā.¹¹ Tas, ka sabiedrība var aktīvi līdzdarboties vēlēšanu sistēmas izvēlē, apliecina Jaunzēlandes pieredze, kur kopš 1992. gada jau notikuši trīs referendumi, kuros vēlētajī noteica, kādai jābūt vēlēšanu sistēmai Jaunzēlandē. Arī Tai-vānā sabiedrība aktīvi apspriež vēlēšanu sistēmas pilnveidošanas jautājumus. Latvijā tāpat būtu pamats vēlēšanu sistēmas izmaiņas apspriest daudz aktīvāk un plašāk, lai galīgo lēmumu, iespējams, varētu kādreiz pieņemt referendumā, ko varētu sarīkot līdztekus kārtējam Latvijas Republikas Sa-
imais vēlēšanām.

Secinājumi un priekšlikumi

Vēlēšanas ir neatņemams demokrātijas institūts ikvienā demokrātiskā valstī. Vēlēšanās tiek izraudzīta tautas pārstāvniecība sabiedrības pārvaldīšanai noteiktam laika posmam, izveidota politiskā elite, kas nosaka valdības sastāvu un politisko kursu valstī. Lai vēlēšanu rezultāts adekvāti atspoguļotu tautas gribu, vēlēšanām jānotiek regulāri un tām jābūt vispārējām, vienlīdzīgām un aizklātām.

Vēlēšanu kārtību nosaka valstu konstitūcijās un vēlēšanu likumos noteiktā vēlēšanu sistēma, kas lielā mērā nosaka vēlēšanu rezultātus un ietekmē politiskos procesus. Pasaulē pazīstamas trīs galvenās vēlēšanu sistēmas: vairākuma; proporcionālā; jauktā jeb kombinētā, kurai katrai ir daudzi dažādi paveidi un modifikācijas, kas arī ietekmē vēlēšanu rezultātus.

Katrai vēlēšanu sistēmai ir savas priekšrocības un savi trūkumi. Vairākuma vēlēšanu sistēma nodrošina politisko stabilitāti un politisko atbildību, ļauj izveidot stipru un monolītu valdību, kas spējīga īstenot konsekv-

11 Starptautisko vēlēšanu dienu atzīmē katra gada februāra pirmajā ceturtdienā kopš 2006. gada un to ierosināja Eiropas valstu vēlēšanu administratoru asociācija. (ACEEEO).

tu politisko kursu. Taču šī sistēma noved pie divpartiju sistēmas un nenodrošina adekvātu vēlētāju viedokļa pārstāvniecību. Proporcionālā vēlēšanu sistēma novērš šo trūkumu, bet noved pie koalīciju valdībām, nestabilas un nepietiekami kvalitatīvas pārstāvniecības, politiskās atbildības trūkuma. Jauktā jeb kombinētā vēlēšanu sistēma ļauj saglabāt abu minēto vēlēšanu sistēmu priekšrocības un mazināt to trūkumus.

Demokrātijas attīstība Taivānā aizvadīto 25 gadu laikā ļāvusi tai izveidot efektīvu vēlēšanu sistēmu, kas pēc savas būtības ir jauktās vēlēšanu sistēmas paveids. Likumdošanas juaņā no 113 vietām 73 tiek ievēlētas viena mandāta vēlēšanu apgabalos, 6 vietas ir rezervētas aborigēniem, bet atlikušās 34 vietas jeb 22% aizpilda pēc partiju listēm, vēletājiem izmantojot savu otro balsi. Šī vēlēšanu sistēma garantē politisko stabilitāti valstī un nosaka skaidru politisko atbildību, ko uzņemas vairākumu ieguvusi politiskā partija un tās vadībā izveidotā valdība. Šie faktori lielā mērā nodrošinājuši arī Taivānas straujo ekonomisko izaugsmi.

Taivānas jauktā vēlēšanu sistēma, kas kopumā raksturojama pozitīvi un būtu atdarināšanas cienīga arī Latvijā, tomēr nav arī bez saviem trūkumiem. Faktiski šī sistēma novedusi pie divpartiju sistēmas, mazinot vēletāju viedokļu dažādības pārstāvniecību un viņu izvēlēs iespējas. Problēmas rada arī vienmandāta vēlēšanu apgabalu robežu noteikšana, kas notiek administratīvā ceļā un nav brīva no politisko interešu un politiskās ietekmes iespējamības.

Vēlēšanu sistēmas izveidošanā Taivānā lielā mērā tika uzklauts un vērā ņemts sabiedrības viedoklis. Arī vairākās citās valstīs notikuši referendumi pat vairākkārt, lai pati tauta izšķirtos par efektīvāko vēlēšanu sistēmu (Jaunzēlande). Ņemot vērā šo pieredzi, varētu arī Latvijā vēlēšanu sistēmas maiņas jautājumu nodot izlemšanai referendumā, pirms tam organizējot plašu sabiedrības izglītošanu un iepazīstinot ar pasaules praksi vēlēšanu jomā.

Taivānā veiktie pasākumi, lai vēlēšanu izmaksas optimizētu un sabiedrību mobilizētu politiskām akcijām tikai patiesi nepieciešamos gadījumos, būtu vērā ņemami arī Latvijā. Līdzīgi kā Taivānā pirmo reizi izdevās sekmiņi apvienot Valsts prezidenta un Likumdevēja vēlēšanas, Latvijā varētu domāt par Saeimas un pašvaldību vēlēšanu apvienošanu vienā un tajā pašā dienā. Politiskajām partijām tas liktu rūpīgi pārdomāt kandidātu izvēli.

THE ELECTORAL SYSTEM IN TAIWAN

Key words: *Taiwan; elections; proportional, majority and mixed electoral system.*

Summary

Elections are an indispensable institution in any democratic state. Representatives of the people chosen this way are part, for a certain time, of the system of state governance. The political elite thus formed determines the composition of the government and charts the political course of the country. General elections must occur regularly, and balloting must be secret and fair.

Constitutional provisions and electoral laws define the electoral system, which largely determines the outcome and influences political processes. Today three principal types of electoral system prevail: majority, proportional and a combined system. In detail all of these systems are diverse and contain modifications that strongly influence the vote outcome.

Each type of electoral system is characterised by a number of advantages and shortcomings. A majority voting system ensures political stability and political responsibility; a strong monolithic government may be readily formed, one that is capable of realising a consistent political programme. However, a natural outcome is that this system leads to two dominant political parties, and may not be able fully to represent a broad spectrum of voters' interests. The proportional system rectifies this shortcoming, but leads to the formation of coalition governments, that may be unstable, comprise poor representation, and are characterised by insufficient political responsibility. A combined electoral system allows inclusion of the best features of both of the previously mentioned systems, at the same time as minimizing their deficiencies.

Democratic developments in Taiwan over the past 25 years have led to an effective electoral system that essentially is a variation on the combined system. Legal provisions ensure that out of the 113 seats in the Legislative Yuan (parliament) of Taiwan, 73 are selected in constituencies returning a single representative, 6 seats are reserved for the aboriginal minority, and the remaining 34 deputies are selected from party lists, each voter casting a second vote. This voting system ensures political stability, for which the

majority political party and the government that it forms accept responsibility. These factors have, in large measure, contributed to rapid economic growth in Taiwan.

The mixed electoral system developed in Taiwan, although globally can be assessed positively, and certain aspects of it worthy of emulation by Latvia, is not, however, without several shortcomings.

In practice, the system has worked in favour of a two-party system, thereby reducing the extent to which diverse positions may be represented, and narrowing the extent to which voters may choose their representatives. One problem concerns demarcating the boundaries for single-representative constituencies; these are determined by an administrative process, one that may not be free from political influence.

Mg.iur. Alda Malnača

LAULĀTO MANTISKO ATTIECĪBU TIESISKĀ REGULĒJUMA PILNVEIDOŠANA

Atslēgvārdi: laulāto likumiskās mantiskās attiecības; laulāto kopīgā manta; katra laulātā atsevišķā manta.

Laulāto likumiskajām mantiskajām attiecībām savos darbos pievērsušies vairāki autori. Arī tiesu prakse par šiem jautājumiem, kas ir viena no svarīgākajām ģimenes tiesību tēmām, ir pietiekami bagātīga. Diemžēl jāatzīst, ka atsevišķos jautājumos pastāv viedokļu dažādība gan tiesību zinātnē, gan tiesu praksē.

Šajā rakstā autore vēlas izteikt savu viedokli par laulāto likumisko mantisko attiecību problemātiku. Saskaņā ar Civillikuma (turpmāk – CL) 89.–110. pantu, laulāto likumiskajās mantiskajās attiecībās pastāv divi laulāto mantas veidi:

- 1) abu laulāto kopīga manta;
- 2) viena laulātā atsevišķā manta.

Juridiskajā literatūrā izteikts viedoklis, ka pastāv vēl trešais laulāto mantas veids – katra laulātā “atsevišķi iegūtā manta”. Šo viedokli savos rakstos izteikušas M. Paļčikovska¹ un I. Bergmane². Visvairāk “laulāto atsevišķi iegūtās mantas” jautājumiem pievērsies E. Kalniņš savā publikācijā “Laulāto manta laulāto likumiskajās mantiskajās attiecībās”³ un vēlāk izdotajā monogrāfijā, veltot tam veselu nodaļu.⁴ Minēto viedokli sastopam arī tiesu praksē. Raksta autorei izdevās atrast tikai divus Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta spriedumus, kuros atzīta trešā laulāto mantas veida pastāvēšanas iespēja.⁵ Abos spriedumos atzinumi balstīti uz juridiskajā literatūrā izteikto E. Kalniņa viedokli.

- 1 Paļčikovska M. Laulāto likumiskās mantiskās attiecības un to risinājums// Jurista vārds.- Nr. 36 (2000).
- 2 Bergmane I. Laulāto atsevišķa manta// Latvijas Universitātes Raksti.- 657. sējums (2003), 48.–67. lpp.
- 3 Kalniņš E. Privāttiesību teorija un prakse.- Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2005.- 22.–136. lpp.
- 4 Kalniņš E. Laulāto manta laulāto likumiskajās mantiskajās attiecībās. - Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2010.- 131.–142. lpp.
- 5 AT Senāta 2008. gada 15. aprīļa spriedums civillietā Nr. SKC-166; AT senāta 2008. gada 14.maija spriedums civillietā Nr.SKC – 209.

Problēma radusies nepilnīga tiesiskā regulējuma dēļ. Laulātie kopīgo mantu iegūst kopīgi (CL 89.p. 2.d.), t.i., pastāvot laulāto kopdzīvei un kopīgai saimniecībai. Taču praksē nereti laulība izirst un kopdzīve vairs nepastāv. Viens laulātais var iegūt mantu ar savu darbu un līdzekļiem pēc laulāto kopdzīves un kopīgas saimniecības vešanas pārtraukšanas, kuru nevar uzskatīt par laulāto kopīgo mantu, jo tā, kaut arī laulības laikā, nav iegūta kopīgi ar otru laulāto. Jau 1996. gadā un vēlāk 2007. gadā LR Augstākā tiesa savos tiesu prakses apkopojumos norādījusi, ka laulāto kopīgās mantas sastāvs nosakāms brīdī, kad faktiski pārtrauktas laulāto attiecības.⁶ Tādējādi manta, kas iegūta par viena laulātā līdzekļiem pēc kopdzīves pārtraukšanas nav laulāto kopīgā manta. Balstoties uz esošo tiesisko regulējumu, loģiski, ka šo mantu būtu jāatzīst par viena laulātā atsevišķu mantu. Šeit arī sastopamies ar nepilnīgo tiesisko regulējumu, jo CL 91. pantā, kur uzskaitīti atsevišķās mantas iegūšanas veidi, nav paredzēts tāds gadījums, kad viens laulātais laulības laikā iegūst mantu atsevišķi no otra laulātā. Iznāk, ka laulības laikā ir iegūta manta, kura no likuma viedokļa nav atzīstama ne par laulāto kopīgo mantu CL 89. panta izpratnē, ne arī par laulātā atsevišķu mantu CL 91. panta 1. daļas izpratnē. Pilnīgi saprotams, kādēļ norādītie autori piedāvā viedokli par trešā laulāto mantas veida – “atsevišķi iegūtās mantas” pastāvēšanu.

Raksta autore nepiekrīt šādam jautājuma risinājumam, jo uzskata, ka nav nepieciešams noteikt vēl vienu laulāto mantas veidu, ja esošo likuma “robu” var novērst vienkāršāk un saprotamāk, proti, papildinot CL 91. panta 1.daļu atsevišķās mantas uzskaitījumu ar vēl vienu atsevišķās mantas veidu: mantu, kas iegūta laulības laikā pēc laulāto kopdzīves pārtraukšanas. Tas stabilizētu un palīdzētu veidot arī tiesu praksi, kas līdz šim pamatā šo mantu atzina par laulāto atsevišķu mantu (nevis atsevišķi iegūto kā trešo laulāto mantas veidu). Tikai dažos tiesu prakses piemēros, kā iepriekš rakstā norādīts, atzīta trešā laulāto mantas veida – atsevišķi iegūtās mantas – pastāvēšana, atsaucoties uz E.Kalniņa juridiskajā literatūrā izteikto viedokli. Daudz vairāk piemēru raksta autorei izdevās atrast, kuros to mantu, kura iegūta laulības laikā pēc laulāto kopdzīves pārtraukšanas, tiesa atzīst par viena laulātā atsevišķo mantu. Tas gan notiek bez likuma pamatojuma, jo tāda vienkārši nav.

Piemēram, 2009. gada 18. maijā Rīgas apgabaltiesas Civillietu tiesu kolēģija izskatīja civillietu J.G. prasībā pret A.G. par laulības šķiršanu un

6 Par likuma piemērošanu, izskatot lietas, kas izriet no ģimenes tiesiskajām attiecībām: LR AT plēnuma 1996. gada 10. jūnija lēmums Nr. 3; Tiesību normu piemērošana laulāto mantiskajās attiecībās: LR AT tiesu prakses apkopojums.- 2007.

laulāto kopīgās mantas sadali.⁷ Tiesa konstatēja, ka laulība ir šķirama, jo tā ir izirusi, laulāto kopdzīve nepastāv no 2005. gada, nav kopīgas saimniecības. Katram laulātajam tiesa atzina īpašuma tiesības uz 1/2 domājamo daļu no laulības laikā iegūtā dzīvokļa īpašuma. Laulības laikā iegūto zemes gabalu Garkalnes pagastā tiesa atzina par sievas J.G. atsevišķo mantu, jo no noslēgtā līguma ar Latvijas Hipotēku un zemes banku par zemes izpirkšanu, redzams, ka zemes gabalu J.G. izpirka 2007. gadā, t.i., pēc laulāto kopdzīves pārtraukšanas. Vīrs nevarēja pierādīt, ka būtu ar saviem līdzekļiem piedalījies zemes izpirkšanā.

Minētais piemērs un daudzi tam līdzīgi gadījumi skaidri parāda nepieciešamību papildināt CL 91. panta 1. daļu ar vēl vienu laulāto atsevišķās mantas iegūšanas pamatu.

Jānorāda, ka rakstā minētais autors E.Kalniņš, kurš savos darbos izvērsis un attīstījis ideju par trīs laulāto mantas veidiem, savā monogrāfijā pats nonāk pie secinājuma, ka “likuma robu” lietderīgāk novērst ar CL 91. panta papildinājumu, tādējādi “zustu nepieciešamība pēc idejas par trīs laulāto mantas veidiem”.⁸ Nav saprotams, kādēļ šī ideja vispār bija jāattīsta, ja problēmas risinājums ir tik vienkāršs.

Vēl vienu interesantu, diskutējamu viedokli E.Kalniņš ir izteicis savā monogrāfijā. Viņš uzskata, ka CL 91. pants jāpapildina ar vēl vienu laulāto atsevišķās mantas iegūšanas pamatu, proti, viena “laulātā ienākumi, kas nav nodoti ģimenes un kopīgās māsaimniecības vajadzībām” jānosaka CL 91. panta 1. daļas 4. punktā kā katra laulātā atsevišķā manta.⁹

Tādam viedoklim gan raksta autore nevar piekrist. Noslēdzot laulību, laulātie uzņemas pienākumu kopīgi rūpēties par ģimenes labklājību (CL 84. pants), piedalīties ģimenes izdevumu segšanā samērā ar savu mantas stāvokli (CL 95. pants). Vai būtu pareizi izdalīt “vīra darba samaksu” un “sievas darba samaksu” kā laulāto atsevišķo mantu? Kā viens no kopīgās mantas veidiem CL 89. pantā norādīta tā manta, ko “laulātie iegūst kopīgi”. Tieši abu laulāto ienākumi veido kopīgo mantu, kas pēc raksta autores domām, jau uzsākot kopīgas saimniecības vešanu, ir laulāto kopīgā manta. Nav pieņemams tāds viedoklis, ka saņemtā darba samaksa ir katra laulātā atsevišķā manta. Iedomāsimies laulību, kurā, piemēram, sievas darba alga tiek uzkrāta bankas kontā, lai vēlāk iegādātos kādu ģimenei nepieciešamu

7 Rīgas apgabaltiesas Civillietu tiesu kolēģijas 2009. gada 18. maija spriedums lietā Nr. C04308206, npublicēts.

8 Kalniņš E. Laulāto manta laulāto likumiskajās mantiskajās attiecībās.- Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2010.- 131.-141. lpp.

9 Turpat.

vērtīgu lietu. Savukārt, vīra darba alga tiek iztērēta ģimenes vajadzībām – uzturs, apģērbs, sadzīves priekšmeti, kopīgas ģimenes izklaides, komunālie maksājumi, izdevumi bērnudārzam, bērna mūzikas skolai u.c. vajadzībām (pat sievas mobilā tālruņa rēķinu apmaksai). Laulība izirst, jo sieva aiziet pie cita vīrieša. Ja pieņemam izteikto priekšlikumu, ka laulāto ienākumi, kas nav nodoti ģimenes un kopīgās mājsaimniecības vajadzībām, ir laulātā atsevišķā manta, tad sievas bankas kontā uzkrātā nauda pieder tikai viņai, ar kuru viņa var brīvi rīkoties, jo tā taču nav nodota (kaut arī bija jānodod) ģimenes vajadzībām. Savukārt, vīra ienākumi, kas nodoti ģimenes vajadzībām, tiek “pārvērsti” par laulāto kopīgās mantas objektu.¹⁰ Laulību šķirot un dalot kopīgo mantu, vīram, protams, tiks atzītas īpašuma tiesības uz iegādātajiem sadzīves priekšmetiem, jo, kā zināms, laulāto kopīgo mantu sadala starp laulātajiem atbilstoši ieguldītajiem līdzekļiem, bet sieva šajā gadījumā laulāto kopīgajā mantā nav ieguldījusi nevienu santīmu. Diemžēl, problēma paliek, jo vīra ienākumi nav pārvērtušies materiālās lietās, bet gan ir vienkārši iztērēti un nav atgūstami (uzturs, komunālie maksājumi, kopīga brīvā laika pavadīšana u.c.). Raksta autore uzskata, ka vīram ir tiesības piedzīt no sievas daļu no tiem izdevumiem, kurus viņš no saviem ienākumiem ieguldīja kopīgajā mantā ģimenes vajadzībām. Tieši tādēļ nebūtu pareizi likumā paredzēt, ka laulātā saņemtie ienākumi ir viņa atsevišķā manta. Tāpat nevar piekrist, ka ienākumi, ko viens laulātais nodevis citām – ar ģimeni un kopīgo mājsaimniecību nesaistītām vajadzībām, atzīstami par šī laulātā atsevišķo mantu.¹¹ Minētie apgalvojumi atspoguļojas arī tiesu praksē.

Apskatīsim interesantu tiesu prakses piemēru: sieva cēla tiesā prasību par laulības šķiršanu un kopīgas mantas sadali. Prasībā norādīts, ka viens no iemesliem laulības iziršanai ir vīra nepietiekams ieguldījums ģimenes budžetā. Sieva ar saviem ienākumiem nav varējusi nodrošināt visas ģimenes vajadzības: uzturlīdzekļus divām meitām, komunālos maksājumus u.c. Neskatoties uz parādiem, vīrs iegādājies automašīnu, vairākkārt mainījis mobilos telefonus, iegādājoties tos uz nomaksu, kā arī nodarbojies ar alus atribūtikas kolekcionēšanu.

Uzmanību šajā lietā piesaistīja jautājums par alus atribūtikas kolekciju. Tiesa noskaidroja, ka kolekcija ir ļoti vērtīga – apmēram 5 000 Ls, ko atzina arī vīrs. Noskaidrojās, ka automašīna ir ļoti veca, bez tirgus vērtības, tādēļ galvenais strīds laulāto starpā bija par alus atribūtikas kolekciju. Sieva prasīja atzīt kolekciju par laulāto kopīgo mantu, jo vīrs savus ienākumus

10 Kalniņš E. Laulāto manta laulāto likumiskajās mantiskajās attiecībās. - Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2010.- 131.–141. lpp.

11 Turpat.- 138. lpp.

bija ieguldījis kolekcijā, nevis bērnu uzturēšanai un citām ģimenes vajadzībām. Vīrs prasībai nepiekrita, jo uzskatīja, ka kolekcija ir viņa īpašums un nav iekļaujama laulāto kopīgajā mantā, jo kolekciju sācis krāt jau 9 gadus pirms laulības reģistrācijas, turpinājis laulības laikā un arī 7 gadus pēc laulāto kopdzīves pārtraukšanas.

Ja tiesa vadītos no iepriekš apskatītā, juridiskajā literatūrā izteiktā viedokļa, ka laulātā ienākumi, kas nodoti citām, ar ģimeni nesaistītām vajadzībām, atzīstami par laulātā atsevišķo mantu, tad alus atribūtikas kolekcija būtu jāatzīst par vīra atsevišķo mantu, uz kuru sievai nav nekādu tiesību.

Tiesa lēma citādi – ņemot vērā, ka vīrs uzsācis alus atribūtikas kolekcionēšanu 9 gadus pirms laulības noslēgšanas, turpinājis kolekcionēšanu laulības laikā, kā arī laika periodā, kopš aizgājis no laulāto kopīgās dzīvesvietas, t.i. vēl 7 gadus, uzskatāms, ka laulības laika periodā no laulības noslēgšanas līdz laulāto kopdzīves pārtraukšanai, kolekcionēšana notikusi 19 gadus, kas ir vērtējama kā apmēram puse no alus atribūtikas kolekcionēšanas laika. Tas nozīmē, ka līdzekļus, kas bija ieguldāmi ģimenes vajadzībām, vīrs novirzījis citur. Tiesa par laulāto kopīgo mantu atzina $\frac{1}{2}$ no kolekcijas, kas dalāma starp laulātajiem, atzīstot sievai $\frac{1}{4}$ domājamo daļu no kolekcijas vērtības, kas ir $5\,000 : 4 = 1\,250$ Ls, kas izmaksājama naudas izteiksmē, atstājot vīram alus atribūtikas kolekcijas kopumu.¹²

Raksta autore pilnībā piekrīt tiesas viedoklim, ka vīrs, ieguldot līdzekļus savā kolekcijā, tos atrāvis ģimenes attīstībai, tādēļ $\frac{1}{2}$ no alus atribūtikas kolekcijas uzskatāma par laulāto kopīgo mantu, kas attiecīgi sadalāma.

Secinājumi un priekšlikumi

1) Nepieciešams izdarīt grozījumus CL 91.panta 1.daļā, papildinot to ar vēl vienu atsevišķās mantas veidu: mantu, ko laulātais ieguvis laulības laikā pēc laulāto kopdzīves un kopīgās saimniecības vešanas pārtraukšanas.

2) Nekādā gadījumā nav atbalstāms literatūrā izteiktais viedoklis, ka laulātā ienākumi, kas nav nodoti ģimenes un kopīgās mājaisaimniecības vajadzībām, atzīstami par laulātā atsevišķo mantu. Likumiskajā mantisko attiecību sistēmā abu laulāto ienākumi veido kopīgo mantu. Ja laulātie vēlas ar saviem ienākumiem rīkoties patstāvīgi un neveidot kopīgo mantu, tad ir iespēja noslēgt laulību līgumu par mantas šķirtību. Šajā gadījumā katram laulātajam būs sava manta un kopīgā manta nemaz nepastāvēs.

12 Rīgas apgabaltiesas Civillietu tiesu kolēģijas 2010. gada 3. februāra spriedums lietā Nr.CO4277108, nepublicēts.

Laulāto likumiskās mantiskās attiecības – laulāto tiesības un pienākumi, kas rodas sakarā ar viņiem piederošo mantu.

Laulāto kopīgā manta – manta, ko laulības laikā laulātie iegūst kopīgi vai viens no viņiem, bet ar abu laulāto līdzekļiem vai ar otra darbības palīdzību.

Katra laulātā atsevišķā manta – manta, kas piederējusi pirms laulības, kā arī tā manta, ko iegūst laulības laikā CL 91. panta kārtībā.

UPGRADE TO THE LEGAL BASIS FOR CONJUGAL PROPERTY RELATIONS

Key words: *Legal property relations based upon marriage; property acquired jointly; property owned separately.*

Summary

Legal property relations based upon marriage are the rights and obligations of married partners in relation to property that they own. The joint property of spouses is that property acquired during marriage, either jointly or separately, using joint financial resources, or supported by actions of the other spouse. The separate property of spouses is that property acquired prior to marriage, as well as that property acquired whilst married, in conformity with the provisions of Article 91, the Civil Code of Latvia.

This article considers legal problems in respect of property relations between married partners. The issues treated concern various views of basic legal tenets, as well as differing interpretations made by courts in real cases.

The Civil Code of Latvia defines two different legal forms concerning property relations between spouses: 1) property acquired jointly; 2) property owned separately. A third form of conjugal property has been defined in legal texts as “separately acquired property”. This paper seeks to refute the validity of such views and presents arguments in support of how such property rights might be resolved. This problem has arisen due to lack of precision in the Latvian Civil Code. Married partners acquire joint property through joint action, i.e. on the basis of regular married relations and a common financial arrangement. In real life a marriage has broken apart,

but not been dissolved, and cohabitation has ceased. One of the married partners might then acquire property that cannot be said to be jointly owned, since, although acquired whilst formally married it has been acquired independent of the other married partner. It would be logical to consider such property as the separate property of one spouse, yet the Civil Code, wherein various forms of property relations are defined, does not regulate such cases. Court judgements in these instances assert legal rights to such property to be that of separate property, without, however, reference to specific legal provisions, as there are no relevant provisions.

The author of this paper considers that it is not necessary to define a third form of married property relationship (for separately acquired property), but that Article 91. Part 1 of the Civil Code should be revised to include a the following manner of acquiring property, namely, property acquire by one married partner after cohabitation and a common financial relationship has ceased but while still married.

This paper examines another interesting, yet debateable view that can be found in legal literature, notably, to define that part of a spouse's income not used in common to be separately owned by one spouse. The author is unable to concur to such a view, as in contracting to be married the partners undertake jointly to provide for the well-being of the family and in proportion to their individual financial means. Thus, the salary of each spouse cannot be their separate property. This negative view coincides with real court judgements that clearly demonstrate that opinions found in the literature are not supported in practice.

Mg.iur. Ruta Mekša

TIESĪBAS UZ DZĪVĪBU (LATVIJAS REPUBLIKAS SATVERSMES 93. PANTS)

Atslēgvārdi: LR Satversme, konstitūcija, valsts, cilvēktiesības, eitanāzija, dzīvība.

Ievads

Cilvēktiesības ir jāapskata kā tiesību nozare. Tās ir “juridiskas tiesības”, kuras ir ikvienai personai. Šīs tiesības var pārķāpt, bet tās nevar atņemt. Tātad, tās ir daļa no tiesību sistēmas.

Cilvēktiesības ir tiesību normu kopums, kas regulē attiecības starp valsti un indivīdu, kā arī indivīdu grupām, tās nosaka standartus, kādai jābūt valsts attieksmei pret indivīdu, regulē aizsardzības mehānismu pret valsts, to institūciju un amatpersonu izdarītajiem pārkāpumiem.¹

Cilvēktiesību idejas, senākie rakstītie avoti, kuros skatīti jautājumi par cilvēka tiesībām, par cilvēku brīvībām un pienākumiem, tapuši jau pirms antīkā laikmeta, piemēram, Bībele, Babilonijas Hammurapi kodekss, kurš sastāv no 282. likuma pantiem. Šīs idejas ir meklējamas arī sengrieķu (Platons, Aristotelis) un romiešu (Cicerons, Lukrēcijs) domātāju darbos.

Cilvēktiesību idejas turpināja attīstīties arī viduslaikos, tomēr cilvēktiesības tika attiecinātas uz augstāko sabiedrības daļu. Idejas pirmsākumi meklējami Jaunos laikos (17.–18. gadsimtā). Šis laiks raksturīgs ar to, ka jau sāk runāt par dabiskajām tiesībām.

Pirmie dokumenti, kas ietvēra cilvēktiesību idejas bija:

- 1215. gadā Anglijā pieņemtā “Lielā brīvības harta”;
- 1689. gadā “Angļu tiesību harta”;
- 1776. gadā “ASV Neatkarības deklarācija”;
- 1789. gadā – Lielās franču revolūcijas “Cilvēka un pilsoņa tiesību deklarācija”;
- 1793. gadā – “Cilvēka un pilsoņa tiesību deklarācija” (pieņemta jakobīņu diktatūras laikā).

Pamattiesības un cilvēktiesības nav viens un tas pats. Cilvēktiesību jēdziens nav saistīts ar konstitucionāla likuma pozitīvismu, cilvēktiesību

1 Cilvēktiesības. - www.tiesibsargs.lv. - (Resurss apskatīts 09.01.2012).

sākotne ir ideja, ka katram cilvēkam piedzimstot, neatkarīgi no viņa pilsonības, ir tiesības uz individuālo tiesisko labumu – dzīvības, brīvības, veselības un īpašuma respektēšanu. Tā tiek formulētas tiesības, kas saskaņā ar vispārēju tiesisku pārliecību veido cilvēka fiziskajai, ekonomiskajai un politiskajai eksistencei nepieciešamo minimālo standartu. Garantētās pamattiesības ir spēkā visā pasaulē (teorētiski). Praktisku nozīmi gan cilvēktiesības iegūst tikai ar atzīšanu starptautiskajās konvencijās.

Cilvēktiesības ir konkrētas tiesību normas, kas ir ietvertas starptautiskajos dokumentos, Latvijas Satversmē un likumos. Cilvēktiesības tiek uzskatītas par nedalāmām un šo tiesību ievērošana ir dzīves pamatu pamats.

Pēc 1990. gada 4. maija, kad tika pieņemta Deklarācija “Par Latvijas Republikas neatkarības atjaunošanu”, Latvija pievienojās daudziem starptautiskiem dokumentiem cilvēktiesību jomā, ar to tika parādīts, ka Latvija aizsargās un aizstāvēs cilvēktiesības.

Starptautiskie cilvēktiesību avoti

Ar cilvēktiesībām saprot personas attiecības ar valsti. Starptautiskajos cilvēktiesību dokumentos ir iekļauti cilvēktiesību standarti, kurus jāņem vērā katrā valstī, katras valsts likumos. Tradicionālās starptautiskās tiesības tika definētas kā tiesības, kas tikai regulē attiecības starp valstīm. Tas nozīmē, ka to subjekti bija tikai valstis un tikai tām bija tiesību subjektība starptautisko tiesību izpratnē. Tradicionālā definīcija nedaudz paplašinājās pēc Pirmā Pasaules kara, lai ietvertu arī vairākas jaundibinātas starpvaldību organizācijas, kurām saskaņā ar starptautiskajām tiesībām tika piešķirtas dažas ļoti ierobežotas tiesības. Tika uzskatīts, ka indivīdam nepiemīt starptautiskās tiesības, viņš drīzāk tika uzskatīts pat starptautisko tiesību objektu, nevis subjektu.²

Cilvēktiesību idejas ir meklējamas filozofu darbos, gan antīko grieķu, gan romiešu filozofu mācībās, vēlākā laika posmā tās attīstījās kristīgo filozofu darbos par dabisko tiesību un likumu nošķiršanu. Vēsturiski par pirmo ievērojamo cilvēktiesību dokumentu tiek uzskatīta Magna Carta Libertatum, ko 1215. gadā parakstīja Džons Bezzemis, pakļaujoties angļu baronu spiedienam, pēc tam, kad viņš bija pārkāpis Anglijas senos likumus un paražas. Tā aizsargāja paražu tiesības pret ļaunprātīgu karaliskās tiesu varas izmantošanu.³ Līdz ar to tika aizsargāti tie uzvedības noteikumi, kas bija izveidojušies ilgstošas faktiskās pielietojšanas rezultātā.

2 Burgentāls T. Starptautiskās tiesības.- Rīga: AGB, 2000.- 30. lpp.

3 Pleps J., Pastars E., Plakane I. Konstitucionālās tiesības.- Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2004.- 654. lpp.

Jēdziens “cilvēktiesības” pirmo reizi parādās ANO Statūtos (jeb Hartā), kurus 1945. gada 26. jūnijā Sanfrancisko konferencē parakstīja 50 valstis. Pastāv labi iedibināts starptautisko tiesību princips, ka valsts var ierobežot savu suverenitāti, noslēdzot līgumu, un tādā veidā padarīt par starptautiski regulējamu jomu, kas citādi netiek regulēta ar starptautisko tiesību palīdzību.

Piemēram, ja viena valsts noslēdz līgumu ar kādu citu valsti, kurā vienojas, ka izturēsies pret saviem pilsoņiem humāni un piešķirs viņiem zināmas cilvēktiesības, tās ir šā līguma ietvaros padarījušas starptautiski regulējamu šo atsevišķo jautājumu. Šo divu valstu gadījumā neviena no tām vairs nevar tiesiski apgalvot, tas, kā tās izturas pret saviem pilsoņiem, ir tikai šo valstu iekšējās jurisdikcijas jautājums.⁴

Cilvēktiesību dokumentu pamats ir ANO 1948. gadā pieņemtā “Vispārējā cilvēktiesību deklarācija” un divi 1966. gada pakti:

- 1) Starptautiskais pakts par pilsoņu un politiskajām tiesībām;
- 2) Starptautiskais pakts par ekonomiskajām, sociālajām un kultūras tiesībām.

Šos starptautiskos dokumentus papildina citi cilvēktiesību dokumenti, kuros galvenokārt reglamentētas dažādu atsevišķu cilvēku grupu tiesības un pienākumi. Starptautiskajos cilvēktiesību dokumentos ir formulēti cilvēktiesību minimālie standarti, kuriem jāatspoguļojas valstu iekšējos likumos.

Cilvēkiem no dažādām valstīm bija grūti izšķirties, kuras cilvēktiesības ir svarīgākas. Tāpēc 1948. gadā Apvienoto Nāciju Organizācijas (ANO) Ģenerālā asambleja pieņēma vienu no svarīgākajiem dokumentiem cilvēces vēsturē – ANO Vispārējo cilvēktiesību deklarāciju. Tā kļuva par pirmo starptautisko dokumentu, kurā tika uzskaitītas cilvēktiesības. Kopš ANO Vispārējās cilvēktiesību deklarācijas pieņemšanas tiek uzskatīts, ka gandrīz visas pasaules valstis ir akceptējušas cilvēktiesības. Cilvēktiesību un pamatbrīvību faktiskā realizācija dažādās valstīs ir atšķirīga.

ANO Vispārējai cilvēktiesību deklarācijai ir rekomendējošs raksturs, jo tā tika pieņemta rezolūcijas veidā. Deklarācijai nav saistošs spēks. Vispārējā cilvēktiesību deklarācija sastāv no 30. pantiem, kuros ir uzskaitītas pilsoniskās un politiskās tiesības. Cilvēktiesības, kas 1948. gada 10. decembrī ir proklamētas Apvienoto Nāciju Organizācijas Vispārējā cilvēktiesību deklarācijā, 20. gadsimtā visā pasaulē ir kļuvušas par politiskās darbības atskaites punktu.⁵

4 Burgentāls T. Starptautiskās tiesības. - Rīga: AGB, 2000. - 32. lpp.

5 Kēnigs M. Cilvēktiesības. - Rīga: Tiesu nama aģentūra, 2010. - 10. lpp.

Cilvēktiesību īpatnība, kas tās atšķir no citām subjektīvām tiesībām, ir tas, ka tās ir pamatotas tikai ar cilvēka eksistenci kā tādu un ir absolūti subjektīvas tiesības. Tāpēc cilvēktiesību parasto izpratni pagaidām varētu precizēt šādi: cilvēktiesības apzīmē prasījuma tiesības uz konkrētiem objektiem, ko personas, pamatojoties tikai uz to, ka ir cilvēki, vērs pret citām personām un kuru ievērošanu nepieciešamības gadījumā tie var panākt.⁶

Eiropas cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas 2.pants nosaka, ka ikviena tiesības uz dzīvību aizsargā likums. Nevienam nedrīkst ar nodomu atņemt dzīvību, izņemot, ja tiek izpildīts tiesas spriedums pēc apsūdzības noziegumā, par kuru likums paredz šādu sodu. Dzīvības atņemšana netiek uzskatīta par šī panta nosacījumu pārkāpumu, ja tā notiek spēka pielietošanas rezultātā, nepārsniedzot galējas nepieciešamības robežas:

- a) lai aizstāvētu jebkuru personu pret nelikumīgu vardarbību;
- b) lai veiktu likumīgu aizturēšanu vai aizkavētu likumīgi aizturētas personas bēgšanu;
- c) lai veiktu likumīgas darbības ar nolūku savaldīt dumpi vai apvērsumu.⁷

Tiesības uz dzīvību garantē arī ANO Starptautiskais pakts par pilsoniskajām un politiskajām tiesībām ar fakultatīvo protokolu (pieņemts 1966. gada 16. decembrī) 6. pants.

Krievijas Federācijas 1993. gada 12. decembra konstitūcijas 20. panta pirmajā daļā ir deklarēts, ka ikvienam ir tiesības uz dzīvību. Savukārt, šā panta otrajā daļā ierakstīts: nāves sodu līdz tā atcelšanai var noteikt ar federālo likumu kā izņēmuma soda veidu par sevišķi smagiem noziegumiem pret dzīvību, piešķirot apsūdzētajam tiesības viņa lietas izskatīšanai ar zvērinātu piesēdētāju piedalīšanos. Ar Krievijas Federācijas Konstitucionālās tiesas 2009. gada 19. novembra lēmumu, izskaidrojot Konstitucionālās tiesas 1999. gada 2. februāra lēmuma lietā Nr. 3-II rezolūtvās daļas 5. punktu, noteikts, ka tiesu ar zvērināto piesēdētāju piedalīšanos ieviešana visā Krievijas Federācijas teritorijā, kas paredzēta 2010. gada 1. janvārī, nerada iespēju piemērot nāves sodu, tai skaitā arī notiesājošā spriedumā, kas taisīts uz zvērinātu piesēdētāju verdikta pamata.⁸

Valstīs, kas nav atcēlušas nāves sodu, to var piespriest tikai par vismagākajiem noziegumiem saskaņā ar likumu, kurš bija spēkā nozieguma

6 Kēnigs M. Cilvēktiesības.- Rīga: Tiesu nama aģentūra, 2010.- 11. lpp.

7 Eiropas cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencija.(redakcija stājusies spēkā 1998. gada 1.novembrī (parakstīta1950. gada 4. novembrī).- http://www.tiesibsargs.lv/lat/tiesibu_akti/eiropas_padomes_dokumenti/?doc=60.- (Resurss apskafīts 10.01.2012).

8 Latvijas Republikas Satversmes komentāri. VIII nodaļa. Cilvēka pamattiesības / autoru kolektīvs prof. R. Baloža zinātniskā vadībā.- Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2011.- 168. lpp.

izdarīšanas brīdī un kurš nav pretrunā ar šajā paktā un Konvencijā par genocīda noziegumu novēršanu un sodīšanu par to paredzētajiem noteikumiem. Šo sodu var izpildīt, vienīgi izpildot kompetentas tiesas taisītu galīgo spriedumu. Ja dzīvības atņemšana ir genocīda nozieguma rezultāts, jāievēro, ka neviens šā panta noteikums nedod šā pakta dalībvalstīm tiesības jebkādā veidā atkāpties no jebkurām saistībām, kas pieņemtas saskaņā ar Konvencijā par genocīda nozieguma novēršanu un sodīšanu par to paredzētajiem noteikumiem.

Katram, kam piespriests nāves sods, ir tiesības iesniegt lūgumu par apžēlošanu vai soda mīkstināšanu. Visos gadījumos iespējama amnestija, apžēlošana vai nāves soda aizstāšana. Nāves sodu nepiespiež par noziegumiem, ko izdarījušas personas, kas jaunākas par astoņpadsmit gadiem, un to neizpilda grūtniecēm. Neviens šā panta noteikums nevar būt par pamatu tam, lai kāda šā pakta dalībvalsts atliktu vai nepieļautu nāves soda atcelšanu.⁹

Starptautiskajās tiesībās tiesības uz dzīvību nav absolūtas, jo nāves sods nav aizliegts.

Cilvēku pamattiesību konstitucionālais regulējums Latvijā

Cilvēktiesību koncepcija balstās uz trim pieņēmumiem:

- 1) Katra vara ir ierobežota (ierobežota ar likumiem);
- 2) Ikvienam ir viņa autonomā pasaule, kurā valsts nevar iejaukties;
- 3) Ikviens cilvēks aizsargājot savas tiesības var izteikt pretenzijas valstij.

Tiesību un brīvību klasifikācija:

- 1) Vispārējās cilvēktiesības (dabiskās tiesības);
- 2) Pilsoņu cilvēktiesības (attiecas tikai uz pilsoņiem).

Tiesību un brīvību klasifikācija:

- 1) Individuālās tiesības (attiecas uz katru personu individuāli);
- 2) Kolektīvās tiesības (attiecas uz kādu personu grupu).

Neliels atskats vēsturē

1918. gada 17. novembris – Tautas Padomes dibināšanas diena, tiek pieņemta Politiskā platforma – pirmā Pagaidu Satversme, kas sastāvēja no 7 daļām un 18 pantiem:

- 1) Satversmes sapulce;
- 2) Valsts forma un attiecības pret citām tautām;

⁹ ANO Starptautiskais pakts par pilsoniskajām un politiskajām tiesībām ar fakultatīvo protokolu. 6. pants (pieņemts 1966. gada 16. decembrī).- http://www.tiesibsargs.lv/lat/tiesibu_akti/ano_dokumenti/?doc=50. (Resurss apskatīts 10.01.2012).

- 3) Suverēnā vara un valsts politiskā un saimnieciskā iekārta;
- 4) Cittautiešu tiesības;
- 5) Pilsonības brīvības;
- 6) Valsts aizsardzība;
- 7) Pašvaldības.

Divās Tautas padomes Politiskās platformas nodaļās bija rakstīts par pamattiesībām (Cittautiešu tiesības, Pilsonības brīvības). Politiskajā platformā tika noteikts, ka Latvijas Satversmes sapulce sasaukama pēc iespējas drīzākā laikā, ievēlot to uz vispārīgo, vienlīdzīgo, tiešo, aizklāto un proporcionālo vēlēšanu pamata, piedaloties abiem dzimumiem. Tātad tika nodrošinātas arī sieviešu vēlēšanu tiesības.

1918. gadā izveidotā Pagaidu valdība attiecībā uz politiskajām vērtībām deklarēja, ka tās mērķis valsts labklājības ziņā ir nodrošināt Latvijas iedzīvotājiem visas demokrātiskas valsts tiesības. Ar neatlaidīgu gribu valdība izvedīs dzīvē pilsoņu tiesības, kādas jau sen bauda visas demokrātiskās valstis.¹⁰

1920. gada 1. maijs ir Latvijas Satversmes Sapulces sanākšanas diena un tiek uzsākts darbs pie LR Satversmes izstrādāšanas, kas ilga vairāk par gadu, tāpēc līdz LR Satversmes pieņemšanai tika sagatavoti 2 Pagaidu konstitucionālie tiesību akti:

- 1) 1920. gada 27. maijā “Deklarācija par Latvijas valsti”;
- 2) 1920. gada 1. jūnijā “Latvijas valsts iekārtas pagaidu noteikumi” (otrā Pagaidu Satversme).

Latvijas valsts iekārtas pagaidu noteikumi sastāvēja no 12 pantiem. Šo noteikumu 9. pants noteica cilvēku un pilsoņu tiesības un to brīvības Latvijā. Profesors Kārlis Dišlers, komentējot šo normu, ir lakonisks: “Šinī īstajā aktā atrodam arī pazīstamāko pilsonisko brīvību garantiju”.

Kā jau iepriekš tika minēts, tad Satversmes Sapulces galvenais uzdevums bija izstrādāt un pieņemt LR Satversmi. Iecere bija LR Satversmi veidot divās daļās:

- 1) Pirmajā daļā ietvert noteikumus, kas regulē valsts iekārtu;
- 2) Otrajā daļā noteikt pilsoņu tiesības un pienākumus.

LR Satversmes 1.daļa tika pieņemta 1922. gada 15. februārī. LR Satversmes 2. daļu ”Pamatnoteikumi par pilsoņu tiesībām un pienākumiem” sāka apspriest 1922. gada 17. janvārī, bet tā tika noraidīta 1922. gada 5. aprīļa sēdē – trešajā lasījumā.

10 Aktuālas cilvēktiesību aizsardzības problēmas. Konstitucionālā sūdzība. Satversmes tiesas 2008. un 2009. gada konferenču materiālu krājums.- Rīga: Tiesu nama aģentūra, 2010.- 17. lpp.

LR Satversmes 2. daļas likumprojektā paredzēja 30 pantus. Tajos tika formulēta visu Latvijas pilsoņu vienlīdzība likuma priekšā, neskatoties uz dzimumu un ticību, pasludināta kārtu likvidācija un titulu atcelšana kā arī tas, ka *nāves sodi nepastāv*, jo atzina svarīgāko – cilvēka tiesības uz dzīvību.

Latvijas Satversmes Sapulces 1922. gadā Satversmes otrās daļas noraidīšanu neuztvēra kā būtisku neveiksmi vai konstitūcijas nepilnību. Tomēr atsevišķi autori īpaši akcentēja šo trūkumu. Baltvācu jurists Baldvins fon Disterlo, sniedzot Satversmes komentāru, norādīja: “Vispirms krīt acīs, ka konstitūcijas pantos nav nekādu nosacījumu par pilsoņiem vispārīgiem pienākumiem un tiesībām, kādi nosacījumi parasti tiek uzņemti likumos par Valsts Satversmi, ar ko viņiem nodrošināta lielāka patstāvība un negrozāmība”.¹¹ Profesors Kārlis Dišlers: “Es neatrodu, ka šo nosacījumu trūkums būtu pierēķināms mūsu konstitūcijai par kādu defektu”.¹² Profesoram Kārlim Dišleram piekrita arī docents Roberts Akmentiņš: “Vai tas ir konstitūcijas defekts “R u m p f k o n s t i t u t i o n”, kā daži nosauc mūsu konstitūciju. Še ir vienkāršs pārpratums. Un atkal tie, kas prasa šo pilsoņu tiesību deklarāciju, aizmirst, ka pilsoņu tiesības nav atkarīgas no skaistām deklarācijām, bet gan no citiem speciāliem likumiem un no visas politiskās dzīves, kas šīs tiesības garantē. Ir dažās valstīs, kuru konstitūcijās un ne tikai konstitūcijās vien, bet kuras arī caur starptautiskajiem līgumiem ir saistītas ar dažādu pilsoņu tiesību izpildīšanu, bet tomēr tās neizpilda. Latvija turpretim nav saistīta nedz ar Satversmes pilsoņu tiesību deklarācijām, nedz ar starptautiskajām tiesībām līgumu veidā, bet šīs tiesības tomēr pilda”.¹³

LR Satversme darbojās no 1922. gada 7. novembra līdz 1934. gada 15. maija apvērsumam, kā rezultātā LR Satversmes darbība formāli tika apturēta.

Laika periodā no 1990. gada 4. maija, kad Latvijas Republikas Augstākā Padome pieņēma deklarāciju “Par Latvijas Republikas neatkarības atjaunošanu”, līdz 1991. gada 21. augustam, kad tika pieņemts Latvijas Republikas konstitucionālais likums “Par Latvijas Republikas valstisko statusu”, kā arī ar 5. LR Saeimas sasaukšanu – 1993. gada 6. jūlijā, tika atjaunota 1922. gada 15. februārī pieņemtā LR Satversme.

1991. gada 10. decembrī tika pieņemts konstitucionālais likums “Cilvēka un pilsoņa tiesības un pienākumi” – pēc 1991. gada augusta notikumiem, jo 1922. gada 15. februāra LR Satversmē nebija normu par cilvēka un pilsoņa tiesībām.

11 Aktuālas cilvēktiesību aizsardzības problēmas. Konstitucionālā sūdzība. Satversmes tiesas 2008. un 2009. gada konferenču materiālu krājums. - Rīga: Tiesu nama aģentūra, 2010. - 23. lpp.

12 Turpat. - 24. lpp.

13 Turpat. - 26. lpp.

Konstitucionālais likums bija iedalīts trīs nodaļās:

- 1) Vispārīgie noteikumi;
- 2) Pilsonība, pilsoņa tiesības un pienākumi;
- 3) Personas tiesības un pienākumi.

Konstitucionālā likuma “Cilvēka un pilsoņa tiesības un pienākumi” 1. pants noteica, ka cilvēks, viņa dzīvība, brīvība, cieņa un tiesības ir Latvijas valsts augstākā pamatvērtība¹⁴, bet konstitucionālā likuma 3.pantā noteikts, ka valsts pienākums ir aizsargāt cilvēku, viņa dzīvību, brīvību, drošību, cieņu, tiesības un īpašumu.¹⁵

1993. gada 6. jūnijā 5. Latvijas Republikas Saeima savā pirmajā sēdē atjaunoja 1922. gada LR Satversmi pilnā apjomā. Atjaunotajā LR Satversmē nebija 2. daļas, kas regulētu galvenās tiesības, kuras bija nostiprinātas konstitucionālajā likumā “Cilvēka un pilsoņa tiesības un pienākumi”. Latvijas Republikas 6. Saeima 1998. gada 15. oktobrī pieņēma grozījumus LR Satversmē, kas papildināja LR Satversmi ar jaunu – 8. nodaļu “Cilvēka pamattiesības”, kas sastāv no 28. pantiem.

LR Satversme nosaka, ka ikvienam ir tiesības zināt savas tiesības.¹⁶ Tieši ar šīm tiesībām tika aizsākts LR Satversmē spēkā esošo pamattiesību uzskaitījums. Satversmes tiesa ir uzsvērusi: “Šī konstitucionālā norma ievada LR Satversmē ietvertu pamattiesību katalogu un norāda uz nozīmi, kādu šīs pamattiesības nostiprināšanai Satversmē piešķīris likumdevējs. Tikai persona, kas zina savas tiesības, spēj tās efektīvi īstenot un, nepamatota aizskāruma gadījumā, aizstāvēt taisnīgā tiesā. Līdz ar to Satversme paredz personas subjektīvās publiskās tiesības tikt informētai par tās tiesībām un arī pienākumiem.

Valstij ir pienākums ne vien pieņemt normatīvos aktus, kas regulē personu uzvedību visdažādākajās tiesiskajās attiecībās, bet arī radīt mehānismu, kas nodrošina personu informētību par tiesiskā regulējuma izmaiņām un saturu. Tas paredz arī personas tiesības, stājoties publiski tiesiskajās attiecībās ar valsts varas institūcijām, tikt informētai par tās tiesībām konkrētajās attiecībās.¹⁷

14 Konstitucionālais likums Cilvēka un pilsoņa tiesības un pienākumi (pieņemts 10.12.1991), 1. pants// Latvijas Republikas Saeimas un Ministru Kabineta Ziņotājs. - Nr. 4, 1992, 30. janvāris), zaudējis spēku 06.11.1998.

15 Konstitucionālais likums Cilvēka un pilsoņa tiesības un pienākumi (pieņemts 10.12.1991), 1.pants// Latvijas Republikas Saeimas un Ministru Kabineta Ziņotājs. - Nr. 4, 1992, 30. janvāris), zaudējis spēku 06.11.1998.

16 Latvijas Republikas Satversme (pieņemta 15.02.1922), 90.pants// Latvijas Vēstnesis.- Nr. 43 (1993, 1. jūlijs).

17 Satversmes tiesas spriedums Rīgā 2006. gada 20. decembrī, lietā Nr. 2006-12-01. http://www.satv.tiesa.gov.lv/upload/spriedums_2006_12_01.htm. - (Resurss apskatīts 12.01.2012).

Tiesības zināt savas tiesības neietilpst klasiskajā cilvēktiesību kanonā, kā atsevišķa patstāvīga valsts pamata tiesība, tā netiek formulēta starptautiskajos cilvēktiesību dokumentos, ne arī citu valstu konstitūcijās. Šādas pamattiesības formulējums ir Latvijas konstitucionālo tiesību īpatnība.¹⁸ LR Satversmē iekļautā norma, ka ikvienam ir tiesības zināt savas tiesības, norāda uz to, ka tiesības tiek vērstas uz tiesiskās noteiktības un tiesiskās skaidrības nodrošināšanu. Augstākās Tiesas Senāts ir norādījis, ka īstenojot šīs konstitucionālās tiesības persona var plānot savu rīcību, nebaudoties vai pati ir pareizi sapratusi konkrētās tiesību normas.¹⁹

Uz šo LR Satversmes normu un tās saturu, ka ikvienam ir tiesības zināt savas tiesības, var attiecināt tiesiskās paļāvības principu. Tiesiskās paļāvības princips nozīmē, ka privātpersona var paļauties, ka iestādes rīcība ir tiesiska un konsekventa. Iestādes kļūda, kuras pieļaušanā privātpersona nav vainojama, nedrīkst radīt privātpersonai nelabvēlīgas sekas.²⁰

Šeit autore vēlētos uzsvērt un pajautāt, vai mēs zinām savas tiesības?

Galvenie tiesiskās paļāvības principa elementi ir ietverti LR Satversmes 90. pantā kā personas pamattiesības. Līdz ar to persona varētu vērsties Satversmes tiesā ar konstitucionālo sūdzību par tiesiskās paļāvības principa pārkāpumu, to argumentējot kā LR Satversmes 90. pantā noteikto pamattiesību zināt savas tiesības.

Latvijas konstitucionālo tiesību jēdziens "*pamattiesības*" sakrīt ar jēdzienu "*cilvēktiesības*". Personai ir tiesības vērsties Satversmes tiesā ar konstitucionālo sūdzību ne vien par LR Satversmē *expressis verbis*, noteiktu pamattiesību aizskārums, bet par ikvienas Latvijas valstij saistošas cilvēktiesību aizskārums.²¹ Norādītās tiesības, ka ikvienam ir tiesības vērsties Satversmes tiesā ar konstitucionālo sūdzību, nozīmē, ka tādējādi tiek aizsargātas cilvēka pamattiesības un brīvības.

Valsts pienākums tiesību uz dzīvību nodrošināšanā

Vispārējā cilvēktiesību deklarācijā ir teikts, ka visi cilvēki piedzimst brīvi un vienlīdzīgi cieņā un tiesībās. Viņiem ir dots saprāts un sirdsapziņa,

18 Aktuālas cilvēktiesību aizsardzības problēmas. Konstitucionālā sūdzība. Satversmes tiesas 2008. un 2009. gada konferenču materiālu krājums.- Rīga: Tiesu nama aģentūra, 2010.- 129. lpp.

19 Uzziņa un tiesiskās paļāvības princips. AT Senāta Administratīvo lietu departamenta 2008. gada 14. februāra spriedums lietā Nr. SKS-34/2008, 13.punkts //LR AT Administratīvā departamenta lietu spriedumu un lēmumi. 2008.- Rīga: Tiesu nama aģentūra, 2009.- 41. lpp.

20 Administratīvā procesa likums (pieņemts 25.10.2001.), 10.pants// Latvijas Vēstnesis.- Nr. 164 (2001, 14. novembris).

21 Aktuālas cilvēktiesību aizsardzības problēmas. Konstitucionālā sūdzība. Satversmes tiesas 2008. un 2009. gada konferenču materiālu krājums.- Rīga: Tiesu nama aģentūra, 2010.- 130. lpp.

un viņiem citam pret citu jāizturas brālības garā. Vispārējās cilvēktiesību deklarācijas 3. pants nosaka, ka katram cilvēkam ir tiesības uz dzīvību, brīvību un personas neaizskaramību.²² LR Satversmes 93.pants nosaka, ka ikviena tiesības uz dzīvību aizsargā likums.²³ Tātad cilvēks, viņa dzīvība, tiesības ir Latvijas augstākā pamatvērtība. Dzīvība ir vislielākā un unikālākā vērtība pasaulē.

Cilvēka tiesības uz dzīvību ir dabiskās tiesības. Dabisko tiesību skola ir vissenākā tiesību skola. Šīs skolas pārstāvji uzskata, ka dabiskās tiesības ir “augstākās tiesības, kas zina atbildi uz visiem mūsu jautājumiem, kas tur pretī spoguļi pozitīvajām tiesībām, tās ir “īstas” tiesības, kurās piepildās mūsu taisnīguma apziņa, šī tieši izpaustā taisnības un netaisnības izjūta. Tās ir tiesības visaugstākajā izpratnē. Tās stāv pāri visām pozitīvajām tiesībām. Tās ir rīcības mērs un sirdsapziņa, tās ir likumu karalis, normu norma”.²⁴

Dabiskās tiesības ir visu tiesību pamatā. Tās tika iekļautas konstitūcijās, kā arī starptautiskās konvencijās. Tādā veidā dabiskās – nerakstītās tiesības tika padarītas par pozitīvajām – rakstītajām tiesībām. Dzīvības vērtība ir viena no pirmajām dabisko tiesību pamatvērtībām un termins “dzīvība” uzsver ikvienu cilvēka dzīvotspējas aspektu. Saskaņā ar dabisko tiesību principu sistēmu dzīvība ir galvenā vērtība, kas vērsta uz cilvēka pašsaglabāšanos.²⁵

Neatņemamās cilvēktiesības garantēja arī Ziemeļamerikas kolonijas savā Neatkarības deklarācijā. Tomasa Džefersona un Bendžamina Franklina vadībā tapušajā dokumentā kā neapšaubāma patiesība atzīts fakts, ka visi cilvēki ir radīti vienlīdzīgi un tiem piešķirtas neatņemamas tiesības uz dzīvību, brīvību un tiekšanos pēc laimes. T. Džefersons ideju par trīs neatņemamajām tiesībām patapināja no Vecās pasaules intelektuālajiem apcirkņiem. Arī angļu filozofs Džons Loks ir rakstījis par cilvēka tiesībām uz dzīvību, brīvību un īpašumu. T. Džefersons Neatkarības deklarācijā gan apzināti aizstāja tiesības uz īpašumu ar tiesībām uz tiekšanos pēc laimes.²⁶

Tiesības uz dzīvību ir konstitucionālas tiesības, tās ir dabiskās tiesības un ir aizsargājamas. Pirmās paaudzes cilvēktiesības jeb tā sauktās *status negativus* tiesības piemīt ikvienam. Šo cilvēktiesību ietvaros valstij

22 ANO Vispārējā cilvēktiesību deklarācija. - (Pieņemta un pasludināta ar Ģenerālās Asamblejas 1948. gada 10.decembrī 217. A (III) rezolūcija).- http://www.tiesibsargs.lv/lat/tiesibu_akti/ano_dokumenti/?doc=49.- (Resurss apskatīts 09.01.2012.).

23 Latvijas Republikas Satversme (pieņemta 15.02.1922), 93. pants// Latvijas Vēstnesis.- Nr. 43 (1993, 1. jūlijs).

24 Neimanis J. Ievads tiesībās.- Rīga: Renovata, 2004.- 27. lpp.

25 Vēvere G. Tiesības uz dzīvību: saturs un izpratne//Jurista Vārds.- Nr. 45 (2010).

26 Aizmirstās tiesības cilvēktiesību kanonā//Jurista Vārds.- Nr. 6 (2010).

pamatā ir pienākums neiejaukties un respektēt cilvēka kā personības un sabiedrības locekļa iekšējo brīvību.²⁷

Valstij nav tiesību dzīvību atņemt tīši, ja tikai dzīvības atņemšana nav attaisnojama, valsts pienākums ir nodrošināt, lai neviens cilvēks netiktu pakļauts nāves briesmām vai riskam.

Bērnu tiesību aizsardzības likums nosaka, ka pret bērnu nedrīkst izturēties cietsirdīgi, nedrīkst viņu mocīt un fiziski sodīt, aizskart viņa cieņu un godu.²⁸ Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodekss (172.² pants), nosaka atbildību par fizisku vai emocionālu vardarbību pret bērnu, bet atbildību par noziedzīgiem nodarījumiem nosaka LR Krimināllikums (17.06.1998.). Tā 12. nodaļa paredz kriminālsodu sistēmu par dzīvības atņemšanu. Valsts pienākums ir novērst un nepieļaut potenciālu dzīvības apdraudējuma risku gadījumos, kad tai ir bijusi šāda informācija.

Latvijas Republikas Tiesībsarga birojs veicis pētījumu – vardarbība jeb mobings Latvijā skolās (2009. gads). Mobings (no angļu *mobbing, to mob* ‘nomākt, uzbrukt’) ir psiholoģiskā terora veids.²⁹

Mobinga iedalījums:

- 1) fiziskais mobings ir saistīts ar spēka pielietošanu pret otru cilvēku;
- 2) verbālais mobings ir vārdiska pazemošana, apsmiešana, izjokošana, aprunāšana, iebiedēšana;
- 3) izstumšana jeb slēptais mobings ir, kad cilvēks tiek izstumts no grupas, tiek ignorēts, izolēts, izturas tā, it kā viņa nemaz nebūtu.³⁰

Diemžēl jāsecina, ka speciāla regulējuma mobinga novēršanai nav. Šajos gadījumos, varam piemērot tikai jau iepriekš minēto likumu normas. Efektīvai tiesību aizsardzības mehānismu izmantošanai ir nepieciešama vienota izpratne par to, kas ir mobings un kā mobinga konstatēšanas gadījumos būtu jārīkojas ikvienai personai, kurai par to ir kļuvis zināms. Nereti mobings paliek neatpazīts un tiek vērtēts kā vienkāršs konflikts skolēnu vidū, nevis kā vardarbība pret bērnu, līdz ar to netiek izmantoti nekādi tiesību aizsardzības mehānismi un mobinga upuris nesāņem nepieciešamo palīdzību.³¹

27 Kārtība, kādā piešķir un izmaksā bērnu kopšanas pabalstu un piemaksu pie bērna kopšanas pabalsta par dvīņiem vai vairākiem vienās dzemdībās dzimušiem bērniem: Par Ministru kabineta 07.12.2004. noteikumu Nr. 1003 3.1. punktā ietvertās normas vārdu “un ne vairāk kā 392 lati mēnesī” atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 91. pantam: Satversmes tiesas spriedums lietā Nr. 2006.-10-03. // Latvijas Vēstnesis.- Nr. 201 (2006, 19. decembris).

28 Bērnu tiesību aizsardzības likums, 9.p. (pieņemts 19.06.1998) // Latvijas Vēstnesis. – Nr. 199/200 (1998, 8. jūlijs).

29 Mobings. - <http://lv.wikipedia.org/wiki/Mobings>.- (Resurss apskatīts 09.01.2012.).

30 Turpat.

31 Pētījums: Vardarbība jeb mobings Latvijā skolās.- http://www.tiesibsargs.lv/lat/petijumi_un_viedokli/petijumi/?doc=594.- (Resurss apskatīts 09.01.2012.).

Skolu pedagogi sadarbojas arī ar Bāriņtiesām, kuru pienākums ir aizstāvēt bērna intereses un tiesības. 2007. gada 1. janvārī spēkā stājās jaunais Bāriņtiesu likums, kas precizēja un papildināja Bāriņtiesu kompetenci un darbības principus. Ja bērna dzīves apstākļu pārbaudē vai citādi atklājas, ka bērns atrodas veselībai vai dzīvībai bīstamos apstākļos, kā arī tad, ja bērna turpmākā atrašanās ģimenē var apdraudēt viņa pilnvērtīgu attīstību, bāriņtiesas priekšsēdētājs, bāriņtiesas priekšsēdētāja vietnieks vai bāriņtiesas loceklis vienpersoniski pieņem lēmumu par:

- 1) bērna aprūpes tiesību atņemšanu vecākiem;
- 2) bērna izņemšanu no aizbildņa ģimenes un aizbildņa atstādināšanu no pienākumu pildīšanas;
- 3) bērna izņemšanu no audžuģimenes.³²

Bērnu tiesību aizsardzībā jāiesaista gan sabiedrība, gan arī sabiedriskās organizācijas, bet Bāriņtiesas pienākums – izņemt bērnu no ģimenes, kur viņam draud potenciālas dzīvības briesmas. Tāpēc valsts pienākums tiesību uz dzīvību nodrošināšanā ir bērnu tiesību aizsardzības stāvokļa izpēte, par nepieciešamākajiem pasākumiem, lai uzlabotu bērnu stāvokli un pilnveidotu arī bērnu tiesību aizsardzības pasākumus.

Vēl autore vēlētos vērst uzmanību uz to, kā notiek finanšu līdzekļu taupīšana cietumos, kas būs iemesls tam, lai notiesātās personas vēl vairāk sūdzētos par tiesību pārkāpumiem pret dzīvību. Tiesībsarga birojā šobrīd jau tiek saņemtas sūdzības no Ieslodzījumu vietās esošajām notiesātajām personām par nepietiekamo medicīniskās palīdzības pieejamību.

Eiropas cietumu noteikumi nosaka Veselības aprūpes organizēšanu ieslodzījuma vietās. Medicīniskās aprūpes organizēšana ieslodzījuma vietās ir cieši saistīta ar vispārējo sabiedrības vai valsts veselības aizsardzības administrāciju. Veselības aizsardzības politika, kas tiek īstenota ieslodzījuma vietās, ir valsts veselības aizsardzības politikas daļa un ir ar to saderīga. Ieslodzītajiem, nediskriminējot tos tiesiskā statusa dēļ, ir pieejami valstī pieejamie medicīniskie pakalpojumi. Tālab ieslodzītajam sniedz visus nepieciešamos medicīniskos, ķirurģiskos un psihiatriskos pakalpojumus, arī tos, kas pieejami sabiedrībai ārpus ieslodzījuma vietas.³³

Tieslietu ministrijas Ieslodzījuma vietu pārvaldes pienākums ir organizēt ieslodzīto personu veselības aprūpi, atbilstoši spēkā esošajai likumdošanai. Kāpēc ieslodzīto personu veselības un sociālā aprūpe ir atdalīta jeb

32 Bāriņtiesu likums (pieņemts 22.06.2006), 23. pants/Latvijas Vēstnesis Nr. 107 (2006, 7. jūlijs).

33 Eiropas cietumu noteikumi: Eiropas Padomes Ministru komitejas Ieteikums Rec(2006) 2 dalībvalstīm par Eiropas cietumu noteikumiem (pieņemti 11.01.2006.).- http://www.tiesibsargs.lv/lat/tiesibu_akti/eiropas_padomes_dokumenti/?doc=131.- (Resurss apskatīts 09.01.2012.).

nošķirta no vispārējās iedzīvotāju veselības un sociālās aprūpes sistēmas? Ja valsts rīcībā nav esošo finanšu līdzekļu, vai tas nebūs cilvēktiesību ierobežojums attiecībā uz dzīvību?

Tiesībsargs 2011. gadā ir veicis 14 vizītes uz ieslodzījuma vietām. Monitoringa vizītes veiktas Šķirotavas cietumā, Vecumnieku cietumā, Daugavgrīvas cietumā, Jelgavas cietumā, Olaines un Rīgas Centrālcietumā. 2011. gadā laika posmā no 5. līdz 15. septembrim Latvijā kārtējo monitoringa vizīti veica Eiropas Komiteja spīdzināšanas un necilvēcīgas vai pazemojošas rīcības vai soda novēršanai (CPT).³⁴

Tiesības uz dzīvību ir arī valsts jurisdikcijā ir nonākušām personām, kuras lūdz izdot cita valsts, bet ir ziņas, ka var tikt apdraudētas personas tiesības uz dzīvību. Tad valsts uzdevums ir nodrošināt personas tiesības uz dzīvību, neizraidot un neizdodot to citai valstij. Patvēruma likums nosaka, ka uz bēgļa statusu var pretendēt trešās valsts valstspiederīgais, kurš, pamatoti baidoties no vajāšanas sakarā ar viņa rasi, reliģiju, tautību, piederību pie noteiktas sociālās grupas vai viņa politiskajiem uzskatiem, atrodas ārpus valsts, kuras valsts piederīgais viņš ir, un nespēj vai šādu bailu dēļ nevēlas pieņemt savas valsts piederības valsts aizsardzību, vai bezvalstnieks, kurš, būdams ārpus savas agrākās pastāvīgās dzīvesvietas valsts, tādu pašu iemeslu dēļ nespēj vai nevēlas tajā atgriezties.³⁵

Cilvēka dzīvība ir jāstiprina un jāaizsargā no jebkuriem draudiem. Valsts pienākums ir plānot un īstenot tādas darbības, lai pēc iespējas vairāk samazinātu dzīvības atņemšanas risku.

Eitanāzija – tiesības uz dzīvību

Tiesības uz dzīvību ir atzīts cilvēktiesību paraugs un ietverts visu valstu konstitūcijās. Lietuvas Republikas 1992. gada 25. oktobra konstitūcijas 18. pants deklarē, ka cilvēka tiesības un brīvības ir dabiskas, savukārt tās 19. pantā noteikts: “Cilvēka tiesības uz dzīvību aizsargā likums”. Līdzīgi kā Polijas Republikas 1997. gada 2. aprīļa konstitūcijas 38. pants noteic: “Polijas Republika garantē likuma aizsardzību katras dzīvas būtnes dzīvībai”.³⁶

Dzīvība ir ķermeniskā esība, kuras priekšnoteikums ir ķermeniskā veselība un brīvība no sāpēm un ievainojumiem. Kā Akvīnas Toms ir secinājis – cilvēka dzīvība ir jāstiprina un jāaizsargā no jebkuriem draudiem.³⁷

34 Tiesībsarga Jura Jansona 2011. gada ziņojums.- www.tiesibsargs.lv/- (Resurss apskatīts 09.01.2012.).

35 Patvēruma likums (pieņemts 15.06.2009) //Latvijas Vēstnesis. – Nr. 100 (2009, 30. jūnijs).

36 Latvijas Republikas Satversmes komentāri. VIII nodaļa. Cilvēka pamattiesības / autoru kolektīvs prof. R.Baloža zinātniskā vadībā. – Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2011. - 168. lpp.

37 Finnis J. Natural law and natural rights.- Oxford: Clarendon Press, 1980. - p.86.

Eitanāzija – grieķu valodā – *viegla nāve*. Iedalījums: pasīvā un aktīvā eitanāzija. Medicīnā – ārsta paša vai uzraudzībā veikta darbība vai bezdarbība ar nodomu izraisīt nāvi, nolūkā izbeigt visas ciešanas neārstējami slimam un ne ar kādiem līdzekļiem nenovēršamām, neciešamām sāpēm pakļautam cilvēkam, pamatojoties uz pacienta brīvprātīgu izvēli.³⁸

Starptautiskajos dokumentos nav iestrādātas tādas normas, kuras liegtu cilvēkam izdarīt pašnāvību, bet joprojām pastāv vairākas problēmas, kas saskaras gan ar medicīniskiem, gan ētiskiem, gan juridiskiem jautājumiem. No vienas puses, pastāv cilvēka dzīvības definējuma problēmas – dzīves sākums un dzīves beigas, bet, no otras – valsts apmērs iejaukties un nodrošināt cilvēka dzīvību un tās saglabāšanu. Valsts iejaukšanās var notikt dažādi, pirmkārt, izdodot attiecīgus normatīvos aktus, kas paredz kriminālatbildību par cilvēka slepkavību vai slepkavības mēģinājumu, otrkārt, stimulējot veselības aprūpi, samazinot jaundzimušu bērnu nāves gadījumus.³⁹

Eiropas Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas 2. pants formulē tiesības uz dzīvību, kā arī nosaka to, kādos gadījumos dzīvības atņemšana netiek uzskatīta par šī panta nosacījumu pārkāpumu. Konvencijas 2.panta piemērošana attiecībā uz eitanāziju ir nenoteikta. Katra valsts var izvēlēties kādu politiku tā veidos eitanāzijas jautājuma legalizēšanai. Šodien ir valstis, kurās pilnībā ir atļauts izmantot gan pasīvo, gan aktīvo eitanāziju (Nīderlande, Luksemburga, Beļģija), tāpat arī valstis, kurās ir atļauta tikai pasīvā eitanāzija (Francija, Izraēla, Šveice, Austrālija). Šodien pasīvā eitanāzija ir atļauta vairāk nekā 40 pasaules valstīs.

Par tiesisku normu, kas ir nostiprināta normatīvi tiesiskajā aktā un pieļauj eitanāzijas pielietošanu, var runāt, ievērojot šādus nosacījumus:

- 1) Slimnieka rakstīts iesniegums ar lūgumu par eitanāziju;
- 2) Personas, kas ir gatava izdarīt eitanāziju, nesavtības pierādījums;
- 3) Medicīniskā izziņa par neiespējamību atbrīvot slimnieku no ciešanām, ko viņš pārdzīvo un viņa slimības nedziedināmību.⁴⁰

Hipokrāta zvērestā ir teikts: “Nedošu nevienam nāvējošas zāles, ja man to lūgs, un neizteikšu šādu ierosinājumu”.⁴¹ Neskatoties uz šo formulēju-

38 Eitanāzija.- <http://lv.wikipedia.org/wiki/Eitan%C4%81zija>.- (Resurss apskatīts 09.01.2012.).

39 Nowak M. U. N. Cownant on Civil and political Rights:CCPR Cometary. - Kehl am Rhein; Strasbourg; Arlingon; Va; Germany: N.P. Engel Publisher, 2005.- p.153.

40 Gabrielyan A. Eitanāzija kā sociāli tiesiska problēma ārvalstu likumdošanā // Starptautiskās zinātniskās konferences “Valsts un tiesību aktuālās problēmas” zinātnisko rakstu krājums :International scientific conference “Current problems of state and law”.- Daugavpils: Saule, 2010.- 47. lpp.

41 Hipokrāta zvērestu mēdz piesaukt nevietā.- <http://www.portalslv.lv/?menu=doc&id=238053>.- (Resurss apskatīts 11.01.2012.).

mu Hipokrāta zvērestā, jautājumi par eitanāziju ir diskutējami. Šajā sakarā būtu jārunā par ētisko principu ievērošanu ārsta vai jebkuras citas ārstniecības iestādes personas darbā. Sabiedrība vienmēr ir centusies sniegt aprūpi un atbalstu pienācīgā līmenī saviem slimajiem un mirstošajiem.

Valstīs, kurās cilvēktiesībām ierādīta galvenā loma, tiek cienītas cilvēku garīgās un kultūras tradīcijas, šī problēma tiek risināta ar speciālu ārstniecības iestāžu starpniecību – paliatīvās aprūpes centriem. Runājot par Latviju un cilvēktiesībām, autore uzskata, ka tās atrodas tikai savas attīstības sākumposmā.

Secinājumi un priekšlikumi

Cilvēktiesības ir tiesību normu kopums, kas regulē attiecības starp valsti un indivīdu, kā arī indivīdu grupām, tās nosaka standartus, kādai jābūt valsts attieksmei pret indivīdu, regulē aizsardzības mehānismu pret valsts, to institūciju un amatpersonu izdarītajiem pārkāpumiem.

Vispārējās cilvēktiesību deklarācijas 3.pants nosaka, ka katram cilvēkam ir tiesības uz dzīvību, brīvību un personas neaizskaramību. Arī LR Satversme deklarē, ka ikviena tiesības uz dzīvību aizsargā likums.

Tātad valsts pienākumos ietilpst personu pasargāšana un aizsargāšana no citām personām, tai jānodrošina vainīgo saukšana pie atbildības, jāveicina efektīvs izmeklēšanas process, jānodrošina savlaicīga medicīniskā palīdzība personām, kuras atrodas Ieslodzījuma vietās.

Valsts pienākumos ietilpst arī informācijas sniegšana, ja ir apdraudēta personas dzīvība.

Valstij ir jānodrošina, lai neviens cilvēks netiktu pakļauts nāves briesmām vai riskam.

Valsts pienākums ir plānot un īstenot tādas darbības, lai pēc iespējas vairāk samazinātu dzīvības atņemšanas risku.

Nobeigumā autore gribētu uzsvērt, ka ikvienam pašam arī jā rūpējas par savas dzīvības aizsardzību.

EVERYBODY IS ENTITLED TO LIFE (THE NINETY-THIRD PARAGRAPH OF THE CONSTITUTION OF THE REPUBLIC OF LATVIA)

Key words: *The Constitution of the Republic of Latvia, constitution, state, human rights, euthanasia, life.*

Summary

Human rights are the body of rights which regulates the relation between the state and on individual, and the groups of individuals. It determines the standards the state has to apply to individuals, it regulates safeguard mechanism against the state and it's institution, and functionaries executed violations.

Human rights are commonly understood as inalienable fundamental rights to which a person is inherently entitled simply because she or he is a human being. Human rights are the person's rights to the state.

There are standards of human rights included in the doctrine of human rights in international practice and every state has to respect them by including them in the state's law.

The third paragraph of the Universal Declaration of Human Rights claims that each person is entitled to life, freedom and immunity.

The ninety-third paragraph of the Constitution of the Republic of Latvia claims that everybody is entitled to life and it is protected by law.

Human – his or her life and rights are the highest basis in Latvia.

The states liability is to ensure everybody against the mortal danger or risk.

The human's life has to be protected and consolidated against any threats.

The states liability is to plan and implement the actions to decrease the risk of deprivation of life.

Mg.iur. Vineta Mistre

PAR PĀRKĀPUMIEM CEĻU SATIKSMĒ PIEMĒROTA NAUDAS SODA IZPILDES TIESISKĀS UN PRAKTISKĀS PROBLĒMAS

Atslēgvārdi: administratīvais sods, naudas sods, naudas soda izpilde, noilgums, maksātnespēja, ārvalstnieki, naudas soda izpildes apturēšana.

Saskaņā ar Iekšlietu ministrijas Sodū reģistra datiem Valsts policija ik gadu par pārkāpumiem ceļu satiksmē uzliek naudas sodus vidēji 300 000 personām par kopējo naudas summu 5 000 000 Ls apmērā.

Lai sasniegtu Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodeksa (turpmāk – LAPK) 22. pantā noteikto administratīvā soda mērķi – personu, kura izdarījusi administratīvo pārkāpumu, audzinātu likumu ievērošanas un sadzīves noteikumu cienīšanas garā, kā arī lai tiklab tiesību pārkāpējs, kā citas personas neizdarītu jaunus pārkāpumus, nepieciešams, lai administratīvais process administratīvā pārkāpuma lietā būtu efektīvs, t.i. lai sods ne tikai tiktu piemērots, bet arī izpildīts, uz ko ir norādīts arī Administratīvo sodu sistēmas attīstības koncepcijā.¹

Diemžēl Iekšlietu ministrijas Sodū reģistra dati² liecina par to, ka sodi par pārkāpumiem ceļu satiksmē tiek izpildīti tikai 75% apmērā un tam par iemeslu ir turpmāk minētie aspekti.

Pirmkārt, naudas sodus nav iespējams piedzīt no ārvalstniekiem, kuri pārkāpumus ir izdarījuši Latvijas Republikas teritorijā (ārzemnieku skaits ir 5% no kopējā pārkāpēju īpatsvara) ar ārvalstīs reģistrētu transportlīdzekli.

Otrkārt, naudas soda izpildi kavē Maksātnespējas likuma³ (turpmāk – MNL) prasību izpilde, treškārt, to ietekmē sūdzības iesniegšana iestādē/tiesā un tai sekojošā lēmuma par naudas soda izpildi apturēšana. Un visbeidzot, naudas soda izpilde ir atkarīga arī no noilguma termiņa interpretācijas Latvijas Administratīvo pārkāpumu (turpmāk – LAPK) kontekstā.

1 Administratīvo sodu sistēmas attīstības koncepcija.- http://www.mk.gov.lv/doc/2005/TMKonc_270911_ASSAK.2441.docx.- (Resurss skatīts 24.11.2011.).

2 Sodū reģistra dati par 2010. gadu.

3 Maksātnespējas likums (pieņemts 06.08.2010.)//Latvijas Vēstnesis.- Nr.124 (2010).

Lēmums par naudas soda izpildes apturēšanu, tā lietderīguma izvērtējums

LAPK lēmuma administratīvā pārkāpuma lietā izpildes apturēšanu saista ar tā pārsūdzēšanu. LAPK 283. panta pirmā daļa noteic, ka sūdzības iesniegšana noteiktajā termiņā aptur lēmuma par administratīvā soda uzlikšanu izpildi līdz sūdzības izskatīšanai. Bez lēmuma par administratīvā soda uzlikšanu izpildes apturēšanas LAPK paredz arī tā izpildes atlikšanu. To regulē LAPK 294. pants. Saskaņā ar minētā panta pirmo daļu, ja ir apstākļi, kuru dēļ nevar nekavējoties izpildīt lēmumu par administratīvo arestu vai naudas soda uzlikšanu (izņemot naudas sodu, ko iekasē administratīvā pārkāpuma izdarīšanas vietā), institūcija (amatpersona), kas pieņēmusi lēmumu, var atlikt tā izpildi uz laiku līdz vienam mēnesim. Minētā panta otrā daļa noteic, ka par naudas soda uzlikšanu pieņemtā lēmuma izpildi (izņemot naudas sodu, ko iekasē administratīvā pārkāpuma izdarīšanas vietā) var atlikt uz laiku līdz diviem mēnešiem no lēmuma pieņemšanas dienas ar nosacījumu, ka uzlikto naudas sodu iekasē pa daļām.

LAPK regulējums par lēmuma izpildes atlikšanu atšķiras no regulējuma par lēmuma izpildes apturēšanu šādā aspektā. Ja persona lūdz iestādi atlikt lēmuma izpildes apturēšanu, tas nozīmē, ka tā piekrīt piemērotajam administratīvajam sodam un ir gatava to izpildīt, maksājot pa daļām. Savukārt gadījumā, ja persona nepiekrīt izdarītajam pārkāpumam vai uzliktajam sodam, tai ir tiesības vērsties iestādē ar sūdzību, kā rezultātā tiek apturēta lēmuma izpilde un līdz ar to arī neiestājas LAPK 299.¹panta paredzētās sekas, jo minētais pants nosaka, ka līdz naudas soda samaksai aizliegts:

1. izsniegt pārkāpuma izdarītājam transportlīdzekļa vadītāja apliecību;
2. veikt pārkāpuma izdarītājam piederošo transportlīdzekļu valsts tehnisko apskati un reģistrēt tos transportlīdzekļu un transportlīdzekļu vadītāju valsts reģistrā vai traktortehnikas un tās vadītāju informatīvajā sistēmā;
3. veikt transportlīdzeklim, ar kuru izdarīts pārkāpums, valsts tehnisko apskati un reģistrēt to transportlīdzekļu un transportlīdzekļu vadītāju valsts reģistrā vai traktortehnikas un tās vadītāju informatīvajā sistēmā;
4. ar transportlīdzekli, ar kuru izdarīts pārkāpums un kurš reģistrēts ārvalstīs, izbraukt no Latvijas.

Šeit jāatzīmē, ka minētajā LAPK pantā ietvertais regulējums attiecībā uz aizliegumiem tika radīts, lai nepieļautu ļaunprātīgi izmantot LAPK 283.pantā paredzēto iespēju, apturot lēmumu administratīvā pārkāpuma

lietā, ilgstoši izvairīties no naudas soda samaksas. Tomēr, izvērtējot Valsts policijā iesniegto sūdzību skaitu par pārkāpumiem ceļu satiksmē⁴, kā arī sūdzību saturu, jāsecina, ka 22% no pieņemtajiem lēmumiem tiek apstrīdēti augstākā iestādē, kā arī 18% sūdzību saturiski sastāv no viena teikuma – “pārkāpumam nepiekrītu, lūdzu atcelt sodu”, tādējādi neko nepaskaidrojot ne par pārkāpuma apstākļiem un būtību, ne arī iemesliem, kādēļ lēmums būtu atceļams. Saņemot arī šādas sūdzības, iestādei saskaņā ar LAPK 283.pantu ir jāaptur lēmuma izpilde, kas attiecīgi nozīmē to, ka 299.¹ pantā paredzētais liegums darbībām ar vadītāja apliecību un transportlīdzekli neiestājas, un pārkāpējs drīkst veikt gan transportlīdzekļa tehnisko apskati, gan arī tā atsavināšanu. Tādējādi rodas pamatotas bažas, ka esošais tiesiskais regulējums dod iespēju izvairīties no nelabvēlīgām sekām, iesniedzot sūdzību sakarā ar izdarīto pārkāpumu, kā rezultātā tiek novilcināta arī naudas soda izpilde. Turklāt jāatzīmē, ka tikai 7% no iesniegtajām sūdzībām tiek atzītas par pamatotām.

Minētā problēma tika analizēta “Administratīvo sodu sistēmas attīstības koncepcijā (turpmāk – koncepcija)”, kura ir atbalstīta Saeimā 2011. gada 22. novembrī⁵, kā arī Tieslietu ministrijas organizētajā pastāvīgajā darba grupā, kas izstrādāja priekšlikumus grozījumiem LAPK un daļu no tiem jau iesniedza Saeimā, t.sk. arī par jautājumu, kas skar sūdzības saturu, iekļaujot normā detalizētu uzskaitījumu sūdzībā norādāmajām pozīcijām. Grozījumu projekts jau ir izskatīts un atbalstīts Saeimā 1. lasījumā.⁶

Aktualizējot koncepcijā norādīto kontekstā ar naudas izpildes jautājumiem, jāpaskaidro, ka tajā ir ietverti vairāki pozitīvi un atbalstāmi risinājumi:

1) Ja persona savu vainu atzīst un piekrīt uzliktā naudas soda apmēram, var piedāvāt vienošanos par soda samazināšanu, kā arī attiešanos no pārsūdzības. Šāda prakse tiek piemērota vairākās Eiropas Savienības valstīs (Francijā, Lietuvā u.c.). Tā piemēram, Lietuvā to izmantoto pie pārkāpumiem autopārvadājumu jomā, ja pārkāpējs piekrīt izdarītajam pārkāpumam, viņam iepriekš nav bijuši fiksēti administratīvie pārkāpumi un naudas sods par pārkāpumu nepārsniedz 1 000 LT. Šādā gadījumā naudas sods tiek samazināts līdz viena ceturtdaļai no paredzētā soda. Izmantojot šo sistēmu, naudas sodi Lietuvā tiek iekasēti 95% apmērā.

4 Valsts policijas satiksmes uzraudzības biroja atskaite par sūdzību izskatīšanas rezultātiem 2010. gadā.

5 Juridiskā komisija vienbalsīgi atbalsta administratīvo sodu sistēmas reformu. - <http://www.saeima.lv/lv/aktualitates/saeimas-zinas/19036-juridiska-komisija-vienbalsigi-atbalsta-administrativo-sodu-sistemas-reformu>.- (Resurss apskatīts 24.11.2011.).

6 11.Saeimas likumprojekti. - <http://titania.saeima.lv/LIVS11/saeimalivs11.nsf/webAll?OpenView.-Resurss> apskatīts 24.11.2011.).

2) Ja personai nav līdzekļu naudas soda nomaksai, to var aizstāt ar piespiedu darbiem. Ieviešot šo risinājumu, jārēķinās ar izmaksām, kas radīsies valsts budžetā.

Problemātika Maksātnespējas likuma prasību izpildes kontekstā

Ir pagājis gads, kopš stājies spēkā jaunais Maksātnespējas likums⁷ un līdz ar to ir iegūta arī noteikta pieredze šī likuma normu piemērošanā. Jāatzīst, ka sākotnēji pieņemtais tiesiskais regulējums praksē radīja daudz neskaidrību, jo kā izrādījās, MNL normas nerisina visus nepieciešamos jautājumus, kā arī dažos gadījumos ir vērojamas kolīzijas ar LAPK esošo regulējumu, kas liek secināt, ka LAPK un MNL normas nav saskaņotas.

Saskaņā ar Civilprocesa likuma (turpmāk – CPL)⁸ 560. panta 1. daļas 7. un 8. punktu tiesu izpildītājs aptur izpildes lietvedību, ja parādniekam ierosināts tiesiskās aizsardzības process vai pieņemts nolēmums par tiesiskās aizsardzības procesa īstenošanu ārpus tiesiskās aizsardzības procesa gadījumā (turpmāk – TAP), kā arī, ja parādniekam pasludināts fiziskās personas maksātnespējas process. Savukārt CPL 562. panta 1. daļas 10. punktā paredzēti termiņi gadījumiem, kad izpildu lietvedība tiek apturēta, tā, piemēram, – attiecībā uz parādnieku izbeigts tiesiskās aizsardzības process vai pasludināta tiesiskās aizsardzības procesa īstenošana un spriedumā par tiesiskās aizsardzības procesa īstenošanu nav norādīts, ka par nodrošinājumu kalpojošā (ieķīlātā) parādnieka manta ir iekļauta tiesiskās aizsardzības procesa pasākumu plānā un uz to attiecināmi ierobežojumi, saskaņā ar kuriem nodrošinātie kreditori nedrīkst īstenot savas tiesības uz šo mantu. Šeit jāpiemin, ka CPL norādīto apstākļu iestāšanās termiņi nav norādīti, savukārt MNL 48. pantā norādīts tiesiskās aizsardzības procesa termiņš, kurš nevar būt ilgāks par diviem gadiem (ko var pagarināt vēl par diviem gadiem).

Minētā situācija tika apspriesta Tieslietu ministrijas patstāvīgajā LAPK darba grupā, kur tika nolemts virzīt grozījumu LAPK 295. pantā, no jauna ieviešot vēl vienu gadījumu, kad paredzama lēmuma par administratīvā soda uzlikšanu izpildes izbeigšana, proti, – ja juridiskā persona, par kuru pieņemts lēmums, likvidēta un izslēgta no Uzņēmumu reģistra vestajiem reģistriem. Grozījumu projekts jau iesniegts Saeimā un izskatīts 1. lasījumā.⁹

7 Maksātnespējas likums (pieņemts 06.08.2010.)//Latvijas Vēstnesis. - Nr. 124 (2010, 1. novembris).

8 Civilprocesa likums (pieņemts 14.10.1998.)//Latvijas Vēstnesis. - Nr. 326/330 (1998, 3. novembris).

9 11.Saeimas likumprojekti. - <http://titania.saeima.lv/LIVS11/saeimalivs11.nsf/webAll?OpenView.-> (Resurss apskatīts 24.11.2011.).

Šāds grozījums atrisinās jautājumu par lēmumu par naudas soda izpildes izbeigšanu gadījumos, kad juridiskā persona, par kuru pieņemts lēmums, likvidēta un izslēgta no Uzņēmumu reģistra. Taču joprojām paliks atklāts jautājums par rīcību ar naudas sodu piespiedu piedziņu laikā, kamēr notiek tiesiskās aizsardzības vai maksātnespējas process.

Vairāki nenoregulēti jautājumi ir noskaidroti sarakstes rezultātā starp Valsts policiju un maksātnespējas administratoriem. Tā, piemēram, tika saņemta maksātnespējas administratora vēstule¹⁰, kurā tika lūgts atcelt LAPK 299.¹ panta 2. daļā paredzētos aizliegumus (veikt transportlīdzekļa, ar kuru veikts pārkāpums, tehnisko apskati un reģistrācijas darbības; veikt pārkāpuma izdarītājam reģistrēto transportlīdzekļu tehnisko apskati un reģistrācijas darbības u.tml.), jo šāds aizliegums kavējot maksātnespējas procesa efektīvu un likumīgu norisi, liedzot veikt transportlīdzekļa pārdošanu un pārreģistrāciju uz pircēja vārda, tādējādi nodarot kaitējumu maksātnespējīgās SIA kreditoru kopuma interesēm. Tā kā LAPK neparedz šādu aizliegumu dzēšanu gadījumos, kad parādniekam ir pasludināts maksātnespējas process, Valsts policija lūdza sniegt skaidrojumu šajā jautājumā Tieslietu ministrijai.

Tieslietu ministrija, izsakot savu viedokli¹¹ par minēto situāciju, pakaidroja, ka LAPK 299.¹ panta 2. daļā paredzētie aizliegumi gadījumos, kad parādniekam pasludināta maksātnespēja, būtu dzēšami, neskatoties uz to, vai Valsts policija ir vai nav MNL noteiktajā termiņā vērsusies maksātnespējas procesā ar kreditora prasījumu. Turklāt gadījumos, kad Valsts policija noteiktajā termiņā nav vērsusies maksātnespējas procesā ar kreditora prasījumu, tā uzskatāma par iestādes kļūdu un personai piemērotais sods ir dzēšams no reģistriem. Šis jautājums vērtējams neviennozīmīgi, jo šobrīd LAPK neparedz šādos gadījumos izbeigt lietvedību.

Līdzīga satura iesniegums¹² Valsts policijā tika saņemts arī no kāda maksātnespējas administratora ar lūgumu noņemt reģistrētās aizlieguma atzīmes (tai skaitā nesamaksāto naudas sodu dēļ), lai nodrošinātu iespēju atgūt autovadītāja apliecību. Kā pamatojums šādam lūgumam tika minēti iemesli, ka, saskaņā ar parādnieka sniegto informāciju, lai varētu pretendēt uz labāk apmaksātu darba vietu un efektīvāk veikt parādu dzēšanu maksātnespējas procesa ietvaros, parādnieks ir lūdzis administratoram veikt nepieciešamās darbības, lai nodrošinātu iespēju visdrīzākajā laikā viņam atgūt autovadītāja tiesības.

10 Maksātnespējas administratora A.D. vēstule Valsts policijai, reģistrēta 15.10.2011., npublicēta.

11 Tieslietu ministrijas 23.11.2011. vēstule Nr. 1-17/4730 Valsts policijai, npublicēta.

12 Maksātnespējas administratora G.H. vēstule Valsts policijai, reģistrēta 15.11.2011., npublicēta.

Jāatzīst, ka tā ir visnotaļ savdabīga tiesību normu interpretācija, paceļot viena indivīda saistību dzēšanas intereses maksātnespējas procesa ietvaros pāri satiksmes drošības interesēm. Jānorāda, ka transportlīdzekļu vadīšanas tiesību izmantošanas aizliegums ir paredzēts tikai par nopietniem, ceļu satiksmes drošību apdraudošiem ceļu satiksmes noteikumu pārkāpumiem vai ilgstošu uzlikto sodu ignorēšanu. No iepriekš izklāstītā izriet, ka konkrētajam parādniekam transportlīdzekļa vadīšanas tiesību izmantošanas aizliegums ir piemērots ar nolūku audzināt viņu likumu ievērošanas un sadzīves noteikumu cienīšanas garā, kā arī lai tiklab pārkāpējs, kā citas personas neizdarītu jaunus pārkāpumus. Savukārt noņemot aizliegumu, soda mērķis netiks sasniegts un nav pamata uzskatīt, ka pārkāpējs būs guvis mācību un turpmāk ievēros ceļu satiksmi reglamentējošo normatīvo aktu normas. Vēl vairāk – fiziskas personas maksātnespējas procesa laikā, kas ilgst trīs gadus, personai radīsies nesodāmības sajūta, jo tā uzskatīs, ka maksātnespējas procesa vārdā visi ierobežojumi un sodi, kas saistīti ar ceļu satiksmi, var tikt atcelti.

Nodaļas sākumā izteikto hipotēzi, ka MNL veidots, nedomājot par administratīvajiem sodiem un to izpildi, apstiprina arī fakts, ka ne tiesiskās aizsardzības procesa, ne juridiskas un fiziskas personas maksātnespējas procesa izdevumos¹³ MNL neparedz iekļaut sodus par administratīvajiem pārkāpumiem. Līdz ar to šobrīd vērsties tiesiskās aizsardzības un maksātnespējas procesā ar iesniegumu par procesa izdevumiem, pamatojoties uz fiziskai vai juridiskai personai piemērotu administratīvo sodu ir visnotaļ diskutabli, jo šāda pozīcija likumā vienkārši nav paredzēta. Jāpiebilst, ka par šo problēmu ir informēta Tieslietu ministrijā izveidotā Maksātnespējas procesa regulējuma pilnveidošanas darba grupa un ir apņemšanās šo situāciju visdrīzākajā laikā labot, izdarot MNL attiecīgus grozījumus.

Neviennozīmīga situācija ir izveidojusies tiesiskās aizsardzības procesā, jo saskaņā ar TAP plānu, naudas soda izpilde var tikt paredzēta, piemēram, 100 Ls apmērā no faktiski piemērotajiem 500 Ls. Šādā situācijā rodas pamatots jautājums – kā minēto faktu atspoguļot IeM Informācijas centra Sodu reģistrā, ja ne LAPK, ne Sodu reģistra likumā šādi gadījumi nav regulēti.

Kā vēl viena ar tiesiskās aizsardzības un maksātnespējas procesu saistīta problēma, kas ir ne tik daudz juridiska rakstura, cik praktiska, būtu jāmin tas, ka šobrīd Iekšlietu ministrijas Informācijas centra Sodu reģistrā, nav

13 Maksātnespējas likums, 167. pants, 172. pants (pieņemts 06.08.2010.)// Latvijas Vēstnesis.-Nr. 124 (2010, 1. novembris).

iekļauta informācija par pasludinātiem tiesiskās aizsardzības un maksātspējas procesiem. Šāda informācija ir pieejama Uzņēmumu reģistra informācijas sistēmās un, kamēr attiecīgās informācijas sistēmas nav savstarpēji savienotas, informācijas pārbaude jāveic manuāli, kas savukārt prasa apjomīgu cilvēkresursu darbu.

Nepieciešams:

- Tieslietu ministrijā izveidotajā Maksātspējas procesa regulējuma pilnveidošanas darba grupā turpināt aktualizēt no iestādēm saņemtos jautājumus, lai pilnveidotu MNL, ņemot vērā LAPK noteikto administratīvo sodu izpildes procedūru, lai novērstu pastāvošās pretrunas un nepilnības.
- Nodrošināt IeM Sodu reģistra sasaisti ar Uzņēmumu reģistra informācijas sistēmām, lai tādējādi nodrošinātu elektronisku informācijas apmaiņu par maksātspējas un tiesiskās aizsardzības procesiem.

Naudas soda izpildes noilgums administratīvo pārkāpumu lietās

Saskaņā ar LAPK 291. pantu, lēmumu par administratīvā soda uzlikšanu izpildei nodod institūcija (amatpersona), kas lēmumu pieņēmusi un lēmums par administratīvā soda uzlikšanu ir izpildāms ar tā pieņemšanas brīdi.

LAPK paredz noteiktu termiņu labprātīgai naudas soda samaksai – 30 dienas, saskaņā ar LAPK 299. pantu un speciālo regulējumu sodiem par pārkāpumiem ceļu satiksmē.

Par pārkāpumiem ceļu satiksmē uzliktais naudas sods jāsamaksā ne vēlāk kā 30 dienu laikā no soda uzlikšanas dienas. Šeit jānorāda, ka APK 299.¹ pants paredz virkni ierobežojumu, kas jau minēti raksta 1. nodaļā.

Savukārt, ja naudas sods nav samaksāts gada laikā no dienas, kad lēmums par naudas soda uzlikšanu stājas spēkā, stājas spēkā transportlīdzekļu vadīšanas tiesību izmantošanas aizliegums un transportlīdzekļa vadītājam ir aizliegts vadīt transportlīdzekļus līdz naudas soda samaksai.

Taču gadījumā, ja naudas sods neskatoties uz visiem ierobežojumiem, nav samaksāts LAPK 299.¹ panta trešajā daļā noteiktajā termiņā, t.i., gada laikā no dienas, kad lēmums par naudas soda uzlikšanu stājas spēkā, lēmumu par administratīvā soda uzlikšanu nodod piespiedu izpildei tiesu izpildītājam. Piedziņas procesā pēc lēmuma iesniegšanas izpildē tiesu izpildītāji piemēro CPL noteikumus, jo APK kārtība nav noteikta.

Tomēr atklāts paliek jautājums, vai pēc nodošanas tiesu izpildītājam, naudas soda izpilde veicama bezgalīgi, jeb tomēr termiņš ir ierobežojams. Autore, izvērtējot Valsts policijas praksi minētā jautājuma risināšanā, konstatēja, ka tiesu izpildītājiem nav vienotas pieejas noilguma termiņa interpretēšanā, t.i. daļa tiesu izpildītāju uzskata, ka piemērojams ir APL paredzētais noilguma termiņš – 3 gadi, citi, ka – 10 gadi, vairums – ka naudas soda piespiedu izpildei nav noilguma.

Lai tomēr noskaidrotu, vai naudas soda piespiedu izpildei paredzēts noilgums, atbilde tika meklēta esošajā regulējumā. LAPK 296. pants nosaka, ka lēmums par administratīvā soda uzlikšanu nav jāizpilda, ja tas nav nodots izpildei triju mēnešu laikā no pieņemšanas dienas.

Zinot, ka APK neregulē naudas sodu piespiedu izpildes noilgumu, tas būtu uzskatāms par likuma “robu”, kas paver jautājumu par to, kāds likums piemērojams noilguma aprēķināšanai.

Iepazīstoties ar Tieslietu ministrijas informatīvo ziņojumu “Par Administratīvo sodu likumprojekta un saistīto likumprojektu izstrādes gaitu”, redzams, ka jautājumā par administratīvo sodu izpildes noilgumu arī Tieslietu ministrija konstatēja šo likuma “robu” un tā aizpildīšanai piedāvāja Krimināllikuma normas.

Pretēji APK un CPL noteiktajam, Administratīvā procesa likuma 360. panta ceturtā daļa nosaka, ka administratīvais akts nav izpildāms, ja kopš tā spēkā stāšanās pagājuši vairāk nekā trīs gadi. Tieslietu ministrijas ieskatā šī norma nav attiecināma uz lēmumiem administratīvo pārkāpumu lietās, jo Administratīvā procesa likuma spēkā stāšanās likuma 2. panta otrajā daļā ir noteikts, ka kārtību, kādā izskata administratīvā pārkāpuma lietas un izpilda lēmumus administratīvo pārkāpumu lietās, regulē īpašs likums.¹⁴

Krimināllikuma 62. panta pirmā daļa paredz termiņus, ka notiesājošs spriedums nav izpildāms, ja no dienas, kad tas stājies likumīgā spēkā, nav izpildīts divos gados – ja piespriests arests, mantas konfiskācija, piespiedu darbs vai naudas sods;¹⁵

Ievērojot, ka šobrīd APK nav paredzēts noilguma termiņš „Administratīvo sodu procesa likumprojektā”, tiek paredzēts noilguma termiņš administratīvā soda piespiedu izpildei, kas ir divi gadi.

14 Par Administratīvo sodu likumprojekta un saistīto likumprojektu izstrādes gaitu: Informatīvais ziņojums.- http://www.mk.gov.lv/doc/2005/TMzin_230508_TMVK.doc.- (Resurss apskatīts 24.11.2011.).

15 Krimināllikums (pieņemts 7.06.1998.; stājies spēkā 01.04.1999.; ar grozījumiem, kas pieņemti līdz 13.12.2007.) // Latvijas Vēstnesis.- Nr. 199/200 (1998, 08. jūlijs).

Vērtējot šo priekšlikumu, jāsecina, ka mainoties izpratnei par administratīvo pārkāpumu lietās pieņemto lēmumu tiesisko dabu un to izpildei piemērojamo regulējumu, sodu izpildes noilguma jautājums ir ieguvis jaunu virzību. Proti, tika apstiprināts, ka LAPK nav ietverts tiesiskais regulējums attiecībā uz piespiedu izpildes termiņa noilgumu, tomēr, lai regulējuma nesamība nenovestu pie juridiskās obstrukcijas, ir piemērojama analogijas metode. Ievērojot to, ka tiesu izpildītāju kompetencē ir gan privātu, gan publiski tiesisku attiecību rezultātā izdoto lēmumu piespiedu piedziņa un katru piedziņas veidu regulē citi normatīvie akti, līdz ar to zinot, ka LAPK noilgumu neregulē, uz šo lēmumu piespiedu izpildi attiecināms APL 360.panta ceturtajā daļā noteiktais administratīvā akta piespiedu izpildes noilgums – 3 gadi.¹⁶

Saprotot, ka jautājums par noilguma termiņiem ir jāneregulē, Tieslietu ministrijā izveidotā pastāvīgā LAPK darba grupa ir izstrādājusi likumprojektu “Grozījumi Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodeksā”, kas paredz regulējumu attiecībā uz noilgumu. Projektā paredzēts izteikt LAPK 300. pantu jaunā redakcijā, nosakot, ka, ja administratīvi sodītā persona nav samaksājusi naudas sodu šā kodeksa 299. pantā un 299.¹ panta trešajā daļā noteiktajā termiņā, piedziņu veic tiesu izpildītājs CPL noteiktajā kārtībā un lēmuma par naudas soda piespiedu piedziņu izpildi var veikt piecu gadu laikā no lēmuma spēkā stāšanās brīža.¹⁷

Tātad, paredzams, ka ar 2012. gadu naudas sodu izpildes noilgums iegūs jaunu regulējumu.

Jāatzīmē, ka pēdējā gada laikā ir būtiski mainījies viedoklis par administratīvo pārkāpumu lietās pieņemto lēmumu tiesisko dabu. No APL principu piemērošanas tiek pāriets uz krimināltiesību principiem. Tā likumprojekta anotācijā tiek norādīts, ka administratīvo pārkāpumu lietas būtiski atšķiras no pārējām administratīvajām lietām, proti, administratīvo pārkāpumu procesā pret personu tiek piemērota ne tikai valsts pārvaldes vara, kā tas ir jebkurā administratīvajā procesā, bet tiek realizēta arī sodošā funkcija, t.i., persona tiek administratīvi sodīta par prettiesisku rīcību ar likumā noteiktā soda piemērošanu. Līdz ar to administratīvo sodu piemērošanas process pēc būtības ir pielīdzināms kriminālprocesam. Tādējādi līdz šim noteiktais tiesiskais regulējums, ka administratīvo pārkāpumu lietas ir skatāmas administratīvajās tiesās, uzskatāms par kļūdainu un līdz galam

16 Tieslietu ministrijas 2010. gada 9. septembra vēstule Nr. 1-17/4333.

17 Grozījumi Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodeksā: Likumprojekta sākotnējās ietekmes novērtējuma ziņojums - anotācija.- [http://titania.saeima.lv/LIVS11/saeimalivs11.nsf/0/c5ffde77fcf38090c22579330048fbde/\\$FILE/TA_2352_241011.doc](http://titania.saeima.lv/LIVS11/saeimalivs11.nsf/0/c5ffde77fcf38090c22579330048fbde/$FILE/TA_2352_241011.doc).- (Resursus apskatīts 24.11.2011.).

neizsvērtu lēmumu, kas radīja maldīgu priekšstatu par administratīvo pārkāpumu lietu piederību administratīvajam procesam.¹⁸

Tomēr, vērtējot turpmāko LAPK transformāciju un jaunā Administratīvo sodu procesa likuma tapšanu, iespējams, ka līdz ar jauniem principiem administratīvo pārkāpumu izskatīšanā taps jauns regulējums arī par sodu izpildi un tam piemērojamo noilgumu.

Ārzemniekiem piemēroto naudas sodu izpildes problēmas

LAPK ir noteikta lēmumu par administratīvo sodu uzlikšanu izpildes kārtība. Taču praksē Latvijas Republikas iestādēm, kuras nodrošina šo lēmumu izpildi, rodas grūtības nodrošināt lēmuma par naudas soda uzlikšanu izpildi attiecībā pret ārzemniekiem, kuri Latvijas Republikas teritorijā ir izdarījuši dažādus administratīvos pārkāpumus.

2010. gadā naudas sods piemērots 9855 ārzemniekiem, kuri izdarījuši LAPK 46. pantā, 149.⁴ panta sestajā un trīspadsmītajā daļā, 149.⁸ pantā, 149.¹⁵ pantā, 167. pantā un 171. pantā minēto administratīvo pārkāpumu un ārvalstīs reģistrētu transportlīdzekļu vadītājiem, kuri izdarījuši administratīvo pārkāpumu LAPK 149.³³, 149.³⁴, 149.³⁶, 149.³⁸ un 149.³⁹ pantā, kuru izskatīšana ir Valsts policijas kompetencē. Jāatzīmē, ka administratīvie pārkāpumi autopārvadājumu jomā līdz 2011. gada 31. martam bija Autotransporta inspekcijas kompetencē. Piemēram, naudas sodi par pārkāpumiem autopārvadājumu jomā uzlikti 357 868 Ls apmērā, no tiem nomaksāti 154 722 Ls, līdz ar ko jāsecina, ka izpildīti tiek 40% no piemērotajiem naudas sodiem¹⁹.

Par izdarītu administratīvo pārkāpumu minētajām personām paredzēts uzlikt iemaksāt garantijas naudu, lai nodrošinātu naudas soda iekasēšanu. Paredzēts aizturēt transportlīdzekļa reģistrācijas dokumentus un transportlīdzekļa vadītāja apliecību līdz garantijas naudas iemaksāšanai, kas pēc būtības liedz ārvalstīs reģistrētu transporta līdzekļu vadītājiem turpināt ceļu.

Atbilstoši deleģējumam ir izstrādāts un iesniegts Ministru kabinetā Noteikumu projekts "Garantijas naudas iemaksas, atmaksas un dokumentu aizturēšanas kārtība", kuros ir paredzēta kārtība, kādā tiek aizturēti ārvalstīs reģistrēta transportlīdzekļa dokumenti un transportlīdzekļa vadītā-

18 Grozījumi Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodeksā: Likumprojekta sākotnējās ietekmes novērtējuma ziņojums - anotācija.- [http://titania.saeima.lv/LIVS11/saeimalivs11.nsf/0/c5ffde77fcf38090c22579330048fbde/\\$FILE/TA_2352_241011.doc.-](http://titania.saeima.lv/LIVS11/saeimalivs11.nsf/0/c5ffde77fcf38090c22579330048fbde/$FILE/TA_2352_241011.doc.-) (Resurss apskatīts 24.11.2011.).

19 <http://www.mk.gov.lv/lv/mk/tap/?dateFrom=2010-12-01&dateTo=2011-12-01&text=garantijas+nauda&org=0&area=0&type=0.-> (Resurss apskatīts 24.11.2011.).

ja apliecība, atgriezti ārvalstīs reģistrēta transportlīdzekļa dokumenti un transportlīdzekļa vadītāja apliecība pēc garantijas naudas vai soda naudas samaksas, iemaksāta garantijas nauda un noteikti termiņi tās administrēšanai, kā arī personai, kura saukta pie administratīvās atbildības, atgriezta iemaksātā garantijas nauda vai tās atlikums.

Jāatzīmē, ka Latvijā ir uzsākts darbs ar fotoradariem un, tā kā to skaits tiks ievērojami palielināts, prognozējams ar ārvalstīs reģistrētiem transportlīdzekļiem izdarīto pārkāpumu skaita palielinājums, kas tiks fiksēti, izmantojot tehniskos līdzekļus (fotoradarus), neapurot transportlīdzekli. Paredzams līdz ar to arī nesamaksāto naudas sodu apjoma pieaugums. Saskaņā ar CSL 43.6 paredzēto regulējumu, lēmums par soda uzlikšanu jānosūta transportlīdzekļa turētājam/īpašniekam uz deklarēto dzīvesvietas adresi, kuru ar pašreizējā tiesiskā regulējuma un tehniskajām iespējām noskaidrot nav iespējams. Jāatzīst, ka minētā problēma pastāv ne tikai Latvijā, bet arī pārējās Eiropas Savienības dalībvalstīs. Jau no 2006. gada dalībvalstis strādā pie direktīvas izstrādes, lai tādējādi nodrošinātu vienotu informācijas apmaiņas mehānismu par dalībvalstīs piemērotajiem naudas ceļu satiksmes jomā. Tā rezultātā 2011. gada 25. oktobrī tika pieņemta Eiropas Parlamenta un Padomes Direktīva Nr2011/82/ES, ar ko veicina pārrobežu informācijas apmaiņu par ceļu satiksmes drošības noteikumu pārkāpumiem. Tā ir jāievieš līdz 2013. gada 7. novembrim.²⁰ Līdz ar to būs iespējams noskaidrot transportlīdzekļa īpašnieka adresi, lai informētu par izdarīto pārkāpumu un maksājamo sodu. Diemžēl, ar direktīvu nav iespējams atrisināt jautājumu par naudas soda piespiedu piedziņu, jo piemēram, saskaņā ar Tiesu izpildītāju likuma 40. pantu, Zvērināta tiesu izpildītāja izvirzītās prasības un izdotie rīkojumi, veicot ar tiesas un citu institūciju nolēmumu izpildi saistītās amata darbības, ir saistoši visām personām valsts teritorijā, no kā izriet, ka piespiedu piedziņu var vērst tikai uz Latvijas iedzīvotājiem.

Secinājumi un priekšlikumi

Lai nodrošinātu efektīvu naudas sodu izpildi, nepieciešams:

- 1) Ierobežot lēmuma apstrīdēšanas iespējas, iekļaujot LAPK normu, kurā noteikta sūdzībā ietveramā informācija.
- 2) Izstrādāt grozījumus LAPK, paredzot iespēju samazināt naudas soda apmēru, ja lēmums netiek pārsūdzēts.

²⁰ Eiropas Parlamenta un Padomes direktīva 2011/82/ES, ar ko veicina pārrobežu informācijas apmaiņu par ceļu satiksmes drošības noteikumu pārkāpumiem.- OV L288 (2011, 5. novembris), 1. lpp.

3) Izstrādāt grozījumus LAPK, nosakot naudas soda aizstāšanu ar piespiedi darbiem, ja personai, par kuru lēmums pieņemts, nav līdzekļu naudas soda samaksai.

4) Ņemot vērā, ka ar naudas sodu atguvi MNL kontekstā šobrīd nodarbojas vairākas iestādes, var veidoties nevienveidīga MNL piemērošanas prakse. Lai no tā izvairītos, kā vienu no risinājumiem autore piedāvā izvērtēt iespēju nodot šo funkciju vienai iestādei – Valsts ieņēmumu dienestam, kura jau šobrīd nodarbojas ar valsts pārvaldes funkciju īstenošanu nodokļu, nodevu un citu valsts noteikto obligāto maksājumu iekasēšanā.

5) MNL mērķis ir veicināt finansiālās grūtībās nonākuša parādnieka saistību izpildi un, ja iespējams, maksātspējas atjaunošanu, piemērojot likumā noteiktos principus un tiesiskos risinājumus, savukārt, Ceļu satiksmes likuma mērķis ir noteikt ceļu satiksmes norises un ceļu satiksmes drošības organizatoriskos un tiesiskos pamatus Latvijā, lai aizsargātu cilvēku dzīvību, veselību un vidi. Naudas soda piedziņas jautājumi tiek regulēti gan LAPK, gan MNL, gan CPL, līdz ar to rodas pamatots jautājums, – kurš no minētajiem normatīvajiem aktiem uzskatāms par speciālo likumu un kurš par vispārīgo likumu. Kā liecina prakse, par speciālo likumu tiek uzskatīts MNL, jo tas ir ”jaunākais” no minētajiem normatīvajiem aktiem. Autore uzskata, ka šajā gadījumā tiek pretstāfītas visas sabiedrības drošības intereses pret atsevišķas personas privātajām interesēm, līdz ar to par primārām būtu atzīstamas sabiedrības intereses.

6) Noilguma termiņš ir noteikts tikai attiecībā uz lēmuma nodošanu izpildei, savukārt nav paredzēts regulējums noilgumam par lēmuma piespiedi izpildi. Tādēļ nepieciešams veikt grozījumus LAPK 300. pantā, paredzot termiņu lēmuma par naudas piespiedi izpildi noilgumam, lai tādējādi izvairītos noilguma termiņa atšķirīgas interpretācijas.

7) Pieņemt Ministru kabinetā Noteikumu projektu “Garantijas naudas iemaksas, atmaksas un dokumentu aizturēšanas kārtība”, tādējādi paredzot iespēju ārzemju transportlīdzekļu vadītājiem nomaksāt garantijas naudu pārkāpuma izdarīšanas vietā, kā arī aizturēt transportlīdzekļa dokumentus līdz garantijas naudas nomaksai.

LEGAL AND PRACTICAL PROBLEMS OF APPLYING FINES FOR BREAKING TRAFFIC LAWS

Key words: fine, administrative fine, foreigners, collection of the fine, insolvency limitation, suspension.

Summary

Data from the Ministry of Interior Register of Infractions indicate that for fines violation of traffic rules are fulfilled only in 75% of all cases and this is due to the following reasons. First of all, the fine cannot be collected from foreigners who have committed offences on the territory of the Republic of Latvia by a vehicle registered abroad. Secondly, collection of fines is delayed by the requirements of the Insolvency Law¹; thirdly, it is affected by complaints submitted to the relevant institution/court and the resulting suspension of the fine. And finally, collection of the fine also depends upon interpretation of limitation period in the context of Latvian Code of Administrative Offences.

The issues mentioned above are explored by the author of article focusing on important aspects of legal regulations, as well as by analyzing practical problems in adopting provisions of the Insolvency Law in State Police.

At the end of the article the author gives conclusions and proposals for improving normative documentation and practice. As the main problem in fine collection process the author finds a contradiction between norms set by Civil Proceedings Law, Insolvency Law and the Latvian Code of Administrative Offences.

Mg.iur. Līga Mizovska

IEVEŠANA NEKUSTAMĀ ĪPAŠUMA VALDĪJUMĀ

Atslēgvārdi: nekustamais īpašums, valdījums, turējums, Civillikums, Civillikuma likums, līgums, tiesu izpildītājs.

Tiesiskā valstī tiek atzītas ne tikai civiltiesisko attiecību dalībnieku tiesības, bet arī nodrošināta šo tiesību reāla aizsardzība jeb pasākumu kopums, kas nodrošina minēto tiesību realizāciju. Nolēmuma pieņemšana ir tikai viena tiesību aizsardzības procesa sastāvdaļa, kas ļauj efektīvi izšķirt strīdu starp pusēm un nosaka katras strīdā iesaistītās puses tiesības un pienākumus, nolēmuma izpilde ir otra, ne mazāk svarīga sastāvdaļa.

Nepamatots ir uzskats, ka tiesu vara ir izpildījusi savu funkciju brīdī, kad pieņemts tiesas nolēmums. Seko sprieduma izpildes daļa, pēc kuras izpildes var teikt, ka lieta ir pabeigta. Tiesu izpildītājs ir tiesu varas sistēmā pēdējais posms, kura kompetencē ir reāli izpildīt ne vien tiesas, bet arī citu institūciju nolēmumus, kurus personas labprātīgā ceļā nevēlas izpildīt. Nolēmumu izpilde ir ļoti svarīga procesuāla darbība un ir viena no neatņemamām tiesvedības sastāvdaļām. Nolēmums var palikt bez tiesiskām sekām, ja tajā noteiktais netiktu izpildīts, tādēļ, ja tas netiek brīvprātīgi izpildīts, tad to var nodot tiesu izpildītājam, kura spēkos ir, piemērojot piespiedu izpildes līdzekļus pret parādnieku, panākt nolēmumu izpildi piespiedu kārtā.

Šobrīd milzīgais parādnieku skaits Latvijā radies galvenokārt pateicoties laika periodam, kad pārāk viegli bija pieejami aizdevumi, kas tika piešķirti un ņemti, neizvērtējot aizņēmēja mantisko stāvokli un iespējas šos parādus atdot. Kā saistību nodrošinājumi aizdevumiem tika iekļāti ne tikai pašiem parādniekiem piederoši īpašumi, bet arī laulāto, draugu un vecāku īpašumi. Lielas kreditsaistības jebkuru personu dara jutīgu pret jebkurām izmaiņām tās ienākumos un pat visīslaicīgākais ienākumu samazinājums var izraisīt personas nonākšanu tiesu izpildītāja darbības jomā. “Mānīgā pārticība” – šis termins tiek attiecināts uz personām, kuras ir ekonomiski aktīvas, kam it kā pieder īpašumi un ir pastāvīgi ienākumi, bet kuru parādsaistības ir gandrīz vienādā apmērā ar šīs personas īpašumu vērtību un ienākumiem.¹ Visi minētie faktori uz šo brīdi ir ļoti aktuāli Latvijā, jo tiesu

1 Ziņojums par Latvijas Zvērinātu tiesu izpildītāju padomes pārstāvību Ziemeļvalstu tiesu izpildītāju seminārā Stoholmā, 12.–14.09.2007.- <http://www.lzti.lv/?zin&id=8>.- (Resurss apskatīts 08.12.2011.)

izpildītāju rīkotajās izsolēs tiek pārdoti gan parādniekiem, gan aizdevumu galvotājiem piederoši nekustamie īpašumi.

Tas, ka nekustamā īpašuma pircējs ir ieguvis šo īpašumu izsolē, vēl nenozīmē, ka viņš varēs uzreiz to lietot. Bieži vien īpašuma ieguvējs, kas iegādājies nekustamo īpašumu izsolē un laimīgi sagaidījis tiesas lēmuma par izsoles akta apstiprināšanu spēkā stāšanos, nenojauš problēmas, ar kurām nākas sastapties brīdī, ka viņš tiek ievests nekustamā īpašuma valdījumā. Pēdējā laikā aktuāls ir kļuvis jautājums par iepriekšējā īpašnieka noslēgtajiem īres līgumiem ar trešajām personām, kas tiek uzrādīti tikai ieviešanas valdījumā laikā.

Valdījuma jēdziena raksturojums

Civillikuma 875. pants nosaka – valdījums ir tiesībām atbilstoša faktiskā vara par lietu. Tas pastāv, kad ķermeniska lieta faktiski atrodas kādas personas pilnīgā varā un kad, pie tam, šī persona izrāda gribu rīkoties ar lietu līdzīgi īpašniekam.²

Valdījums – faktiskā vara pār lietu, kas dod iespēju tās turētājam iedarboties uz lietu. Terminam “valdījums” ir divas nozīmes: valdījums kā īpašuma tiesības sastāvdaļa (tiesiskā vara) un valdījums kā valdītāja un lietas faktiskās attiecības, t.i., tiesisks fakts (faktiskā vara). Valdījums pēc savas būtības ir faktiskas varas institūts un pastāv paralēli īpašumam kā tiesiskas varas institūtam.³

Nepieciešams apskatīt atšķirības starp valdījumu un turējumu, kas tiek dēvēts arī par faktisko valdījumu. Personai, kurai pieder faktiskā vara par lietu, bet nav nekāda pamata pieņemumam, ka šī persona ir lietas īpašniece, ir nevis valdījums uz šo lietu, bet turējums jeb faktiskais valdījums. Saskaņā ar Civillikuma 909.panta trešo daļu, ja kādam sveša lieta atradies tikai turējumā, tad izteicot vienīgi gribu valdīt to kā savu, viņš šo turējumu nevar pārvērst par tiesīgu valdījumu. Turējumā atrodas iekļilātas, glabājumā vai lietojumā nodotas lietas, tāpēc tās nevar iegūt īpašumā ar ieilgumu.

Normatīvajos aktos sastopamas normas, kur turējums apzīmēts par valdījumu. Saskaņā ar Dr.iur. J.Rozenfelda pausto viedokli – šādu apzīmējumu visai nosacīti var raksturot kā kļūdainu tieši tāpēc, ka no valdījuma aizsardzības funkcijas viedokļa raugoties, turējums ne ar ko neatšķiras no

2 Civillikums. Pirmā daļa. Lietu tiesības (pieņemts 28.01.1937, spēkā no 01.09.1992.)// LR un AP Ziņotājs, 30.01.1992, Nr. 4.;Grozījumi Civillikumā (pieņemti 12.12.2002., spēkā no 01.01.2003.)// Latvijas Vēstnesis, Nr.187 (20.12.2002.) - 875. pants.

3 Višņakova G., Balodis K. Latvijas Republikas Civillikuma komentāri: Lietas. Valdījums. Tiesības uz svešu lietu.- Rīga: Mans Īpašums, 1998.- 33. lpp.

valdījuma. Atšķirība izpaužas tikai kā iespēja (valdījuma gadījumā) vai nespēja (turējuma gadījumā) iegūt lietu īpašumā uz ieilguma pamata. Pēc autores domām šāda jēdzienu nekonsekventa lietošana praksē tomēr bieži rada pārpratumus, jo sevišķi, procesuālo tiesību normu piemērošanā.

Lai labāk saprastu Civillikuma 879. panta būtību, šo normu jāapskata kopsakarā ar Civillikuma 880. pantu, kurā noteikts, ka valdījuma iegūšanu neietekmē, kāds pamats bija lietas varā ņemšanai un gribai paturēt to sev – tiesisks vai prettiesīgs. Tātad, secinām, ka noteikumi valdījuma iegūšanai prasa tikai divus nosacījumus – ņemt lietu savā varā un ar to saistītu gribu paturēt lietu kā savu. Šajā sakarā saskatāma galvenā atšķirība starp valdījumu un īpašumu – valdījumam netiek prasīts tiesiskais pamats lietas ņemšanai savā varā.

Valdījuma iegūšana uz nekustamu lietu notiek divos gadījumos:

- 1) kad ieguvējs ieiet tajā;
- 2) kad persona, kas lietu nodod, uz šo lietu norāda, ja pie tam nav šķēršļu ieiet šajā nekustamā īpašumā.

Norma attiecas arī uz tādiem gadījumiem, kad iepriekšējais valdītājs labprātīgi nodod valdījumu citai personai, vai arī uz gadījumiem, kad valdījuma iegūšana notiek pret iepriekšējā valdītāja gribu. Jāpiebilst, ka tajos gadījumos, kad nekustamas lietas valdījuma sagrābšana notiek pret iepriekšējā valdītāja gribu vai bez viņa ziņas, rodas it kā divkāršs valdījums. Šajā divkāršā valdījuma laikā agrākajam valdītājam ir tiesības attiecībā pret pašreizējo valdītāju veikt pasākumus faktiskas varas atjaunošanai. Bet tajā pašā laikā arī pašreizējam valdītājam ir tiesības uz valdījuma aizsardzību attiecībā pret trešo personu. Tikai tad, ja iepriekšējais nekustamas lietas valdītājs, dabūjis zināt par notikušo varas atņemšanu, nesper pret to nekādus soļus vai arī būtu veltīgi mēģinājis atjaunot savu varu pār lietu, viņš valdījumu ir zaudējis.

No valdījuma izriet divas būtiskas tiesības: tiesība uz pastāvoša valdījuma aizsardzību vai atņemta valdījuma atjaunošanu un tiesība pie noteiktiem apstākļiem iegūt esošo lietu īpašumā.

Valdījuma pazīmju raksturojums

Saskaņā ar Civillikuma 875. pantu valdījums ir tiesībām atbilstoša faktiskā vara. Valdījuma priekšmets var būt kā lietas šaurākā nozīmē, t.i., ķermeniskas, tā arī bezķermeniskas lietas, t.i., tiesības. Vārdi – tiesībām atbilstoša vara – nozīmē, ka valdījums kā savu pirmo tiesisko elementu prasa

valdītājā gribu (*animus*) rīkoties ar lietu līdzīgi īpašniekam (*animus domini*). Ar to valdījums atšķiras no turējuma, jo turētājam trūkst šīs gribas: viņš atzīst lietas īpašnieku. Tādējādi turētājs nav valdītājs: kaut arī pēc kodeksa viņš ir nosaukts par faktiski valdītāju, bet īsts valdītājs par tiesisku valdītāju.⁴

Valdījumu raksturo divas pazīmes: pirmkārt, lieta faktiski atrodas kādas personas pilnīgā varā (*corpus possessionis*), otrkārt, šī persona izrāda gribu rīkoties ar lietu līdzīgi īpašniekam (*animus domini*). Pirmā valdījuma pazīme ir faktiska vara par lietu, kas attiecībā uz ķermenisku lietu izpaužas tādējādi, ka valdītājs rīkojas ar lietu kā īpašnieks, bet attiecībā uz tiesību – valdītājs lieto šo tiesību it kā viņam piederētu pati tiesība.

Termins “faktiska vara pār lietu” nozīmē iespēju šo varu izlietot konkrētai personai atšķirībā no citām personām. Arī F.Konradi un A.Valters faktiski varu raksturo kā absolūtu rīcību par lietu.⁵ Bet jēdziens “faktiska vara” nevar nodrošināt absolūtu varu par lietu tīri fiziskā nozīmē.

Arī attiecībā uz Civillikumu nebūtu īsti pareizi uzskatīt, ka valdījuma iegūšanai ir nepieciešams pakļaut lietu savai fiziskajai varai. Uz to norāda Civillikuma normas par valdījuma iegūšanu. Lietu var ņemt savā varā, tieši neskaroties pie tās (Civillikuma 881. pants), mājas kustoņi turpina atrasties “faktiskajā varā”, ja tie aizbēg. Tāpat kāda vara ir mājas īpašniekam attiecībā uz māju, kura atrodas ārzemēs un kurā īpašnieks vēl nemaz nav bijis. O.Cvingmans izdara secinājumu, ka valdīšana ir iespējama arī bez faktiskas varas. Tā kā viņš savā rakstā ir atzinis, ka arī gribas moments nav iekļaujams valdījuma sastāvā, tad rodas jautājums, ko uzdod arī pats raksta autors: “Kas tad ietilpst valdījuma sastāvā?”⁶

Atbildi varētu rast, koriģējot nevis valdījuma jēdzienu, izņemot no tā satura faktiskas varas elementu, bet revidējot faktiskas varas jēdzienu – to paplašināti tulkojot un saprotot ar to ne tikai fizisku varu. Jau romiešu tiesībās faktiska vara tika saprasta ne tikai kā fiziska iespēja ietekmēt lietu, bet arī kā tiesiska iespēja tā vai citādi rīkoties ar lietu.

Jēdziens “faktiska vara pār lietu” nozīmē vienīgi, ka personai, kam šī vara pieder, ir radīti priekšnoteikumi varas izlietošanai un no šī viedokļa valdītājs ir izdevīgākā situācijā par jebkuru citu personu.

Otra pazīme ir personas griba rīkoties ar lietu līdzīgi īpašniekam un tā raksturo psiholoģisku attieksmi pret objektīvu tiesisko attiecību, nevis

4 Sinaiskis V. Latvijas civiltiesību apskats: Lietu tiesības. Saistību tiesības.- Rīga: Latvijas Juristu biedrība, 1996. - 30. lpp.

5 Konradi F., Valters A. Civillikumi ar paskaidrojumiem. 2. grāmata: Lietu tiesības.- Rīga: Grāmatrūpnieks, 1935.- 39. lpp.

6 Cvingmans O. Valdīšana šolaiku tiesībās// Tieslietu Ministrijas Vēstnesis, Nr. 7/8 (1926), 268. lpp.

tikai gribu kā psiholoģisku kategoriju. Apziņas elements (*animus*) nepieciešams, lai atšķirtu valdījumu no neapzinātas pieskares attiecības pret lietu. Dr.iur. J.Rozenfelds raksta, ka jēdziens “griba rīkoties ar lietu līdzīgi īpašniekam” nozīmē, ka persona, kurai šāda attieksme ir, var atsaukties uz kādu no pamatiem, kas pats par sevi varētu piešķirt īpašuma tiesību. Tādi pamati var būt: piegūšana vai pieaugumu darījumi, mantošana vai tiesas spriedumi, uz kuriem var norādīt kā uz īpašuma iegūšanas pamatu.

Ar šo pazīmi valdījums atšķiras no turējuma, jo turētājam trūkst gribas rīkoties ar lietu līdzīgi īpašniekam, turētājs atzīst lietas īpašnieku. Tādējādi var secināt, ka turētājs nav valdītājs, kaut arī viņš ir nosaukts par faktisku valdītāju, bet īsts valdītājs par tiesisku valdītāju.

Tātad, valdījums pastāv, ja ir divas minētās pazīmes: kādas personas faktiskā vara pār lietu un ārēji izpausta griba valdīt šo lietu kā savu. Savukārt, ja ir tikai faktiskā vara, bet nav gribas valdīt lietu kā savu (noma, īre, patapinājums), persona, kuras rokās ir lieta, ir tikai tas turētājs jeb faktiskais valdītājs, kas faktisko varu realizē pielīgtajos ietvaros un tādējādi valdījumā pārstāv īpašnieku.

Modernajās tiesībās (Vācijas un Šveices tiesībās) valdījums ir definēts kā “faktiska vara pār lietu”. Savukārt “griba valdīt lietu kā sev piederošu” nav valdījuma obligāts priekšnoteikums.⁷

Pēc H.Blēzes domām, valdījums ir definējams kā “apzināta faktiskā vara pār lietu vai tiesību”. Arī turētājam ir valdījuma griba, kas vērsta uz lietas paturēšanu savā faktiskā varā (protams, ne jau kā īpašniekam, bet atbilstoši savam tiesiskajam stāvoklim – kā nomniekam, īrniekam, patapinājuma ņēmējam, ķīlas ņēmējam utt.). Tāpēc Civillikuma 876. panta otrajā daļā ietvertais kritērijs “īpašnieka vietnieks valdījumā” nav uzskatāms par apmierinošu, lai nošķirtu valdījumu no turējuma,⁸ tādējādi norādot kā valdījuma nozīmīgu priekšnosacījumu subjekta apzināšanos par faktisko valdījumu pār lietu.

Ievešanas valdījumā izpilde un ar to saistītā problemātika

Jēdziens “nekustamā īpašuma ieguvēja ievēšana valdījumā” minēts Civillikuma 995. pantā. Ar ievēšanu valdījumā tiek saprasta piespriedē nekustamā īpašuma piespiedu nodošana tā ieguvējam. Civilprocesa likumā

7 Pētījums par Civillikuma lietu tiesību daļas pirmās, otrās un trešās daļas modernizācijas nepieciešamību. - http://www.tm.gov.lv/lv/documents/petijumi/civillikuma_modernizacija.doc. - (Resurss apskatīts 08.12.2011.).

8 Turpat.

noteikumi par nekustamā īpašuma ieguvēja ievēšanu valdījumā ir uzskatāmi par samērā jaunu tiesību institūtu (tas attiecas uz laika periodu pēc neatkarības atjaunošanas) un ir spēkā kopš 2003. gada 1. janvāra.⁹

Labprātīgi izvēlēta valdījumā ievēšanas kārtība tiek vērtēta kā īpašuma nodošanas papildu pasākums, kurš nav nepieciešams, bet ir vēlams ieguvēja aizsardzībai pret iespējamām pretenzijām no bijušā īpašnieka vai valdītāja, kā arī trešo personu puses.¹⁰

Formāla, simboliska nekustamā īpašuma nodošana notiek visos gadījumos. Nekustamā īpašuma nodošanu simbolizē tā ierakstīšana zemesgrāmatās.¹¹ Ievērojot Civillikuma 994. pantu, nekustamā īpašuma koroborācija nepieciešama ne tikai no īpašuma tiesību pierādījumu nodrošināšanas viedokļa, bet arī, lai fiksētu tā nodošanas faktu ieguvējam. Turklāt Civillikuma 993. pants nosaka, ka zemesgrāmatās jāieraksta ne tikai katrs nekustamā īpašuma atsavinājums, bet arī vispār katra tā īpašnieka maiņa.

Reāla nekustamā īpašuma nodošana vai ievēšana tā valdījumā, kā norādīts Civillikuma 993. un 995. pantā, nav būtiski nepieciešams nosacījums tā iegūšanai par īpašumu, tomēr ieguvējam tā var būt objektīvi nepieciešama tieši no nekustamā īpašuma valdījuma iegūšanas viedokļa. Civillikuma 995. pantā tiek atzīts, ka tāda vajadzība ieguvējam var rasties, it sevišķi tad, ja nekustamā īpašuma atsavināšana notikusi pret iepriekšējā īpašnieka gribu.¹²

Ieguvēja ievēšana valdījumā iespējama bez īpašumtiesību nostiprināšanas zemesgrāmatā. Nekustamā īpašuma ierakstīšana zemesgrāmatā prasa zināmu laiku. Ieguvējam var būt neatliekama vajadzība iegūt īpašumu savā valdījumā, negaidot tā ierakstīšanu zemesgrāmatā, tomēr pati ievēšana nekustamā īpašuma valdījumā nevar aizstāt īpašuma ierakstīšanu zemesgrāmatā. Savukārt nekustamā īpašuma reģistrācija zemesgrāmatās pati par sevi nedod tiesības realizēt ievēšanu nekustamā īpašuma valdījumā.¹³ Kārtība, kādā veicama ievēšana nekustamā īpašuma valdījumā, ir noteikta Civilprocesa likuma 74.² nodaļā.

9 Lapsa M. Dzīvojamās telpas īres līguma attiecības īpašnieka maiņas gadījumā// Jurista Vārds, Nr. 1 (2007, 2. janvāris).

10 Grūtups A., Kalniņš E. Civillikuma komentāri. Trešā daļa. Lietu tiesības. Īpašums/ 2., papildinātais izdevums.- Rīga: Tiesu namu aģentūra 2002.- 353. lpp.

11 Lapsa M. Dzīvojamās telpas īres līguma attiecības īpašnieka maiņas gadījumā// Jurista Vārds, Nr. 1 (2007, 2. janvāris).

12 Civillikums. Trešā daļa, Lietu tiesības (pieņemts 28.01.1937, spēkā no 01.09.1992.)//LR un AP: Ziņotājs, Nr. 4 1992,30. janvāris); Grozījumi Civillikumā (pieņemts 12.12.2002., spēkā no 01.01.2003.) // Latvijas Vēstnesis, Nr.187 (2002, 20. decembris) .- 995. pants.

13 Civilprocesa likuma komentāri/ 3., papildinātais izdevums.- Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2006.- 898. lpp.

Lai tiesu izpildītājs veiktu ievēšanu valdījumā, nepieciešams tiesas vai citas kompetentas institūcijas nolēmums un uz tā pamata izdots attiecīgs izpildu dokuments. Izsoles gadījumā pēc tiesas lēmuma par izsoles akta apstiprināšanu spēkā stāšanās, tiesa uz ieguvēja lūguma pamata izsniedz Izpildu rakstu Civillietā, ievēšanai nekustamā īpašuma valdījumā.

Saņēmis Izpildu rakstu par ievēšanu nekustamā īpašuma valdījumā, tiesu izpildītājs vispirms:

- 1) Civilprocesa likuma 555. panta pirmajā daļā noteiktajā kārtībā izsniedz (nosūta) parādniekam paziņojumu par pienākumu izpildīt nolēmumu 10 dienu laikā;
- 2) vienlaikus norāda pusēm izpildes laiku un vietu gadījumā, ja parādnieks noteiktajā termiņā nolēmumu neizpildīs.

Pārsvārā praksē vērojamas situācijas, kad ievēšanas valdījumā nozīmēto laiku kavē parādnieks vai tā pārstāvis, vispār neierodoties uz izpildi. Līdz ar to tiesu izpildītājam jāatliek ievēšana valdījumā, ja nav ziņu par parādnieka neierašanās iemesliem (pirmo reizi) vai, ja parādnieks nav ieradies attaisnojošu iemeslu dēļ.

Lai ievestu nekustamā īpašuma ieguvēju valdījumā, nekustamais īpašums, tāpat kā telpas, pēc Civilprocesa likuma 620.⁶panta otrās daļas noteiktā, vispirms jāatbrīvo no parādniekam piederošām kustamām mantām, kā arī personām, kas dzīvo nekustamajā īpašumā. Ievēšanu valdījumā var realizēt parādniekam klātesot un parādniekam nepiedaloties.

Ievēšanu nekustamā īpašuma valdījumā, parādniekam klātesot, regulē Civilprocesa likuma 620.⁶ pants. Šā panta pirmajā daļā noteikts, ka tiesu izpildītājs ieved ieguvēju valdījumā, kaut arī parādnieka nav klāt, ja izpildē piedalās kaut vai viens pilngadīgs parādnieka ģimenes loceklis. Tiesu izpildītājs uzaicina parādnieku atbrīvojot nekustamo īpašumu no viņam piederošās mantas, kā arī atstāt nekustamo īpašumu kopā ar ģimenes locekļiem un citām personām, kuras dzīvo kopā ar viņa ģimeni.

Ja tiesu izpildītāja uzaicinājums netiek pildīts, tiesu izpildītājs apraksta un novērtē mantu atbilstoši Civilprocesa likuma 577. un 578. panta noteikumiem par kustamās mantas aprakstīšanu un novērtēšanu, kā arī ieceļ mantas glabātāju, mantu izved un nodod mantas glabātāja glabāšanā pēc aprakstes akta. Savukārt Civilprocesa likuma 620.⁶ panta trešā daļa nosaka, ka izliekot no nekustamā īpašuma parādniekam piederošo kustamo mantu, tiesu izpildītājs nedrīkst aprakstīt un izvest kustamās lietas – nekustamā īpašuma piederumus, bet šīs lietas nododamas piedzinējam, kā to nosaka minētā panta piektā daļa.

Pēc Civilprocesa likuma 620.⁶ panta otrās daļas noteiktā, atšķirībā no personu izlikšanas no dzīvojamām telpām no nekustamā īpašuma, tiesu izpildītājs, bez konkrētu personu norādes izpildu dokumentā, izliek gan parādnieku kopā ar visiem viņa ģimenes locekļiem, gan arī visas citas personas, kas dzīvo kopā ar parādnieka ģimeni, neatkarīgi no šo personu vecuma un sociālā stāvokļa. Kā noteikts Civilprocesa likuma 620.⁶ panta piektajā daļā, tad aktā par nekustamā īpašuma nodošanu ieguvējam jānorāda arī nododamā īpašuma stāvoklis, kā arī pie tā piederošās lietas.¹⁴

Ja ievēšanai nekustamā īpašuma valdījumā atkārtoti noteiktajā laikā ne parādnieks, ne kāds no pilngadīgiem viņa ģimenes locekļiem nav ieradies un nav ziņu par viņu neierašanās iemeslu vai arī viņi nav ieradušies tāda iemesla dēļ, kuru tiesu izpildītājs neatzīst par attaisnojošu, telpas tiek atvērtas piespiedu kārtā. Atšķirībā no Civilprocesa likuma 620.⁶ panta, piespiedu kārtā atverot ēkas, tiesu izpildītājam jāpieaicina ne tikai policijas pārstāvis, bet arī divi liecinieki.

Līdz Grozījumu Civilprocesa likumā, kas pieņemti 2011. gada 8. septembrī, spēkā stāšanās, ne šajā pantā, ne citos Civilprocesa likuma 74.² nodaļas pantos nebija noteikta tiesu izpildītāja turpmākā rīcība pēc parādnieka kustamās mantas aprakstīšanas, izvešanas no nododamā nekustamā īpašuma un tā nodošanas glabāšanā. Civilprocesa likumā nebija noteikta kārtība, kādā aprakstītā manta nododama atpakaļ parādniekam. Tāpat nebija noteikts aprakstītās mantas glabāšanas termiņš, kā arī izpildes izdevumu segšanas kārtība. Vienīgais regulējums Civilprocesa likuma 620.⁶ panta sestajā daļā attiecās uz tiesu izpildītāja rīcību ar parādnieka lietām, kas ātri bojājas. Šādas mantas tiesu izpildītājs pārdod saskaņā ar Civilprocesa likuma 583. pantu. No pārdošanas saņemtā nauda tiek ieskaitīta sprieduma izpildes izdevumu segšanai, bet iespējamais naudas pārpalikums izmaksājams parādniekam.

Tādējādi tiesu izpildītājs ar glabāšanā nodoto mantu varēja rīkoties divējādi – noteikt mantas glabāšanas termiņu pats, bez nosacījuma par sprieduma izpildes izdevumu segšanu. Ja parādnieks nesedz sprieduma izpildes izdevumus, tiesu izpildītājs izraksta rēķinu, kas tālāk nododams piespiedu izpildei. Mantas glabāšanas termiņam izbeidzoties, aprakstītā manta tiek pārdota izsolē, sedzot sprieduma izpildes izdevumus un pārpalikumu izmaksājot parādniekam. Otrs iespējamais risinājums varēja būt rīcība ar aprakstīto un glabāšanā nodoto mantu saskaņā ar Civilprocesa likuma 620.⁴ panta regulējumu, kas nosaka rīcību ar no telpām izliktā parādnieka mantu.

14 Civilprocesa likums (pieņemts 14.10.1998., spēkā no 01.03.1999.)// Latvijas Vēstnesis.- Nr. 326/330 (1998, 3. novembris); Grozījumi Civilprocesa likumā (pieņemti 08.09.2011., spēkā no 30.09.2011.)// Latvijas Vēstnesis.- Nr. 148 (2011, 20. septembris).- 620.²-620.⁷ pants.

Ar Grozījumiem Civilprocesa likumā, kas pieņemti 2011. gada 8. septembrī un stājās spēkā 2011. gada 30. septembrī, šī nepilnība tika novērsta, papildinot Civilprocesa likumu ar 628.⁹ pantu – rīcība ar glabāšanā nodoto mantu, kas pielīdzināta rīcībai ar parādnieka mantu, izpildot personu un mantas izlikšanu no telpām, paredzot, ka parādniekam ir tiesības mēneša laikā saņemt glabāšanā nodoto mantu, samaksājot sprieduma izpildes izdevumus. Ja parādnieks atsakās maksāt šos izdevumus, tiesu izpildītājs aiztur parādnieka mantu tādā vērtībā, kāda nepieciešama sprieduma izpildes izdevumu segšanai, bet pārējo mantu nodod parādniekam. Aizturēto mantu tiesu izpildītājs pārdod saskaņā ar noteikumiem, kas nosaka piedziņas vēršanu uz kustamo mantu. Mantas pārdošanā saņemtā nauda tiek ieskaitīta sprieduma izpildes izdevumu segšanai, bet varbūtējais naudas pārpalikums izmaksājams parādniekam. Mantu, kurai nav tirgus vērtības, vai kuru nevar pārdot, bet parādnieks mēneša laikā nav ieradies saņemt, tiesu izpildītājs iznīcina liecinieku klātbūtnē, sastādot par to aktu.¹⁵ Civilprocesa likuma 632. panta pirmā daļa paredz, ka motivētu sūdzību par tiesu izpildītāju darbību tiesā var iesniegt tikai piedzinējs vai parādnieks.

Saskaņā ar Civilprocesa likuma 620.⁸ panta pirmo daļu, tā valdītāja iebildumi, no kura nekustamais īpašums pārgājis uz ieguvēju, kā arī trešo personu iebildumi pret izsolē iegūtā nekustamā īpašuma nodošanu, neaptur ievēšanu valdījumā. Agrākais valdītājs un trešās personas savas tiesības var pierādīt, tikai ceļot prasību tiesā. Iebildumus, sakarā ar ievēšanu valdījumā, atbilstoši Civilprocesa likuma 620.⁸ pantā noteiktajam, var izteikt ne tikai parādnieks – bijušais valdītājs, no kura nekustamais īpašums pārgājis uz ieguvēju, bet arī pats ieguvējs – piedzinējs.

Pušu iebildumi atkarībā no tā, uz kādu izpildes daļu tie attiecas, ierakstāmi attiecīgos aktos. Ja iebildumi attiecas uz mantas apraksti, tās novērtējumu un glabāšanu, tie ierakstāmi mantas aprakstes aktā, bet iebildumi, kas attiecas uz nekustamā īpašuma stāvokli – tā nodošanas aktā. Sūdzības par ievēšanu valdījumā iesniedzamas un izskatāmas tiesā Civilprocesa likuma 632. panta kārtībā.¹⁶ Savukārt 620.⁸ panta otrā daļa nosaka – sūdzība, ko tiesā iesniedz trešā persona, kuras valdījumā nododamais nekustamais īpašums atrodas, aptur ievēšanu valdījumā līdz sūdzības izskatīšanai.

15 Civilprocesa likums (pieņemts 14.10.1998., spēkā no 01.03.1999.)// Latvijas Vēstnesis.- Nr. 326/330 (1998, 3. novembris); Grozījumi Civilprocesa likumā (pieņemti 08.09.2011., spēkā no 30.09.2011.)// Latvijas Vēstnesis.- Nr. 148 (2011, 20. septembris).- 620.⁶-620.⁹ pants.

16 Civilprocesa likuma komentāri/ 3., papildinātais izdevums. – Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2006.- 902. lpp.

Sūdzības apmierināšana nekavē nekustamā īpašuma ieguvēju celt vispārējā kārtībā prasību pret nekustamā īpašuma valdītāju.¹⁷

Šī panta kontekstā īrnieks nav uzskatāms par trešo personu un viņam nav pienākums iesniegt kādas sūdzības, iebildumus vai prasības. Tāpat tiesu izpildītājam, ievēdot nekustamā īpašuma ieguvēju valdījumā, nav tiesības izlikt īrnieku un viņa ģimenes locekļus no šī nekustamā īpašuma, ja īrniekam ir noslēgts dzīvojamās telpas īres līgums ar iepriekšējo īpašnieku. Praksē arvien biežāk tiesu izpildītājam, ievēdot ieguvēju nekustamā īpašuma valdījumā, tiesu izpildītājam tiek iesniegts dzīvojamo telpu īres līgums, saskaņā ar kuru, izsolē pārdotajā nekustamā īpašumā dzīvo nevis pats parādnieks, bet kāda trešā persona – īrnieks, kam ir noslēgts īres līgums ar pārdotā īpašuma līdzšinējo saimnieku. Bieži vien šie īres līgumi ir fiktīvi, noslēgti ar mērķi kavēt sprieduma izpildi – izsolē pārdotā nekustamā īpašuma īrnieks sniedz tiesā sūdzību par tiesu izpildītāja darbību ievēdot ieguvēju valdījumā.

Šajā sakarā tiesu prakse nav viennozīmīga – ar Rīgas pilsētas Latgales priekšpilsētas tiesas 2010. gada 5. jūlija lēmumu lietā Nr.3-10/0565/10 atteikts ierosināt civillietu sakarā ar I.U. (izsolē pārdotā nekustamā īpašuma īrnieks) sūdzību, pamatojoties uz Civilprocesa likuma 632. panta pirmo daļu, 132. panta pirmās daļas 2. punktu, kas paredz – sūdzību par tiesu izpildītāja darbību tiesā var iesniegt tikai piedzinējs vai parādnieks, norādot uz viņa tiesībām sniegt prasību tiesā vispārējā kārtībā. Savukārt ar Rīgas pilsētas Latgales priekšpilsētas tiesas 2010. gada 17. augusta lēmumu lietā Nr.C29552710 tiesa izskatīja un noraidīja I.G. (izsolē pārdotā nekustamā īpašuma īrniece) sūdzību par zvērināta tiesu izpildītāja rīcību.

Analizējot Civilprocesa likuma 620.⁸ pantu, autore uzskata, ka jāņem vērā Civillikuma 2130. pants, saskaņā ar kuru nomnieks vai īrnieks ir lietas turētājs, bet nevis tās valdītājs.¹⁸

Arī ievērojot Civillikuma 876. pantu, un noslēgto īres līgumu, īrnieks ir dzīvokļa turētājs, viņu nekādā gadījumā nevar uzskatīt par izīrētās telpas valdītāju, turklāt ir likumīgi, ka dzīvokļa kā īpašuma objekta valdītājs ir cits (tā īpašnieks), bet turētājs uz īres līguma pamata ir īrnieks. Šādā gadījumā ievēšanu valdījumā nevar tulkot kā īrnieka tiesību pārkāpšanu un

17 Civilprocesa likums (pieņemts 14.10.1998., spēkā no 01.03.1999.)// Latvijas Vēstnesis.- Nr. 326/330 (1998, 3. novembris); Grozījumi Civilprocesa likumā (pieņemti 08.09.2011., spēkā no 30.09.2011.)// Latvijas Vēstnesis.- Nr.148 (2011, 20. septembris).- 620.⁸ pants.

18 Civillikums. Ceturtā daļa. Saistību tiesības (pieņemts 28.01.1937, spēkā no 01.03.1993.)// LR un AP Ziņotājs.- Nr. 1 (1993, 14. janvāris); Grozījumi Civillikumā (pieņemti 28.10.2010., spēkā no 01.02.2011.)// Latvijas Vēstnesis.- Nr. 183 (2010, 17.novembris).- 2130. pants.

ievešana valdījumā nerada īrnieka pienākumu atbrīvot dzīvokli, ja ir spēkā esošs īres līgums.

Visi strīdi par dzīvokļa lietošanas tiesībām, īres līguma spēkā esamību un īrnieka izlikšanu ir izšķirami tikai likumā noteiktajā kārtībā, vienojoties vai ceļot prasību tiesā. Saskaņā ar Civilprocesa likuma 620.⁸ panta pirmajā daļā un Civilprocesa likuma 1. panta pirmajā daļā noteikto, nekustamā īpašuma turētājs (īrnieks) savas tiesības var pierādīt vēršoties ar attiecīgu prasību tiesā, savukārt, tiesa var izvērtēt katra konkrēta gadījuma faktiskos apstākļus.

Tātad ar ievēšanu valdījumā netiek izbeigtas īres tiesiskās attiecības, taču tieši Civilprocesa likumā nostiprinātās personas tiesības vēršties tiesā nodrošina īrnieka tiesību aizsardzību. Sūdzībās par tiesu izpildītāja darbībām, kuras tiesā iesniedz īrnieks, parasti tiek pārsūdzētas tās darbības, kas veicamas pirms pašas ievēšanas valdījumā – paziņojums par pienākumu izpildīt nolēmumu, paziņojums par atkārtoti nozīmētu ievēšanu valdījumā, vai arī sūdzībā tiek norādīts uz īrnieka tiesībām atrasties dzīvojamās telpās, nenorādot, kuras tiesu izpildītāja darbības viņš pārsūdz, tādējādi kavējot pašu ievēšanu valdījumā. Taču parasti tās tiek noraidītas, jo tiesa konstatē to atbilstību Civilprocesa likumam. Tādējādi, kad sūdzība ir noraidīta, tiesu izpildītājs ievēšanu valdījumā varētu turpināt.

Piemēram, I.G. iesniedza Rīgas pilsētas Latgales priekšpilsētas tiesā sūdzību par zvērināta tiesu izpildītāja rīcību. Tajā norādīts, ka zvērināta tiesu izpildītāja lietvedībā ir izpildu lieta par AS D. ievēšanu nekustamā īpašuma G. ielā, Rīgā, valdījumā. Izpildu lietas ietvaros zvērināts tiesu izpildītājs nosūtījis nekustamā īpašuma iepriekšējam īpašniekam V.J. priekšlikumu nolēmumu izpildīt labprātīgi, norādot, ja līdz norādītajam termiņam minētais nekustamais īpašums netiks atbrīvots, spriedums tiks izpildīts piespiedu kārtā. I.G. ir nekustamā īpašuma G. ielā, Rīgā, īrniece. I.G. uzskata, ka tādējādi tikušas aizskartas viņas tiesības. Ar Rīgas pilsētas Latgales priekšpilsētas tiesas 2010. gada 17. augusta lēmumu I.G. sūdzība noraidīta. Tiesa atzina, ka priekšlikums nolēmumu izpildīt labprātīgi, parādniekam nosūtīts saskaņā ar Civilprocesa likuma 620.⁵ panta pirmo un otro daļu – nosūtot priekšlikumu nolēmumu izpildīt labprātīgi personai, no kuras valdījuma nekustamais īpašums izņemams (parādniekam). Priekšlikumā zvērināts tiesu izpildītājs norāda arī datumu, kurā notiks ieguvēja ievēšana nekustamā īpašuma valdījumā, ja parādnieks to neizpildīs labprātīgi. Līdz ar to nosūtot parādniekam V.J. priekšlikumu nolēmumu izpildīt labprātīgi, zvērināts tiesu izpildītājs nekādā veidā nav aizskāris I.G. intere-

ses. Par minēto lēmumu I.G. iesniedza blakus sūdzību. Ar Rīgas apgabaltiesas 2011. gada 25. maija lēmumu lietā Nr. C29552710 atstāts negrozīts Rīgas pilsētas Latgales priekšpilsētas tiesas lēmums un I.G. blakus sūdzība noraidīta.¹⁹

Modelējot situāciju, sūdzību par tiesu izpildītāja darbībām, kuru iesniedzis īrnieks, varētu apmierināt tad, ja tiesu izpildītājs ievestu nekustamā īpašuma ieguvēju valdījumā, neņemot vērā īres līgumu, tādējādi tiesa varētu konstatēt, ka tiesu izpildītājs pārkāpis likuma “Par dzīvojamo telpu īri” 8. pantu. Taču šādā gadījumā īrniekam būtu tiesības prasīt īres līguma atzīšanu par spēkā esošu un traucēta valdījuma atjaunošanu, sniedzot prasību tiesā vispārējā kārtībā.

Tādējādi Civillikuma 2130. pants kontekstā ar Civilprocesa likuma 632. panta pirmo daļu rada pamatotas šaubas par īrnieka tiesībām iesniegt sūdzību par tiesu izpildītāja darbībām, jo tiesai nebūs tiesību izskatīt lietu pēc būtības – vai īrnieks izsolē pārdotajā nekustamajā īpašuma uzturas tiesiski vai prettiesiski un tādējādi secinot vai ievēšana valdījumā ir īstenojama vai nē. Ņemot vērā minēto, pēc autores domām, šis jautājums būtu risināms sniedzot prasību tiesā vispārējā kārtībā, vienlaikus īrniekam lūdzot nodrošināt viņa prasību, apturot ievēšanu valdījumā. Problēmas praksē rada arī Civilprocesa likuma 620.⁸ panta formulējums, saskaņā ar kuru ievēšanas valdījumā apturēšanai pietiekama ir sūdzības tiesā iesniegšana. Šo nepilnību bieži izmanto sūdzības iesniedzējs, iesniedzot tiesu izpildītāja lietvedībā iesniegumu ar lūgumu apturēt ievēšanu valdījumā, kuram pievienota tiesā iesniegta sūdzība ar tiesas zīmogu par sūdzības saņemšanu. Šādā gadījumā tiesu izpildītājam jāaptur ievēšana valdījumā, taču tas, ka sūdzība tiesā ir iesniegta, ne vienmēr nozīmēs to, ka tā tiks izskatīta – piemēram, sūdzības iesniedzējs, iesniedzot sūdzību nav nomaksājis Civilprocesa likuma 34. panta pirmās daļas 12. punktā paredzēto valsts nodevu. Tiesnesis pieņem lēmumu par trūkumu novēršanu, taču, ja trūkumi nav novērsti, sūdzību atdod iesniedzējam, par ko tiesa pamatoti neinformēs tiesu izpildītāju. Šāda ar likumu pamatota sprieduma izpildes kavēšana var turpināties bezgalīgi. Ievērojot minēto, autore uzskata, ka jāgroza Civilprocesa likuma 620.⁸ panta otrā daļa, izsakot to šādā redakcijā: “Civillietas ierosināšana sakarā ar sūdzību, ko tiesā iesniedz trešā persona, kuras valdījumā nododamais nekustamais īpašums atrodas, aptur ievēšanu valdījumā līdz sūdzības izskatīšanai. Sūdzības apmierināšana nekavē nekustamā īpašuma ieguvēju celt vispārējā kārtībā prasību pret nekustamā īpašuma valdītāju”.

19 Rīgas apgabaltiesas 2011. gada 25. maija lēmums lietā Nr. C29552710.

Šobrīd jautājums par nekustamā īpašuma ieguvēja un īrnieka attiecībām vairākkārt ticis apspriests meklējot visdažādākos risinājumus situācijas uzlabošanai. Civillikums paredz, ka gadījumā, ja dzīvojamā māja vai dzīvoklis nonāk citas personas īpašumā, ieguvējam jāievēro nomas vai īres līgums tikai tad, ja tas ierakstīts zemesgrāmatās. Ierakstot nomas vai īres līgumu zemesgrāmatās, nomnieks vai īrnieks iegūst lietu tiesību, kas ir spēkā arī pret trešām personām.²⁰ Savukārt, saskaņā ar likuma “Par dzīvojamo telpu īri” 8. pantu – ja dzīvojamā māja vai dzīvoklis pāriet citas juridiskās vai fiziskās personas īpašumā, jaunajam īpašniekam ir saistoši iepriekšējā īpašnieka noslēgtie dzīvojamās telpas īres līgumi.²¹ Tomēr Civillikuma noteikumi attiecībā pret likuma “Par dzīvojamo telpu īri” 8. pantu uzskatāmi par vispārējiem.

Civiltiesībās ir pazīstami divi principi – pirkums lauž īri un pirkums nelauž īri. Īres līguma laušana īpašnieka maiņas gadījumā tika pielietota romiešu tiesībās, savukārt otru principu sāka pielietot Vācijā 19. gs. 2. pusē. No teorētiskā viedokļa, kur saduras pirkums ar nomu, saduras īpašuma tiesības ar saistību tiesībām. Pirkumam seko lietas nodošana, tātad šajā gadījumā saduras lietu un saistību tiesības, savukārt vispārējais princips nosaka lietu tiesību priekšrocību.²² Likuma “Par dzīvojamo telpu īri” 8. pants nostiprina principu “pirkums nelauž īri”,²³ tādējādi aizsargājot īrnieka intereses. Šāds princips nostiprināts arī Krievijas Federācijas Civilkodeksa otrās daļas 675. pantā, kas paredz noteikumu, ka jaunajam īpašniekam ir saistoši iepriekšējā īpašnieka noslēgtie dzīvojamās telpas īres līgumi īpašnieka maiņas gadījumā.²⁴

Civilprocesa likuma 601. panta ceturtnā daļa nosaka parādnieka pienākumu tiesu izpildītāja noteiktajā termiņā paziņot par izsolē pārdodamā nekustamā īpašuma faktisko valdītāju un pārvaldnieku, ja tāds ir, kā arī par visiem attiecībā uz šo nekustamo īpašumu noslēgtajiem nomas, īres un citiem nekustamo īpašumu apgrūtinājošiem līgumiem. Taču likums nepa-

20 Civillikums. Ceturtā daļa. Saistību tiesības (pieņemts 28.01.1937, spēkā no 01.03.1993.)// LR un AP Ziņotājs.- Nr. 1(1993, 14. janvāris); Grozījumi Civillikumā (pieņemti 28.10.2010., spēkā no 01.02.2011.)// Latvijas Vēstnesis.- Nr.183 (2010, 17. novembris).- 2126., 2174. pants.

21 Par dzīvojamo telpu īri (likums pieņemts 16.02.1993., spēkā no 01.04.1993.)// LR un AP Ziņotājs.- Nr. 8 (1993, 18. februāris); Par dzīvojamo telpu īri: Grozījumi likumā (pieņemti 26.07.2010., spēkā no 01.09.2010.)// Latvijas Vēstnesis.- Nr. 124 (2010, 06.augusts).- 8. pants.

22 Čakste K. Civiltiesības. Lekciju konspekts.- Rīga, 1937.- 88. lpp.

23 Civilprocesa likuma komentāri/ 3., papildinātais izdevums.- Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2006.- 498. lpp.

24 Гражданский кодекс Российской Федерации. Часть вторая (принят ГД ФС РФ 22.12.1995.)// Российская газета.- № 23 (06.02.1996.), № 24 (07.02.1996.), № 25 (08.02.1996.), № 27 (10.02.1996.)- Статья 675.

redz nekādas sekas šo līgumu nepaziņošanai. Vēl jo vairāk, ir skaidrs, ka šādu līgumu esamība apgrūtina nekustamo īpašumu, tādējādi, iespējams, samazinot tā vērtību un līdz ar to arī izsoles sākumcenu. Turklāt, potenciālo izsoles dalībnieku loks, kas vēlētos iegādāties izsolē dzīvojamu telpu ar spēkā esošu īres līgumu ir šaurāks. Tādējādi, jāatzīmē, ka parādnieks nav ieinteresēts paziņot tiesu izpildītājam par īres līgumu esamību pirms nekustamā īpašuma izsoles. Savukārt, nekustamajā īpašumā dzīvojošais īrnieks var nezināt par piedziņas vēršanu uz nekustamo īpašumu.

Atbildības trūkums par šādu ziņu nesniegšanu tiesu izpildītājam savukārt pavēris iespējas negodīgiem darījumiem – nekustamā īpašuma īpašniekam ir brīvas rokas slēgt līgumus arī ar atpakaļejošu datumu, neinformējot par šo īpašuma apgrūtinājumu tiesu izpildītāju. Pārdodamo nekustamo īpašumu īpašnieki noformē fiktīvus īres līgumus, zinot, ka atzīt tos par spēkā neesošiem varēs tikai tiesa²⁵, bet tiesvedības process var būt ilgstošs.

Šajā sakarā LR Saeimā tika iesniegts likumprojekts Grozījumi Civilprocesa likumā (reģ. Nr. 15/Lp10), kas paredzēja, ka tiesu izpildītājs ievešanu valdījumā neveic, ja nekustamais īpašums ir nodots trešajai personai īrē, saskaņā ar līgumu, kas paziņots tiesu izpildītājam (601. panta ceturtdā daļa), vai īrē vai nomā saskaņā ar līgumu, kas ierakstīts zemesgrāmatā pirms tiesu izpildītāja piedziņas atzīmes reģistrēšanas. Ja īrnieka noslēgtais līgums par nekustamā īpašuma īri nav ierakstīts zemesgrāmatā un par šāda līguma esamību nav paziņots tiesu izpildītājam atbilstoši šā likuma 601. panta ceturtdās daļas noteikumiem, īrnieks ir tiesīgs vispārējā kārtībā celt prasību pret izīrētāju un nekustamā īpašuma ieguvēju par īres līguma atzīšanu, vienlaikus lūdzot tiesu atlikt ievešanu nekustamā īpašuma valdījumā (138. panta pirmās daļas 7. punkts).²⁶ Likuma grozījumi Saeimā 3. lasījumā netika atbalstīti.

Kaut arī ar šādiem grozījumiem Civilprocesa likumā situācija tiktu atrisināta, tomēr autore tiem nevar piekrist. Šāda likuma redakcija padarītu īrnieka tālāko likteni pēc izsoles atkarīgu no parādnieka paziņojuma tiesu izpildītājam par šādu līgumu esamību. Kā jau iepriekš minēts, parādnieks nav ieinteresēts par līgumu paziņošanu tiesu izpildītājam, savukārt, īrnieks var nezināt par piedziņas procesu. Grozījumi neatrisinātu jautājumu par fiktīvu, negodīgu līgumus slēgšanu. Turklāt, ja tiesu izpildītājs neveiktu ievešanu valdījumā gadījumā, kad nekustamais īpašums ir nodots trešajai personai

25 Lūse L. Īpašumu pārdošanu izsolēs apgrūtina fiktīvie īres līgumi.- <http://www.portalslv.lv/?menu=doc&id=230612>.- (Resurss apskatīts 08.12.2011.).

26 LR Saeimā izskatītie likumprojekti. Grozījumi Civilprocesa likumā izskatīšanai trešajā lasījumā.- <http://titania.saeima.lv/LIVS10/SaeimaLIVS10.nsf/webAll?OpenView&Count=30>.- (Resurss apskatīts 08.12.2011.).

īrē saskaņā ar līgumu, kas paziņots tiesu izpildītājam, paliktu neatrisināts jautājums, ko darīt nekustamā īpašuma ieguvējam, no kura īrnieks izvairās.

Nekustamā īpašuma ieguvējs var gan slēgt īres līgumus, gan izbeigt tos, kā arī iekasēt īres maksu. Arī starpkaru perioda Latvijas tiesu praksē strīdā par to, ar kuru brīdi ieguvējs ir tiesīgs iekasēt īres maksu, Senāts nolēma, ka tiesības ieguvējam rodas ar ievēšanu valdījumā (pamatojoties uz tiesas pieņemto nolēmumu).²⁷

Uzskatot par prioritāru īrnieka tiesību aizsardzību, likuma Par dzīvojamu telpu īri 8. pantu nav nepieciešams grozīt. Nosakot, ka jaunajam ieguvējam ir saistoši tikai tie agrākā īpašnieka slēgtie īres līgumi, kas ierakstīti zemesgrāmatās, izīrējot īrniekam dzīvokli, īrnieks pieprasītu tā ierakstīšanu zemesgrāmatā, tādējādi vienai vai otrai pusei var rasties nelielas neērtības un papildu izdevumi.

Vēsturiski šis jautājums ir vairākkārt pārcilāts, piemēram, 1934. gadā, grozot likumu Par telpu īri un nosakot, ka telpu īres līgumi, lai tie būtu saistoši jaunajam ieguvējam, bija jāieraksta zemesgrāmatā, tika komentēts – “praksē līdz šim bija iespējams un arī novērots, ka namsaimnieks, paredzot sava nama pārdošanu izsolē, noslēdza fiktīvus līgumus ar īrniekiem”.²⁸ Līdz ar to “šie līgumi bija saistoši arī jaunam saimniekam un pēdējais bija padots visādām ļaunprātību iespējām”.²⁹

Šādi gadījumi arvien biežāk sastopami arī mūsdienās, tādēļ, pēc autores domām, tomēr būtu nepieciešams grozīt likuma “Par dzīvojamo telpu īri” 8. pantu, nosakot: ja dzīvojamā māja vai dzīvoklis pāriet citas juridiskās vai fiziskās personas īpašumā, jaunajam īpašniekam ir saistoši iepriekšējā īpašnieka noslēgtie dzīvojamās telpas īres līgumi, ja tie ierakstīti zemesgrāmatā. Pastāv viedoklis, ka īres līgumi varētu tikt reģistrēti nevis zemesgrāmatā, bet gan attiecīgajā pašvaldībā. Taču autore šādam viedoklim nevar piekrist. No vienas puses īres līguma reģistrācijas izdevumi varētu būtu mazāki, taču, atšķirībā no zemesgrāmatām, šāds reģistrs nevarētu būt publiski pieejams potenciāliem nekustamā īpašuma pircējiem, jo to sargātu Fizisko personu datu aizsardzības likums.³⁰ Tādējādi autore uzskata, ka pareizāka būtu īres līgumu reģistrēšana zemesgrāmatā.

27 Lapsa M. Dzīvojamās telpas īres līguma attiecības īpašnieka maiņas gadījumā// Jurista Vārds.- Nr. 1 (2007. gada 2. janvāris).

28 Paskaidrojumi pie pārgrozījumiem un papildinājumiem likumā par telpu īri// Tieslietu ministrijas Vēstnesis.- Nr.7/8 (1934).- 177. lpp.

29 Turpat.

30 Fizisko personu datu aizsardzības likums (pieņemts 13.03.2000., spēkā no 20.04.2000.)// Latvijas Vēstnesis.- Nr. 7/8 (2000, 6. aprīlis); Grozījumi Fizisko personu datu aizsardzības likumā (pieņemti 06.05.2010., spēkā no 02.06.2010.)// Latvijas Vēstnesis.- Nr.78 (2010, 19. maijs).- 6. pants.

Vēl viens problēmjautājums, kas skar tiesu izpildītāju rīkotajās izolēs pārdotos nekustamos īpašumus, ir komunālo maksājumu parādi. Situācijas risinājumu ir piedāvājusi Ekonomikas ministrija izstrādājot likumprojektu grozījumiem Civilprocesa likumā.

Dzīvojamo māju pārvaldīšanas likuma 6.panta otrās daļas 1. punkta “b” apakšpunkts nosaka, ka viena no obligātajām dzīvojamās mājas pārvaldīšanas darbībām ir apkures, aukstā ūdens un kanalizācijas nodrošināšana, kā arī sadzīves atkritumu izvešana. Minēto pārvaldīšanas darbību parasti nodrošina dzīvokļu īpašnieku pilnvarotā persona – pārvaldnieks, slēdzot līgumus ar attiecīgo pakalpojumu sniedzējiem par pakalpojumu piegādi. Tāpat Dzīvojamo māju pārvaldīšanas likuma 6. panta otrās daļas 1. punktā minētas citas obligātās pārvaldīšanas darbības, kas saistītas ar dzīvojamās mājas uzturēšanu (fizisko saglabāšanu), atbilstoši normatīvo aktu prasībām. Dzīvojamās mājas uzturēšana tiek nodrošināta no dzīvokļu īpašnieku samaksātās pārvaldīšanas maksas.

Norādītie pakalpojumi, kā arī remonta darbi dzīvojamās mājas uzturēšanai tiek nodrošināti tikai tad, ja ir saņemta pilna apmaksa par attiecīgo pakalpojumu vai darbu. Pasliktinoties ekonomiskajai situācijai ir būtiski pieaudzis gadījumu skaits, kad dzīvokļa īpašnieki nenorēķinās par piegādāto siltumenerģiju, auksto ūdeni, dabasgāzi, elektroenerģiju un kanalizāciju, asenizāciju, sadzīves atkritumu apsaimniekošanas pakalpojumiem (turpmāk arī – pakalpojumi, kas ir saistīti ar dzīvojamās telpas lietošanu), kā arī nemaksā dzīvojamās mājas pārvaldīšanas maksu. Tā piemēram, 2009./2010. gada apkures sezonā līdz 19 miljoniem latu ir palielinājies kopējais parādsaistību apjoms par dzīvojamām mājām piegādāto siltumenerģiju. Tāpat būtiski ir palielinājies dzīvojamās mājas pārvaldīšanas maksas un citu pakalpojumu, kas ir saistīti ar dzīvojamās telpas lietošanu, parāda kopējais apmērs.

Bez tam, šāda ļaunprātīga normatīvo aktu regulējuma izmantošana aizkavē Eiropas Savienības fondu apguvi, proti, fakts, ka tiem dzīvokļa īpašniekiem, kuri vēlas uzlabot sev piederošas dzīvojamās mājas energoefektivitāti, būs jāmaksā arī citu (parādnieku) vietā, attur dzīvokļa īpašniekus no līdzdalības darbības programmas “Infrastruktūra un pakalpojumi” papildinājuma 3.4.4.1.aktivitātē “Daudzdzīvokļu māju siltumnoturības uzlabošanas pasākumi”.³¹

31 EMANot_061210_civproc; Grozījumi Civilprocesa likumā: Likumprojekta sākotnējās ietekmes novērtējuma ziņojums (anotācija).

Secinājumi un priekšlikumi

Darba izstrādes laikā autore secina, ka būtiskākie problēmjautājumi, vērsot piedziņu uz parādniekam piederošo nekustamo īpašumu ir sekojoši:

1. Nekustamā īpašuma labprātīga pārdošana izsolē tiesas ceļā notiek saskaņā ar tiesas apstiprinātiem izsoles noteikumiem un faktiski tiesu izpildītāja darbības aprobežojas tikai ar nekustamā īpašuma izsoles izsludināšanu un organizēšanu. Likumā nav atrunāts jautājums par informācijas iegūšanu, par pārdodamā nekustamā īpašuma apgrūtinājošiem līgumiem.

Pēc autores domām, būtu nepieciešams papildināt Civilprocesa likuma 398. pantu ar 2.¹ daļu, paredzot, ka tiesu izpildītājam vienlaicīgi ar izsoles izsludināšanu ir jāpieprasa parādniekam informācija par nekustamo īpašumu apgrūtinājošiem līgumiem, kā arī uzliktot parādniekam par pienākumu līdz izsoles dienai sniegt ziņas par īres, nomas vai citiem nekustamo īpašumu apgrūtinājošiem līgumiem, kas nav reģistrēti zemesgrāmatā.

2. Tiesu izpildītāju izsolēs pārdotie īpašumi, neskatoties uz zemākām izsoles sākumcenām (salīdzinot ar tirgus cenām), nav interesanti potenciālajiem pircējiem, ņemot vērā iespējamās papildus izmaksas, kas saistītas ar nekustamā īpašuma valdījuma tiesību iegūšanu.

Pēc autores domām, risinājums situācijām, kad bijušie īpašnieki ļaunprātīgi izmanto likumu normu nepilnības, būtu grozījumi Civilprocesa likumā, kas noteiktu, ka jaunajam īpašniekam ir saistoši tikai tādi nekustamo īpašumu apgrūtinājoši līgumi, kas reģistrēti zemesgrāmatā. Šobrīd iespējama situācija, kas ļauj bijušam īpašniekam radīt neērtības jaunajam īpašniekam.

Likuma nepilnības un iespēja to dažādi interpretēt rada situāciju, ka šobrīd nepastāv vienotas prakses ne pašu zvērinātu tiesu izpildītāju starpā, ne arī tiesu judikatūrā. Tāpat tiesu nolēmumu izpildes kvalitāte, kad tiesu izpildītāja amats ir kļuvis par brīvo profesiju, ir tieši saistīta ar zvērināta tiesu izpildītāja veiksmīgu finansiālo un saimniecisko darbību. Tamdēļ tiesu izpildītāju darbība ir jāorganizē, apvienojot ekonomiskā izdevīguma un sniegto pakalpojumu kvalitātes principus.

3. Problēmas praksē rada arī Civilprocesa likuma 620.⁸ panta formulējums, saskaņā ar kuru ievēšanas valdījumā apturēšanai pietiekama ir sūdzības tiesā iesniegšana. Šo nepilnību bieži izmanto sūdzības iesniedzējs, iesniedzot tiesu izpildītāja lietvedībā iesniegumu ar lūgumu apturēt ievēšanu valdījumā, kuram pievienota tiesā iesniegta sūdzība ar tiesas zīmogu par sūdzības saņemšanu. Šādā gadījumā tiesu izpildītājam jāaptur ievēšana valdījumā, taču tas, ka sūdzība tiesā ir iesniegta, ne vienmēr nozīmēs to, ka tā tiks izskatīta – piemēram, sūdzības iesniedzējs, iesniedzot sūdzību nav

nomaksājis Civilprocesa likuma 34. panta pirmās daļas 12. punktā paredzēto valsts nodevu. Tiesnesis pieņem lēmumu par trūkumu novēršanu, taču, ja trūkumi nav novērsti, sūdzību atdod iesniedzējam, par ko tiesa pamatoti neinformēs tiesu izpildītāju. Šāda, ar likumu pamatota, sprieduma izpildes kavēšana var turpināties bezgalīgi. Ievērojot minēto, autore ierosina grozīt Civilprocesa likuma 620.⁸ panta otrā daļu, izsakot to šādā redakcijā: “Civillietas ierosināšana sakarā ar sūdzību, ko tiesā iesniedz trešā persona, kuras valdījumā nododamais nekustamais īpašums atrodas, aptur ievēšanu valdījumā līdz sūdzības izskatīšanai. Sūdzības apmierināšana nekavē nekustamā īpašuma ieguvēju celt vispārējā kārtībā prasību pret nekustamā īpašuma valdītāju”.

Arvien pieaugošā modernizācija un globalizācija prasa spēju pielāgoties jauniem apstākļiem, apgūstot jaunas darbības sfēras, jo tiesību globalizācija ir skārusi arī izpildes procesu. Zvērinātu tiesu izpildītāju institūta pilnveidošanas darba gaitā, ļoti svarīgi ir turpināt apgūt Eiropas attīstīto valstu pieredzi un piemērot šīs zināšanas Latvijas vajadzībām, kā arī būtu nepieciešama regulāra masu mediju informēšana par zvērinātu tiesu izpildītāju darbu, iesaistīšanu zvērinātu tiesu izpildītāju tēla uzlabošanā sabiedrībā, uzsverot viedokli, ka zvērināts tiesu izpildītājs ir tikai tiesas nolēmumu izpildītājs, nevis šo lēmumu pieņēmējs.

TAKING POSSESSION OF PROPERTY

Key words: possession, property, real estate, owner.

Summary

The article seeks to provide insight into the problem solutions, because the real estate owner, who purchased property at an auction and happily expect of the court decision on the approval of the auction may be faced with unsuspected problems encountered at the time that he takes possession of the property.

Possession is legal actual physical control. It exists when a corporeal thing actually is in a person's full control and the person shows determination to use the thing like an owner. These two features describe possession.

The term “real estate owner's entry into possession” is mentioned in Chapter 995 of the Civil Procedure Law. Entry into possession is understood as enforced transfer of property to its owner.

Mg.iur. Nikolajs Ozoliņš

RISKU SADALES PROBLĒMAS PUBLISKĀS UN PRIVĀTĀS PARTNERĪBAS LĪGUMOS

Atslēgvārdi: publiskā un privātā partnerība, riski, risku vadība, risku apdrošināšana, līgums.

Risku pārdales nostiprināšana līgumā

Risks ir tāda notikuma iestāšanās iespēja, kas var ietekmēt vēlamā rezultāta (mērķu) sasniegšanu. Risku cēloņi var būt dažādi – negadījumi, nevēlamas izmaiņas, jaunas tehnoloģijas u.c. Piemēram, īstenojot publisko un privāto partnerību (turpmāk tekstā – PPP), var nākties saskarties ar dabas apstākļu radītiem riskiem (plūdi, vētra un citas dabas stihijas), finanšu riskiem (inflācija, konkurence, straujas valūtas kursa izmaiņas u.c.), riskiem, kas saistīti ar darba vides drošību un darbinieku veselību, un daudziem citiem riskiem (savstarpēji konflikti, nepieredzējis būvuzņēmējs vai pakalpojumu sniedzējs, neatbilstošs projekts, termiņu neievērošana, atļauju saņemšana, būvlaukuma stāvoklis, normatīvo aktu izmaiņas u.c.). Par tradicionāliem PPP riskiem tiek uzskatīti: projektēšanas risks, būvniecības risks, nodošanas ekspluatācijā risks, pieejamības risks, pieprasījuma risks, pakalpojuma sniegšanas standartu izmaiņu risks, nozari regulējošo normatīvo aktu izmaiņu risks, privātā partnera bankrots.¹ Slēdzot konkrētu PPP līgumu, tajā ietver arī risku definīcijas un risku vadības mehānismus. Saistībā ar līguma noteikumiem tiek paredzētas dažādas situācijas un notikumu attīstības iespējas. Risku vadībā saskaras privāto tiesību, it sevišķi, civiltiesību – Saistību tiesību normas un publisko tiesību nozares regulējums no Administratīvo tiesību normu puses.

PPP projektos viens no efektīvas risku vadības veidiem ir identificēto (novērtēto) risku atbilstošs sadalījums starp publisko partneri un privāto partneri. Sadalot riskus, jāievēro pamatprincips – riska vadību uzņemas tas partneris, kurš to spēj labāk pārvaldīt (novērst ar vismazākajām izmaksām).

Veicot efektīvu risku vadību, palielinās PPP projekta panākumu sasniegšanas un būtiski samazinās zaudējumu iestāšanās varbūtība. Ja risku vadība ir efektīva, risku ietekme uz publiskā partnera budžetu ir salīdzinoši neliela. Piemēram, atbilstoša risku sadale darbojas kā stimuls privātajam

1 Publiskās un privātās partnerības izmantošanas iespējas Latvijas tautsaimniecības nozarēs. - http://www.liaa.gov.lv/?object_id=48610.-16.-17.lpp.- (Resurss apskatīts 01.02.2012.).

partnerim izpildīt iepirkuma līguma saistības noteiktajā laikā, kvalitātē un paredzētā budžeta ietvaros. Tas nozīmē, ka PPP projektu panākumi ir atkarīgi no veiksmīga risku sadalījuma. Gan publiskajam, gan privātajam partnerim ir jāveic sistemātiska risku² vadība, lai veiksmīgi sadalītu riskus.³

Ārējie riski ir definējami kā apstākļi, kas nav atkarīgi no pašiem līguma dalībniekiem. Viens no tādiem ir nepārvaramas varas gadījums. Kā piemēru var minēt šādu definīciju – **nepārvaramas varas gadījums** – notikums, kas atbilst visu zemāk uzskaitīto pazīmju kopumam:

- 1) nav radies pušu vai pusēm pakļauto personu darbības vai bezdarbības dēļ;
- 2) puses (pusēm pakļautās personas) iepriekš nevarēja to paredzēt vai novērst, ievērojot pienācīgu piesardzību un rūpību;
- 3) tā novēršana ir objektīvi neiespējama jebkurai citai personai, kura atrastos līdzīgos apstākļos, ne tikai kādai no pusēm (pusēm pakļautajām personām), un neiespējamība nav kādas no pusēm (pusēm pakļauto personu) darbības vai bezdarbības sekas;
- 4) tā ilgumu nav iespējams prognozēt;
- 5) nav aprēķināms (nosakāms, prognozējams) seku novēršanai nepieciešamais termiņš, bet, ja termiņa prognozēšana iespējama, tas pārsniedz 3 mēnešus – termiņu, par kuru var vienoties puses;
- 6) seku novēršana nav ekonomiski pamatota salīdzinājumā ar līguma izbeigšanu, kam iestājoties, kāda no pusēm objektīvi nespēj vai vispār nespēs izpildīt šīs līguma saistības.

Ar nepārvaramas varas gadījumu var saprast arī karu, pilsoņu karu, bruņotu konfliktu, teroristu uzbrukumu, radioaktīvu, ķīmisku vai bioloģisku piesārņojumu. Par nepārvaramas varas gadījumu puses var uzskatīt arī notikumu, kas minēts kā saistību izpildes atlikšanas gadījuma piemērs, ja tam ir augstākminētās pazīmes.⁴

Partneru pārkāpumu definīcijas

Līguma spēkā esamību var ietekmēt publiskā partnera pārkāpums, kā arī privātā partnera pārkāpumi. Šos pārkāpumus iespējams pieskaitīt pie iekšējiem riskiem. Kā piemēru no līgumu prakses var norādīt šādu pār-

2 Vadlīnijas publiskās un privātās partnerības iepirkuma dokumentācijas sagatavošanai.- <http://www.liaa.gov.lv/>; Risku novērtēšanas metodoloģija publiskās un privātās partnerības projektiem.- <http://www.liaa.gov.lv/>.- (Resurss apskatīts 01.02.2012.).

3 Kaktiņš J., Arhipova I. Riska vadīšanas teorētiskie pamati.- www.riski.lv/upload_file/.../Riska_vadisana_teoretiskie_pamati.doc.- (Resurss apskatīts 03.02.2012.).

4 Ūdensapgādes un kanalizācijas nodrošināšanas koncesijas projekts Kohēzijas fonda projektam.- www.ppp.gov.lv/.- (Resurss apskatīts 20.01.2012.).

kāpumu definīciju – **publiskā partnera pārkāpums** – publiskā partnera darbība vai bezdarbība, kā rezultātā netiek pienācīgi izpildītas līgumā noteiktās publiskā partnera saistības (izņemot, ja saistību izpilde atkarīga no privātā partnera pretpienākuma izpildes), ir apgrūtināta vai neiespējama privātā partnera saistību izpilde, vai arī pēdējā tiesību izlietošana, kas izpaužas vienā no šādiem veidiem:

- 1) Publiskais partneris ilgāk par 30 dienām (pēc samaksas termiņa beigām) kavē kādu no līgumā noteiktajiem maksājumiem;
- 2) Publiskais partneris bez pamatota iemesla līgumā noteiktajos termiņos nesniedz privātajam partnerim nepieciešamos saskaņojumus vai piekrišanas (izņemot izskatīšanas procedūras ietvaros);
- 3) Garantiju un apliecinājumu pārkāpšana, nepatiesas vai maldinošas informācijas sniegšana, kas ir faktiski un dokumentāli pierādāma un saistīta, kā arī ietekmē līguma saistību izpildi.

Puses var vienoties par termiņiem maksājumu kavējumos, kas ir ļoti būtiski saistību izpildē. Jāpievērš uzmanība arī būtiskiem kavējumiem saskaņošanas procesā, kas var ievērojami apgrūtināt līguma izpildi un projekta attīstību kopumā. Praksē ir vērojama tendence paplašināt iespējamo pārkāpumu klāstu tieši no privātā partnera puses.

Privātā partnera pārkāpums – privātā partnera (privātajam partnerim pakļauto personu) darbība vai bezdarbība, kā rezultātā netiek (pienācīgi) izpildītas līgumā noteiktās privātā partnera saistības vai to izpilde kļuvusi apgrūtināta, publiskais partneris un/vai gala lietotāji nesāņem pakalpojumus tādā kvantitatīvā un/vai kvalitatīvā apmērā, kā noteikts līgumā un kā publiskais partneris to varēja pamatoti sagaidīt, ir apgrūtināta publiskā partnera tiesību izlietošana, vai aizskartas citu personu (t.sk. gala lietotāju) tiesības un likumīgās intereses, tai skaitā, bet ne tikai:

- 1) Jebkuru saistību (pienākumu) neizpilde vai nepienācīga izpilde, kā rezultātā gala lietotāju iespējas saņemt ūdensapgādes un kanalizācijas pakalpojumus ir apgrūtinātas vai neiespējamā;
- 2) Publiskā partnera prasību un šajā līgumā noteikto prasību neievērošana;
- 3) Sistemātisks pārkāpums;
- 4) Tiesa ierosinājusi privātā partnera tiesiskās aizsardzības procesa lietu vai pasludinājusi privātā partnera maksātnespējas procesu, vai privātais partneris pieņēmis lēmumu par likvidāciju;
- 5) Garantiju un apliecinājumu pārkāpšana, nepatiesas vai maldinošas informācijas sniegšana;
- 6) Noziedzīgs nodarījums, tiesību aktu pārkāpums.

Puses apzinās, ka šajā apakšpunktā minēto privātā partnera pārkāpumu uzskaitījums nav izsmeļošs, un tas var būt jebkurš cits cēlonis, notikums, parādība un cits līguma saistību pārkāpums, kas atbilst augstāk minētajām norādītajām pazīmēm. Šī pēdējā atruna būtiski palielina interpretācijas iespējas pārkāpuma gadījumā. Līdzīgu formulējumu ieteicams ietvert arī pie publiska partnera pārkāpumu uzskaitījumiem.

Risku apdrošināšana

Viens no risku pārvaldes veidiem ir šo risku apdrošināšana. Piemēram, tiek paredzēts, ka privātais partneris ir atbildīgs par aktīvu un koncesijas resursu apdrošināšanu kā labs un rūpīgs saimnieks. Publiskais partneris neizvirza īpašas prasības aktīvu apdrošināšanai.

Svarīgi norādīt, ka koncesijas resursi ir jāapdrošina pret noteiktiem riskiem, piemēram, tehnoloģisko risku. Ir jānorāda apdrošināšanas summa, termiņš un koncesijas resursu pieņemšanas – nodošanas laiks. Privātajam partnerim ir jānodrošina apdrošināšanas nepārtrauktība visā līguma darbības termiņā.

Privātajam partnerim ir jāiesniedz apdrošināšanas polises kopijas publiskajam partnerim par koncesijas resursu apdrošināšanu noteiktu dienu laikā no apdrošināšanas polises izdošanas dienas. Apdrošināšanas atlīdzības privātais partneris var izmantot tikai koncesijas resursu atjaunošanai, aizvietošanai vai remontam.

Ne mazāk svarīga risku pārvaldē ir privātā partnera civiltiesiskās atbildības apdrošināšana. Privātajam partnerim ir pienākums apdrošināt savu profesionālo civiltiesisko atbildību pret zaudējumiem, ko tas nodarījis gala lietotājiem un trešajām personām, sniedzot pakalpojumus. Apdrošināšanas summas minimālais apmērs ir nosakāms obligāti. Apdrošināšana ir jānodrošina noteiktu dienu laikā no līguma spēkā stāšanās dienas, piemēram, 10 dienu laikā. Apdrošināšanai ir jābūt nepārtrauktai visā līguma darbības termiņā.

Privātajam partnerim ir jāiesniedz apdrošināšanas polises kopijas publiskajam partnerim par savas civiltiesiskās atbildības apdrošināšanu noteiktu dienu laikā no apdrošināšanas polises izdošanas dienas.

Risku veidi

Riski ir ļoti dažādi – katrā projektā un līgumā tie būs savi. Riski var būt vispārēji, proti, tādi, kas attiecas uz daudziem projektiem, piemēram, politiskais risks, gan specifiski riski, kas ir saistīti ar konkrēto projektu vai nozari.

Lai individuālie un kopīgie PPP projektu riski tiktu identificēti, vadīti un kontrolēti, katram projektam ir nepieciešams izstrādāt un ieviest risku vadības sistēmu. Risku vadības sistēma ir noteikumu un pasākumu kopums, ko izmanto risku identificēšanā un vadībā, lai aizsargātu projekta no risku iestāšanās.⁵ Risku vadības sistēmai atbilstošā aktivitāte ir risku vadība. Risku vadības sistēmas mērķis PPP projektos ir – paredzēt esošos un potenciālos draudus veiksmīgai PPP realizācijai, kā arī noteikt nepieciešamās aktivitātes šo risku samazināšanai un novēršanai.

Piemēram, apkures sezonas risks – risks, kad nav iespējams iekļauties paredzētajos darbu veikšanas termiņos, kā arī izmaksās, sakarā ar apkures sezonas neplānotu iestāšanos vai ieilgšanu.⁶

Inflācijas risks – risks, kas ir saistīts ar patēriņa cenu izmaiņām tautsaimniecībā un koncesijas resursu būvniecības vai uzturēšanas izmaksu pieaugumu, kā arī koncesijas maksājumu.

Politikas risks – risks, kad politisko nostāju izmaiņu rezultātā līguma izpilde tiek būtiski sadārdzināta vai līgumu nav iespējams izpildīt vispār. Šis risks attiecas uz politikas plānošanas dokumentiem, koncepcijām ne tikai nacionālajā līmenī, bet arī Eiropas Savienības un globālajā jomā.

Tehnoloģiju attīstības risks – risks, ja tehnoloģiju attīstības dēļ nepieciešams veikt papildus investīcijas koncesijas resursos, lai būtu iespējams nodrošināt līguma prasībām atbilstošu pakalpojumu. Te vajadzētu pieminēt arī izmaiņas standartos, kas saistīti ar darba drošību, ietekmi uz vidi, prasību materiāliem, licenču un patentu prasības tehniskai specifikācijai.

Piemēram, var būt arī atšķirīga definīcija, kas saistīta ar ekonomisko pamatojumu un izmaksām:

Tehnoloģiskais risks – risks, ja, zinātnes un tehnikas attīstības rezultātā, līgumā un publiskā partnera prasībās noteikto standartu sasniegšana vai nodrošināšana nav ekonomiski pamatota ar to aprīkojumu, tehnoloģijām vai metodēm, ko pakalpojumu sniegšanai izmanto privātais partneris, un publiskajam partnerim ir jāveic izmaiņas publiskā partnera prasībās vai būtiski pieaug izmaksas. Atbildību par tehnoloģiskā riska iestāšanos pakalpojuma sniegšanas laikā uzņemas privātais partneris un šis nosacījums nav maināms ar līguma grozījumiem.

Ja tehnoloģiskā riska iestāšanās rezultātā publiskais partneris nolemj veikt izmaiņas pakalpojuma sniegšanas nosacījumos publiskā partnera

5 Risku novērtēšanas metodoloģija publiskās un privātais partnerības projektiem.- <http://www.liaa.gov.lv>.- (Resurss apskatīts 01.02.2012.).

6 Līguma par centralizētās siltumapgādes pakalpojuma koncesiju paraugs.- www.ppp.gov.lv.- (Resurss apskatīts 03.02.2012.).

prasībās, privātais partneris nodrošina attiecīgo izmaiņu ieviešanu uz sava rēķina. Šīs izmaiņas tiek uzskatītas par publiskā partnera pieprasītajām izmaiņām (par kurām ir īpaša atruna līgumā) un puses piemēro līguma izmaiņu sadaļas noteikumus.

Prasība, ka pretendents ir jābūt kvalitātes vadības sistēmai ISO 9001:2000 vai ekvivalentam sertifikātam, nodrošina zināmu garantiju, ka pretendents, kuram ir šāds sertifikāts, darbus veiks un pakalpojumus sniegs atbilstoši labākās prakses standartam. Pretendentam, kurš ir ieviesis un savā darbībā ievēro ISO 9001:2000 vai ekvivalentu standartu, ir vairākas priekšrocības:

- 1) Ir sakārtoti pretendenta darbības procesi un noteikti uzraudzības pamatprincipi, kas samazina kļūdu / nepilnību iespējas;
- 2) Skaidri noteikta pretendenta darbinieku atbildība un pienākumi;
- 3) Dokumentējot iekšējās procedūras, ir nodrošināta pretendenta darbinieku aizvietojamība un funkciju izpildes nepārtrauktība;
- 4) Ir izveidots pretendenta darbības novērtējuma mehānisms, kā arī mehānisms turpmāko pilnveides lēmumu pieņemšanai;
- 5) Ir nodrošināts nepārtraukts pretendenta pilnveidošanās process;
- 6) Ņemot vērā minēto, ISO 9001:2000 vai ekvivalents sertifikāts apliecina, ka pretendents ir izveidojis nepieciešamos mehānismus un procesus, lai labā kvalitātē izpildītu savas saistības pret klientiem, tai skaitā arī publisko partneri.

Tā kā iepirkuma līgums par būvniecību un apsaimniekošanu ir ilgtermiņa līgums, kura izpilde laikā un atbilstošā kvalitātē lielā mērā ir atkarīga no efektīvas darbu veicēja/ pakalpojumu sniedzēja vadības sistēmas, mēs iesakām iepirkuma dokumentācijā iekļaut pretendentiem prasību – ISO 9001:2000 vai ekvivalentu sertifikātu.⁷

Uzņēmuma pārejas risks – risks, ka koncedenta kreditori koncesijas līguma darbības laikā vai arī koncesionāra kreditori pēc koncesijas līguma izbeigšanās prasa no koncesionāra tādu saistību izpildi, kas attiecas uz partnerības uzņēmumu. Vērts pieminēt arī reiderisma risku – veiksmīgo un pelnošo projektu pārņemšanu.

Uzturēšanas risks – risks, ka koncesijas resursu uzturēšanas izmaksas atšķiras no paredzētajām, tā sadārdzinot pakalpojuma nodrošināšanas izmaksas.

Valūtas risks – risks, kas saistās ar līguma izpildes izmaksu sadārdzināšanos uz valūtu kursu izmaiņu pieaugumu, ja koncesijas maksa tiek

7 Vadlīnijas publiskās un privātās partnerības iepirkuma dokumentācijas sagatavošanai. - www.ppp.gov.lv/- (Resurss apskatīts 03.02.2012.).

indeksēta atkarībā no patēriņa cenu indeksa izmaiņām. Šis risks ir jāuzņemas partneriem kopīgi, izņemot gadījumus, kad publiskais partneris (valdība) pats spēj ietekmēt valūtu kursu.

Pieejamības risks – ekonomisks (finansiāls) risks, ja no pusēm atkarīgu vai neatkarīgu iemeslu dēļ pakalpojums nav pieejamas atbilstoši publiskā partnera prasībām un privātā partnera piedāvājumam. Pieejamības risku uzņemas privātais partneris un šis nosacījums nav maināms ar līguma grozījumiem. Ja pieejamības riska cēlonis ir privātā partnera vai tā apakšuzņēmēju nepienācīga saistību izpilde, it sevišķi, sniegto pakalpojumu kvalitāte, pieejamība un savlaicīgums, vai publiskā partnera prasību neievērošana, par to atbild privātais partneris un publiskais partneris piemēro pieejamības atskaitījumus līgumā noteiktajā apmērā, pie tam privātais partneris sedz publiskajam partnerim radušos zaudējumus. Ja pieejamības risks ir saistīts ar normatīvo aktu izmaiņām vai publiskā partnera pieprasītajām izmaiņām, puses piemēro līguma izmaiņu sadaļas noteikumus.

Pieprasījuma risks – iespēja, ka pakalpojumu gala lietotāju skaits ir lielāks vai mazāks kā tika plānots līguma slēgšanas brīdī un pakalpojumu apjoms ir nepieciešams lielāks vai mazāks kā tika plānots līguma slēgšanas brīdī. Atsevišķos gadījumos privātais partneris uzņemas pieprasījuma risku un šis nosacījums nav maināms ar līguma grozījumiem.

Normatīvo aktu izmaiņu risku uzņemas privātais partneris un šis nosacījums nav maināms ar līguma grozījumiem. Privātais partneris dara visu iespējamo, lai tā darbība atbilstu normatīvo aktu prasībām, seko līdzī normatīvo aktu izmaiņām un, līdz ar to stāšanos spēkā, nodrošina savas darbības atbilstību jaunajam tiesiskajam regulējumam.

Būvniecības risks ir ekonomisks (finansiāls) risks, ja no pusēm atkarīgu vai neatkarīgu iemeslu dēļ būvdarbi netiek veikti saskaņā ar būvprojektu, pasūtītāja prasībām un normatīvajiem aktiem vai nav iespējams nodrošināt to atbilstību būvprojektam un pasūtītāja prasībām, būvdarbu izpildes termiņi tiek kavēti, pieaug izmaksas, projekta tehniskajā dokumentācijā nepieciešamas izmaiņas. Būvniecības risku pilnībā uzņemas privātais partneris, šis nosacījums nav pārskatāms līguma darbības laikā. Atbildība par defektiem gulstas uz privāto partneri, kurš pilnībā uzņemas atbildību par visiem būvdarbu rezultātā izveidoto objektu defektiem un minētos trūkumus novērš par saviem līdzekļiem.

Reiderisma risks – visnotaļ jauns riska veids Latvijā, saistīts ar privātā dalībnieka maiņu institucionālajā partnerībā, līdz ar to tam jābūt īpaši

rūpīgi atrunātam līgumā. Piemēram, privātais dalībnieks tam piederošās kopsabiedrības kapitāla daļas var atsavināt tikai pēc publiskā partnera rakstveida atļaujas saņemšanas. Privātais dalībnieks, kas ir atbildīgs par būvdarbu veikšanu, var atsavināt savas kapitāla daļas citam privātajam dalībniekam vai trešajai personai tikai pēc vairākiem gadiem (piemēram, 5) no būvdarbu pabeigšanas dienas.

Apakšuzņēmēju riski – spēlē svarīgu lomu būvniecības nozarē un arī PPP projektos. Saistību nodošana apakšuzņēmējiem arī ir saistīta ar vairākiem riskiem. Privātais partneris nedrīkst no šī līguma izrietošās saistības nodot trešajām personām, izņemot tos, kas uzrādīti kā apakšuzņēmēji privātā partnera piedāvājumā un vēlāk publiskā partnera apstiprinātiem apakšuzņēmējiem. Privātajam partnerim ir jāsaņem apakšuzņēmēja maiņa ar publisko partneri. Darbu, kas saistīti ar līguma priekšmeta izpildi, nodošana apakšuzņēmējiem neatbrīvo privāto partneri no tā saistībām šī līguma ietvaros.

Privātajam partnerim ir pienākums iesniegt publiskajam partnerim līgumu ar apakšuzņēmējiem kopijas. Slēdzot līgumus ar apakšuzņēmējiem, privātais partneris ievēro šādus principus:

- 1) Apakšuzņēmumu līgumos iekļauj noteikumu, ka publiskajam partnerim ir tiesības pārņemt apakšuzņēmuma līgumā noteiktās privātā partnera tiesības un saistības;
- 2) Izveido mehānismu, lai attiecīgais apakšuzņēmējs turpinātu saistību izpildi un, ja nepieciešams, noslēgtu tiešu līgumu ar publisko partneri, piemēram, nosakot apakšuzņēmēja pienākumu maksāt publiskajam partnerim līgumsodu, ja tas nepilda augstākminētās saistības.

Privātais partneris nodrošina, ka, pārņemot privātā partnera saistības saskaņā ar apakšuzņēmuma līgumu, publiskajam partnerim ir saistoši tikai tie apakšuzņēmuma līguma noteikumi, kas atbilst līgumā minētajiem nosacījumiem.

Papildus nosacījumi, kas ir saistoši:

- 1) uzliek par pienākumu apakšuzņēmējiem sniegt publiskā partnera pārstāvjiem visu nepieciešamo informāciju saistībā ar pakalpojumu sniegšanu;
- 2) nosaka darbu izpildes termiņus, kas nepārsniedz termiņus, kas attiecīgo pakalpojumu sniegšanai noteikti šajā līgumā;
- 3) uzliek par pienākumu apakšuzņēmējiem ievērot līgumā noteiktos kvalitātes standartus, iesniegt šo standartu ievērošanu apliecinošus dokumentus, darbu izpildes un kvalitātes garantijas, utt.;

- 4) apakšuzņēmumu līgumos nolīgst tādus samaksas noteikumus, kas nav pretrunā ar līgumā noteikto maksājumu sistēmu un paredz ekonomiski pamatotas soda sankcijas aapakšuzņēmējiem par saistību neizpildi, atbilstoši attiecīgā apakšuzņēmuma līguma vērtībai paredz samērīgas un pamatotas soda sankcijas par privātā partnera saistību neizpildi pret attiecīgo apakšuzņēmēju un/vai apakšuzņēmuma līguma izbeigšanu pēc apakšuzņēmēja iniciatīvas no privātā partnera atkarīgu vai neatkarīgu iemeslu dēļ (arī tādu iemeslu dēļ, kas saistīti ar publisko partneri vai šī līguma izbeigšanu), piemērojot tos pašus soda sankciju principus, kas publiskajam partnerim jāmaksā privātajam partnerim par līgumā noteikto saistību nepildīšanu (publiskā partnera pārkāpumu), proporcionāli attiecīgajam apakšuzņēmējam uzticēto darbu vērtībai pret kopējo darbu vērtību.

Finanšu risks – privātais partneris uzņemas finansējuma piesaistes risku investīciju veikšanai un šis nosacījums nav maināms ar līguma grozījumiem.⁸

Finansiālie riski mūsdienās cieši saistīti ar investīciju nedrošību, ko izraisa arī sekojošie riski:

- 1) inflācijas risks;
- 2) kredītpolitikas maiņas risks;
- 3) tehniskā progresa straujas izmaiņas izsauktā kapitāla paātrinātas morālās novecošanās risks;

Vēl šajā grupā jāietilpina dažādi banku riski, no kuriem pazīstamākie ir:

- 1) stratēģiskais risks;
- 2) likviditātes risks;
- 3) procentu likmes risks;
- 4) pozīciju risks;
- 5) darbības risks;
- 6) reputācijas risks.

Ļoti svarīga ir risku novērtēšana. Kā norāda Latvijas risku pētnieki, risks nav pastāvīgs, bet mainīgs lielums. Tā izmaiņas nosaka gan notiekošie procesi ekonomikā, gan arī vairāki citi faktori. Apdrošināšanas sabiedrības izdala attiecīgas riska grupas, kuras kalpo par riska novērtēšanas mēru un kritēriju. Katrā grupā ir iekļauti apdrošināšanas objekti ar aptuveni vienādām pazīmēm.⁹

8 Birģelis U. Kā izmantot procentu likmju kritumu?.- Neatkarīgā Rīta Avīze, Nr. 270 (2001, 16. novembris).

9 Čaplinska A. Pastāvošie banku riski: Finanšu socioloģija: problēmas un to risināšana.- Daugavpils: Daugavpils universitāte, 2002.- 96. lpp.

Risku iestāšanās gadījumos piemērojamie līgumsodi

Par atsevišķiem līguma pārkāpumiem publiskais partneris piemēro līgumsodus jeb pieejamības atskaitījumus. Līgumā tiek paredzēti to apmēri gan privātajam partnerim, gan apakšuzņēmējiem.

Publiskais partneris piemēro šādus līgumsodus jeb pieejamības atskaitījumus par pakalpojumu nepieejamības gadījumiem. Ja līgumā nav noteikts citādi, līgumsods, kas saistību pārkāpējai pusei jāmaksā, ir kumulatīvs, t.i., šai pusei jāmaksā nolīgtais līgumsods un jāizpilda attiecīgā saistība.

Pastāv arī saistību izpildes atlikšanas gadījumi. Ja privātais partneris objektīvu iemeslu dēļ nespēj uzsākt pakalpojuma sniegšanu vai nespēj izpildīt citas līgumā noteiktās saistības, piemēro zaudējumu atlīdzināšanas noteikumus. Privātais partneris atbild par visiem zaudējumiem, kas publiskajam partnerim radušies privātā partnera, tā apakšuzņēmēju, privātajam partnerim pakļauto personu darbības vai bezdarbības rezultātā, tai skaitā:

- 1) cilvēku nāves vai veselībai nodarītā kaitējuma atlīdzināšanu;
- 2) trešo personu prasībām pret publisko partneri, kas celtas saistībā ar šo līgumu.

Privātā partnera atbildības apmērs ir ierobežots ar līgumcenu, kāda tā noteikta līguma parakstīšanas dienā. Atbildības apmērs nav ierobežots, atlīdzinot videi nodarīto kaitējumu. Komunikāciju riska mazināšanai tiek noslēgts informācijas apmaiņas līgums. Ja privātais partneris ir iesniedzis kopā ar piedāvājumu finansētāja iesniegumu ar informācijas apmaiņas līguma projektu, publiskais partneris noslēdz informācijas apmaiņas līgumu vienlaikus ar šo līgumu.

Informācijas apmaiņas līgums ir spēkā, kamēr privātais partneris nav izpildījis no finansējuma līguma izrietošās saistības pret finansētāju, ja puses nevienojas citādi. Vienmēr ir jāatceras par komercenoslēpumu un datu aizsardzību projekta īstenošanas laikā.

Nosakot saimnieciski visizdevīgākā piedāvājuma vērtēšanas kritērijus, jāņem vērā, ka šiem kritērijiem jābūt nepastarpināti saistītiem ar slēdzamā līguma priekšmetu, objektīvi novērtējamiem un samērīgiem. Piemēram, vērtēšanas kritērijs nevar būt tāds, ko vispār nevar novērtēt vai kas neattiecas uz veicamajiem darbiem vai sniedzamajiem pakalpojumiem. Turklāt, vērtēšanas kritērijiem vajadzētu būt arī efektīviem, resp., tādiem, kurus var vienkārši izmantot (skaidri un saprotami), bet kuri tajā pat laikā dod iespēju kvalitatīvi izvērtēt piedāvājumu. Vērtēšanai pēc noteiktajiem kritērijiem

jānodrošina tāda piedāvājuma izvēle, kura realizēšanas rezultātā tiktu maksimāli efektīvi sasniegti PPP projekta mērķi un vēlamie ieguvumi.¹⁰

Līgumam un dokumentācijai piemērojamā jurisdikcija un valoda

Līgumam piemērojami Latvijas Republikas tiesību akti. Līguma dokumentus un visu ar to saistīto korespondenci sagatavo latviešu valodā. Ja dokuments tiek iesniegts svešvalodā, tam jāpievieno apliecināts tulkojums latviešu valodā.

Līguma noteikumu piemērošanas nošķirtība tiesību aktu izmaiņu gadījumos arī rada virkni sarežģītumu. Ja tiesību aktu izmaiņu dēļ kādu vai vairākus līguma noteikumus nav iespējams (nevar) piemērot, tas neietekmē visa līguma (citu līguma noteikumu) piemērošanu, izņemot, ja noteikums, ko nav iespējams piemērot, maina līguma nozīmi un bez tā līguma mērķa sasniegšana kļūvusi neiespējama. Ar līguma mērķi jāsaprot uzlabota, pieejama, kvalitatīva un publiskā partnera prasībām atbilstošu pakalpojumu nodrošināšana gala lietotājiem.

Ja vien tiesību aktu izmaiņu mērķis nav tieši pretējs tam ekonomiskajam vai juridiskajam mērķim, ko puses ar nepiemērojamo noteikumu vēlējušās sasniegt, puses šo noteikumu, ievērojot tiesību aktu izmaiņas, groza tā, lai pēc iespējas uzturētu spēkā sākotnējā noteikuma ekonomisko vai juridisko mērķi.

Ja tiesību aktu izmaiņu mērķis ir optimizēt vai vienkāršot koncesijas procedūru, noteikt atvieglojumus, puses tiesību aktu izmaiņas piemēro, ja to piemērošana tiesību aktu izmaiņu spēkā stāšanās nosacījumos ir noteikta kā obligāta arī publiskās un privātās partnerības līgumiem, kas noslēgti pirms šo izmaiņu spēkā stāšanās dienas, no to spēkā stāšanās dienas un nekavējoties noteiktajā kārtībā noformē atbilstošus līguma grozījumus. Ja tiesību aktu izmaiņu spēkā stāšanās nosacījumos nav norādīts, ka attiecīgās izmaiņas ir jāpiemēro tiem publiskās un privātās partnerības līgumiem, kas noslēgti pirms šo izmaiņu spēkā stāšanās dienas, tad publiskais partneris ir tiesīgs izlemt, vai tos piemērot attiecībā uz šī līguma izpildi. Ja publiskais partneris izlemj tiesību aktu izmaiņas piemērot, tad noteiktajā kārtībā tiek noformēti atbilstoši līguma grozījumi.

Līguma spēkā stāšanās, termiņš un līguma izmaiņas rada juridiskās sekas līgumam kā tiesību aktam. Līgums stājas spēkā, kad to parakstījušas

10 Vadlīnijas publiskās un privātās partnerības iepirkuma dokumentācijas sagatavošanai. - www.ppp.gov.lv/. - (Resursus apskatīts 03.02.2012.).

puses un privātais partneris ir iesniedzis līguma izpildes nodrošinājumu un ir spējā noteiktus, iespējams, vairākus gadus no līguma parakstīšanas dienas, ja vien tas netiek izbeigts pirms minētā termiņa.

Visas līguma izmaiņas, papildinājumi, labojumi un grozījumi ir spējā, ja noformēti rakstiski un tos parakstījušas abas puses. Izņēmums no augstākminētā ir zināmi akti (piemēram, pilnvarojumi, brīdinājumi, uzteikumi, akti utt.), kas saskaņā ar līguma noteikumiem ir spējā, pat, ja tos parakstījusi tikai viena puse.

Secinājumi un priekšlikumi

Risku dažādība PPP projektos apgrūtina to vadību un ir nepieciešams ilgs un rūpīgs pirmslīguma izpētes darbs gan tiesiskajā jomā, gan ekonomiskajā pamatojumā.

Riskus var iedalīt: finansiālie un nefinansiālie.

Praksē līgumu projekti ir gatavoti, pamatojoties uz publiskās un privātās partnerības likuma normām, ņemot vērā arī nozari regulējošās speciālās tiesību normas.

Ja līguma projekts ir sagatavots kā līgumiskās publiskās un privātās partnerības forma – partnerības iepirkuma līgums, tas nenozīmē, ka līdzīgiem projektiem nav piemērota institucionālā publiskās un privātās partnerības forma, resp., kopsabiedrības (kapitālsabiedrības) izveidošana ar privāto partneri.

Autors piekrīt viedoklim, ka “institucionālās partnerības modeli izvēlas, ja publiskais partneris vēlas veikt pastiprinātu publiskās un privātās partnerības līguma izpildes kontroli un piedalīties kapitālsabiedrības pārvaldē. Kādu publiskās un privātās partnerības formu izvēlēties, jāizšķiras publiskajam partnerim”.

Partnerības iepirkuma līguma puses ir pasūtītājs (pašvaldība vai valsts iestāde) un privātais partneris (līgumprojektā saukts par “izpildītāju), kam publiskās un privātās partnerības procedūras rezultātā piešķirtas attiecīgā līguma slēgšanas tiesības. “Partnerības iepirkuma līgums” ir privātās un publiskās partnerības likumā lietotais termins.

Standarta līguma teksts apver kā būvniecību, tā uzceltās ēkas apsaimniekošanu un pakalpojumu sniegšanu, ko šādos projektos nav iespējams nodalīt vienu no otra. Pasūtītājs sagatavo pirmsprojekta izpētes materiālus būvprojektēšanai pirms atklāta konkursa izsludināšanas un organizē būvniecības ieceres sabiedrisko apspriešanu. Izpildītājs piedalās ēkas skiču

projekta izstrādē, sabiedriskās apspriešanas organizēšanā un ēkas tehniskā projekta izstrādē, ēkas būvniecības un apsaimniekošanas piedāvājuma sagatavošanā.

PPP projektu vadlinijās ir noteiktas priekšrocības un trūkumi:

Priekšrocības:

- 1) viens privātais partneris (izpildītājs), atvieglota līguma slēgšanas un komunikācijas organizācija;
- 2) iespēja sadarboties projektētājiem ar konkrētiem būvētājiem, racionālu risinājumu pieņemšana, laika ietaupījums būvniecībā.

Trūkumi:

- 1) komplicēta pretendentu piedāvājuma izvērtēšana;
- 2) liels risks, ka sīciņu projekts tiks noraidīts sabiedriskās apspriešanas laikā;
- 3) projektēšanas termiņu nenoteiktība, ja nepieciešams izstrādāt jaunu sīciņu projekta variantu;
- 4) grūtības noteikt piedāvājuma kopējo cenu (būvprojektēšana, būvniecība, apsaimniekošana).

Strīdu izšķiršanas procedūra ir paredzēta pušu domstarpību un strīdu izšķiršanai, kuru priekšmets ir tehniski, saimnieciski un ekonomiski (finansli) jautājumi. Strīdu izšķiršanai puses izveido divas grupas: vienu, kas izšķir strīdus saistībā ar būvdarbiem, otru – saistībā ar pakalpojumiem. Strīdu izšķiršanas procedūrai nav pakļauti juridiski strīdi, jo strīdu izšķiršanas grupas locekļi tomēr nav juristi, bet ir speciālisti (eksperti) ar būvdarbiem un pakalpojumiem saistītos jautājumos.

Līguma projektā ir iespējams definēt “juridiska strīda” jēdzienu līguma izpratnē. Svarīgi uzsvērt pirmtiesas strīdu risināšanas iespējas, kurām ir vairākas būtiskas priekšrocības, – laiks un ekonomija. Līgumā var paredzēt arī īpašu juridisko strīdu izšķiršanas kārtību, piemēram, obligātu pirmtiesas mediāciju.

Ļoti būtiski, lai strīdu izšķiršanas termiņi būtu maksimāli īsi. Līgumā ieteicams paredzēt, ka strīdu izšķiršanas grupai rakstisks lēmums jāpieņem ne vēlāk kā 10 darba dienu laikā pēc pušu paskaidrojumu saņemšanas.

PUBLIC PRIVATE PARTNERSHIP

Key words: *risk, Public Private partnership, risk management, risk management methods, risk probability, insurance.*

Summary

Understanding and addressing the risks of a PPP project early on is important for both the parties in PPP. This chapter presents many of the risks involved and actions that can be taken to mitigate them. Promoters would invest in a project only if the risks in the project are less than the reward which the project fetches. PPP projects carry several risks that are unique to this type of delivery system in addition to the risks associated with more traditional assignments. Some of the risks in PPP are very complicated. It is impossible to avoid the risk and its consequences under overall conditions of globalization caused by objective and subjective reasons. Any kind of risk features insecurity caused by an uncertainty factor. At the same time, the process of harmonization legislation undeniably provides a chance for acquiring positive gains from purposeful risk.

Kinds and types of risks in PPPs legal contracts are describe in this article. In the case of a PPP project operating under a government concession, it would be expected that that the concession company would request a cash compensation from the government for a deficiency in income from fares or tolls, request authority to increase tolls or fares, or extend the concession period. Here it is necessary to identify its risks clearly with respect to cash flow or its returns, as they may be affected by an extended concession period.

Mg.sc. *Iveta Puķīte*

DZĪVOJAMO MĀJU PĀRVALDĪŠANA, IZMANTOJOT KAIZEN PRINCIPUS

Atslēgvārdi: nekustamais īpašums, mājoklis, pārvaldīšana, Kaizen principi.

Ievads

Mājokļu apsaimniekošanas nepieciešamību nosaka skaitliski lielais dzīvojamais fonds valstī, kurš ir veiksmīgi jāuztur, lai nodrošinātu tā ilgtspēju. Raksta mērķis – izpētīt faktorus, kas kavē daudzdzīvokļu dzīvojamo māju apsaimniekošanas veiksmīgu organizēšanu, kā arī piedāvāt *Kaizen principu* ieviešanu dzīvojamo māju pārvaldīšanas organizēšanā.

Galvenās problēmas, kas kavē veiksmīgu dzīvojamo māju pārvaldīšanu ir:

- ne klients – persona, kurai pieder īpašums, ne pakalpojuma sniedzēji bieži vien nav kompetenti par pakalpojumu un “spēles noteikumiem” šajā īpašuma tirgus sektorā;
- dzīvokļu īpašnieku nekompetence dzīvojamo māju pārvaldīšanas jomā;
- mājsaimniecību kredītsaistības un bezdarba līmeņa straujā palielināšanas vistiešākajā mērā ietekmē arī namu apsaimniekotājus;
- viens no faktoriem, kas mazina maksājumu disciplīnu, ir kontroles un uzraudzības trūkums par maksājumu apjomu.

Lai normatīvo aktu regulējumu veiksmīgi ieviestu dzīvē, vēl ir arī otrs aspekts – cik veiksmīgi namu pārvaldnieki spēj vadīt savus uzņēmumus, ieviešot visas pārvaldīšanas un apsaimniekošanas darbības savos apsaimniekojamajos namos. Autore iesaka namu pārvaldniekiem savu biznesu veidot uz *Kaizen principiem* balstītā biznesa pieejā. Tas nozīmē – koncentrēšanās uz laiku, nepārtrauktas izmaiņas, aizbildinājumu nepieļaušana un vēlme darīt visu, lai lietas ietu uz priekšu, ikviena darbinieka informēšana un pilnvaru piešķiršana ikvienam darbiniekam.

Lai apsaimniekošanas uzņēmums varētu sniegt kvalitatīvus un profesionālus pakalpojumus dzīvojamo namu dzīvokļu īpašniekiem un to lietotājiem, normatīvo aktu ievērošana, pārvaldīšanas standarta izstrādāšana un apstiprināšana uzņēmumā, un *Kaizen principu* ieviešana būtu kā pirmais solis, kas dotu iespēju uzņēmuma darbiniekiem dot pilnīgu priekšstatu par veicamajām darbībām, sagaidāmajiem rezultātiem, kā arī noteiktu darbinieku atbildības līmeņus.

Dzīvojamo māju pārvaldīšanu kavējošie faktori

Lai kādi būtu pamatprincipi dzīvojamā fonda pārvaldīšanas taktikai, viens no galvenajiem uzdevumiem ir radīt piemērotus apstākļus mājā dzīvojošiem īpašniekiem, lai viņi paši varētu uzlabot situāciju, parādot savu iniciatīvu. Lai īstenotu šo mērķi, nepieciešams radīt uzlabojumus, kas būs ilgstoši, un uzlabotā dzīvojamā fonda stāvoklis tiks saglabāts ilgāku laiku.

Mājokļa ekspluatācija ir visilglaicīgākais tā dzīves cikla posms, bet mājas pārvaldīšana un apsaimniekošana ir vienīgais mainīgais faktors, kurš pēc ēkas nodošanas ekspluatācijā var to ietekmēt. Projekta risinājums un veikto būvdarbu izpildījums paliek kā statiska, nemainīga vērtība. Māju līdz tās nojaukšanai vai rekonstrukcijai ekspluatē tādu, kāda tā ir uzbūvēta. Turpretī, pārvaldīšanas un apsaimniekošanas darbi ietekmē, cik lielā mērā patērētājs (īpašnieki, īrnieki/nomnieki) gūst labumu no pārvaldīšanas darba, ēku būvniecības risinājumu robežās. Pastāv likumsakarība, ka, jo sarežģītākas un daudzveidīgākas tiek būvētas ēkas, jo nozīmīgāka loma ir to tehniskai uzturēšanai ekspluatācijas gaitā.

Mūsdienu arhitektoniskās vides veidošanas un būvniecības koncepcijas, kā arī jaunās mājokļu pārvaldes formas, pieprasa atbilstoša līmeņa ēku tehniskās uzturēšanas servisu, kas spētu efektīvi izpildīt ēku apsaimniekošanas ekonomiskos un tehniskos uzdevumus.

2010. gada 1. janvārī Latvijā stājās spēkā Dzīvojamo māju pārvaldīšanas likums. Kā viens no likuma mērķiem ir izvirzīts dzīvojamo māju ekspluatācijas un uzturēšanas nodrošināšanas pienākums. Tomēr, bez māju saglabāšanas pienākuma noteikšanas, likumdevējs ir vēlējis uzsvērt arī mērķtiecīgu funkcionālu vai tehnisku uzlabojumu ieviešanas nepieciešamību dzīvojamās mājās.

Veiksmīgs darbs ar nekustamo īpašumu prasa kompleksas zināšanas, jo jāņem vērā tirgus attīstības dinamika, tirgus situācijas analīze. Jāzina arī, ko nekustamā īpašuma pircējs un pārdevējs vēlas, viņu intereses, vajadzības un pārliecību. Tas ļauj paaugstināt nekustamā īpašuma pārdošanas un lietošanas efektivitāti. Līdz ar to ir nepieciešami profesionāli darbinieki – gan pārvaldnieki, gan juristi, kuriem ir pieredze nekustamā īpašuma pārvaldīšanas jomā, gan arī grāmatveži, kuri orientējas konkrētajā nozarē.

Ne viss normatīvais regulējums, kas pieņemts ar likuma stāšanos spēkā, veicina dzīvojamo māju pārvaldīšanas kvalitatīvu darbību. Perspektīvas būtu saskatāmas tikai tad, kad tiktu atrisināta virkne problēmu pārvaldīšanas procesā nozarei, kurai vēsturiski ir bijis vairāk sociāls raksturs, tas ir, visas funkcijas bija uzņēmusies valsts vai pašvaldība. Šobrīd par pārval-

dīšanas un apsaimniekošanas jomu var sākt runāt kā par uzņēmējdarbības nozari, kas skar ikvienu mūsu valsts iedzīvotāju. Likuma veiksmīgu darbību kavē vairāki faktori.

Pirmais faktors – privātajam uzņēmējam, kas plāno sniegt nekustamā īpašuma uzturēšanas (pārvaldīšanas un apsaimniekošanas) pakalpojumus tirgū dažādiem īpašniekiem, pirmā problēma ir saistīta ar visu pakalpojuma aspektu noskaidrošanu. Ne klients – persona, kurai pieder īpašums, ne pakalpojuma sniedzēji bieži vien nav kompetenti par pakalpojumu un “spēles noteikumiem” šajā īpašuma tirgus sektorā. Pārvaldīšanas uzņēmumi, pirms pakalpojuma sniegšanas reti kad īsteno tādu pasākumu kā klienta vajadzību izpēti, pēc iespējas noskaidrojot apsaimniekojamā objekta tehniskos rādītājus un tad, piedāvājot pārdomātu un reālu pakalpojumu, par kura realizēšanu tiktu sniegta detalizēta un skaidra informācija gala patērētājam – tātad dzīvokļa īpašniekam.

Otrais (negatīvais) faktors ir dzīvokļu īpašnieku nekompetence. Latvijā lielā mērā galvenā sadarbības forma ir neuzticēšanās, to veicina iedzīvotāju mentalitāte, pagātnes un arī tagadnes negatīvā pieredze. Vienas dzīvojamās mājas iedzīvotājiem ir ne tikai atšķirīgas finansiālās iespējas, sociālais stāvoklis, izglītības līmenis, bet arī dažāda dzīves izpratne, mentalitāte, tautība un vecums. Lai arī dažāda var būt individuālo atšķirību un vērtību izpausme, pārvaldīšanas jomā tā saistās ar dzīvokļu īpašnieku vienaldzību, neuzņēmību un izteiktu nevēlēšanos iesaistīties šajos procesos. Latvijā nav izveidojusies māju kopīpašuma pārvaldīšanas kultūra. Šajā procesā atrast problēmas risinājumu ir daudz sarežģītāk. Lai problēma tiktu mazināta, pārvaldīšanas uzņēmumam arī ir jāiesaistās savu klientu izglītošanā, atrodot pieeju gan tiem, kas ir atvērti uz informācijas uztveri, gan arī tiem, kas sākotnēji ir noskaņoti negatīvi un izrāda atklātu nevēlēšanos iedziļināties savos dzīvokļa īpašnieka pienākumos.

Trešais faktors – pašreizējās ekonomiskās situācijas un maksātspējas ietekme uz namu pārvaldīšanu un apsaimniekošanu. Jau sākot ar 2007. gada beigām ir parādīties jau gandrīz ikdienišķs jēdziens “ekonomiskā krīze”, “nekustamo īpašumu burbulis”. Mājsaimniecību kredītsaistības un bezdarba līmeņa straujā palielināšanas vistiešākajā mērā ietekmē arī namu pārvaldniekus, jo namu pārvaldīšanas un apsaimniekošanas pakalpojums ir pieskaitāms pie pirmās nepieciešamības preces.

Viskritiskākajā situācijā ir jauno projektu apsaimniekotāji. Jauno mājokļu īpašnieki lielākajā daļā gadījumu ir iegādājušies mājokli izmantojot bankas aizdevumus, kas ir iekļāti par labu bankai ar nostiprinātu hipotēku.

Situācijas uzlabošanai, pārvaldniekam ir jāseko maksājumu disciplīnai, nedrīkst pieļaut parāda izveidošanos vairāk kā vienu vai divus mēnešus. Tas nozīmē, ka nekavējoties jāuzsāk pārrunas ar parādnieku un jāmeklē kopīgs risinājums, sastādot maksājumu grafikus. Bet, ja parādnieks nav pretimnākošs, tad pārvaldniekam jāgatavo dokumenti iesniegšanai tiesā uz parādu piedziņu.

Otra puse, kurai ir jāiesaistās problēmas risinājumā – likumdevējs. Ir jāveic izmaiņas esošajā likumdošanā, Civilprocesa likumā un jāpanāk, ka gadījumā, ja īpašums iet uz izsoli, prasījumi par dzīvojamās mājas pārvaldīšanas maksu un komunālo pakalpojumu maksu piedziņu tiek izmaksāti pirmkārt.

Ir jāparedz arī konkrēti, saīsināti apsaimniekošanas maksas un komunālo pakalpojumu maksas piedziņu lietu termiņi, kādos nosakāma tiesas sēde.

Ceturtais faktors – parādu piedziņas dinamika. Viens no faktoriem, kas mazina maksājumu disciplīnu, ir kontroles un uzraudzības trūkums par maksājumu apjomu (proti, tiek pieļauta situācija, ka parāds veidojies vairāku gadu garumā). Daudzos pārvaldīšanas uzņēmumos maz tiek celtas prasības par attiecīgo parādu piedziņu. Secinājums – problēmas risinājums ir ne tikai nodrošināt darbu ar parādniekiem pirmo pusi, bet arī ļoti apzinīgi pieiet uzraudzības funkcijai, t.i. nepārtraukti kontrolēt parādu piedziņas izpildi no nemaksātāju puses.

Nekustamā īpašuma pārvaldnieka darbības ikdienu neraksturo skaidri definēti dzīvokļu īpašnieku/īrnieku uzdevumi, pieejamie finanšu resursi, personāla resursi, konkrēti un saprātīgi gala termiņi. Nozarē aizvien vairāk sāk parādīties augsts nenoteiktības, stresa un izmaiņu līmenis. Pārvaldīšanas procesa laikā aizvien biežāk atklājas, ka tas, ko klients (dzīvokļa īpašnieks) ir pieprasījis, ne vienmēr ir tas, ko pats pasūtītājs ir gribējis.

Dzīvojamo māju pārvaldīšanas likuma 11. pants nosaka, ka pārvaldīšanas tiesiskajās attiecībās, ciktāl tās neregulē šis likums, piemērojami Civillikuma noteikumi par pilnvarojuma līgumu.¹ Pilnvarojuma līguma jēgu izsaka Civillikuma 2289. pants, kas paredz, ka ar pilnvarojuma līgumu viena puse uzņemas izpildīt otrai pusei zināmu uzdevumu, bet pilnvaras devējs apņemas pilnvarnieka rīcību atzīt par sev saistošu. Slēdzot dzīvojamo māju pārvaldīšanas līgumu, dzīvojamās mājas īpašnieks uzdod savu lietu, kas ir saistītas ar mājas pārvaldīšanu, kārtošānu pārvaldniekam.²

1 Dzīvojamo māju pārvaldīšanas likums (pieņemts 04.06.2009.), 11. pants// Latvijas Vēstnesis.- Nr. 96 (2009, 19. jūnijs).

2 Oša I., Auders M., Krauze I. Dzīvojamo māju pārvaldīšana : Dzīvojamo māju pārvaldīšanas likums ar komentāriem, metodiskie materiāli, saistītie tiesību akti.- Rīga: Zvaigzne ABC, 2010.- 38. lpp.

Lai gan Dzīvojamo māju pārvaldīšanas likuma 10. panta 5. daļa regulē, ka uz pārvaldīšanas uzdevuma pamata iegūtās saistības attiecas uz ikvienu dzīvokļa īpašnieku³, tas tomēr neatrisina problēmu, ka daļa dzīvokļu īpašnieku atsakās slēgt pārvaldīšanas līgumus. Šādā situācijā pārvaldnieks var no šīs personas pieprasīt tikai Civillikuma izpratnē nepieciešamo izdevumu proporcionālo daļu un izdevumus, kas noteikti atbilstoši likumīgam dzīvokļu īpašnieku kopsapulces lēmumam vai tiek klasificēti kā obligātie pārvaldīšanas darbi. Parasti šādi lēmumi nav pieņemti ne attiecībā uz derīgajiem izdevumiem, ne maksājumu veikšanas termiņiem, ne līgumsodiem, ne citām līgumiskām saistībām. Šobrīd spēkā esošā Dzīvojamo māju pārvaldīšanas likuma redakcija nesniedz atbildi vai līgums jāparaksta katram dzīvokļa īpašniekam, vai to var darīt kopsapulces izvēlēti pārstāvji un kā risināt situāciju, kad personas, kas personiski līgumu nav slēgušas, atsakās izpildīt pārvaldnieka prasības.

Dzīvojamo māju pārvaldīšanas likumā noteikts, ka pārvaldniekam ir pienākums nodrošināt obligāti veicamās pārvaldīšanas darbības, tajā skaitā – apkuri, aukstā ūdens padevi, atkritumu izvešanu un citas.

Pārvaldnieks ir atbildīgs dzīvojamās mājas īpašniekam par viņam dotā pārvaldīšanas uzdevuma izpildi saskaņā ar šā likuma, Civillikuma un noslēgtā pārvaldīšanas līguma noteikumiem. Par likuma prasību neievērošanu, veicot pārvaldīšanas uzdevumu, pārvaldnieks atbild likumā noteiktajā kārtībā. Pārvaldnieka atbildība iestājas ar pārvaldīšanas līgumā noteikto brīdi.⁴ Likums paredz pārvaldnieka civiltiesisko atbildību. Tas nozīmē, ka, ja dzīvojamās mājas īpašnieks pārvaldnieka dēļ ir cietis zaudējumus, pārvaldniekam ir pienākums šos zaudējumus atlīdzināt.⁵ Turpretī no īpašnieku puses, attiecībā pret pārvaldnieku, vienīgā likumā iekļautā norma ir nodrošināt pārvaldīšanas uzdevuma izpildei nepieciešamo finansējumu. Līdz ar to aktuāls ir jautājums, kas notiek gadījumos, ja šis finansējums netiek nodrošināts. Raugoties no neiegūtā finansējuma puses, tikpat labi var uzskatīt, ka arī dzīvokļa īpašnieks ir radījis zaudējumus pārvaldnieka darbībai, kā arī visai mājai kopumā, jo netiek nodrošināts pārvaldīšanas līgumā pielīgtais maksājums par mājas pārvaldīšanas pakalpojumu sniegšanu.

Tādējādi, autore iesaka namu pārvaldniekiem savu biznesu balstīt uz **Kaizen principu** balstītu biznesa pieeju.

3 Dzīvojamo māju pārvaldīšanas likums (pieņemts 04.06.2009.), 10. panta 5. daļa// Latvijas Vēstnesis.- Nr. 96 (2009, 19. jūnijs).

4 Dzīvojamo māju pārvaldīšanas likums (pieņemts 04.06.2009.), 16. pants// Latvijas Vēstnesis.- Nr. 96 (2009, 19. jūnijs).

5 Oša I., Auders M., Krauze I. Dzīvojamo māju pārvaldīšana: Dzīvojamo māju pārvaldīšanas likums ar komentāriem, metodiskie materiāli, saistītie tiesību akti.- Rīga: Zvaigzne ABC, 2010.- 51. lpp.

***Kaizen* principu ieviešana dzīvojamo māju pārvaldīšanas procesa nodrošināšanā**

Kaizen termins (no japāņu valodas “uzlabojums”) ir japāņu vārds, adaptēts angļu valodā un attiecas uz filozofiju vai praksi, kas fokusējas uz nepārtrauktu uzlabošanu ražošanā, biznesā un dzīves aktivitātēs. *Kaizen* pārsvarā nozīmē aktivitātes, ar kurām nepārtraukti tiek uzlabotas biznesa funkcijas – sākot no ražošanas un beidzot ar vadīšanu, sākot no vadības augšgala un beidzot ar ierindas darbinieku.⁶

Uzlabojot standartizētas aktivitātes un procesus, ***Kaizen* mērķis** ir izskaust visu nederīgo (neproduktīvu ražošanu). Vairāki informācijas avoti kā vienus no galvenajiem *Kaizen principiem* ir nodalījuši šādus – koncentrēšanās uz laiku, nepārtrauktas izmaiņas, aizbildinājumu nepieļaušana un darīt visu, lai lietas ietu uz priekšu, ikviena darbinieka informēšana un pilnvaru piešķiršana ikvienam darbiniekam.

Pielietojot *Kaizen principus*, tiek izvirzīta konkrētu **mērķu sasniegšana**:

- Zaudējuma novēršana (laika, naudas, materiālu, pūļu);
- Kvalitātes uzlabošana (precēm, pakalpojumiem, savstarpējām attiecībām, personiskajai uzvedībai, darbinieku attīstībai);
- Pakalpojumu un ražošanas izmaksu samazināšana;
- Rezervju uzturēšana un izplatīšana;
- Klientu apmierinātības pakāpes paaugstināšanās.⁷

Pirmais faktors – koncentrēšanās uz klientu⁸ jeb dzīvokļa īpašnieku. Netiek pieļauti kompromisi – piedāvā tikai kvalitatīvus pakalpojumus. Tādējādi tiek nodrošināta klientu – dzīvokļa īpašnieku apmierinātība. Katra pārvaldnieka personīga atbildība ir sekot tam, lai pakalpojumi atbilstu patērētāju vajadzībām.

Otrais faktors – nepārtrauktas izmaiņas. Nekustamā īpašuma pārvaldnieka darbības ikdienu neraksturo skaidri definēti dzīvokļu īpašnieku uzdevumi, pieejamie finanšu resursi, personāla resursi, konkrēti un saprātīgi gala termiņi. Nozarē aizvien vairāk sāk parādīties augsts nenoteiktības, stresa un izmaiņu līmenis. Pārvaldīšanas procesa laikā aizvien biežāk atklājas, ka tas, ko klients/dzīvokļu īpašnieks ir pieprasījis, ne vienmēr ir tas, ko pats tas ir gribējis. Tieši tādēļ tradicionālās pieejas mērķis – iekļauties budžetā, tehniskajās prasībās, tehniskajā stāvoklī un laikā – zaudē savu jēgu, jo nespēj reaģēt uz nemitīgajām izmaiņām.

6 *Kaizen*.- <http://en.wikipedia.org/wiki/Kaizen>.- (Resurss skatīts 01.01.2012.).

7 Turpat.

8 *Kaizen* principu izmantošana vadībā // Projektu vadīšanas rokasgrāmata: Rīga: Dienas bizness, 2006.

Pastāvīgas ir tikai izmaiņas. Tās var sagādāt grūtības, bet tās sniedz arī izdevību – iespēju rīkoties savādāk. Kad pienāk izmaiņu laiks, ir nepieciešams partneris ar darbības plānu un zināšanām, lai palīdzētu jums apzināt jūsu jaunievedumus.⁹

Tādēļ nepārtraukti notiek pilnveidošanas meklējumi, kas netiek pārtraukti pēc tam, kad ir ieviests kārtējais uzlabojums. Katrs pakalpojuma vai vadības procesa uzlabojums tiek realizēts kā jauns formāls standarts. Pārvaldniekiem ir jāizstrādā savi procesi jeb standarti, kuros precīzi tiktu atrunātas visas darbības, kas būtu jāveic, lai ieviestu kvalitatīvu pakalpojumu un sasniegtu dzīvokļu īpašnieku apmierinātības līmeni. Bet ir jāņem vērā būtisks fakts – šis standarts pastāvēs tikai tik ilgi, kamēr kāds darbinieks neatklās paņēmieni, kā to uzlabot.

Trešais faktors – atklāta problēmu atzīšana. Informācija ir kritiskais mainīgais namu pārvaldīšanas veiksmīgas darbības pamatā.¹⁰ Tādēļ centralizēta vadība, kura izlemj par informācijas pieejamību un tās saturu, var kaitēt namu pārvaldīšanas biznesam kā tādām, jo var netikt piegādāta aktuālākā un operatīvākā informācija gan uzņēmuma darbiniekiem, gan gala patērētājam – dzīvokļa īpašniekam. Tam par pamatu var būt vairāki iemesli – vadības nevēlēšanās sniegt patieso informāciju vai/un vadības fiziskā kapacitāte ir ierobežota, lai apstrādātu iegūto informāciju un no daļas ir jāatsakās. Tādēļ ir vēlams iesaistīt pārvaldīšanas darbā gan uzņēmuma darbiniekus, gan pakalpojumu piegādātājus, gan dzīvokļu īpašniekus. Tādējādi būtiskākā lieta šeit ir varas decentralizācija. Katra darba komanda, nodaļa vai jebkurš darbinieks var izteikt savus priekšlikumus problēmu risinājumiem, kas skar dzīvojamo māju uzturēšanu, iespējamo konfliktu rašanos. Tas nozīmē arī – vadītāja drosmi dalīties savā varā.

Ceturtais faktors – atklātības propaganda. Namu pārvaldīšanas uzņēmuma darbiniekiem ir jābūt viegli pieejamiem dzīvokļu īpašniekiem. Pirmkārt, vislabāk, ja katrai mājai ir konkrēts pārvaldnieks, pie kura dzīvokļu īpašnieki var vērsties ar viņiem esošajiem jautājumiem. Otrkārt – ir noteikti jābūt pieņemšanas laikiem, kad dzīvokļa īpašnieks var griezties pārvaldīšanas uzņēmumā un izrunāt savus problemātiskos jautājumus vai arī izteikt savus priekšlikumus. Treškārt – *Kaizen* pielietojošā uzņēmumā darbinieki parasti ir mazāk nodalīti viens no otra. Analogiski – daudz atvērtākas ir arī darba vietas (individuāli kabineti ir tikai augstākā līmeņa

9 Stratēģiskā ārpalpojumu izmantošana.- <http://www-935.ibm.com/services/lv/gts/html/spl/outsourcing-hosting.html>.- (Resurss skatīts 01.01.2012.).

10 Kaizen.- <http://en.wikipedia.org/wiki/Kaizen>.- (Resurss skatīts 01.01.2012.).

vadītājiem, reti novērojami parastie stāvokļa vai statusa simboli – vienotību uzskata par apsveicamu).

Ir minami trīs fundamentāli pozīciju posteņi, kuriem savā starpā ir jā-sadarbojas un kuriem ir jābūt atklātiem savā starpā – namu pārvaldīšanas uzņēmums, pakalpojumu piegādātāji un dzīvokļu īpašnieki. Atsaucoties uz varas decentralizācijas nepieciešamību, atklātības princips galvenokārt ir jāizjūt informācijas piegādātājam, tas ir – namu pārvaldniekam. Tas var izpausties pārvaldnieka tiešā ieinteresētībā un uzticības izrādīšanā klientam par informācijas patiesumu un noderību. Uzņēmuma vadībai ir skaidri jādefinē un jāizklāsta sava koncepcija, kura jāizstrādā atbilstoši Valsts likumdošanai un klientu vēlmēm, izvairoties no liekiem pārpratumiem un konceptuālam kļūdām.

Piektais faktors – darba komandu izveide.¹¹ Katrs pārvaldīšanas uzņēmuma darbinieks ir darba komandas loceklis, kuru vada tās līderis. Darbinieki piedalās ikdienas jeb iknedēļas darbu plānošanās, kas darbojas pastāvīgi vai ir izveidotas kādam noteiktam mērķim. Darbinieki tiek iesaistīti uzņēmuma dzīvē, tiek stiprināta kolektīvā atbildība un uzņēmuma centrālās lomas sajūta.

Šajā procesā ir jāievēro sekojoši faktori:

- Pārvaldīšanas uzņēmuma darbinieki iesaistās aktīvā informācijas ieguvē, rādot priekšzīmi, operatīvi ziņojot no apsaimniekojamām vietām par problēmām, kas tiek piefiksētas;
- Tiek veidotas speciālas nozaru grupas – namu pārvaldnieku asociācijas, kurās darbojas nozarē strādājošie un piegādā aktuālāko informāciju par notikumiem vidē, meklē kopīgus risinājumus esošajām problēmām, iesniedz priekšlikumus likumdošanas izmaiņām;
- Tiek izveidota brīva informācijas piegāde, kur jebkurš dzīvokļa īpašnieks var izteikt savu viedokli par notikumiem, vai arī izteikt priekšlikumus jeb pretenzijas par pakalpojumu kvalitāti.

Sestais faktors – vadība ar starpfunkcionālo komandu palīdzību. Nevienam cilvēkam, kas strādā kādā funkcionāli noteiktā jomā, nepiemītīs visas prasmes, neviens nebūs spējīgs piedāvāt vislabākās idejas, lai visefektīvāk realizētu pakalpojumu.¹² Jau no paša sākuma, veidojot komandu, kas atbild par namu pārvaldīšanu, jāiekļauj cilvēki no tām funkcionālajām jomām, kuras pakalpojuma sniegšanas realizācijas gaitā tiks ietekmētas.

11 Kaizen principu izmantošana vadībā // Projektu vadīšanas rokasgrāmata: Rīga: Dienas bizness, 2006.

12 Turpat.

Tas nozīmē, ka uzņēmumā jābūt darbiniekiem, kas pārzina gan inženier-tehniskās lietas, gan juridiskās, gan grāmatvedību, psiholoģiju, mārketingu, plānošanu un vadību.

Septītais faktors – pašdisciplīnas attīstība. Pašdisciplīna kā prasība:

- Piederība komandai un patstāvīga paša izturēšanas kontrole;
- Cieņa pret sevi un uzņēmumu norāda uz iekšējo spēku un viengabalainību;
- Spēja harmoniski sadarboties ar kolēģiem un klientiem.¹³

Nemot vērā, ka namu pārvaldīšanas darbs ir cieši saistīts ar nepārtrauktām pamatotām un nepamatotām prasībām no dzīvokļu īpašniekiem, – jo vairāk darbinieku būs raksturīga pašdisciplīna un entuziasms, jo labāk uzņēmumam un klientiem.

Astotais faktors – katra darbinieka informēšana. Viss personāls ir pilnībā informēts par uzņēmuma plānotajiem darbiem, par problēmām. Noteikti ir jābūt informācijas atgriezeniskajai saitei. Pareiza attieksme un izturēšanās būs atkarīga no pilnīgas uzņēmuma domas, tās kultūras, vērtību, plānu un darba pieredzes izpratnes un pieņemšanas.¹⁴ Pārvaldīšanas uzņēmuma attīstības stratēģijai ir jābūt vērstai uz darbinieku informēšanas pamatprincipiem. Tādējādi gan vadības iekšienē darbinieki ir informēti par aktuālajiem procesiem uzņēmumā, gan klientiem un pakalpojumu sniedzējiem ir pieejama informācija par vidi un attīstības plāniem, ļaujot rēķināties ar iespējamajām pārmaiņām.

Devītais faktors – pilnvaru piešķiršana katram darbiniekam. Katram darbiniekam jānodrošina iespēju darboties saskaņā ar viņam sniegto informāciju.¹⁵ Līdz ar to darbinieki var reāli ietekmēt darbību, pateicoties apmācībai vairākās specialitātēs, stimulācijai, pilnvarām pieņemt lēmumus, pieejamai informācijai un budžetam, atgriezeniskās saites un veicināšanas sistēmām. Svarīgi ir apzināties katra darbinieka ieguldījumu un nešķirot tos pēc ieņemamajiem amatiem, bet gan gūt no katras iesaistītās puses kvalitatīvu un lietišķu informāciju, noderīgu gan uzņēmumam, gan dzīvokļu īpašniekiem kā klientiem.

Desmitais faktors. Atcerieties, ka uzlabojumiem nav limitu! Nekad neapstājieties!¹⁶ Jebkurš pārvaldīšanas uzņēmums pēc veiksmīgas pār-

13 Kaizen principu izmantošana vadībā // Projektu vadīšanas rokasgrāmata: Rīga: Rīga, 2006

14 Kaizen.- <http://en.wikipedia.org/wiki/Kaizen>.- (Resurss skatīts 01.01.2012.).

15 Continuous improvement process.- http://en.wikipedia.org/wiki/Continuous_improvement_process.- (Resurss skatīts 02.01.2012.).

16 Kaizen. The Japanese Strategy of Continuous Improvement.- http://www.1000ventures.com/business_guide/mgmt_kaizen_main.html.- (Resurss skatīts 02.01.2012.).

valdīšanas koncepcijas ieviešanas varētu palielināt savu klientu apmierinātības līmeni, sasniegt sava uzņēmuma nospraustos mērķus, kā arī kļūt par vienu no uzņēmumiem savā nozarē, kur klientu skaits tikai palielinās. Domu, emociju un savstarpējās mijiedarbības kvalitāte nosaka darbības galarezultāta kvalitāti, jo būtiski ietekmē cilvēka radošās spējas. Tātad – uzsvars tiek likts uz centieniem radīt vidi, kas veicina labu, pozitīvu domāšanu, enerģiju, veiksmīgu komunikāciju un spēcīgu sadarbību.

Kaizen ciklu var definēt šādi:

- Darbību standartizēšana;
- Standartizētās procedūras mērīšana. Jāuzzin cikla laiks un patērēto resursu daudzums;
- Novērtēt mērījumus pret prasībām;
- Inovēt, lai sasniegtu prasības un paugstinātu produktivitāti;
- Standartizēt jauno, uzlaboto darbību;
- Turpināt uzlabošanas ciklu.¹⁷

Kaizen struktūras veidošana ir ļoti svarīgs posms. Tas sevī ietver patstāvīgu komandu izveidošanu, kas spēj analizēt problēmas un rast risinājumus. Komandām nepieciešamas autoritātes, kuras ieviesīs nepieciešamās izmaiņas, taču iesaistītiem jābūt visiem darbiniekiem visos līmeņos.

Secinājumi

Lai arī jaunais Dzīvojamo māju pārvaldīšanas likums regulē daudzas darbības, kuras līdz šim bija mūsu likumdošanā nepilnīgas, vēl paliek virkne problēmu, kas var kavēt kvalitatīvu ēku pārvaldīšanu un apsaimniekošanu.

Nodrošinājums ar kvalitatīvu mājokli ir viens no iedzīvotāju dzīves līmeņa rādītājiem, tas ir arī nosacījums cilvēka veselības saglabāšanai un aktīvai darbībai¹⁸. Nekustamā īpašuma pilnvērtīga izmantošana un sakārtošana ir panākama ar prasmīgu un tirgus prasībām atbilstošu nekustamā īpašuma apsaimniekošanu un pārvaldīšanu.

Lai visas šīs darbības tiktu sekmīgi realizētas, pirmkārt, ir vajadzīga tiesiskā bāze, kur būtu atrunāti iesaistīto personu pienākumi, atbildības, tiesības, kā arī virkne pasākumu, kas nosaka – kādas darbības būtu nepieciešams veikt, lai panāktu sekmīgu dzīvojamā fonda uzturēšanu. Bet vēl ir arī otrs aspekts – cik veiksmīgi namu pārvaldnieki spēj vadīt savus uzņē-

17 Cilvēkresursi, personālvadība, darba vide.- <http://cilvekresursi.lv/2010/01/05/kaizen/>.- (Resurss skatīts 02.01.2012.).

18 Seši pareizie.- http://www.caparol.lv/objs/news/pdf/pdf_32587.pdf.- (Resurss skatīts 01.01.2012.).

mumus, ieviešot visas pārvaldīšanas un apsaimniekošanas darbības savos apsaimniekojamajos namos.

Lai apsaimniekošanas uzņēmums varētu sniegt kvalitatīvus un profesionālus pakalpojumus dzīvojamu namu dzīvokļu īpašniekiem un to lietotājiem, normatīvo aktu ievērošana, pārvaldīšanas standarta izstrādāšana un apstiprināšana uzņēmumā un *Kaizen principu* ieviešana būtu kā pirmais solis, kas rastu iespēju uzņēmuma darbiniekiem dot pilnīgu priekšstatu par veicamajām darbībām, sagaidāmajiem rezultātiem, kā arī noteiktu darbinieku atbildības līmeņus.

Klienti kļūst prasīgāki un vēlas gūt pārlicēbu, ka viņu vēlmes tiks izpildītas. Organizācijas ir spiestas pārvērtēt vadīšanas pieejas, lai spētu noturēt savas pozīcijas jaunajos laikos.

THE POTENTIAL OF APARTMENT HOUSE MANAGEMENT USING KAIZEN PRINCIPLES

Key words: *The Kaizen principle; apartment house management; apartment owners and users.*

Summary

The necessity of housing maintenance is determined because the country has a large housing stock, which has to be successfully maintained to ensure its sustainability. The aim of this article “The potential of apartment house management using Kaizen principles” is to explore factors that hinder successful organization for management of apartment houses, to explore the factors that contribute to housing management which is dominated by the novelty, also to offer the “Kaizen principle” introduction of housing management in the organization.

This article consists of two parts. The first part is based on the law “Apartment House Management Act”, which is governed by the overall regulatory framework for housing management, to cover any type of housing stock. The first part classifies problems that hinder the success of housing management.

They are:

- Non-customer – a person who owns the property, not the service providers are often not knowledgeable about the service and “game rules” in the property market sector;

- Apartment owners` incompetence in the housing management field;
- Household credit and the rapid increase in unemployment are the most direct influences on house managers;
- One of the factors that undermines payment discipline is lack of control and monitoring of payments.

But there is also another aspect for successful implementation of the legislative framework – how well a building administrator is able to manage business through the introduction of all the administration and management activities in their attractive homes. Consequently, the author suggests building your own business based on the Kaizen principle. This means – the focus on the time of continuous change, an excuse to prevent and to do everything to make things go forward, every employee`s awareness and empowerment of every employee.

For the management company to provide affordable and professional services to residential apartment owners and users, regulatory compliance, management of standard development and approval of the company, and Kaizen principles are implemented as a first step, which would allow company staff to give a complete picture of actions to be expected, results, and to determine the levels of responsibility.

Dr.phil. **Gunārs Tauriņš** (Vācija)

POLITIKAS VADĪŠANAS PAMATVIRZIENU KONFLIKTS

Atslēgvārdi: labēja, centriska, kreisa ideoloģija; izpratne un zināšanas; vērtības un intereses; politiskā korupcija; politiskās dilemmas; partiju valsts; reprezentatīvā demokrātija; vienlīdzība un nevienlīdzība; pašlabuma aksioma; budžeta deficīts; demokrātijas pārpilnība; masu nemieri ES un ASV.

Mūsdienās aktuāla kļūst **Bobio** (*Bobbio*)¹ atziņa par inteligēnces lomu un uzdevumu politikā: “Šodien inteligēnces uzdevums galvenokārt ir nevis vairākuma uzskati, noteiktība, drošība (*Gewissheit*), bet gan šaubu, iespēju, varbūtības izplatīšana”.² Viņš aicina izprast politiku un tās vadīšanu ideoloģiju kontekstā: labēja, centriska vai kreisa ideoloģija³. Klasiskās un mūsdienas politikās ideoloģijas zaudē savu nozīmi un ietekmi praktiskās politikas vadīšanā kā mērķu un principu orientieri Rietumeiropā un ASV finansiāli ekonomiskās krīzes apstākļos. Par to liecina arī 11. Saemimā ievēlēto partiju programmas un valdības koalīcijas veidošanas problēmas, kur primāras kļuva partiju intereses un portfeļa dalīšana ar izteiktu partiju sistēmas krīzi.

Partiju un politikas ideoloģiskās orientācijas šodienas kontekstā

*Reprezentatīvā demokrātija, kura pie tam pārstāv vienīgo eksistējošo un funkcionējošo demokrātijas formu, tagad atkāpjas no brīvības principa autonomijas kontekstā... Pārstāvības pārpilnība var novest līdz politikas apnikumam un pieaugošai vēlētāju apātījai. Bieži vienaldzība (*Gleichgültigkeit*) ir tā cena, par kuru daži ar degsmi maksā kārtējās vēlēšanās. “Demokrātijas pārpilnība rada pašus lielākos riskus, kas ved pie demokrātijas nomērdēšanas”, atzīmē Norberto Bobio.⁴*

Demokrātijas pārpilnība radīja un rada tieši ideoloģisko vakuumu, kas ir raksturīgs bijušajām PSRS republikām. Šis vakuums šodien jūtams arī

1 Norberto Bobio (*Norberto Bobbio*, 1909–2004) – ievērojams Itālijas politiķis, Turīnas universitātes profesors, tiesību filozofijas doktors, Itālijas Republikas senators.

2 Bobbio N. *Ethik und Zukunft des Politischen*.- Berlin, 2009.- S.7.

3 Bobbio N. *Rechts und Links: Gründe und Bedeutung politischen Unterscheidung*.- Berlin, 1994.- S.76.-78.

4 Bobbio N. *Ethik und Zukunft des Politischen*.- Berlin, 2009.- S.74.

Rietumos un ASV. Ideoloģiju vietā stājas konkrēti šodienas mērķi un uzdevumi: budžeta deficīts, valsts maksātspēja, valsts varas nespēja vadīt politiku, labklājības krišana, eiro un dolāra problēmas, demokrātijas virzība nevienlīdzības virzienā. Demokrātija ar esošo ideoloģiju palīdzību nespēj risināt reālas finansiāli ekonomiskas problēmas. Banku krīzes rēgs kļūst pa pasauli un brīvais tirgus nespēj regulēt finansu krīzi Eiropā un ASV.

Tāpat aktuāla kļūst politikas vadīšana ideoloģiskā kontekstā. Ideoloģija ir iekšēji saistīta ideju, principu un mērķa sistēma. Tās pamatu veido politikas procesa vadīšanas koncepcija, kura satur esošās iekārtas izpratni vai kritiku saistībā ar nākotnes vīziju un tās sasniegšanas līdzekļiem. Līdzšinējās ideoloģijas nespēj kļūt par politikas vadīšanas ceļrādi. Šo problēmu pacēla Bobio politikas ideoloģiju kontekstā šādu pretēju vērtību pretstatā: vienlīdzība (*Gleichheit*) – nevienlīdzība (*Ungleichheit*).

Kas ir *kreisā* un *labējā* ideoloģija, politika?

Vai šodien pastāv šādas partijas un attiecīgi politiķi? Kā tas izpaužas praktiskā politikas vadīšanā? Bobio uzsver izpratnes centienu lomu politikā, paverot ceļu domas brīvībai vienlīdzības – nevienlīdzības kontekstā⁵. Viņš saskata vienlīdzībā politisku vērtību un interesi. Bet vienlīdzības pretstats – nevienlīdzība rodas citas vērtības rezultātā. Tieši brīvība ir tas vienlīdzības pretstats, kas rada nevienlīdzību. Tāpat demokrātijas apstākļos vienlīdzība un brīvība rada nevienlīdzību. Šo pretstatu kontekstā *kreisā* un *labējā* ideoloģija kā pretēji politikas vadīšanas orientieri nav absolūti. Vēsture liecina, ka tikai ar valsts varu un represijām varēja celt vienlīdzības citadeli – komunismu. **Nav ne labēja, ne kreisa ideoloģija, ja saka komunistiska, liberāla, katoliska (*katholisch*).**⁶ Bobio secina, ka nevar vienlaikus pastāvēt *kreisais* un *labējais* politikā, tāpat kā vidus starp *kreiso* un *labējo*.

Komunisms kā ideoloģija par politisku mērķi pasludināja absolūtu vienlīdzību: *no katra pēc spējām, katram – pēc vajadzības*. Tikai ar vardarbīgām metodēm realizējās šis mērķis un miljoni tomēr tam ticēja. Šī mērķa sasniegšanai Staļins sludināja sociālistisko revolūciju.⁷ Kad **komunisma** draudi tuvojās Vācijai, Hitlers pasludināja nacionālsociālisma pamatmērķi – “*marksisma iznīcināšana...*”⁸ PSRS un Vācijas militārā sadursme kļuva neizbēgama un sākās *Otrais pasaules karš* (1939). Vienlīdzības un nevienlīdzības princips

5 Bobbio N. Rechts und Links: Gründe und Bedeutung politischen Unterscheidung.- Berlin, 1994.- S.76.-78.

6 Scheer H. Ebenda.- München, 2003.- S.71.

7 Tauriņš G. Politika. 3. daļa.- Rīga: Juridiskā koledža, 2002.- 143.-181. lpp.

8 Turpat.- 182. lpp.

pasaules mērogā sevi realizēja nesamierināmā drauga – ienaidnieka cīņā, kur vēstures politizācija kļuva par politisku principu komunisma celtniecībā.

Izveidojās divi grandiozi politikas vadīšanas virzieni, kuru mērķis bija **Vienlīdzība** bez brīvības un **Brīvība** ar nevienlīdzību. Ja vienlīdzību var negatīvi interpretēt kā nonivelēšanu (*Gleichmacherei*), tad pastāv nevienlīdzība kā pretējās puses atzīšana indivīda apziņā.⁹ Tā rezultātā izveidojās, pastāv un realizējas divas pretējas vēsturiskās kustības, kuras balstās uz pretējām vērtībām, interesēm un mērķiem politikas vadīšanā – vienlīdzība un pašlabums (*Gleichheit und Eigennutz*). Šie pretstati veido pretrunu un līdz ar to arī politisku konfliktu ne tikai ideju līmenī, bet arī vērtību un interešu kontekstā kā politikas vadīšanas pamatvirzienu.

Politikas vadīšanas pamatvirzieni

Vienlīdzība un indivīda pašlabums ir pretruna, kura izpaudās gan PSRS sabrukuma kontekstā, gan pašreizējā situācijā pasaules mēroga finansiāli ekonomiskā krīzē, kura skāra ES un ASV. Atcerēsimies, ka Bobbio brīdināja par demokrātijas pārpilnības sekām, kas var novest līdz pat demokrātijas nomērdēšanai.

Demokrātijas pārpilnība, orientēta uz pašlabumu liberālā brīvā tirgus formā radīja politiskā rezultāta neskaidrību, nenoteiktību. Notiek tautas atsvešināšanās no valsts varas masu nemieru formā, kuri sākās ASV 17.09.2011. un pēc tam ES: Grieķijā, Itālijā, Spānijā, Vācijā 15.10.2011. Lozungi “*Pret banku diktatūru!*”, “*Par sociālo taisnīgumu!*” u.tml. liecina par nopietnu pagrieziena politikas vēsturiskajā procesā no demokrātijas tautai un demokrātiju bez tautas.

Bīstama demokrātijas pārpilnība sākās bijušajās PSRS republikās pēc šīs lielvalsts sabrukuma. Latvijā demokrātija bez tautas kļuva acīmredzama pēc krīzes (2008)¹⁰, kad patēriņš ievērojami pārsniedza ienākumus.

H. Šērs (*Scheer*)¹¹ attīsta tālāk divu pretēju politikas vadīšanas virzienu izpratni vērtību un interešu kontekstā. Viņš secina, ka pastāv mūžīga spriedze starp sociālu būtni (*animal sociale*) un individuālu būtni (*animal individuali*), starp sabiedrību un atsevišķiem indivīdiem, starp sabiedrības kopējo labumu (*Gemeinwohl*) un indivīda pašlabumu (*Individumeigennutz*).

9 Bobbio N. Rechts und Links: Gründe und Bedeutung politischen Unterscheidung.- Berlin, 1994.- S.92.

10 Tauriņš G. Profesionālas politikas konjunktūra.- Rīga-Štutgarte: autora izd., 2011.- 108.-173. lpp.

11 Scheer H. Die Politiker.- München, 2003.

Pastāv pašlabuma aksioma (*Eigennutz-Axioma*), kas pauž katra indivīda personiskās intereses, ieskaitot politiķus un valstsvīrus. *Neierobežota partiju sacensība* (cīņā par varu – G.T.) *ved pie demokrātisko pamatu sagraušanas (Zustörung)*¹², kad partiju intereses kļūst primāras. Partiju pašlabums (vara + amati + nauda) politikas jomā kļūst bīstams sabiedrības labklājībai. *Nepastāv tāda politiskā situācija sabiedrībā, kura būtu brīva no orientācijas uz vienlīdzību vai indivīda pašlabuma interesēm, kas nereti pārvēršas savtīgumā. Līdz ar to sabiedrība nav neitrāla attiecībā pret vienlīdzību un indivīda pašlabuma tendencēm, jo katrā konkrētā laika posmā un vietā tā ir attiecīgu izmaiņu rezultāts. Tas, kas sabiedrībā ir sasniegts, veido konfliktu starp vienlīdzību un pašlabumu, kur nav iespējams atrasties vidū starp šiem pretstatiem.*¹³ Runa ir par politikas vadīšanas virzienu un mērķi – vienlīdzība vai indivīda pašlabums. Tā ir problēma, kas prasa politisko gribu, kompetenci un pašatbildību. Vairākuma princips bez pašatbildības liecina par demokrātijas pārpilnību.

Vienlīdzība un indivīda pašlabums veido demokrātijas procesa pretrunu, kur nepieciešama izvēle: vai nu vadīt politiku vienlīdzības virzienā, vai indivīda pašlabuma virzienā. *Tam, kurš vēlas konfliktu veidot, ir jāpamet vidusceļš. Kurš no tā izvairās, pārvēršas no politiķa par moderatoru*¹⁴. Šeit nav runa par demokrātijas pamatvērtībām, kur nepieciešams konsenss. Vienlīdzība un indivīda pašlabums kā politiskas vērtības un intereses atrodas valsts interešu sfērā. No kopējā labuma, kuru veido iekšzemes kopprodukts, ir atkarīga gan vienlīdzība, gan indivīda pašlabums.

Politikas vadīšanas izkropļojumi: cēloņi un sekas¹⁵

Pašlabuma aksioma pauž katra indivīda interesi par savu labklājību, aptverot visus valsts iedzīvotājus bez izņēmuma. Tā rezultātā valsts intereses nereti nonāk pretrunā ar indivīda pašlabuma interesēm. Partiju valstī šī pretruna politikas jomā izpaužas kā konflikts starp valsts interesēm un partiju interesēm (vara, amati, nauda). Savukārt valsts interese aptver vienlīdzības un indivīda pašlabuma pretstatu.

Politika amats ir nedrošs, jo to apdraud kārtējās parlamenta vēlēšanas. Tas rada politikas vadīšanas izkropļojumus, kuri sakņojas cīņā par varu.

12 Pelinka A. Vergleich politischer Systeme.- Wien; Köln; Weimar, 2005.- S.23.

13 Scheer H. Ebenda.- München, 2003.- S.208.

14 Turpat.- S.207.

Moderators (lat. *moderato* – mērens pieklusināts temps mūzikā) – speciālists, kas pieskaņo instrumenta taustiņus skaņas kļusināšanai.

15 Tauriņš G. Profesionālas politikas konjunktūra.- Rīga-Štutgarte: autora izd., 2011.- 108.–173. lpp.

J.Borherts (*Borchert*)¹⁶ šo nedrošību raksturo kā apburto loku (*viciorus circulus*): amata nedrošība kārtējās vēlēšanās (*berufliche Unsicherheit Wahlen*) → politikas pabeigšana (*Schließung der Politik*) → pilsoņu neapmierinātība (*unzufriedenheit der Bürger*) → kārtējās vēlēšanas. Politiku vēlme palikt amatā rada partiju valstī specifisku politiskās korupcijas formu – vēlētāju balsu pirkšanu ar tukšiem solījumiem, kas izpaužas kā iztapšana vēlētāju vēlmei bez politiska seguma un pamatojuma, bez reālās situācijas izpratnes, bez pašatbildības. Tieši šī politiskās korupcijas forma paver ceļu neprofesionālas elites tapšanai un nākšanai pie varas. Kā tipisku demokrātijas pārpilnību var minēt 10. un 11. Saeimas vēlēšanas, kur valdīja partiju tukšie solījumi un politiskā pretinieka nomelnošana ar mītu par oligarhiem.

Politikas vadīšanu izkropļo vēstures politizācija – vēstures izmantošana, arī destruktīvi pozīcijas – opozīcijas konflikti un revolucionāri satricinājumi.

Demokrātijas pārpilnība Latvijā: Saeima un valdība politisko mītu un politisko krīžu važās¹⁷

Pēc neatkarības atjaunošanas Latvijā (1991) sākās tāda demokrātijas pārpilnība, kas noveda pie regulārām valdības un parlamenta krīzēm, pie partiju sistēmas sabrukuma ar divām revolūcijām [*“lietussargu”* 2007. g. un *“pingvīnu”* 2009. g.]. Runa ir par politikas procesa vadīšanu, balstoties uz politiskiem mītiem, vainīgo piesaukšanu un nosodīšanu, kā arī uz parlamenta pirmsvēlēšanu solījumiem. Tas ir politiski nekorekts ceļš. Lūk, tipisks piemērs tam: 10. Saeimas augstākās valsts amatpersonas – Valsts prezidents V. Zatlers, Saeimas spīkere S. Āboltiņa (V) un premjers V. Dombrovskis (V) paceļ jautājumu par oligarhiem politiska principa līmenī, kad V. Zatlēra cerības tikt pārvēlētam sāk izgaist. Politikā iesaistās KNAB ar vērienīgu oligarhu kratīšanas ofensīvu. Top Valsts prezidenta V.Zatlēra rīkojums Nr. 2 *“Ierosinu Saeimas atlaišanu”* (sīkāk skat. *“Valsts augstāko amatpersonu politiskais portrets”*)¹⁸. Šis politiski bezatbildīgais solis šķēļ sabiedrību tālāk un sagrauj partiju sistēmu ar demokrātijas pārpilnību.

Top Zatlēra Reformu partija uz izkropļotas sabiedrības politiskās kultūras bāzes ar mītu par oligarhiem un politizētu vēsturi. Priekšā vēl lielāki juku laiki ar referendumu par 10. Saeimas atlaišanu. Partija nespēj atbildēt

16 Borchert J. Die Professionalisierung der Politik. Zur Notwendigkeit einer Ärgernisses.- Frankfurt, München, 2003.- S.31.

17 Tauriņš G. Profesionālas politikas konjunktūra.- Rīga-Štutgarte: autora izd., 2011.- 108.-140. lpp.

18 Turpat.- 144.-146. lpp.

uz Valsts prezidenta amata kandidāta A.Bērziņa politisko izaicinājumu: “*Latvija šobrīd nevis ceļas, bet grimst. Tāpēc jārikojas nekavējoties*”. Lūk, ko nespēja saprast un pateikt minētās trīs valsts augstākās amatpersonas, kā nav arī 11. Saeimā ievēlēto partiju programmās. Tajās trūkst ieskata reālajā situācijā valstī un Saeimā. Programmu saturu veido tā politiskās korupcijas būtība, kas izpaužas kā tukši solījumi vēlētajiem, apņemšanās un lozungi bez situācijas analīzes politikas vadīšanas kontekstā. Tādām politiskām vērtībām un interesēm kā **vienlīdzība** un **pašlabums** nav vietas partiju programmās. Lūk, ko pauž 11. Saeimā ievēlēto partiju programmas: “*stiprināt...*”; “*nodrošināt...*”; “*panākt...*”; “*veicināt...*”; “*attīstīt...*”; “*aktualizēt...*”; “*mazināsīm...*”; “*grozīsīm...*”; “*pārveidosīm...*” u.tml. Piemēram, Saskaņas Centrs sola: “*Pārvarēt līdz šim dominējošo labējo liberāļu sekas*”. Nacionālā apvienība apņemas: “*Nepieļaut Kremļa partneru atrašanos Latvijas valdībā*”. Zatlera Reformu partija deklarē savu mērķi: “*Izveidot Latviju par valsti, kurā cilvēki ir lepmi dzīvot un aizbraukušie vēlas atgriezties*”.¹⁹ Mūsu priekšā ir politiski nepamatoti deklaratīvi solījumi, apņemšanās bez reālas politiskās situācijas izpratnes centieniem. Tas paver tālāku politiskās stagnācijas ceļu 11. Saeimā.

10. Saeimas politiski bezatbildīgā elite – V. Zatlers, S. Ābolčiņa (Vienotība), V. Dombrovskis (Vienotība) – pavēra tādu *demokrātijas pārpilnību*, kas veda pie *demokrātijas nomērdēšanas* (Bobio). Runa ir par oligarhiem, vēstures politizāciju un partiju interešu valdīšanu valsts politikā. Tas spilgti izpaudās Saeimas atlaišanas iniciatīvā, 11. Saeimas vēlēšanu procesā un pirms 11. Saeimas pirmās sēdes. V. Dombrovska veidotā valdības koalīcija (ZRP, V, NA) zaudēja vairākumu pēc ZRP šķelšanās. Tas ir likumsakarīgs rezultāts, kad politikas profesionalizāciju mēģina realizēt nekompetenta, bezatbildīga elite, kura noveda Saeimas partiju sistēmu līdz sabrukumam.

Atcerēsimies, ka *politikas profesionalizācija šajā ziņā ir viens no faktoriem, kas būtiski veicina partiju oligarhizāciju... Oligarhizācijas otrā puse ir tās atkarība no politikas profesionalizācijas*.²⁰ Tā rezultātā 11. Saeima izrādījās krietni vājāka un politiski sašķeltāka nekā atlaistā 10. Saeima. Politiskais dialogs starp SC un NA nav iespējams, tāpat kā dialogs starp ZRP un ZZS.

Uz mīta par oligarhiem un vēstures politizāciju balstās valdības koalīcijas (ZRP, V, NA) tapšana V. Dombrovska valdībā. Politiskās kuluāru

19 www.diena.lv. - (23.08.2011.).

20 Schttmeijer S. Innerparteiliche Demokratie: “Eisener Gesetz der Oligarchie”. In: Parteien in der Krise? In – und ausländische Perspektiven. - Köln., 1987. - S.247; G.Tauriņš. Profesionālas politikas konjunktūra. - Rīga:Štutgarte: autora izd., 2011. - 108.-120. lpp.

spēlītes rit pilnā sparā V. Zatlera, S. Āboltiņas un V. Dombrovska vadībā. Politika 11. Saeimā ir iekalta mīta važās, kuras tā nespēj saraut, jo pati partiju sistēma ir sabrukusi, kur V. Zatlera *nopelns* ir neapstrīdams. Politikas aizkulisēs masu mediji apraksta šādi: “*Nefleitē, ka aiz tevis kaut kas stāv!*” Vienotība gan jau pateica Zatleram kaut kur aiz kulisēm. Zatlers droši vien samulsa, mīli pasmaidīja un atkal pagriezās uz to pusi, kur pūš vējš”.²¹ N. Ušakovs (SC) par šīm aizkulisēm spriež šādi: “*Vienotība uzvarēja ar viltību un nolika ZRP pie vietas*”. Bet visam tam punktu pielika V. Dombrovskis (V), veidojot valdības koalīciju bez politikas vadīšanas koncepcijas, bez personiskās atbildības. Viņš nespēja politiski atbildēt tiem sešiem deputātiem, kuri izstājās no ZRP ar šādu pamatojumu: “*Nedemokrātiska lēmumu pieņemšana un savstarpēja neuzticēšanās*”.²² 11. Saeimas vēlēšanās uzvarēja SC. Ar milzīgu laipošanu un neizlēmību, bez politikas vadīšanas koncepcijas, V. Dombrovskis (V) izveido koalīciju (ZRP, V, NA), atstājot SC opozīcijā. Koalīcija sabrūk pirms 11. Saeimas pirmās sēdes (17.10.2011.), sākas vainīgo piesaukšana un nosodīšana, iesaistot politikā KNAB.

Valsts prezidents A. Bērziņš atrodas dilemmas priekšā: “*Vai nu ierosināt 11. Saeimas atļaišanu, vai mēģināt glābt situāciju?*” Valsts prezidents mēģina glābt situāciju, kad partiju sistēma ir sabrukusi, kur SC un NA nespēj viens otru uzrunāt Latvijas labā, viņš uztic jaunās valdības veidošanu V. Dombrovskim (V) un iesaka valdībā aicināt visu ievēlēto politisko spēku pārstāvjus.²³ Tas ir iespējams, ja Saeima spētu pieņemt politisku lēmumu: publiski atteikties no mīta par oligarhiem un vēstures politizācijas. Vajadzīgs tikai ieskatīties reālajā situācijā un apjēgt, ka Latvija turpina grimt.

Pirmkārt, valsts izdevumi 2010. gadā pārsniedza ieņēmumus par 387,8 miljoniem latu jeb par 74% vairāk, nekā bija plānots.²⁴ Katru dienu tika iztērēti nenopelnītie ap 1 miljons latu. Kāda situācija ir šodien?

Otrkārt, kopš 2000. gada emigrācijas dēļ Latvija zaudēja vismaz 200 000 cilvēku, plus negatīvais dabiskais pieaugums 120 000. Esošā emigrācijas intensitāte ap 40 000 cilvēku gadā.²⁵

Treškārt, partiju sistēma 11. Saeimā ir tiktāl sabrukusi, ka demokrātiskā kompetenta politiskā komunikācija ir kļuvusi neiespējama.

Lūk, par ko būtu jārunā atklāti valdības veidošanas procesā un jāuzņemas personiskā atbildība, sākot ar premjera kandidātu V. Dombrovski

21 www.nra.lv.- (12.10.2011.).

22 www.la.lv.- (17.10.2011.).

23 www.nra.lv.- (19.10.2011.).

24 www.diena.lv.- (3.10.2011.).

25 www.nra.lv.- (11.10.2011.).

un beidzot ar partiju līderiem. Kolektīvā bezatbildībā ir izveidota tāda demokrātijas pārpilnība, kur iespējams tikai kārtējais politiskais seriāls. Lūk, vēl viena politiska dilemma, varbūt pati smagākā, jo ir jālauž kolektīvisma gars. **Ne jau vienotībā ir spēks, bet gan politiskajā kompetencē un personiskajā atbildībā, ieskaitot arī demisiju pēc personiskā lēmuma.** Kur visi domā vienādi, tur nedomā neviens (Hēgelis).

11. Saeima politiski nekompetentu un bezatbildīgu politiķu važās

Šīs važas tapa vairāku gadu garumā, sākot ar *Jaunā laika* uznākšanu uz politiskās skatuves un beidzot ar 10. Saeimas atlaišanas ofensīvu. Svešs palika R. Mihelsa "*Oligarhijas dzelžainais likums*". Oligarhi taču ir nevis bagāti cilvēki ar ietekmi politikā, ekonomikā un masu medijos, bet gan partijas politiskā elite, kas profesionāli vai neprofesionāli valda partijās, parlamentā un valdībā. Partiju oligarhizācijas otrā puse ir politikas profesionalizācija. Latvijā partiju oligarhizācija notika un notiek bez profesionālas elites tapšanas, jo traucēja mīts par oligarhiem, vēstures politizācija.

Tapa mīts par oligarhiem, kā rezultātā cīņa ar A. Šķēli, A. Lembergu un A. Šleseru radīja politiski nekompetentu eliti, kurai partiju intereses bija primāras un politiskā korupcija bija ceļš uz Saeimu. Par situāciju 11. Saeimā ir atbildīga valdošā elite un tajā esošie politiķi, kas nespēj apjēgt savu politisko *veikumu* – sabiedrības tālāka šķelšanās, partiju sistēmas sabrukums, mīta par oligarhiem popularizēšana un vēstures izmantošana par politikas kalponi. **Viņi nespēj pateikt: "Latvija turpina grimt," un uzņemties personisko atbildību.**

Situāciju spēja apjēgt komponists un politiķis I.Kalniņš (ZZS): "Vienotība kopumā man nav pieņemama savas sulainiskās uzvedības dēļ. Zatlers – tas pats"²⁶ V.Dombrovska neizlēmība un laipošana nav nekas cits, ka nekompetences un bezatbildības apliecinājums ar koalīcijas (ZRP, V, NA) tapšanu. Paradoksāli, ka komponists I.Kalniņš ir lietas kursā par R.Mihelsa "*Oligarhijas dzelžaino likumu*".²⁷ Šajā ziņā politikas pētnieki atpauzē no praktiskās politikas apjēgšanas un izpratnes, mediji ir samulsuši, jo tagad Saeimā trūkst nīsto oligarhu, bet garīgā vara – daļa vienaldzīgi klusē, daļa aktīvi piedalījās "*Oligarhu kapusvētkos*" (8.06.2011.). Priekšā – tālāka stagnācija Saeimas partiju un valdības pavadā. Vajadzīgs ieskaits nākotnē.

26 www.nra.lv.- (22.10.2011.).

27 Turpat.

Latvijas nākotne nevienlīdzības un nekompetentu politiskās elites oligarhu spīlēs

11. Saeimai paveras politiskās stagnācijas ceļš. Ar mītu par oligarhiem un okupācijas faktu tapa Saeimas politiskā rīcībnespēja jeb dīkstāve, par ko liecina Saeimā ievēlēto partiju programmas bez nākotnes stratēģiskas koncepcijas. Latvijas nākotni publicists V. Avotiņš raksturo saprotami un pārliecinoši: “Mūsu dzīves līmeni nokonsolidēs zem grīdas, bet nākamā V. Dombrovska valdība daudz spožāk un pārliecinošāk runās par kādas divvainas valsts, kurā nav cilvēku, izeju no krīzes”.²⁸ Tiešām, “cīnīdamās ar oligarhiem, ne ZRP, ne Vienotība ne mazākā mērā nav iebildušas pret oligarhiju (nedaudzu varu)”, bet “ārkārtas vēlēšanas deva iespēju pārdaļīt varas resursus mūsu punduroliģarhu ietvaros. Neko vairāk”.²⁹

Sabiedrībai un valstij daudz bīstamāka ir 11. Saeimas elite, nevis tik ļoti nīstie A. Šķēle, A. Šlesers, A. Lembergs, kuri ir neatkarīgi un patstāvīgi. Latvijā mīts par oligarhiem radīja politiskās elites oligarhus, kas koncentrēja varu partijās, pēc tam Saeimā un valdībā, paverot ceļu neierobežotai partiju politiskai patvaļai ar KNAB politizēšanos. Tādas nu ir Valsts prezidenta V. Zatlera rīkojuma Nr. 2 “*Atlaist Saeimu*” sekas, par kurām vēlētajiem nāksies dārgi maksāt. Ir tapusi koalīcija: ZRP + V + NA ar 50 + 6 deputātu balsīm, opozīcija: SC + ZZS ar 44 deputātu balsīm. Mūsu priekšā ir sašķelta sabiedrība un sabrukusi partiju sistēma.

Nevienlīdzība sabiedrībā ir sasniegusi bīstamu robežu – nabadzīgā tautas masa un neliels bagātnieku slānis, bez tam, pašreiz valsts tērē vairāk, nekā nopelna – ap 1 miljonu latu dienā. Arī pārmērīgi uzpūsts dārgs valsts aparāts ir smaga nasta tautai. Piemēram, *Satiksmes ministrijā* š.g. septembrī 15 darbinieku algas bija virs 1000 latu: valsts sekretāram – 2251 lats, vietniekam – 1725 latu.³⁰ Runāts ir pārpārēm, bet politisks lēmums nevienai V. Dombrovska valdībai nav bijis pa spēkam.

Ko darīt? Vispirms vajag apzināties reālo situāciju valstī un politiskās kompetences līmeni partijās un Saeimā. Par partiju sistēmas krīzi liecina ne tikai partiju programmas, bet arī politiķu saskarsmes vārdnīcas atslēgas vārdi. Šeit blakus godīgas un atbildīgas politikas slidināšanai realizējas komunikācija komunālās virtuves līmenī ar atslēgas vārdiem *cūka, tārpi, sunītis, sēta, riešana, mākoņtēvi, hūte, buldozers* u.tml. V. Zatlera priekštecis politikā E. Repše par kādu personu teica *cūka*, tagad V. Zatlers par

28 www.nra.lv.- (22.10.2011.).

29 Turpat.

30 www.bns.lv.- (22.10.2011.).

citiem – *tārpi*.³¹ Vienotībai politiskos pamatus lika S. Āboltiņa ar atslēgas vārdiem *sunītis, sēta, riešana, fenikss, pelni, buldozers, mākoņtēvi* u.tml. Tas nozīmē, ka politiķus māj nopietnas bailes no saviem priekštečiem³², ka iestājusies dziļa komunikācijas un iecietības pret citādu domu krīze. Tāda ir viena demokrātijas pārpilnības izpausme, kas iznīdē pašu demokrātiju.

11. Saeima atrodas politiskās dilemmas spīlēs – *vai nu tālāka demokrātijas neierobežota pārpilnība V. Dombrovska valdības koalīcijas (ZRP+V+NA) vadībā, vai cita koalīcija (SC+NA+ZZS)*. Vajadzīga diskusija, aptverot šādas reālas politiskās izvēles iespējas, lai veidotu politikas vadīšanas koncepciju vienlīdzības, brīvības vērtību un interešu kontekstā:

1. *Vai nu okupācijas princips un mīts par oligarhiem kā politisks princips, vai vēstures depolitizācija un kompetentas politiskās elites tapšana?*
2. *Vai nu tālāka SC un NA nesamierināma cīņa ar sabiedrības šķelšanos, vai vēstures depolitizācija un politikas profesionalizācija?*
3. *Vai nu tālāka Latvijas lauku degradācija un lauku sētu iznīkšana, vai lauku uzplaukums ar valsts augšupeju?*

Diskusiju rezultātā taps politikas vadīšanas pamatota koncepcija, kura būs brīva no vēstures politizācijas un politiskā doma būs brīva no mīta par oligarhiem. Tiks apzināta politikas profesionalizācijas otrā puse – partiju oligarhizācija. Partiju profesionālā elite nevar nevaldīt oligarhiski [R.Mihelsa (1876–1936) *Oligarhijas dzelžainais likums*] un līdz ar to arī partiju eliti veido oligarhi – profesionāli politiķi.

Oligarhijas dzelžaino likumu spēja saprast komponists un politiķis I. Kalniņš: “*Oligarhi ir politiska elite, kas koncentrē varu partijās un pēc tam ar partijām parlamentā un valdībā*”.³³ Pa politiskās tumsības ceļu tapa 11. Saeimas politiskā elite, kura vada valdošo koalīciju. Rodas jautājums par to, kas tad īsti ir tie seši ZRP deputāti, kuri izstājās no partijas pirms 11. Saeimas pirmās sēdes: šķeltnieki vai patstāvīgi domājošie? Kolektīvais personiski bezatbildīgais partejiskums jau sen ir pārvērtis Saeimu par mehānisku balsošanas mašīnu, kur pret aizklāto balsojumu veda cīņu S. Āboltiņa (V) u.c. Aktuāla ir kļuvusi brīvā mandāta konstitucionāla nostiprināšana Sateversmē, kas veidotu politisko pretsvaru partiju interešu valdīšanai pār valsts interesēm, kas spilgti izpaudās pēc 11. Saeimas vēlēšanām.

31 Mīts par oligarhiem radīja attiecīgu apolītisku terminoloģiju no *cūkas* līdz *tārpiem*, kuru apraksta publicists V. Avotiņš, aptverot *Jaunā laika* evolūciju līdz *Vienotībai* rakstā “Skaista izaugsme no *cūkas* līdz *tārpiem* (nra.lv., 28.10.2011.). Tāds nu izrādās koalīcijas (ZRP+V+NA) politiskais potenciāls. Tāda ir 11. Saeimas *politiskas sejas* viena puse, kas raksturo tās potenciālu. Partiju programmās paustie cēlie vārdi paliek uz papīra kā pretstats reālai praktiskai politikai.

32 www.nra.lv.- (28.10.2011.).

33 www.nra.lv.- (26.10.2011.).

Devīzei “*Vienotībā ir spēks!*” trūkst pretsvara – politika individuālās atbildības, bez kuras demokrātijas pārpilnība kolektīvās bezatbildības gaisotnē noved pie demokrātijas nomērdēšanas (Bobio). Lūk, tas spēks 11. Saeimā, kas mērdē nost demokrātiju tautai, paverot ceļu demokrātijai partijām. Jāsāk būtu ar Satversmes (1922) grozīšanu: pants *Partijas*, pants *Brīvais mandāts*. Kā piemēru varam ņemt Vācijas pamatlikuma 38. pantu: “*Deputāti ir visas tautas pārstāvji, un viņus nesaista uzdevumi, pasūtījumi un direktīvas. Viņi ir pakļauti tikai savai sirdsapziņai.*” Tad Saeimas vēlēšanās Latvija būs viens vēlēšanas apgabals, kur notiks partiju reāla politiskā sacensība un apgrūtināta būs vēletāju balsu pirkšana ar partiju tukšajiem solījumiem, kas veido pamatu legālai politiskai korupcijai un rezultātā pie varas nāk nekompetenta elite partijās, Saeimā, valdībā.

Vēl ir vajadzīga partiju politiska kontrole ar attiecīgu Satversmes pantu. Vācijā ar konstitūciju ir noteikts, ka “*partijas, kuras mērķi vai rīcība kaitē brīvai demokrātiskai valsts iekārtai vai apdraud valsts drošību, tiek atzītas par konstitucionāli prettiesiskām*”.³⁴ Tur partiju politiku kontrolē konstitucionālā tiesa, bet nevis KNAB, kā tas notiek Latvijā. Latvijas Satversmes atpalicība no dzīves kļūst acīmredzama.

THE CONFLICTS INHERENT IN THE BASES FOR THE CONDUCT OF POLITICS

Key words: left ideology, centrist ideology, right ideology; values, goals, interests; political corruption, political myths and political communication; excess of democracy, demise of democracy; equality and liberty; professional politics and party oligarchs.

Summary

Political ideology, whether liberal, conservative, social democratic, communist, nationalistic, neo-liberal, neo-conservative, etc., as well as ideological orientation, i.e. right, centrist, left, have started to become irrelevant to how politics is conducted. Currently terrorism has become linked to politics, the global financial crisis threatens democracy, an excess of democracy poses a threat to democracy itself, the eurozone debt crisis rages unabated.

The intent of this paper is to clarify what are the fundamental values and interests that comprise the basis for the conduct of politics; notably, equality and liberty, equality and self-interest, both in the West and in Latvia post-restoration of independence in 1991.

Presently there is a crisis in the ideological basis for politics, in the EU and in the USA. The observation made by Bobbio is relevant: left and right ideologies are based on the opposition of the fundamental values of equality and inequality. Liberty leads to inequality and this has led to political crises in Latvia and also in Greece, Spain, and elsewhere in the EU. Western politics has consistently advocated liberty to such an extent that unbridled self-interest have led to so massive a budget deficit that Greece faces the prospect of bankruptcy. More was consumed than was produced, compounded by bank insolvency.

After independence was regained the axiom of self-interest prevailed in Latvia under conditions of a free market economy, in contrast to relying upon common sense. Such an excess of democracy was allowed to flourish wherein political party interests overrode national interests. The people under such conditions became impoverished due to incompetent political leadership. A political myth arose that oligarchs were responsible, i.e. oligarchs stole the state, stole the well-being of the people. With the 10th Convocation of the Saeima calls for democracy has led democracy towards its

demise. This process has thus far comprised two revolutions (that of the umbrellas in 2007, and that of the penguins in 2009), the Funeral of the Oligarchs (8.06.2011), the popular dismissal of the Saeima and the out-of-sequence elections for the 11th Convocation of the Saeima (17.09.2011), coalition formation based on politicised history and the myth of the influence of oligarchs. The coalition that was formed (ZRP+V+NA) proved incapable of realising that the situation in Latvia continued to deteriorate.

The political elite in Latvia is faced with a need to put an end to divisions in Latvian society and politics by creating a professional elite. The choice is between continuing with the present coalition led by V. Dombrovskis (V), based on insistence on the fact of occupation and the myth of oligarchs, and formation of a new coalition (SC+NA+ZZS), one that would represent national interests more comprehensively.

We are faced with a need to depoliticise history, to develop a professional political elite. If we continue with the present politically incompetent elite we shall see continued myths about oligarchs, compounded by impossible promises and a political police (KNAB) and politicised history.

Abbreviations

SC – Harmony Center (Saskaņas Centrs)

ZRP – the Zatler Reform Party

V – Unity (Vienotība)

NA – National Association (Nacionālā Apvienība)

ZZS – The Green and Farmers Union (Zaļo Zemnieku Savienība)

KNAB – Corruption Prevention and Combating Bureau

Ilvija Ābelīte

Zinātniskā vadītāja: *Mg.sc. Jeļena Bārbale*

EIROPAS LAUKSAIMNIECĪBAS FONDA LAUKU ATTĪSTĪBAI TIESISKAIS REGULĒJUMS UN PRAKTISKĀ DARBĪBA LATVIJĀ

Atslēgvārdi: reģionālā politika, Eiropas Lauksaimniecības fonds, Eiropas Savienības Kohēzijas politika, Lauku atbalsta dienests, struktūrfondi, kredīt līdzekļi, publiskais finansējums.

Ievads

Reģionālā politika ir Eiropas Savienības (ES) vispārējās politikas stūrakmens jau kopš 1957. gada, kad tika parakstīts Romas līgums. Sešas ES dibinātājvalstis līguma preambulā norāda uz nepieciešamību “veidojot kopēju tirgu un pakāpeniski tuvinot dalībvalstu ekonomikas politikas, visā Kopienā veicināt saskaņotu saimnieciskās darbības attīstību, pastāvīgu un līdzsvarotu izaugsmi, lielāku stabilitāti, straujāku dzīves līmeņa paaugstināšanos un ciešākas attiecības starp dalībvalstīm”. Lai nodrošinātu minētās priekšrocības visās Eiropas tautsaimniecības nozarēs un visos Eiropas reģionos, bija nepieciešama strukturāla politika, ko realizētu un finansētu ES.

Līdz ar iestāšanos Eiropas Savienībā 2004. gada 1. maijā, Latvijai kā nu jau pilntiesīgai dalībvalstij pavērās iespējas līdzdarboties ES reģionālās un strukturālās politikas procesos, ar mērķi – nodrošināt Latvijas ekonomisko un sociālo rādītāju ātrāku tuvošanos vidējam ES dalībvalstu līmenim. ES finansējums ir nonācis valsts un pašvaldību infrastruktūras attīstībā, izsniegts kā atbalsts uzņēmumiem, ticis izmantots iedzīvotāju kvalifikācijas celšanai un citās jomās. Saņemtās finanšu palīdzības būtisku daļu ir veidojuši ES kopējās lauksaimniecības politikas (KLP) finansēšanas instrumenti (Eiropas Lauksaimniecības Garantiju fonds, Eiropas Lauksaimniecības fonds lauku attīstībai un Eiropas Zivsaimniecības fonds). Latvijas spēja apgūt šo finansējumu un novirzīt to attīstībai nozīmīgākajām nozarēm reģionos ir kā stūrakmens sekmīgai reģionālajai attīstībai.

Eiropas Savienības Kohēzijas politika

Eiropas Lauksaimniecības fonda lauku attīstībai darbība vēsturiski ir skatāma kā vispārējās ES Kohēzijas politikas sastāvdaļa. ES Kohēzijas politika visbiežāk tiek uzskatīta par ES Reģionālās politikas komponenti. Kā ES politikas dimensija termins “kohēzija” ir radies no 1986. gada Vienotā Eiropas akta.¹ Kohēzijas politika, tostarp ietverot lauksaimnieciska rakstura jautājumus, nozīmē izlīdzinātas, vienlīdz attīstītas ekonomiskās un sociālās dzīves nodrošināšanu kā pašmērķi visā ES teritorijā.²

Pēc pirmās ES paplašināšanās 1973. gadā, reģionālās attīstības jautājumi tika pacelti Eiropas Kopienas līmenī un Reģionālās politikas mērķu sasniegšanas veicināšanai izveidoti formalizēti finanšu instrumenti jeb struktūrfondi palīdzībai mazāk attīstītajiem reģioniem. Romas Līguma V sadaļā “Ekonomiskā un sociālā kohēzija” izvirzīti šādi reģionālās politikas mērķi: lai sekmētu harmonizētu reģionālo attīstību, Kopienai jāattīsta un jāveicina ekonomiskā un sociālā vienotība, īpaša uzmanība jāpievērš atšķirību samazināšanai starp reģioniem ar dažādu attīstības līmeni, ietverot lauku teritorijas”. Tātad tiek atsevišķi pieminētas lauku teritorijas, bet šajā kontekstā galvenokārt kā ģeogrāfiska problēma un nevis individuālu saimniecību uzlabošanas sistēma Eiropas Savienībā.³

Eiropas lauksaimniecības fonda lauku attīstībai izveide

ES paplašināšanās 2004. un 2007. gadā ir izmainījusi lauksaimniecības karti. Lauksaimniecība vecajās dalībvalstīs veido 2% no IKP, jaunajās dalībvalstīs – 3%, savukārt Rumānijā un Bulgārijā – vairāk nekā 10%. Jaunajās dalībvalstīs lauksaimniecības īpatsvars nodarbinātībā ir trīs reizes lielāks (12%) nekā vecajās dalībvalstīs (4%). 2006. gada 20. februārī tika pieņemts Padomes lēmums par Kopienas lauku attīstības stratēģiskajām pamatnostādņēm (2007.–2013. gada plānošanas periods), kurā noteikts, ka turpmākajā lauku attīstības politikā galvenā uzmanība pievērsta trīs pamatjomām:

- 1) lauksaimniecības pārtikas ekonomikai;
- 2) videi;
- 3) lauku ekonomikai un lauku iedzīvotājiem plašākā nozīmē.

1 Vienotais Eiropas akts (VEA), kas parakstīts Luksemburgā un Hāgā un stājies spēkā 1987. gada 1. jūlijā, paredzēja pielāgojumus, kuri vajadzīgi, lai izveidotu iekšējo tirgu.

2 Kohēzijas politika.- <http://www.esfondi.lv/page.php?id=820>.- (Resurss apskatīts 12.05.2011.).

3 Deksnis E.B. Lisabonas līgums un Eiropas Savienības konstitucionālie pamati.- Rīga: Juridiskā koledža, 2008.- 19. lpp.

Normatīvie akti tiek izstrādāti pamatojoties uz KLP stratēģijas un Lauku attīstības politikas izvirzītajām minētajām stratēģiskajām pamatjomām. Atzīstot, ka ir svarīgi nodrošināt politikas pasākumu finansējumu, 2005. gadā tika nolemts nodibināt divus Eiropas lauksaimniecības fondus, proti, ELGF, kas orientēts uz tirgus pasākumu finansēšanu, un ELFLA, kas finansē lauku attīstības programmas.

Pēc lēmuma par EFLA izveidi, turpmāk Kopienas regulas paskaidro fonda mērķus un prioritātes, ko labāk var sasniegt Kopienas līmenī ar ilgtspējīga finansējuma garantiju. Programmu izstrādē Eiropas Komisija sadarbojas ar dalībvalstīm, ņemot vērā to intereses, ar uzstādījumu, ka dzīves ērtības, tehnoloģiju pieejamības ziņā, lauku vide tiktu tuvināta pilsētvides iespējām. Uzsvars tiek likts ne tikai uz lauksaimniecību kā biznesa iespēju, bet kā dzīvesveidu, atbalstot arī neienesīgus pasākumus.⁴

2007.–2013. gada plānošanas periodā ELFLA ir trīs galvenie mērķi:

- 1) uzlabot lauksaimniecības un mežsaimniecības konkurētspēju,
- 2) sakopt vidi un atbalstīt lauku novadu pārvaldību,
- 3) uzlabot dzīves kvalitāti laukos.⁵

Lauku attīstības programmas tiek finansētas, veicot gada maksājumus, tas nozīmē, ka visa gadam paredzētā ELFLA līdzekļu summa no ES kopbudžeta dalībvalsts budžetā tiek ieskaitīta gada maksājuma formā. Tas nodrošina, ka dalībvalstij šie līdzekļi pieejami operatīvi un nepastarpināti. Tātad, var teikt, ka tiek nodrošināta priekšfinansēšana.⁶

Tātad, ELFLA ir viens no ES finanšu instrumentiem, kas palīdz dalībvalstīm realizēt kohēzijas principus. ELFLA juridiskais pamats ir Padomes regula 1290/2005 par kopējās lauksaimniecības politikas finansēšanu un regula 1698/2005 par atbalstu lauku attīstībai no Eiropas Lauksaimniecības fonda lauku attīstībai. Normatīvais regulējums ir ļoti plašs un, var teikt, nepārskatāms. Tikai pētot pašus regulu tekstus, var atrast norādes uz konkrēto jautājumu regulējumu – par nākamām regulām, vai uz to pamata izstrādātām direktīvām. Nav paredzēts normatīvos aktus grupēt pēc kādām vienojošām pazīmēm, piemēram, politikas nozares. Tāda prakse turpinās arī nacionālajā likumdošanā.

4 Padomes regula (EK) Nr. 1698/2005 par atbalstu lauku attīstībai no Eiropas Lauksaimniecības fonda lauku attīstībai (ELFLA) (pieņemtas 20.09.2005.)// Oficiālais Vēstnesis.- Nr. L277 (2005, 21. oktobris).

5 Eiropas lauksaimniecības fonds lauku attīstībai (ELFLA).- http://ec.europa.eu/regional_policy/glossary/european_agricultural_fund_for_rural_development_lv.htm.- (Resursi apskatīts 05.05.2011.).

6 Padomes regula (EK) Nr. 1290/2005 par kopējās lauksaimniecības politikas finansēšanu (pieņemta 21.06.2005.)// Oficiālais Vēstnesis.- Nr.L209 (2005, 11. augusts).

Eiropas lauksaimniecības fonda lauku attīstībai darbību regulējošie tiesību akti Latvijā

Vadoties no ES KLP, Lauku attīstības politikas un konkrētu Padomes regulu dotajiem mērķiem un uzdevumiem, dalībvalstīs patstāvīgi tiek radīta nacionālā normatīvā bāze. ELFLA tiesisko regulējumu Latvijā hierarhiski veido:

- 1) Latvijas lauku attīstības programma, kā stratēģiskais ietvardokuments;
- 2) Lauksaimniecības un lauku attīstības likums, kā speciālais likums;
- 3) Ministru kabineta noteikumi, kā praktiskās darbības instrumenti.⁷

Saskaņojot Latvijas lauksaimniecības attīstības programmu ar ES stratēģiskajā nostādņēm, kā atsevišķa sadaļa programmā ietverta ELFLA darbība, kas tiek izvērsta četros virzienos jeb asīs.

1. ass mērķis ir paaugstināt lauksaimniecības un mežsaimniecības uzņēmumu konkurētspēju. 1.ass pasākumiem ir novirzīti 40% no ELFLA finansējuma, ņemot vērā, ka šīm vajadzībām, izņemot ELFLA, nav paredzēts neviens sabiedriskā finansējuma fonds. Nozīmīgākā ass finansējuma daļa novirzīta pasākumam “Lauku saimniecību modernizācija”.

2. ass pasākumi veicina vides un lauku ainavas uzlabošanu, atbalstot pasākumus lauku teritorijas dabas vērtību, pievilcīgas ainavas un bioloģiskās daudzveidības saglabāšanai. 2.ass pasākumiem novirzīti 42% no ELFLA finansējuma, lai nodrošinātu politikas līdzsvarotu, secīgu nepārtrauktību, nodrošinot pakāpenisku pāreju no ienākumu atbalsta uz aktīvātāšu atbalstu.

3. ass mērķis – veicināt dzīves kvalitātes uzlabošanu lauku apvidos, atbalstot vietējā līmeņa ceļu un vietējām iniciatīvas grupām nepieciešamās infrastruktūras attīstību, dažādot ekonomiskās aktivitātes, kā arī saglabāt un attīstīt lauku teritorijas kultūras mantojumu. Aptuveni 18% no ELFLA finansējuma novirzīti 3.ass pasākumiem. Būtiskākais atbalsts ass ietvaros plānots mikrouzņēmumu radīšanai un attīstībai, kā arī ciematu atjaunošanai un attīstībai.

4. ass mērķis ir nodrošināt veiksmīgu lauku attīstības programmas ieviešanu, izmantojot LEADER (KLP pieeja “no apakšas uz augšu”, nevis tradicionālā “no augšas uz apakšu”) pieeju, kas izpaužas veicinot vietējo

⁷ Konceptija par struktūrfondu un Kohēzijas fonda ieviešanas modeli 2007.- 2013. gadā: Finanšu ministrijas koncepcija.- 8. lpp.- [http:// www.lps.lv/images/objects/committee_files.](http://www.lps.lv/images/objects/committee_files/)- (Resursus apskatīts 25.05.2011.).

rīcības grupu darbību. Uz līdzekļiem var pretendēt arī nevalstiskās organizācijas, kas darbojas lauksaimniecības sektorā, izlietojot tās apmācību aktivitātēm.⁸

Finansējuma apgūšanai tiek noteiktas atbildīgās valsts pārvaldes institūcijas.

1. attēls

Eiropas Lauksaimniecības fonda lauku attīstībai institucionālais ietvars⁹

Kā “jumta” likums ELFLA administrēšanā darbojas Lauksaimniecības un lauku attīstības likums. Būtisks ir likuma 8. pants, kas deleģē pienākumus Ministru kabinetam: “Kārtību, kādā administrē Eiropas lauksaimniecības garantiju fondu, Eiropas lauksaimniecības fondu lauku attīstībai un Eiropas zivsaimniecības fondu, kā arī šo fondu administrēšanā iesaistīto iestāžu kompetenci un pienākumus nosaka Ministru kabinets”.

Laika posmā, kopš sācies 2007.–2013. gada plānošanas periods, MK izdevis ap 30 tieši ar ELFLA izmantošanu saistītus noteikumus, kas nosaka finansējamās programmas, prasības pretendentiem, uzraudzības un kontroles kārtību pār izlietotajiem līdzekļiem u.tml. ar administrēšanu saistītus jautājumus.

8 Palīg līdzeklis projektu pieteikumu sagatavošanai.- Rīga: Biedrība “Zemnieku saeima”, 2008.- 7. lpp.

9 Latvijas lauku attīstības programma 2007.- 2013. gads.- 303. lpp.- http://www.zm.gov.lv/doc_upl/LAP_8_versija_010211.pdf.- (Resurss apskatīts 12.05.2011.).

Kā jau iepriekš ir minēts, lauksaimniecības politikas dokumentos līdzekļu plūsma tiek virzīta pa četrām asīm, kuru ietvaros tiek radītas dažādas programmas finansējuma apgūšanai, veidojot konkrētu normatīvo bāzi MK noteikumu formā, papildus kurai LAD izstrādā un publicē savā mājas lapā internetā skaidrojošu papildus informāciju, kas atbalsta pretendentiem atvieglo projektu izstrādi programmu apguvei. Pētot Latvijas normatīvos aktus, nav skaidri izsekojama vadošajos politikas dokumentos paredzētā līdzekļu plūsma pa asīm un finansējuma avotiem. MK noteikumi tiek pamatoti ar Lauksaimniecības un lauku attīstības likuma 5.pantu¹⁰, kas tikai norāda, ka MK administrē un uzrauga ES finansējuma lauksaimniecībai izlietojumu, kas ir saprotams ļoti vispārināti. Tālāk, skatot MK noteikumus konkrētu atbalsta maksājumu saņemšanai, finansējuma avots netiek minēts.

Fonda līdzekļu praktiskā apguve

ELFLA līdzekļi pieejami ļoti plašam atbalsta saņēmēju lokam. Līdzekļi dažādu programmu ietvaros tiek izmaksāti gan fiziskām personām – lauksaimniecībā izmantojamu zemju īpašniekiem, gan zemnieku saimniecībām, uzņēmumiem, biedrībām un nodibinājumiem, gan pašvaldībām.

Pieejamos ELFLA līdzekļus pēc saņemšanas veida var iedalīt divās līnijās:

- 1) tiešie maksājumi;
- 2) maksājumi lauku attīstības programmas pasākumu ietvaros.

Tiešais maksājums ir maksājums, ko piešķir tieši lauksaimniekam, kā zemes īpašniekam vai nomniekam pēc fakta noteiktu atbalsta shēmu ietvaros, kas neprasa jaunradītu vērtību īstenošanu par piešķirtajiem līdzekļiem. Ir definēti pamatnosacījumi tiešo maksājumu saņemšanai saskaņā ar ES regulām:

- 1) atbalsttiesīgajās platībās tiek veikta lauksaimnieciskā darbība;
- 2) uzturēts labs lauksaimniecības un vides stāvoklis.¹¹

No ELFLA tiek finansētas vairākas tiešā atbalsta shēmas.

10 Lauksaimniecības un lauku attīstības likums (pieņemts 07.04.2004.), 5. pants// Latvijas Vēstnesis.- Nr. 64 (2004, 23.aprīlis).

11 Padomes regula (EK) Nr. 73/2009 ar ko paredz kopējus noteikumus tiešā atbalsta shēmām saskaņā ar kopējo lauksaimniecības politiku un izveido dažas atbalsta shēmas lauksaimniekiem (pieņemta 19.01.2009.)// Oficiālais Vēstnesis.- Nr. L30 (2009, 31. janvāris).

1. tabula

No ELFLA finansētās tiešā atbalsta shēmas

Nr.p.k.	Atbalsta shēma	Atbalsta shēmas mērķis
1.	Maksājumi lauksaimniekiem par nelabvēlīgiem dabas apstākļiem teritorijā, kas nav kalnu teritorijas (MLA)	Veicināt lauku ainavas uzturēšanu un sekmēt ilgtspējīgu lauksaimniecisko darbību teritorijās, kurās ir apgrūtināta lauksaimnieciskā darbība
2.	Bioloģiskās lauksaimniecības attīstība (BLA)	Sekmēt bioloģiskās lauksaimniecības produkcijas ražošanu, veicinot bioloģiskās lauksaimniecības metožu pielietojumu apsaimniekotajās platībās
3.	Bioloģiskās daudzveidības uzturēšana zālajos	Veicināt bioloģiski daudzveidīgo zālāju saglabāšanu, savvaļas augu, dzīvnieku, putnu populāciju un ainavas uzturēšanu apsaimniekotajās bioloģiski vērtīgo zālāju platībās
4.	Rugāju lauksaimniecības ziemas periodā	Veicināt augsnes virskārtas aizsardzību pret augsnes degradācijas procesiem, saglabājot augsnes organiskās vielas un samazinot barības vielu noteci
5.	Lauksaimniecības dzīvnieku ģenētisko resursu saglabāšana	Saglabāt, aizsargāt un pavairot vietējās izcelsmes nozīmīgo šķirņu lauksaimniecības vaislas dzīvniekus, kuri nacionāli un starptautiski ir atzīti kā apdraudētas populācijas
6.	Bufержoslu ierīkošana	Sekmēt videi draudzīgu metožu ieviešanu un vides aizsardzības prasībām atbilstošu saimniecisko darbību vides jutīgās teritorijas platībās, kur pastāv īpaši augsts risks augsnes un ūdens piesārņojumam, kā arī palielināt platības savvaļas augu un dzīvnieku sugu dzīvotņu saglabāšanas un aizsargāšanas nolūkos vietās ar augstu aramzemes izmantošanas intensitāti
7.	Integrētās dārzkopības ieviešana un veicināšana	Samazināt augu aizsardzības līdzekļu un mēslošanas līdzekļu lietošanu un sekmēt bioloģiskās daudzveidības saglabāšanu

Tā kā šo shēmu maksājumi tiek aprēķināti par kalendāro gadu, pretendentiem līdz kārtējā gada 15. maijam jāiesniedz Lauku atbalsta dienestā iesniegums un LAD sagatavota lauksaimniecībā izmantojamās zemes karte, kurā atzīmēta apsaimniekotā lauksaimniecībā izmantojamās zemes

platība pa kultūrām. Minētajās shēmās atbalstu var saņemt lauksaimniecībā izmantojamās zemes īpašnieks, tiesiskais valdītājs vai nomnieks, kas apsaimnieko lauksaimniecībā izmantojamo zemi.¹²

Ja atbalsta pretendents ievēro visus atbalsta saņemšanas nosacījumus, LAD pilnā apmērā piešķir atbalsta pretendentam konkrētu maksājumu par konkrētu vienību. Ja tiek konstatētas neatbilstības, maksājumu samazina vai nepiešķir.

Savukārt, maksājumi programmu ietvaros tiek piešķirti kā līdzfinansējums noteiktu projektu īstenošanai, tātad – jaunradītām vērtībām. ELFLA atbalsts tiek piešķirts iesniegumu konkursu un kompensāciju kārtībā. Pieejamie ELFLA līdzekļi kopā ar Latvijas valsts līdzfinansējumu tiek dēvēti par “publisko finansējumu”. 2007.–2013. gadu plānošanas periodā Latvijā lauku attīstības programmas ietvaros atvērti un realizēti ap 20 pasākumu. Katrs no pasākumiem var tikt realizēts vairākās kārtās. Katrai no kārtām tiek vai nu izstrādāti jauni MK noteikumi, vai grozīti iepriekš pieņemtie – vienota prakse šajā jomā netiek ievērota.

Pasākumi atšķiras pēc būtības – 1. ass runā par lauksaimniecisko ražošanu, 3. un 4. ass atbalsta lauku vides kā cilvēku dzīves telpas uzlabošanu un saglabāšanu. Šīs pamatnostādnes rada atšķirības gan atbalsta saņemšanas tiesībās, gan pēc tam jau projektu izstrādē un realizācijā.

Piemēram, pasākums “Lauku saimniecību modernizācija” kā pretendents redz juridiskas vai fiziskas personas, kas ražo nepārstrādātus lauksaimniecības produktus, kas plāno izveidot saimniecību, lai uzsāktu lauksaimniecības produktu ražošanu, kā arī lauksaimniecības pakalpojumu kooperatīvās sabiedrības. Šis pasākums atbalsta investīcijas jaunu iekārtu, tehnikas, aprīkojuma, informācijas tehnoloģiju un programmu nodrošinājuma iegādei un uzstādīšanai.

Savukārt pasākuma “Pamatpakalpojumi ekonomikai un iedzīvotājiem” mērķis ir atbalstīt investīcijas publiskās infrastruktūras kvalitātes uzlabošanai lauku teritorijās, lai veicinātu apdzīvotības saglabāšanos. Pasākuma ietvaros tiek atbalstīta pašvaldību ceļu būvniecība vai rekonstrukcija, vietējas nozīmes brīvā laika pavadīšanas, sporta un kultūras objektu būvniecība, publiski pieejamas teritorijas labiekārtošana, kā arī atjaunojamo energoresursu sistēmu būvniecība.

Aktivitātes “Lauku ekonomikas dažādošana un dzīves kvalitātes veicināšana vietējo attīstības stratēģiju īstenošanas teritorijā” atbalsta preten-

12 Noteikumi par valsts un Eiropas Savienības lauku attīstības atbalsta piešķiršanu, administrēšanu un uzraudzību vides un lauku ainavas uzlabošanai: Latvijas Republikas Ministru kabineta noteikumi Nr. 295 (pieņemti 23.03.2010.)// Latvijas Vēstnesis.- Nr. 50 (2010, 30.marts).

denti var būt fiziskas vai juridiskas personas, kā arī biedrības vai nodibinājumi, vietējās pašvaldības, kas īsteno projektu vietējās attīstības stratēģijas īstenošanas ietvaros.¹³

Pretendents, kurš pirmo reizi iesniedz jebkura veida iesniegumu LAD, kas saistīts ar ES finansiāla rakstura atbalstu, vispirms tiek reģistrēts LAD klientu reģistrā. Viņam tiek piešķirts LAD klienta numurs, kas vairs nemainās turpmākā sadarbības laikā, ne tikai konkrētā projekta ietvaros, bet jebkurā komunikācijā ar LAD. Jāpiebilst, ka kopš tā laika, kad sāka veidoties LAD klientu reģistrs, kas notika vienlaikus ar pirmo iesniegumu administrēšanu par ES atbalsta maksājumu piešķiršanu, visa informācijas apmaiņa starp LAD un klientiem notiek pasta sūtījumu veidā, precīzāk, klients savu informāciju iesniedz vai nu pasta sūtījuma veidā, vai tieši LAD nodaļā, bet LAD jebkurā gadījumā atbildes un informāciju par saviem lēmumiem u.tml. sūta pa pastu. Šajā laikā kā papildus opcija ir izstrādāta un darbojas arī elektroniskā pieteikšanās sistēma, kas daļēji atvieto papīra formas dokumentu apriti. Sistēma ir autorizēta, tā tad droša, tomēr netiek atzīta par pietiekamu, lai aizvietotu pasta sūtījumus, kas pašreiz sistēmā reģistrētajiem klientiem informāciju dublē un, pēc autores domām, rada liekus administratīvus izdevumus.

Lēmumu par projekta iesnieguma apstiprināšanu vai noraidīšanu LAD pieņem triju, bet ne vēlāk kā piecu mēnešu laikā pēc projekta iesnieguma saņemšanas. Lai samazinātu administratīvos šķēršļus ES fondu līdzekļu apgūvē, jāsaīsina laiks no projektu iesniegumu konkursa izsludināšanas līdz rezultātu paziņošanai. Šis laiks būtu jānosaka ne ilgāks par trim mēnešiem. Tas nostādītu projekta realizētāju vienlīdzīgā stāvoklī ar uzraugošajām institūcijām, jo piecu mēnešu laikā risks ir pietiekami liels, lai mainītos apstākļi, kas tika ievērtēti projekta sagatavošanas laikā un ir pietiekami būtiski tā veiksmīgai realizācijai.

Pretendents var apstrīdēt un pārsūdzēt LAD amatpersonu izdotos administratīvos aktus Lauku atbalsta dienesta likumā noteiktajā kārtībā rakstveidā, viena mēneša laikā.¹⁴ Praksē šāda apstrīdēšana notiek reti, jo, pat ja tiktu panākts pozitīvs rezultāts, tas neradītu iespēju pretendentam saņemt atbalstu projekta realizācijai, jo līdzekļu piešķiršana konkrētajā pasākumā

13 Kārtība, kādā piešķir valsts un Eiropas Savienības atbalstu lauku attīstībai pasākumam "Konkurētspējas veicināšana vietējo attīstības stratēģiju īstenošanas teritorijā" un pasākumam "Lauku ekonomikas dažādošana un dzīves kvalitātes veicināšana vietējo attīstības stratēģiju īstenošanas teritorijā": Latvijas Republikas Ministru kabineta noteikumi Nr. 33 (pieņemti 13.01.2009.)// Latvijas Vēstnesis.- Nr. 10 (2009, 20. janvāris).

14 Lauku atbalsta dienesta likums (pieņemts 06.04.2000.), 13. pants // Latvijas Vēstnesis.- Nr. 148/150 (2000, 27. aprīlis).

būtu noslēgusies.¹⁵ Gadījumos, kad tiesvedības rezultātā tiek panākts pretendenta labvēlīgs lēmums, proti, ka LAD noraidījums ir nepamatots, līdztekus šādu lietu izskatīšanas paātrināšanai viens no iespējamajiem risinājumiem būtu normatīvajos aktos iekļaut nosacījumu, ka šajos gadījumos finansējums būtu piešķirams no valsts budžeta līdzekļiem, līdz ar ko valsts uzņemtos atbildību par pašas pieļautajām kļūdām un nodrošinātu to, ka šīs kļūdas nerada nelabvēlīgas sekas noraidītajiem atbalsta pretendentiem.

Pēc LAD paziņojuma saņemšanas par projekta iesnieguma apstiprināšanu atbalsta pretendents slēdz līgumu ar LAD par publiskā finansējuma piešķiršanu projekta īstenošanai. Līgumā pretendents, nu jau kā atbalsta saņēmējs, apņemas īstenot projektu noteiktajos termiņos un kārtībā. Ar līgumu tiek noteikts 5 gadu kontroles periods, kas iestājas pēc pēdējā maksājuma saņemšanas, un uzliek pienākumu šajā periodā iesniegt LAD ziņas par projekta mērķa īstenošanas turpināšanu, t.i. atbalsta saņēmējs apņemas vismaz 5 gadus turpināt saimniecisko darbību, kurai atbalsts piešķirts. Līgums dod tiesības LAD vienpusēji pārtraukt to un bezstrīdus kārtībā atprasīt izmaksāto publiskā finansējuma daļu un piedzīt nokavējuma naudu, ja jebkurā projekta izvērtēšanas, realizācijas vai uzraudzības posmā atbalsta saņēmējs neizpilda uzņemtās saistības.

Publiskā finansējuma apjomu nosaka atšķirīgi dažādām aktivitātēm. Apjomu nosaka uz visu 2007.–2013. gada periodu kopā vienam pretendenta saskaņā ar iesniegto projektu pazīmēm, parasti 25–40% no projekta attiecināmajām izmaksām, bet aktivitātēs, kur atbalsta saņēmējs ir pašvaldība, atbalsta intensitāte ir 90%.

Secinājumi un priekšlikumi

Kā saprotams, ES fondu atbalstītie projekti saistīti ar vērienīgu naudas plūsmu. Šādi līdzekļi parasti nav pretendenta brīvā rīcībā, bet publiskā finansējuma daļa pārsvarā gadījumu tiek izmaksāta jau pēc projekta realizācijas. Tātad darbība saistīta ar kredītresursu izmantošanu

Lai atvieglotu projektu realizāciju, līdz ar LAD pozitīvu lēmumu par projekta atbalstu, būtu jādod iespēja pretendenta saņemt valsts garantijas kredītlīdzekļu saņemšanai publiskā finansējuma apjomā un šī iespēja jānotiprina reglamentējošajos normatīvajos aktos.

Ņemot vērā, ka Latvija ES iestājās jau 2004. gadā, līdz 2007. gadam, kad sākās patreizējais plānošanas periods, kā arī jau pirmsiestāšanās laikā

15 Rutule E. Cinās ar vejdzīnāvam. - <http://www.diena.lv/cinas-ar-vejdzīnāvam-623426122006-> (Resurss apskatīts 01.07.2011.).

apgūtos finansējumus, valsts pārvaldes iestādēm jau izveidojusies pieredze, kas uzlabo normatīvo aktu, līdz ar ko arī pašu administratīvo darbību operativitāti un kvalitāti.

Pieņemot ES finansiālo atbalstu, uz valsti gulstas atbildība par šo finanšu līdzekļu efektīvu administrēšanu. Tiek radīti normatīvie akti un noteiktas institūcijas, kas pārrauga šo finanšu līdzekļu mērķtiecīgu izlietojumu.

Acīmredzamie ieguvumi nes līdzīgu atbildību par izlietoto finanšu uzskaiti un praktiskām atskaitēm par mērķu sasniegšanu.

ПРАВОВЫЕ УСЛОВИЯ И ПРАКТИКА ЕВРОПЕЙСКОГО СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННОГО ФОНДА РАЗВИТИЯ СЕЛЬСКИХ ТЕРРИТОРИЙ В ЛАТВИИ

Ключевые слова: Европейский Союз, региональная и общая сельскохозяйственная политика ЕС, финансирование, развитие сельских территорий.

Аннотация

В публикации рассмотрено происхождение и историческое развитие финансового инструмента Европейского Союза, а также – цели и задачи создания фонда, основанные на региональной и общей сельскохозяйственной политике ЕС. Показано законодательство, регулирующее деятельность фонда в Латвии, условия административного управления фондом, участие институций и их функции. Показаны возможности доступа финансирования в виде прямых выплат и в виде выплат в рамках мероприятий для развития сельских территорий. Публикация содержит выводы и рекомендации, которые могли бы способствовать решению некоторых проблем.

*Sanita Javoīša*Zinātniskā vadītāja: *Mg.iur. Alda Malnača*

CIVILTIESISKĀS ATBILDĪBAS PROBLEMĀTIKA PERSONAS GODA UN CIENAS AIZSKARŠANAS GADĪJUMOS

Atslēgvārdi: gods un cieņa, persona, aizskārums, atbildība, kaitējums, ziņas, viedoklis.

Personas goda un cieņas aizsardzības institūts, tā tiesiskais regulējums

“Goda un cieņas neaizskaramību valsts uzskata par augstāko pamatvērtību, kas tai jāaizsargā,” uzsver A.Bitāns un secina:” Šo personisko tiesību vērtība ir tajā apstākļī, ka tās pastāv pašas par sevi un to reālas pielietošanas iespēja nosaka cilvēka stāvokli sabiedrībā.”¹ Gods un cieņa ir ētikas kategorijas un katram cilvēkam izpratne par tām var atšķirties. Ar godu saprot personas sabiedrisku novērtējumu, kas ir izveidojies personas darbības rezultātā, bet ar cieņu saprot personas sabiedriskā vērtējuma atspoguļojumu pašas apziņā, t.i., – personas pašnovērtējumu. Sabiedrības atzinīgs vērtējums sasniedzams ilgstošā laikā, atbilstoši personas nopelniem, un, izplatot nepatiesas ziņas, notiek personas vērtības nepamatots samazinājums sabiedrības acīs.²

Jāatzīmē, ka pastāv uzskats, ka personības tiesības piemīt ne tikai fiziskajām personām, bet arī juridiskām personām, kā arī Komerclikumā regulamentētajām personālsabiedrībām. Gods un cieņa kā nemantisks labums piemīt ne tikai fiziskai personai, bet arī juridiskajai personai vai personālsabiedrībai.³ Tam, ka gods un cieņa piemistu arī juridiskām personām, pamatoti nepiekrīt J.Retējums savā pētījumā, izkristalizējot būtisku atziņu: “Juridiskai personai nepiemīt miesa, veselība, nevainība, tāpat tai nepiemīt gods un cieņa.”⁴ Jāatzīmē gan, ka likuma “Par presi un citiem masu informācijas līdzekļiem” 7. panta piektajā daļā tieši noteikts, ka ir

1 Latvijas Republikas Civillikuma komentāri . Saistību tiesības (1401.- 2400.p.)/ K.Torgāns u.c.- Rīga: Mans īpašums, 1998.- 633. lpp.

2 Turpat.- 635. lpp.

3 Balodis K. Ievads civiltiesībās.- Rīga: Zvaigzne ABC, 2007.- 125. lpp.

4 Retējums J. Kāds ir goda un cieņas aizskārums civiltiesiskais regulējums.//Jurista vārds.- Nr. 29 (2003) <http://www.juristavards.lv/?menu=doc&id=78159.-> (Resurss apskatīts 05.11.2011.).

aizliegts publicēt informāciju, kura aizskar fizisko un juridisko personu godu un cieņu, un ceļ tam neslavu. Tādējādi Saeima kā likumdevējs ir atzinusi, ka arī attiecībā uz juridiskām personām var attiecināt jēdzienu – gods un cieņa. Interpretējot abus jēdzienus, jāsecina, ka gods ir plašāks jēdziens par cieņu: “Gods – tas ir personības sabiedriskais novērtējums, kura mērķa ir paša indivīda uzvedība, viņa attieksme pret sociālajām un garīgajām vērtībām, sabiedrību, līdzcilvēkiem. Cieņa ir cilvēka pašnovērtējums, kas pamatojas uz tam ieaudzinātajām un piemītošajām īpašībām.”⁵

Latvijā konstitucionālā līmenī cilvēka goda un cieņas aizsardzība ir nostiprināta Latvijas Republikas Satversmes 95. pantā, kas nosaka, ka valsts aizsargā cilvēka godu un cieņu.⁶ Goda un cieņas aizskāruma civiltiesiskais regulējums Latvijā pastāv salīdzinoši neilgi. Kā atzīmē J. Retējums, – 2352.¹ pants ir jaunievedums, kas stājās spēkā 1993. gada 1. martā, – iepriekš cieņas un goda aizskāruma gadījumos civiltiesiskā ceļā to nevarēja aizstāvēt.

Civillikuma 2352.¹ pants nosaka, ka katram ir tiesības prasīt tiesas ceļā atsaukt ziņas, kas aizskar viņa godu un cieņu, ja šādu ziņu izplatītājs nepieņēma, ka tās atbilst patiesībai. Ja personas godu un cieņu aizskarošās ziņas izplatītas presē, tad gadījumā, kad tās neatbilst patiesībai, šīs ziņas presē arī jāatsauc. Ja personas godu un cieņu aizskarošās ziņas, kas neatbilst patiesībai, ietvertas dokumentā, šāds dokuments jāapmaina. Citos gadījumos atsaukšanas kārtību nosaka tiesa. Ja kāds prettiesiski aizskar personas godu un cieņu mutvārdiem, rakstveidā vai ar darbiem, tad viņam jādod atlīdzība (mantiska kompensācija). Atlīdzības apmēru nosaka tiesa.⁷

Jāatzīmē, ka līdz pat 2009. gada 23. decembrim, kad stājās spēkā 2009. gada 19. novembra “Grozījumi Krimināllikumā”, Krimināllikuma 156. un 158. pants paredzēja kriminālatbildību par goda aizskaršanu un goda aizskaršanu masu saziņas līdzeklī. Tā Krimināllikuma 156. pants paredzēja atbildību par tīšu personas goda aizskaršanu vai cieņas pazeemošanu mutvārdos, rakstveidā vai ar darbību, savukārt krimināllikuma 158. pants, – par tīšu goda aizskaršanu vai neslavas celšanu masu saziņas līdzeklī. Vienlaikus Tieslietu ministrija, vērtējot grozījumu Krimināllikumā nepieciešamību, nonāca pie sekojoša secinājuma: “KL un Civillikuma normas dublējas, proti, personas goda un cieņas aizsardzība ir paredzēta gan krimināltiesiskā, gan civiltiesiskā kārtībā un persona var izvēlēties, kādā

5 Retējums J. Kāds ir goda un cieņas aizskāruma civiltiesiskais regulējums.// Jurista vārds.- Nr. 29 (2003) <http://www.juristavards.lv/?menu=doc&id=78159>- (Resurss apskatīts 05.11.2011.).

6 Latvijas Republikas Satversme (pieņemta 15.02.1922.)//Latvijas Vēstnesis.- Nr. 43 (1993, 1. jūlijs).

7 Civillikums. Ceturtā daļa. Saistību tiesības (pieņemts 28.01.1937.)//Latvijas Republikas Augstākās Padomes un valdības ziņotājs.- Nr. 1 (1993, 14. janvāris).

kārtībā aizstāvēt savas tiesības. Nereti persona izvēlas aizstāvēt savas tiesības krimināltiesiskā kārtā tikai tādēļ, lai pret personu, kura it kā aizskārusi personas godu un cieņu, tiktu uzsākts kriminālprocess.”⁸

Tiesības pieprasīt izplatītu nepatiesu ziņu atsaukumu ir paredzētas arī speciālajos likumos. Tā likuma “Par presi un citiem masu informācijas līdzekļiem” 21. panta pirmā daļa nosaka, ka fiziskās vai juridiskās personas ir tiesīgas pieprasīt, lai masu informācijas līdzekļi atsauc par tām publicētās (pārraidītās) ziņas, ja tās neatbilst patiesībai. Citos goda un cieņas aizskaršanas gadījumos ir tiesības prasīt atvairošanos.⁹

Tiesības prasīt nepatiesu ziņu atsaukšanu paredz arī Elektronisko plašsaziņas līdzekļu likuma 50. panta pirmā daļa, kas nosaka, ka persona, par kuru kāda elektroniskā plašsaziņas līdzekļa raidījumā paustas nepatiesas ziņas, var pieprasīt, lai tas pats elektroniskais plašsaziņas līdzeklis izplata šo ziņu atsaukumu, kā arī tās atbildi. Persona ir tiesīga pieprasīt, lai tās atbilde tiek izplatīta neatkarīgi no tā, vai šī persona ir pieprasījusi attiecīgo ziņu atsaukumu.¹⁰

Morālā kaitējuma apmēra noteikšana lietās par goda un cieņas aizskārumu

Jau Augstākās tiesas plēnuma 1993. gada 25. oktobra lēmumā Nr. 3 “Par tiesu praksi lietās par personu goda un cieņu aizskarošu ziņu atsaukšanu” secināts, ka likumā nav noteikts, kādam jābūt kompensācijas apmēram, tādēļ katrā konkrētā gadījumā tiesai jāvērtē faktiskie apstākļi kopsakarībā un jānosaka šis mantiskās kompensācijas apmērs. Iespējamie kritēriji, kas ņemami vērā, nosakot mantiskās kompensācijas apmēru, ir nepatiesu, godu un cieņu aizskarošu ziņu izplatīšanas publiskums, plašums, šī aizskāruma smagums pret personu, sekas, ko radījusi godu un cieņu aizskarošu ziņu izplatīšana, pušu personība u.c.¹¹ Kā iespējamu kritēriju morālā kaitējuma par goda un cieņas aizskārumu apmēra noteikšanai varētu norādīt kaitējuma apmēra noteikšanu atkarībā no tā, vai goda un cieņas aizskārumš ir nodarīts izplatot nepatiesas ziņas vai arī izsakot viedokli.

8 Grozījumi Krimināllikumā: Likumprojekta anotācija.- http://www.mk.gov.lv/doc/2005/TMAnot_180309_KL.1199.doc.- (Resurss apskatīts 05.11.2011.).

9 Par presi un citiem masu saziņas līdzekļiem: Likums (pieņemts 20.12.1990.)//Latvijas Republikas Augstākās Padomes un Valdības Ziņotājs.- Nr. 5 (1991, 14. februāris).

10 Elektronisko plašsaziņas līdzekļu likums (pieņemts 12.07.2010) //Latvijas Vēstnesis.- Nr. 118 (2010, 28. jūlijs).

11 Par tiesu praksi lietās par personu goda un cieņu aizskarošu ziņu atsaukšanu : Augstākās tiesas plēnuma 1993. gada 25. oktobra lēmums Nr. 3.- http://www.temida.lv/Jurista_Biblioteka/AT_plenumu_lēmumi/Ciena_un_gods.do.- (Resurss apskatīts 05.11.2011.).

Gods ir personības sabiedriskais novērtējums, savukārt cieņa ir cilvēka pašnovērtējums, kas pamatojas uz tam ieaudzinātajām un piemītošajām īpašībām. Ņemot vērā iepriekš minēto, kā arī to, ka personas godu un cieņu var aizskart gan ar nepatiesu ziņu izplatīšanu, gan rupja vai nesamērīgi aizskaroša viedokļa izteikšanu, rodas secinājums, ka katram aizskāruma veidam atbilst savs aizskārums objekts. Respektīvi, – publicējot nepatiesas ziņas, tiek aizskarts personas gods, jo to personu, kuras ir uzņēmušas izpaustās ziņas, apziņā ir mainīties vai var būt mainījies cietušās personas novērtējums, t.i., pieņemot izpaustās ziņas par patiesām, cietusī persona tiek degradēta lielākas vai mazākas sabiedrības daļas uztverē, tādējādi, iespējams, mainoties arī apkārtējo personu attieksmei pret cietušo. Savukārt izplatot viedokli, kas pēc sava satura ir rupjš vai aizskarošs, tiek aizskarta personas cieņa.

Latviešu literārās valodas vārdnīcā vārds “viedoklis” ir skaidrots sekojoši – uzskats, izpratne (par ko), arī attieksme (pret ko).¹² Kā savā 2002. gada 13. februāra spriedumā lietā Nr.SKC-102 ir secinājis Augstākās tiesas Senāts: “Viedoklis ir noteiktas personas vai personu grupas subjektīvs vērtējums, uzskats, izteikums, kas var veidoties kā no patiesiem faktiem, tā kļūdainām ziņām, nepatiesas informācijas, vai arī abējādi.”¹³ Tādējādi jāņem vērā tas, ka, pretstatā nepatiesu ziņu sniegšanai, viedoklim pašam par sevi ir subjektīvs raksturs, t.i., tas nepretendē uz objektīvas īstenības atreferējumu.

Līdz ar to jāpieņem, ka no citu personu puses viedoklis tiek arī uztverts savādāk, nekā apgalvojums, kas pretendē uz objektīvai īstenībai atbilstošas situācijas attēlojumu, t.i., apziņas līmenī konkrētais izteikums tiek saistīts ar tā paudēja personisko skatījumu uz noteiktām lietām. Jāņem vērā tas, ka šādā gadījumā negatīvu vērtējumu bieži vien saņem nevis persona, par kuru izteikts aizskarošais viedoklis, bet gan pats viedokļa izteicējs. Līdz ar to var secināt, ka viedokļa izteikšanas gadījumā nav prezumējama sabiedriskās domas maiņa attiecībā pret cietušo, vienlaikus cietušais pats kā personība ir aizskarts savā pašnovērtējumā. Tādējādi šāda nodarījuma sekas pārsvarā ir cietušās personas iekšējs pārdzīvojums par uzklausīto aizskārums, vienlaikus cietušā un sabiedrības attiecības aktīvi netiek ietekmētas.

Protams, citas personas, uzklausot pausto viedokli, savā apziņas uztveres līmenī var nonākt pie līdzīga secinājuma kā viedokļa autors, vienlaikus

12 Latviešu literārās valodas vārdnīca. - <http://www.tezaurs.lv/lv/-> (Resurss apskatīts 05.11.2011.).

13 Par godu un cieņu aizskarošu ziņu atsaukšanu un kompensācijas piedziņu: Augstākās tiesas Senāta 13.02.02. spriedums Nr.SKC-102.- <http://www.politika.lv/temas/cilvektiesibas/5237/>.- (Resurss apskatīts 05.11.2011.).

šāda rezultāta sasniegšana pēc būtības prasa aktīvu rīcību no šīm personām un tādējādi attieksmes maiņa nav aizskarošā izteikuma tiešās sekas. Jāatzīmē arī tas, ka pēc satura terminā “viedoklis” ietilpst arī personas citai personai adresēti rupji izteikumi, kas nav balstīti uz faktiem, bet izsaka personas negatīvo attieksmi pret cietušo.

Kā piemēru šeit var minēt tiesvedību L.Muzikantes un L.Krieviņas prasībā pret valsts bezpeļņas SIA “Latvijas Radio” un žurnālistu K.Streipu, kurš Latvijas Radio raidījumā veltīja pieteicējam aizskarošu izteicienu. Rīgas apgabaltiesas Civillietu tiesas kolēģija savā 2004. gada 22. novembra spriedumā secināja, ka K.Streipa izteikums ir kvalificējams nevis kā ziņa, bet gan kā viedoklis (attieksme).¹⁴

Vienas personas otrai personai veltīti rupji izteikumi pēc būtības nekādi nevar mainīt cietušās personas vērtējumu sabiedrības uztveres līmenī. Šādā gadījumā drīzāk, kā jau minēts, sabiedriskā doma var vērsties pret pašu rupjo izteikumu autoru, jo rupjību un aizskarošu izteicienu lietojums neatbilst sabiedrībā vispār pieņemtām ētikas un morāles normām.

Var secināt, ka lietās par morālā kaitējuma atlīdzināšanu goda un cieņas aizskārums gadījumā tiesai, nosakot kaitējuma atlīdzības apmēru, kā viens no būtiskiem aspektiem jāņem vērā veids, kādā aizskārums veikts, – izplatot nepatiesas ziņas vai izsakot viedokli. Tādējādi, gadījumos, kad aizskārums veikts, izplatot nepatiesas ziņas, kaitējuma atlīdzības apmērs būtu nosakāms proporcionāli daudz lielāks nekā viedokļa izteikšanas gadījumā, jo nepatiesu ziņu paušanas rezultātā cietušajam nodarītais kaitējums ir daudz nozīmīgāks, jo faktiski neizbēgami tiek aktīvi ietekmētas cietušā un sabiedrības attiecības, tiek degradēts cietušā sabiedriskais novērtējums. Lai gan iespējami gadījumi, kad tiek aizskarts cilvēks ar trauslu pašcieņu, līdz ar to, – pat tikai pašnovērtējuma aizskārums gadījumā, pieņemot, ka sabiedrība nav tikusi ietekmēta, šis cilvēks varētu kļūt nespējīgs funkcionēt kā sabiedrības daļa, iespējams, saslīmtu ar kādu psihisku kaiti.

Viedokļa nošķiršana no ziņām

Juridiskajā literatūrā ir secināts, ka arī viedoklis var būt tāds, kas aizskar personas godu un cieņu, un šajā gadījumā personai, kuras gods un cieņa ir aizskarta, ir tiesības uz atlīdzību par nodarīto kaitējumu. Kā savā 1997. gada 24. februāra sprieduma lietā *De Haes and Gijssels V. Belgium* 47. punktā ir secinājusi Eiropas Cilvēktiesību tiesa, viedoklis var būt arī

14 Augstākās tiesas Senāta 23.03.05. spriedums lietā Nr.SK-172.- <http://www.at.gov.lv/files/archive/department1/2005/skc-172-05.pdf>.- (Resurss apskatīts 05.11.2011.).

nesamērīgi aizskarošs, jo īpaši, ja tam trūkst jebkādas faktiskās bāzes.¹⁵ Tātad var secināt, ka arī viedoklim, lai arī pēc būtības tas ir tikai subjektīvās attieksmes izpaudums, ir kāds faktiskis pamats, uz kuru balstoties tad viedoklis arī ir formulēts. Savukārt šis faktiskais pamats acīmredzot var būt gan neatbilstošs objektīvajai īstenībai, gan pārāk nepilnīgs, lai varētu izdarīt objektīvus spriedumus, un līdz ar to uz šāda pamatojuma balstīts viedoklis var būt aizskarošs.

Tātad, kādas personas izteikts aizskarošs viedoklis par citu personu pēdējai dod tiesības prasīt atlīdzinājumu par goda un cieņas aizskārums. Vienlaikus, lai prasība tiktu apmierināta, ir jāvērtē izteiktā viedokļa pamatojums. Tādējādi, tiesai ir jāvērtē, vai paustajam viedoklim ir bijusi pietiekama faktiskā bāze, t.i., vai pastāvēja kaut kādi notikumi, vai arī paša cietušā darbības, kuru rezultātā varēja rasties šāds šo personu aizskarošs viedoklis.¹⁶ Šādā gadījumā personai, kas izteikusi aizskarošo viedokli, ir jāpierāda, ka ziņas, uz kurām balstīts tās viedoklis, ir patiesas. Pēc būtības situācija ir identiska tai, kāda ir gadījumā, kad kāda persona ir izplatījusi par citu personu ziņas, kuras pēdējā uzskata par nepatiesām un tādējādi tās godu un cieņu aizskarošām. Šādā gadījumā ziņu izplatītājam, atbilstoši Civillikuma 2352.¹ panta pirmajai daļai, ir jāpierāda, ka izpaustās ziņas ir patiesas. Tātad, abos gadījumos personai ir jāpierāda kāda informācijas kopuma atbilstība objektīvajai īstenībai, lai arī darbības, kādas abos gadījumos veiktas saistībā ar noteikto informācijas kopumu, ir dažādas. Vienā gadījumā persona, nepaužot nekādu subjektīvu attieksmi, izpauž noteiktas ziņas kā faktu. Otrajā gadījumā persona, balstoties uz noteikto informācijas kopumu, pauž savu subjektīvo attieksmi.

Šajā gadījumā būtu lietderīgi pieskarties jautājumam par personas atbrīvošanu no civiltiesiskās atbildības gadījumos, kad tā izplatījusi nepatiesas ziņas, par kuru it kā atbilstību patiesībai tai nevajadzēja šaubīties.

Tā likuma "Par presi un citiem masu informācijas līdzekļiem" 29. pants nosaka, ka masu informācijas līdzekļi neatbild par nepatiesu ziņu izplatīšanu, ja tās satur:

- 1) oficiāli valsts varas un pārvaldes institūciju dokumenti, politisko un sabiedrisko organizāciju paziņojumi;

15 Eiropas Cilvēktiesību tiesas 1997. gada 24. februāra sprieduma lietā De Haes and Gijssels V. Belgium.- <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=1&portal=hbkm&action=html&highlight=&sessionid=82298604&skin=hudoc-en>.- (Resurss apskatīts 15.11.2011.).

16 Tiesu prakse lietās par personas goda un cieņas civiltiesisko aizsardzību: Tiesu prakses apkopojums.- http://www.at.gov.lv/files/docs/summaries/2004/Apkopojums_Gods_un_ciena.doc.- (Resurss apskatīts 05.11.2011.).

- 2) oficiālo informācijas aģentūru ziņojumi;
- 3) amatpersonu publikācijas.

Gadījumos, kad personas viedoklis ir bijis balstīts uz ziņām, kuras satur šādi likumdevēja noteikti informācijas avoti, tiesai nebūtu jāvērtē, vai faktiskais pamats, uz kuru balstoties izteikts viedoklis, ir bijis pietiekams vai nepietiekams. Pretējā gadījumā situācija var nonākt līdz absurdam, kad persona tiek atbrīvota no atbildības par nepatiesu ziņu, kuras tā ieguvusi no likumā noteiktajiem informācijas avotiem, izpaušanu, bet vienlaikus viņai ar tiesas spriedumu tiek uzlikts pienākums atlīdzināt cietušajam morālo kaitējumu par goda un cieņas aizskārumu sakarā ar viedokli, kas izteikts, balstoties uz iepriekš minētajām ziņām.

Vienlaikus, attiecībā uz izteikto viedokli, arī gadījumos, kad faktiskā bāze ir pietiekama, lai viedoklī paustais negatīvais vērtējums tiktu atzīts par pamatotu, jāvērtē ir arī tā izteiksmes forma.

Viedoklis nedrīkst būt izteikts rupjā formā, vienlaikus pieļaujamās kritikas robeža ir nesaraujami saistīta ar izteikumu kontekstu.¹⁷ Tā, piemēram, kā norādīts Latvijas Republikas Augstākās tiesas prakses apkopojumā “Tiesu prakse lietās par personas goda un cieņas civiltiesisko aizsardzību”, – ja kāda persona ir rīkojusies pretrunā ar sabiedrībā pieņemtām morāles normām, vai arī publiski paudusi uzskatus, kas noliedz sabiedrībā vispārpieņemtas un zināmas patiesības, tad šāda šīs personas darbība var būt par faktisko pamatu asam un, iespējams, aizskarošam personas darbības vai uzskatu vērtējumam. Šajā gadījumā šāds vērtējums var tikt uzskatīts par samērīgu.¹⁸

Latvijas Republikas Satversmes 100. pants nosaka, ka ikvienam ir tiesības uz vārda brīvību, kas ietver tiesības brīvi iegūt, paturēt un izplatīt informāciju, paust savus uzskatus. Cenzūra ir aizliegta.

Latvijas Republikas Satversmes tiesa 2003. gada 5. jūnija spriedumā lietā Nr. 2003-02-0106 ir norādījusi – vārda brīvības ierobežojumam jāatbilst šādām prasībām:

- 1) tam jābūt noteiktam ar likumu;
- 2) tam jāatbilst leģitīmam mērķim, kuru valsts vēlas sasniegt, nosakot šo ierobežojumu;
- 3) tam jāatbilst samērīguma principam.

17 Tiesu prakse lietās par personas goda un cieņas civiltiesisko aizsardzību: Tiesu prakses apkopojums.- http://www.at.gov.lv/files/docs/summaries/2004/Apkopojums_Gods_un_ciena.doc.- (Resursus apskatīts 05.11.2011.).

18 Turpat.

Kā savā 2002. gada 13. februāra spriedumā lietā Nr. SKC-102 ir secinājis Augstākās tiesas Senāts, vārda brīvības ierobežojumus nosaka Civillikuma 2352.¹ pants un likuma “Par presi un citiem masu informācijas līdzekļiem” 7. pants.¹⁹

Kā jau minēts iepriekš, civiltiesiskā atbildība par goda un cieņas aizskaršanu nedrīkst tikt izmantota kā instruments cilvēka pamattiesību ierobežošanai. Eiropas Cilvēktiesību tiesa savā 1976. gada 7. decembra spriedumā lietā *Handyside v. The United Kingdom* 49. punktā ir norādījusi – vārda brīvība ir attiecināma ne tikai uz informāciju vai idejām, kas parasti tiek uztvertas neitrāli vai labvēlīgi, bet arī uz to informāciju vai idejām, kas apvaino, šokē vai uztrauc valsti kopumā vai kādu sabiedrības daļu. Šādas prasības izvirza uzskatu daudzveidība, tolerance un iecietība, t.i., parādības, bez kurām nav iedomājama mūsdienu demokrātiska sabiedrība.²⁰

Augstākās tiesas Senāts 2002. gada 13. februāra spriedumā lietā Nr. SKC-102, atsaucoties uz Eiropas Cilvēktiesību tiesas praksi, secinājis, ka pieņemamās kritikas robežas attiecībā uz politiķi ir plašākas, nekā attiecībā uz privātpersonu. Politīķis atšķirībā no privātpersonas apzināti un neizbēgami atklāj sevi sabiedrībai kopumā katra sava vārda vai rīcības izpētei, un līdz ar to politiķim ir jāizrāda lielāka iecietība pret sabiedrības izteikto viedokli.²¹ Iepriekš minētais princips pēc būtības nozīmē to, ka politiķim ir jābūt daudz iecietīgākam pret viņam vēltītiem izteikumiem, jo saņemt par sevi sabiedrības viedokli, tai skaitā nelabvēlīgu, ir viena no politiķa darbības šķautnēm.

Tādējādi jāsecina, ka goda un cieņas aizsardzības apjoms katrā konkrētā gadījumā atkarīgs no paša cietušā sabiedriskās aktivitātes. Nebūtu gan arī pareizi pastiprinātas kritikas iespējamības principu attiecināt tikai uz politiķiem, ar terminu “politīķis” saprotot likumdevējvaras, izpildvaras vai politisko partiju pārstāvjus. Šāds princips būtu attiecināms uz jebkuru personu, kas atklāti un publiski darbojas kādā sabiedrībai nozīmīgā jomā, virzienā, piemēram, dažādu profesiju arodbiedrību pārstāvji u.c.

19 Par godu un cieņu aizskarošu ziņu atsaukšanu un kompensācijas piedziņu: Augstākās tiesas Senāta 13.02.02. spriedums Nr.SKC-102.- <http://www.politika.lv/temas/cilvektiesibas/5237/>.- (Resurss apskatīts 05.11.2011.)

20 Eiropas Cilvēktiesību tiesas 1976.. gada 7. decembra spriedums lietā *Handyside v. The United Kingdom*.- <http://cmiskp.echr.coe.int/tpk197/view.asp?item=1&portal=hbk&action=html&highlight=&sessionid=82306459&skin=hudoc-en>.- (Resurss apskatīts 15.11.2011.)

21 Par godu un cieņu aizskarošu ziņu atsaukšanu un kompensācijas piedziņu: Augstākās tiesas Senāta 13.02.02. spriedums Nr..SKC-102.- <http://www.politika.lv/temas/cilvektiesibas/5237/>.- (Resurss apskatīts 05.11.2011.)

Goda un cieņas aizskārums tīmekļa vidē

Viens no aktuālākajiem goda un cieņas tiesiskās aizsardzības jautājumiem ir jautājums par goda un cieņas aizskārumu tīmekļa vidē. Šajā gadījumā gan problemātika vairāk saistīta ar goda un cieņas aizskārēja identitātes noteikšanu, respektīvi, kā noteikt atbildētāju gadījumā, kad godu un cieņu aizskarošās ziņas ir izpaustas tīmekļa vidē. Tieslietu ministrija informatīvajā ziņojumā, kas tika izskatīts 2011. gada 5. aprīļa Ministru kabineta sēdē, norādīja: “Kā viena no tiesiskajām problēmām ir personas ierobežotās iespējas aizstāvēt savas tiesības civiltiesiska aizskāruma internetā gadījumos, proti, kad notikusi goda un cieņas vai personas neaizskaramības, privātās dzīves aizskaršana internetā.”

Saskaņā ar augstāk minētajā Ministru kabineta sēdē izskatīto Reģionālās attīstības un pašvaldību lietu ministrijas sagatavoto informatīvo ziņojumu “Par tiesiski nepieļaujamas informācijas aprites ierobežošanu virtuālajā vidē” (Ministru kabineta 2010. gada 13. aprīļa sēde (prot.Nr.19 26.§)) šobrīd persona, kurai ar šādām darbībām ir nodarīts kaitējums, nevar pilnvērtīgi un tiesiski aizstāvēt savas intereses. Personai ir jāiesniedz prasības pieteikums rajona (pilsētas) tiesai pēc savas dzīvesvietas, norādot aizskārēja – atbildētāja personas datus. Ja aizskārums noticis interneta vidē, šie dati cietušajai personai ir pieejami tikai ļoti retos gadījumos.”²²

Iepriekš minētajā Tieslietu ministrijas informatīvajā ziņojumā izteiktie priekšlikumi normatīvo aktu grozījumiem ir īstenoti un Elektronisko sakaru likumā ar 2011. gada 19. maija grozījumiem ir iekļauts 71.² pants, kas nosaka, ka Elektronisko sakaru komersants pēc tiesas pieprasījuma nodrošina informācijas sniegšanu par tā abonenta vai reģistrētā lietotāja vārdu, uzvārdu vai nosaukumu un adresi, kuram savienojuma laikā piešķirta interneta protokola (IP) adrese, lietotāja identifikators vai telefona numurs, lai nodrošinātu elektroniskajā vidē aizskarto personas tiesību un tiesisko interešu aizsardzību civillietās.²³

Arī šāda pieeja pilnībā neatrisina jautājumu par aizskārēja identitātes noteikšanu gadījumos, kad konkrētai IP adresei var piekļūt neidentificējamu lietotāju loks (piemēram, interneta kafējnīcās). Kā savā publikācijā,

22 Par priekšlikumiem grozījumiem normatīvajos aktos, lai nodrošinātu personai iespēju vērsties tiesā, lai aizstāvētu savas tiesības civiltiesiska aizskāruma internetā gadījumos, un iespēju saņemt atbilstošu tiesisko aizsardzību: Informatīvais ziņojums.- <http://www.mk.gov.lv/lv/mk/tap/?dateFrom=2009-12-16&dateTo=2011-12-16&text=internet%C4%81&org=0&area=0&type=0>-(Resurss apskatīts 05.11.2011.).

23 Elektronisko sakaru likums (pieņemts 28.10.2004)// Latvijas Vēstnesis.- Nr. 183 (2004, 17. novembris).

kas tapusi pēc informatīvā ziņojuma “Par priekšlikumiem grozījumiem normatīvajos aktos, lai nodrošinātu personai iespēju vērsties tiesā, lai aizstāvētu savas tiesības civiltiesiska aizskāruma internetā gadījumos, un iespēju saņemt atbilstošu tiesisko aizsardzību” izskatīšanas Ministru kabinetā, norādījis zvērināts advokāts J.Dzanuškāns, izvērtējot Tieslietu ministrijas virzīto priekšlikumu, rodas vairāki juridiska rakstura jautājumi, piemēram, kā pierādīt, ka konkrētā persona internetā ir ievietojuši godu un cieņu aizskarošu informāciju attiecībā uz citu personu, jo normatīvie akti nenosaka ierobežojumus piešķirto IP adresi nodot lietošanā citai personai. Tādējādi var būt iespējami gadījumi, kad institūcijai vai uzņēmumam ir tikai viena IP adrese, bet vairāki interneta lietotāji, un līdz ar to pastāv iespēja, ka tiesai nebūs iespējams konstatēt vainīgo personu, kura internetā ir publiskojuši godu un cieņu aizskarošus izteikumus, jo pastāv varbūtība, ka nebūs iespējams identificēt konkrētu personu, kura šo informāciju internetā ir ievietojuši.²⁴

Secinājumi un priekšlikumi

Secinājums: Tiesu prakse liecina, ka, risinot jautājumu par goda un cieņas aizsardzību, bieži vien netiek ņemti vērā samērīguma un vienlīdzības principi. Spriežot tiesu, tiesnesim jāvadās pēc Civillikuma 5. pantā noteiktajiem principiem, atceroties, ka svarīgākais ir aizsargāt personas godu un cieņu, neatkarīgi no veida, kādā goda un cieņas aizskārums veikts.

Priekšlikums: Lai nodrošinātu vienotu tiesu praksi lietās par goda un cieņas aizskaršanu, tiesnešu vidū būtu nepieciešams aktualizēt personas goda un cieņas aizsardzību kā tiesiskas un demokrātiskas sabiedrības pamatvērtību, organizējot seminārus (tai skaitā tādus, kuros padziļināti tiek apskatīta Eiropas Cilvēktiesību tiesas prakse goda un cieņas aizskāruma jautājumos), mācību braucienus uz citām Eiropas Savienības un Eiropas Ekonomiskās zonas valstīm ar mērķi – iepazīties ar goda un cieņas aizsardzības institūta regulējumu citu valstu normatīvajā regulējumā.

Secinājums: Ņemot vērā 21. gadsimta tehnoloģiju attīstību, būtu obligāti risināms jautājums par iespējām aizsargāt personas godu cieņu tīmekļa vidē.

Priekšlikums: Ministru kabineta vai ministriju līmenī būtu nepieciešams izveidot darba grupu, kuras uzdevums būtu normatīvās bāzes izstrāde iepriekš minētās problēmas risināšanai. Darba grupā būtu iesaistāmi ne

24 Dzanuškāns J. Kā pierādīt, kurš aizskāris godu un cieņu interneta vidē// Jurista vārds.- Nr. 52 (2010); <http://www.juristavards.lv/?menu=doc&id=223212>.- (Resurss apskatīts 05.11.2011.).

tikai valsts pārvaldē strādājošie, bet arī tiesību teorētiķi un praktiķi, kā arī būtu nepieciešams apzināt ārvalstu pieredzi minētā jautājuma risināšanā.

Secinājums: Nosakot kaitējuma apmēru lietās par goda un cieņas aizskaršanu, tiesai būtu jāvadās arī no paša cietušā kā indivīda morāli ētisko uzskatu kopuma, kas raksturo viņu kā sabiedrības locekli un viņa subjektīvo attieksmi pret sabiedrībā vispārpieņemtām vērtībām un morāles normām.

Secinājums: Kā iespējamu kritēriju morālā kaitējuma par goda un cieņas aizskārums apmēra noteikšanai var izmantot kaitējuma apmēra noteikšanu atkarībā no tā, vai goda un cieņas aizskārums ir nodarīts izplatot nepatiesas ziņas vai arī izsakot viedokli. Publicējot nepatiesas ziņas, tiek aizskarts personas gods, jo to personu, kuras ir uztēmušas izpaustās ziņas, apziņā ir mainījies vai var būt mainījies cietušās personas novērtējums, t.i., pieņemot izpaustās ziņas par patiesām, cietusī persona tiek degradēta lielākas vai mazākas sabiedrības daļas uztverē, tādējādi, iespējams, mainoties arī apkārtējo personu attieksmei pret cietušo. Savukārt, izplatot viedokli, kas pēc sava satura ir rupjš vai aizskarošs, tiek aizskarta personas cieņa. Gadījumos, kad aizskārums veikts izplatot nepatiesas ziņas, kaitējuma atlīdzības apmērs būtu nosakāms proporcionāli daudz lielāks nekā viedokļa izteikšanas gadījumā, jo nepatiesu ziņu paušanas rezultātā cietušajam nodarītais kaitējums ir daudz nozīmīgāks, jo faktiski neizbēgami tiek aktīvi ietekmētas cietušā un sabiedrības attiecības, tiek degradēts cietušā sabiedriskais novērtējums.

Priekšlikums: Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamentam kā judikatūras veidotājam arī lietās par goda un cieņas aizskaršanu būtu vēlams sniegt savu definējumu jēdzieniem “gods” un “cieņa”, lai veicinātu vienotas prakses nostiprināšanos lietās par goda un cieņas aizskārums un tādējādi sekmētu taisnīgu, gan Latvijas Republikas normatīvajiem aktiem, gan Latvijai saistošiem starptautiskajiem dokumentiem atbilstošu, spriedumu pieņemšanu.

THE CIVIL LEGAL ASPECTS OF ISSUES RELATED TO DEFAMATION OF INDIVIDUAL HONOUR AND DIGNITY

Key words: Civil law, honour, dignity, person, public life.

Summary

Respect for individual honour and dignity is perceived by the state as a supreme and inalienable right to be safeguarded. Honour and dignity are ethical categories and views on how they are constituted may differ. Honour may be viewed as the perception of an individual by society, whereas dignity refers to how the individual views the way in which society sees him, i.e. the self-perception of the individual.

The civil legal aspects of issues related to defamation of individual honour and dignity are three-fold:

- 1) setting compensation for moral damages arising;
- 2) differentiating cases of personal views from reporting of facts;
- 3) identifying the true source of violations of personal defamation via the Internet.

In cases for injury to individual honour and dignity brought before the courts, assessing the extent of damages and their compensation one of the crucial considerations is the manner in which defamation occurred, i.e. through spreading falsehoods or expression of a personal view.

In cases arising through spreading of falsehoods, compensation should be proportionally greater, than in cases based upon expression of personal views; this reflects the fact of an active campaign waged against the individual, leading to loss of social standing and respect. It should be inappropriate to apply the principle of strong criticism only to politicians, associating the latter term only legislators, members of the executive and administrative branches of government, as well as member of political parties. This principle ought to apply to anyone active in public life, for example members of various unions, etc.

*Māra Mīkule*Zinātniskais vadītājs: *Mg.sc. Iveta Puķīte*

IZAICINĀJUMI KOPĪPAŠUMA PĀRVALDĪŠANĀ UN APSAIMNIEKOŠANĀ

Atslēgvārdi: Civillikums, nekustamais īpašums, kopīpašums, nedalīts īpašums, balsu vairākums, pārvaldīšana, apsaimniekošana.

Godīgums, tiesiskums un atbildība ir tiesiskas, stipras, ekonomiski un garīgi spēcīgas valsts pamatā. Ir pagājuši vairāk nekā divdesmit gadi kopš Latvijas Neatkarības deklarācijas pieņemšanas un ir pienācis laiks lielāku vērību pievērst nekustamā īpašuma pārvaldīšanas jautājumiem. Tādēļ autore uzskata, ka tieši šobrīd sabiedrībā būtu jārosina diskusija par morāles normu un labklājības mijiedarbību, jo morāle liek katram savas intereses samērot ar citu interesēm, bet vēlme iegūt labklājību mudina rīcības veicēju rīkoties savās interesēs un citu intereses ņemt vērā tikai tik, cik tas nepieciešams pašam. Šādi rīkojoties tiek aizmirsts būtiskākais, ka, ja sabiedrībā netiek pievērstā pietiekoša vērība morāles normām un vērtībām, cieš ne tikai citu cilvēku, bet arī šo normu neievērotāju labklājība. Sabiedrībai, kura vēlas labklājību, jāapzinās, ka to var radīt tikai cilvēki ar augstu morāli, kas balstīta uz vērtībām.¹ Īpašuma pārvaldīšana ir ļoti atbildīgs uzdevums. Nekustamā īpašuma joma pēdējo septiņu gadu laikā ir piedzīvojusi gan strauju attīstību, gan gandrīz tikpat strauju lejupslīdi. Latvijas valsts šobrīd piedzīvo ne tikai ekonomisko, bet arī morālo krīzi. DnB NORD Bankas ekonomikas eksperts Pēteris Strautiņš norāda: “Nedrīkst skriet pakaļ jebkurai naudas pelnīšanas iespējai, darbam ir jābūt jēgpilnam.”²

Kopīpašumu var skatīt kā mikro valsts modeli, kur visiem ir vienādas tiesības un pienākumi, kur būtiski ir ievērot morāles normas, jo tikai tad ir iespējama saskaņa un materiālā labklājība gan īpašniekiem, gan ar šo īpašumu saistītajiem pakalpojumu sniedzējiem un pakalpojumu saņēmējiem. Arī veicot reālo sadali, vienojoties par īpašuma pārvaldīšanas nosacījumiem, liela nozīme ir vēlmei sadarboties un spējai vienoties par kopīgu īpašuma tālākas attīstības vīziju.

1 Rāz Dž. Brīvības morāle. - Rīga: Madris, 2001. - 280. lpp.

2 Strautiņš P. Kādas ir krīzes galvenās mācības?. - <http://www.morning.lv/versijas/peteris-strautins-kadas-ir-krizes-galvenas-macibas.d?id=39395151>. - (Resurss apskatīts 04.08.2011.).

Nedalīta kopīpašuma pārvaldīšana un apsaimniekošana nav veiksmīgi iespējama bez izmaiņām normatīvajā vidē un katrs īpašnieks ir aizsargājams arī pret mazākuma bezdarbību. Katram kopīpašniekam ir tiesības prasīt, lai Latvijas Republikas likumdošana nosaka tādas tiesības īpašuma pārvaldīšanas vai lietošanas jomā, kas pēc taisnības apziņas atbilst visu kopīpašnieku interesēm.

Ekonomikas, Tieslietu un Finanšu ministrijām jāpievērš lielāka uzmanība normatīvās vides sakārtošanai, jo gadu desmitu laikā, mainoties morāles normām sabiedrībā, Civillikums nevar veiksmīgi pildīt savu funkciju.

Kopīpašums

Tiesības uz īpašumu ir vienas no būtiskākajām indivīda tiesībām. Jebkurai fiziskai vai juridiskai personai ir tiesības brīvi un netraucēti izmantot savu īpašumu. Latvijas Republikas Satversmes 105. pants nosaka, ka “ikvienam ir tiesības uz īpašumu. Īpašumu nedrīkst izmantot pretēji sabiedrības interesēm. Īpašuma tiesības var ierobežot vienīgi saskaņā ar likumu.”³ Tiesiskas valsts iekārtas publisko tiesību pamatprincips ir samērīguma jeb proporcionalitātes princips, kuram ir būtiska nozīme īpašuma tiesību aizsardzībā.

Eiropas Savienības Pamattiesību hartas 17. pants “Tiesības uz īpašumu” nosaka, ka “ikvienam ir tiesības uz likumīgi iegūtu īpašumu, kā arī tiesības to izmantot, ar to rīkoties un atstāt mantojumā. Nevienam nedrīkst atņemt viņa īpašumu, izņemot, ja tas notiek sabiedrības interesēs un tādos apstākļos, un ar tādiem nosacījumiem, kas noteikti ar likumu, un saņemot savlaicīgu atbilstošu atlīdzību par šo zaudējumu. Īpašuma izmantošana var tikt reglamentēta ar likumu, ciktāl tas ir nepieciešams vispārējās interesēs.” Tajā arī noteikts, ka ikvienam ir tiesības tikai uz likumīgi iegūtu īpašumu.

Arī Eiropas Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas Pirmā protokola 1. pants nosaka, ka “jebkurai fiziskai vai juridiskai personai ir tiesības uz īpašumu. Nevienam nedrīkst atņemt viņa īpašumu, izņemot, ja tas notiek sabiedrības interesēs un apstākļos, kas noteikti ar likumu un atbilst vispārējiem starptautisko tiesību principiem.”⁴

Cik ilgi pastāv īpašums, tik ilgi pastāvēs arī iespēja personām kļūt par kopīpašniekiem. Civillikuma 927. pants nosaka, ka “īpašums ir pilnīgas

3 Latvijas Republikas Satversme (pieņemta 15.02.1922.)// Latvijas Vēstnesis.- Nr. 43 (1993, 1. jūlijs).

4 Eiropas Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas Pirmais protokols.- <http://www.humanrights.lv/doc/regional/eck1prot.htm>.- (Resurss apskatīts 01.08.2011.).

varas tiesība par lietu, t.i. tiesība valdīt un lietot to, iegūt no tās visus iespējamus labumus, ar to rīkoties un noteiktā kārtā atprasīt to atpakaļ no katras trešās personas ar īpašuma prasību.⁷⁵ Līdz ar to autore uzskata, ka jebkuram īpašniekam jābūt samērīgām tiesībām īpašuma valdīšanā un lietošanā, bet kāda īpašnieka nesamērīga bezdarbība nav attaisnojama. Jo valdīt nozīmē tiesību realizēt faktisko varu pār lietu.

Autore uzskata, ja kopīpašums ir vairāku personu īpašums uz vienu un to pašu lietu, tad katram kopīpašniekam jābūt ne tikai teorētiski, bet arī praktiski līdzīgam tiesiskajam stāvoklim attiecībā pret šo lietu. Lai arī Civillikums nosaka, ka vainīgajam ir pienākums atlīdzināt zaudējumus, tomēr pilnībā netiek ievērots samērīguma princips, jo tiesvedības process ir ļoti ilgstošs un dārgs, kā rezultātā tas īpašnieks/īpašnieki, kuri veic Civilikumā noteiktos nepieciešamos ēkas uzlabojumus, cieš nesamērīgi lielus zaudējumus un tiek pakļauts riskam, ka finansiālu apsvērumu dēļ var nespēt īstenot likumā noteiktās obligātās apsaimniekošanas darbības.

Likumdevējiem būtu jāapzinās, ka katram būves īpašniekam likums paredz pienākumu, lai aizsargātu sabiedrisko drošību, uzturēt savu būvi tādā stāvoklī, ka no tās nevar rasties kaitējums ne kaimiņiem, ne garām-gājējiem, ne arī tās lietotājiem. Tādēļ autore uzskata, ka normatīvajā vidē jāparedz izmaiņas, lai šī bezdarbība nenestu pārējiem kopīpašniekiem nesamērojamus zaudējumus.

Tiesiskā vide dalītā un nedalītā kopīpašumā

Civillikuma 1068. pants un Dzīvokļa īpašuma likuma 17. panta piektā daļa nosaka, ka lēmumu par kopīpašumā esošās daļas lietošanas kārtību var noteikt tikai ar visu īpašnieku vienbalsīgu piekrišanu, vienojoties vai ceļot prasību tiesā. Ja lēmumu nav iespējams panākt vienošanās ceļā, tad jārēķinās ar tiesvedību vismaz piecu līdz septiņu gadu garumā.

Tādēļ autore uzskata, ka viena no būtiskākajām lietām tiesiskajā jomā, kura būtu tuvākajā laikā jāatrisina, ir nesamērīguma novēršana. Taisnīguma princips šobrīd netiek īstenots, jo ļoti ierobežota ir rīcības brīvība (nekustamā īpašuma pārvaldīšanas un apsaimniekošanas nodrošināšanā) nedalīta īpašuma kopīpašniekiem, ja kaut viens, piemēram 1/4 daļas īpašnieks iebilst, salīdzinājumā ar dzīvokļu īpašnieku iespējām pārvaldīšanas jautājumu risināšanā. Nav pieļaujams, ka viena iedzīvotāju grupa ir nostādīta daudz nelabvēlīgākā situācijā identisku jautājumu risināšanā. Tādēļ bieži vien

5 Civillikums. Trešā daļa. Lietu tiesības (pieņemts 28.01.1937.)// Latvijas Republikas Augstākās Padomes un Valdības Ziņotājs.- Nr.29 (1992, 30. jūlijs).

kaut viena kopīpašnieka vēlme jeb nevēlēšanās pārvaldīt un apsaimniekot īpašumu nostāda pārējos īpašniekus ķīlnieku lomā, jo īpašnieks, kurš ir atbildīgs, nevar veikt pārvaldīšanu, saņemot par to atlīdzību, noalgot firmu vai profesionālu apsaimniekotāju pakalpojumu sniegšanai. Vienīgā iespēja ir pašai izlēmt, nesavtīgi un godprātīgi bez jebkādas atlīdzības gandrīz desmit gadu garumā pārējiem īpašniekiem nodrošināt savas domājamās daļas un līdz ar to arī pārējo īpašnieku domājamo daļu, jo reālās īpašuma robežas nav nosakāmas, apsaimniekošanu, tāpēc ka tiesvedības process par lietošanas kārtības noteikšanu, kas tika uzsākts, piemēram, 2008. gada vasarā, joprojām nav izskatīts pat pirmajā tiesu instancē. Pretējā gadījumā par īpašuma neapsaimniekošanu var tikt izteikti brīdinājumi, sastādīti administratīvie akti vai noteikts naudas sods, jo par nenotīrītu jumtu un ietvi, ugunsdrošības prasību neievērošanu, zāles nenoplaušanu, ja tā pārsniedz pašvaldības noteikto garumu, utt. ir atbildīgi visi kopīpašuma īpašnieki.

Tieslietu ministrijas mājas lapā ir pieejams 2008. gadā veiktais pētījums par Civillikuma lietu tiesību daļas pirmās, otrās un trešās daļas modernizācijas nepieciešamību. Pētījumā piedāvātie risinājumi ir izstrādāti, ņemot vērā Latvijas civiltiesību īpatnības un to, kā attiecīgie tiesību institūti ir noregulēti Vācijas un Šveices civiltiesībās.⁶ Iepazīstoties ar minētā pētījuma saturu, autore secina, ka jau 2008. gadā pētījuma autori norāda, ka kopīpašuma apsaimniekošanā izšķiroša nozīme ir nevis katra atsevišķa kopīpašnieka subjektīvajai gribai, bet gan objektīvajai interesei pienācīgi pārvaldīt un lietot kopējo lietu atbilstoši tā īpašībām: “Tā, kā arī mūsdienās ir plaši izplatīta nekustamo īpašumu (jo īpaši pilsētās un jo īpaši – daudzdzīvokļu māju) atrašanās vairāku īpašnieku kopīpašumā, kas, atšķirībā no tādām daudzdzīvokļu mājām, kuras ir sadalītas dzīvokļa īpašumos, bieži vien apgrūtina šo nekustamo īpašumu pienācīgu pārvaldīšanu un apsaimniekošanu (jo šādai rīcībai saskaņā ar Civillikuma 1068. p. ir nepieciešama visu kopīpašnieku rīcība), būtu nepieciešams apsvērt jautājumu par iepriekš minēto grozījumu izdarīšanu CL”.⁷ Pētījuma autori arī norāda, ka Civillikuma 1038. pants nosaka, ka “īpašnieks var viņam piederošu lietu valdīt, iegūt tās augļus, izlietot pēc sava ieskata savas mantas pavairošanai un vispār lietot visādā kārtā, kaut arī no tam rastos zaudējums citai personai” ir pretrunā Civillikuma 1. pantā ietvertajam labticības principam. Jau 1933. gadā H. Štegmans izteicis priekšlikumus Civillikuma modernizācijai, norādot, ka nekustamajiem īpašumiem

6 Pētījums par Civillikuma lietu tiesību daļas pirmās, otrās un trešās daļas modernizācijas nepieciešamību. - <http://www.tm.gov.lv/lv/ministrija/imateriali/petijumi.html>. - (Resurss apskatīts 20.04.2011.).

7 Turpat.

(īpaši pilsētās) palielinās arī kopīpašuma tiesiskā regulējuma praktiskā nozīme. Pētījuma autori iesaka papildināt CL ar jaunu 1068.¹ pantu šādā redakcijā (resp., izteikt iepriekš izslēgto VCL 932. p. šādā jaunā redakcijā):

“Ar kopīpašnieku balsu vairākumu var noteikt kopējās lietas īpašībām atbilstošu pienācīgu (variants: saprātīgu) pārvaldīšanu un lietošanu. Balsu vairākums ir aprēķināms atbilstoši kopīpašnieku daļu lielumam.

Ciktāl kopējās lietas pārvaldīšana un lietošana nav noteikta ar vienošanos vai ar kopīpašnieku balsu vairākumu, katram kopīpašniekam ir tiesība prasīt tādas pārvaldīšanas un lietošanas noteikšanu, kas pēc taisnības apziņas atbilst visu kopīpašnieku interesēm.

Kopējās lietas būtisku pārgrozīšanu nevar nedz prasīt, nedz noteikt ar kopīpašnieku balsu vairākumu. Neviena kopīpašnieka tiesību samērīgi ar viņa daļu saņemt visus labumus, kādus kopējā lieta dod, nevar ierobežot bez viņa piekrišanas”.⁸

Autore uzskata, ka minēto grozījumu izdarīšana novērstu nesamērīgu dalīta un nedalīta īpašuma pārvaldīšanā un apsaimniekošanā.

Atšķirīgais pārvaldīšanas procesā dalītā un nedalītā kopīpašumā

Nedalītā nekustamajā īpašumā, ja visi īpašnieki nepiekrīt, nav iespējams izveidot tradicionālo īpašuma apsaimniekošanas struktūru, t.i. piemēram, noslēgt darba līgumus ar lietvedi/dispečeri, apsaimniekošanas speciālistu, juristu, grāmatvedi, sētnieku, santehniķi, elektriķi, vides inženieri utt., jo nav iespējams panākt visu īpašnieku piekrišanu, tādēļ vienīgā iespēja vai nu apzinīgajiem īpašniekiem pašiem nodrošināt normatīvajos aktos noteiktās obligāti veicamās darbības, vai uzaicināt speciālistu veikt kādu konkrētu darbu.

Nedalītā kopīpašumā, kurā nav panākta mutiska vai rakstiska vienošanās par pārvaldīšanu, dzīvojamo telpu īres līgumus, neapdzīvojamo telpu nomas līgumus, apsaimniekošanas līgumu un pakalpojuma piegādes līgumus var noslēgt tikai ar visu kopīpašnieku piekrišanu. Ja kaut viens no kopīpašniekiem nepiekrīt, pārējie ir ierobežoti savā rīcībā.

Gan dalītā, gan nedalītā kopīpašumā jānodrošina dzīvojamās mājas uzturēšana (fiziska saglabāšana) atbilstoši normatīvo aktu prasībām.

8 Pētījums par Civillikuma lietu tiesību daļas pirmās, otrās un trešās daļas modernizācijas nepieciešamību.- <http://www.tm.gov.lv/lv/ministrija/imateriali/petijumi.html>.- (Resurss apskatīts 20.04.2011.).

Dzīvojamās mājas sanitārā apkope sevī ietver regulāri veicamos teritorijas sakopšanas darbus: ietvju, ceļiņu un piebraucamo ceļu tīrīšanu, zālāja pļaušanu, lapu un zaru savākšanu, apstādījumu kopšanu, bet ziemas periodā – pretslīdes materiālu kaisīšanu, sniega un ledus notīrīšanu no ēku fasādes un jumta u.c., bīstamu vietu norobežošanu, dažādu veselībai bīstamu vides piesārņojuma novākšanu, atkritumu izvešanas nodrošināšanu un konteineru pareizu novietošanu, lietus tekņu, notekcauruļu un noteku aku tīrīšanu, darba inventāra un dezinfekcijas līdzekļu atbilstošu glabāšanu, ūdens ņemšanas vietas nodrošināšanu sanitārās apkopes veikšanai, kā arī dzīvojamo māju koplietošanas telpu apkopi (mitro uzkopšanu vismaz reizi nedēļā, logu mazgāšanu vismaz reizi gadā, ja nepieciešams, telpu dezinfekciju).

Nepieciešams nodrošināt arī apkuri, auksto ūdeni un kanalizāciju, kā arī atkritumu izvešanu, noslēdzot līgumu, plānojot arī atkritumu izvešanas grafikus, ar kuriem tiek iepazīstināti dzīvokļu īpašnieki vai īrnieki un nomnieki. Atkritumu izvešanas biežumu var plānot atbilstoši iedzīvotāju daudzumam un specifiskiem paradumiem. Līgumos var tikt arī noteikts rēķinu izrakstīšanas biežums, kā arī citi nosacījumi. Personai, kura nodrošina sanitāro apkopi, būtu jālūdz ziņot, par jaunu atkritumu uzkrāšanās vietu izveidošanu, kā arī par koplietošanas telpās, komunikācijās, būvkonstrukcijās u.c. vizuāli novērotiem bojājumiem.

Ministru kabineta noteikumos Nr. 907 “Dzīvojamās mājas, tajā esošo iekārtu un komunikāciju apsekošanas, tehniskās apkopes un kārtējā remonta noteikumi” detalizēti noteikts esošo iekārtu un komunikāciju apsekošanas, tehniskās apkopes un kārtējā remonta veikšanas kārtība un nosacījumi. Jebkuram īpašniekam arī nedalītā īpašumā jānodrošina esošo iekārtu un komunikāciju apsekošana, tehniskā apkope un kārtējais remonts, kā arī jāplāno ārpuskārtas remonts, piemēram, jumta segumam u.c., tāpat jāseko, lai plānotie remontdarbi tiktu veikti atbilstoši sastādītajam grafikam. Būtieski ir nepieļaut apdraudējuma iestāšanos.

Piesaisītā zemesgabala vizuālās pārbaudes ietvaros divas reizes gadā jāveic koku lapotņu un sakņu stāvokļa vizuālo pārbaudi, kā arī apzaļojumu ietekme uz dzīvojamo māju, tās iekārtām un inženierkomunikācijām. Ja, piemēram, kopīpašumā vizuālajā pārbaudē tiek konstatēta trupe liepai un Rīgas pilsētas būvvaldes Apstādīšanas inspekcija ir izsniegusi atļauju koka nozāģēšanai, bez visu īpašnieku piekrišanas to nav iespējams izdarīt.

Svarīgi ir nodrošināt dzīvojamai mājai kā vides objektam izvirzītās prasības saskaņā ar vietējās pašvaldības teritorijas plānošanas noteikumiem. Jāievēro arī dzīvojamās mājas energoefektivitātei izvirzītās pra-

sības, piemēram, jānoblīvē logi, jāveic elementārākie siltuma taupības pasākumi.

Pārvaldīšanas darba plāna izstrādāšana, darbu organizēšana un pārraudzība ir ļoti būtiska, tikai nedalītā kopīpašumā plāna realizēšanai būs nepieciešama visu īpašnieku piekrišana tām darbībām, kas nav obligātas, bet vērstas uz dzīvojamās mājas uzlabošanu.

Arī dzīvojamās mājas lietas uzturēšana ir ļoti nozīmīgs uzdevums, tomēr tās izveidošanā jāpiedalās visiem īpašniekiem un jāvienojas, pie kura no īpašniekiem vai pārvaldnieka tā tiks uzglabāta. Šajā sakarā būtisks ir jautājums par uzticēšanos.

Katrai dzīvojamai mājai ir sava specifika, tādēļ būs mājas, kur būs nepieciešams noslēgt līgumus tikai par aukstā ūdens piegādi, pieslēgumu kanalizācijai, sadzīves atkritumu izvešanu un elektroenerģijas piegādi. Bet var būt arī nepieciešams noslēgt līgumu ar siltumenerģijas piegādātāju, liftu apkalpošanas firmu, par ugunsdzēsības iekārtu apkalpošanu, deratizācijas un dezinfekcijas nodrošināšanu, par avāriju likvidēšanu, par dabasgāzes piegādi, katlu māju uzturēšanu un ekspluatāciju u.c.

Gan dalītā, gan nedalītā īpašumā tiek sagatavoti rēķini par saņemtajiem pakalpojumiem. Ja mājā aukstā ūdens ievadā, kā arī visos dzīvokļu īpašumos ir uzstādīti skaitītāji, bet starp mājas kopējo skaitītāju un dzīvokļos fiksēto patēriņu rodas starpība, to daļa proporcionāli ūdens patēriņam dzīvoklī. Tāpat ir svarīgi, lai skaitītāji tiktu verificēti.

Nelielā īpašumā ir vieglāk kontrolēt un personiski uzrunāt tās personas, kuras rēķinus neapmaksā savlaicīgi. Īrniekiem un nomniekiem ietekmi uz rēķinu apmaksu ir radījusi ekonomiskā krīze valstī, bet tā kā parādu piedziņas pieteikumu tiesā var iesniegt tikai ar visu kopīpašnieku piekrišanu, tad vienīgā kvalitatīvā metode nedalītā īpašumā, kurā nav vienprātības, ir sarunas. Ja īpašnieki vēlas un var vienoties, viņi var uzticēt pārvaldniekam veikt parāda piedziņai nepieciešamās darbības.

Nedalītā īpašumā kopsapulcēs parasti sanāk visi tie īpašnieki, kuriem rūp īpašuma kvalitatīva apsaimniekošana, bet lēmumu bez visu īpašnieku piekrišanas nav iespējams pieņemt. Dalītā dzīvokļu īpašumā, kurā noslēgts dzīvojamās mājas pārvaldīšanas līgums, pārvaldnieks iesniedz kopsapulcei apstiprināšanai nepieciešamos izdevumus īpašuma pārvaldīšanas darbību nodrošināšanai, kā arī par plānotajiem nepieciešamajiem remontdarbiem. Pārvaldnieka pienākums ir reizi gadā, ja līgumā nav atrunāts savādāk, sniegt atskaiti par pārvaldīšanas izdevumiem un finanšu līdzekļu un mantas izlietojumu. Dalītā īpašumā visi īpašnieku lēmumi tiek pieņemti ar

dzīvokļu īpašnieku balsu vairākumu, katram īpašniekam ir tik balsis, cik dzīvokļu īpašumu ir tā īpašumā. Kopsapulces tiek protokolētas, norādot visus pieņemtos lēmumus, pievienojot visu sapulces dalībnieku (īpašnieku vai pilnvaroto personu) parakstus. Īpašnieki var arī vienoties, ka kopsapulces tiek rīkotas aptaujas anketas formā.

Gan dalītā, gan nedalītā kopīpašumā būtiski ir ievērot sanitārās, drošības tehnikas un ugunsdrošības normas. Atgādināt par šīm normām var paši īpašnieki vai pārvaldnieks.

Īpašuma pārvaldīšanas nolūks ir uzturēt un vairot tā vērtību. Laba īpašuma pārvaldīšana ne tikai vairo iedzīvotāju labsajūtu, bet arī veicina energoresursu ekonomiju, labvēlīgu darba vidi un vides aizsardzību. Jebkuram īpašniekam, iegādājoties, saņemot mantojumā vai dāvinājumā īpašumu, būtu jāpazinās ne tikai tā materiālā vērtība vai jāuztver to tikai par peļņas avotu, bet arī jāpazinās atbildība un godprātīgi īpašums jāpārvalda.

Secinājumi un priekšlikumi

Likumdevēja uzdevums ir radīt jaunus aizsardzības līdzekļus vai piešķirt pastāvošajiem jaunas īpašības, lai jebkurš kopīpašnieks varētu veiksmīgi realizēt savas tiesības mājas pārvaldīšanā.

Normatīvajos aktos jānosaka, ka kopīpašuma apsaimniekošanā izšķirošai nozīmei jābūt objektīvajai interesei pienācīgi pārvaldīt un lietot kopējo lietu atbilstoši tās īpašībām.

Valstij jāizveido baltais saraksts, iekļaujot tajā tos īpašniekus un nekustamo īpašumu apsaimniekotājus, kuri izturas atbildīgi, paredzot iespēju saņemt no valsts nodokļu atvieglojumus.

Baltajā sarakstā jāiekļauj tos īpašniekus un nekustamo īpašumu pārvaldniekus un apsaimniekotājus, kuru darbība būtu ētiska ne tikai pret valsti, bet arī pret līdzīpašniekiem, pakalpojumu sniedzējiem un saņēmējiem.

Jāizstrādā grozījumi Civillikumā, lai ar īpašnieku balsu vairākumu varētu noteikt kopējās lietas īpašībām atbilstošu pārvaldīšanu un lietošanu, balsu vairākumu aprēķinot atbilstoši kopīpašnieku daļu lielumam, lai jebkurš īpašnieks būtu aizsargāts pret mazākuma bezdarbību.

MANAGEMENT AND ADMINISTRATION CHALLENGES OF CO-OWNED REAL ESTATE

Key words: *Civil law, Real estate, co-ownership, non-divided Real Estate, majority of votes, administration, management.*

Summary

The goal of this article is to estimate the essential aspects of divided or non-divided real estate of co-ownership by evaluating the delaying and promoting factors of the administration and management using the analytical method. In the Research includes analysis of the basic legislation and court materials.

Co-ownership is a micro model of the state where everyone has the same rights and duties that are necessary to moral standards because only then is it possible to harmony and material welfare for owners, the served givers and service receivers. Administration of real estate is a great challenge, so the house manager should be a good psychologist, consultant, expert, as well as actively participate in the development of the legal environment.

The article gives suggestions to the ministries of Economics, Justice and Finance. Great attention has been paid to the necessary changes in Civil law.

Gunta Riktere

Zinātniskā vadītāja: *Mg.iur. Līga Āboliņa*

VALSTS TIESU EKSPERTĪŽU BIROJA TEORĒTISKIE UN PRAKTISKIE ASPEKTI

Atslēgvārdi: Valsts pārvaldes sakārtošanas jautājums Latvijā ir aktuāls kopš pagājušā gads

Ievads

Valsts pārvaldes sakārtošanas jautājums Latvijā ir aktuāls kopš pagājušā gadsimta deviņdesmitajiem gadiem, kad Latvijai pēc neatkarības atjaunošanas bija jāsadzīvo no jauna veidot savu nacionālo administrāciju. Valsts pārvaldes reformas īstenošanas jautājums ir nozīmīgs arī šobrīd, kad nepieciešams ne tikai veiksmīgi organizēt valsts institūciju darbu, novērst funkciju dublēšanos, atvieglot birokrātiskās procedūras, bet arī darīt visu iespējamo, lai efektīvi tiktu izlietoti valsts līdzekļi, samazināts ierēdņu skaits, kas veic viena veida pienākumus.

Latvijā valsts pārvaldes institucionālā sistēma ir veidota pēc noteiktiem kritērijiem. Latvijas Republikas Satversmes¹ 58. pants nosaka, ka Ministru kabinetam ir pakļautas valsts pārvaldes iestādes. Attiecīgi Ministru kabinets ir atbildīgs par visu tam pakļauto iestāžu darbību.

Viena no valsts pārvaldes centrālajām institūcijām ir valsts civildienests. Latvijā pēc neatkarības atjaunošanas viens no valsts galvenajiem uzdevumiem bija tieši civildienesta izveidošana, kas aizsākās ar 1994. gada 21. aprīlī Saeimas pieņemto likumu "Par valsts civildienestu"², šādā veidā ierindojojot Latviju kā vienu no pirmajām valstīm Austrumeiropā, kas juridiski noregulēja valsts pārvaldē strādājošo statusu. Valsts civildienestā strādājošo ierēdņu darbību regulē gan Latvijas Republikas Satversme, gan Valsts civildienesta likums³, gan Valsts pārvaldes iekārtas likums⁴, gan likums "Par interešu konflikta novēršanu valsts amatpersonas darbībā"⁵,

1 Latvijas Republikas Satversme (pieņemta 15.02.1922.)// Latvijas Vēstnesis.- Nr. 43 (1993, 1. jūlijs).

2 Par valsts civildienestu: Likums (pieņemts 21.04.1994.)// Latvijas Vēstnesis.- Nr. 52 (1994, 3. maijs).

3 Valsts civildienesta likums (pieņemts 07.09.2000.)// Latvijas Vēstnesis.- Nr. 331/333 (2000, 22. septembris).

4 Valsts pārvaldes iekārtas likums (pieņemts 06.06.2002.)// Latvijas Vēstnesis.- Nr. 94 (2002, 21. jūnijs).

5 Par interešu konflikta novēršanu valsts amatpersonas darbībā: Likums (pieņemts 25.04.2002.)// Latvijas Vēstnesis.- Nr. 69 (2002, 9. maijs).

kā arī daudz un dažādi Ministru kabineta noteikumi un iekšējie normatīvie akti.

Valsts tiesu ekspertīžu birojs ir specializētā civildienesta iestāde, kas 2011. gada 10. oktobrī nosvinēja 90 pastāvēšanas gadus. Pašreizējā valsts pārvaldes reformu gaita tieši skar arī Valsts tiesu ekspertīžu biroju. Tiek veikti funkciju auditi, vērtēta iestādes lietderība. Pagaidām iestādes liktenis pašreizējo politisko kolīziju laikā vēl nav izlemts, līdz ar to jautājums par Valsts tiesu ekspertīžu biroja juridisko statusu, kompetenci un pastāvēšanu nākotnē ir aizvien ļoti aktuāls.

Valsts tiesu ekspertīžu biroja juridiskais statuss valsts pārvaldes sistēmā

Valsts pārvalde (publiskā administrācija, publiskā pārvalde) ir politiskajai varai pakļautu institūciju un amatpersonu darbība administratīvo tiesību jomā, kas sabiedrības interesēs nodrošina likumu izpildi un ir apveltīta ar publiskās varas pilnvarām.

Izpildvarā tiek nošķirtas politiskās institūcijas (amatpersonas), kas izpildvarā atrodas vadošajā pozīcijā, un administratīvās institūcijas (amatpersonas), kas pilda politiku rīkojumus. Vienkāršoti – politiķi pieņem lēmumus, publiskā administrācija šos lēmumus izpilda.⁶

Valsts civildienesta likuma 3. panta pirmā daļā definēts, kas ir valsts civildienesta ierēdnis. Ierēdnis ir persona, kas tiešās valsts pārvaldes iestādē veido nozares politiku vai attīstības stratēģiju, koordinē nozares darbību, sadala vai kontrolē finanšu resursus, izstrādā normatīvos aktus vai kontrolē to ievērošanu, sagatavo vai izdod administratīvos aktus, sagatavo vai pieņem citus ar indivīda tiesībām saistītus lēmumus. Savukārt šī likuma 3. panta otrā daļa sniedz precizējumu, kas ir ierēdnis specializētajā valsts dienestā, un tā ir persona, kas 3. panta pirmajā daļā minētās funkcijas veic diplomātiskajā un konsulārajā dienestā, Valsts ieņēmumu dienestā, Valsts tiesu ekspertīžu birojā. Likums gan nepiedāvā skaidrojumu, ko nozīmē specializētais valsts civildienests.

Raksta autore, nolūkā noskaidrot specializētā ierēdņa definējumu un likuma grozīšanas iemeslus, iepazīnās arī ar likumprojekta “Grozījumi Valsts civildienesta likumā” anotāciju⁷, taču arī tajā nekādi sīkāki paskaid-

6 Stucka A. Administratīvās tiesības. - Rīga: Juridiskā koledža, 2009. - 99. lpp.

7 Grozījumi Valsts civildienesta likumā: Likumprojekta anotācija.- http://www.google.lv/search?q=IEMAnot_201205_CivDien.doc%3B&ie=utf-8&oe=utf-8&aq=t&rls=org.mozilla:en-US:official&client=firefox-a.- (Resurss apskatīts 15.08.2011.).

rojumi nav atrodami. Ir minēts vienīgi tāds aspekts, ka tiesiskās attiecības specializētajā valsts civildienestā maz regulē Valsts civildienesta likuma normas, tās vairāk regulē speciālie likumi.

Valsts civildienesta reorganizācija joprojām turpinās, lai maksimāli vienkāršotu pastāvošo birokrātiju un uzlabotu iestāžu funkcijas.

Strukturālā reforma kopš 2009. gada ir aizsākta ar valsts pārvaldes iestādēs veiktajiem funkcionālajiem auditiem, taču pagaidām nekas vairāk arī nav ticis darīts. VTEB ir viena no TM padotības iestādēm, kurā šāds audits ir realizēts 2009. gadā.

Valsts tiesu ekspertīžu birojs saskaņā ar Valsts tiesu ekspertīžu biroja nolikumu⁸ ir Tieslietu ministrijas pakļautībā esoša tiešās pārvaldes iestāde. Valsts tiesu ekspertīžu birojs saskaņā ar Valsts civildienesta likuma 3. panta otro daļu ir specializētā valsts civildienesta iestāde. Kā ikvienas valsts pārvaldes iestādes darbības pamatā, tā arī Valsts tiesu ekspertīžu biroja darbības pamatā ir Valsts tiesu ekspertīžu biroja reglaments. Reglaments juridisko terminu vārdnīcā tiek definēts šādi: tas ir “noteikumu kopums, statūti, organizācijas, institūcijas, iestādes darba kārtības noteikumi, kuriem pakļaujas šo subjektu darbība”.⁹ Valsts pārvaldes iekārtas likuma 73. pantā ir minēti valsts iestāžu iekšējo normatīvo aktu veidi, kas nosaka institūcijas uzbūvi un iekšējo organizāciju.¹⁰ Saskaņā ar Valsts tiesu ekspertīžu biroja reglamentu Valsts tiesu ekspertīžu birojs veic Valsts pārvaldes iekārtas likumā, Tiesu ekspertu likumā, Valsts tiesu ekspertīžu biroja nolikumā un citos normatīvajos aktos noteiktās funkcijas un uzdevumus. Saskaņā ar Tiesu ekspertu likuma 1. panta pirmo daļu – tiesu ekspertīžu iestāde ir tiešās pārvaldes iestāde vai tās struktūrvienība, kuras pamatdarbība ir tiesu ekspertīžu veikšana un kurai Kriminālprocesa likumā, Civilprocesa likumā, Administratīvā procesa likumā un Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodeksā paredzētajos gadījumos uzdod veikt ekspertīzes kā ekspertīžu iestādei.

Visi iepriekšminētie normatīvie akti definē gan Valsts tiesu ekspertīžu biroja struktūru, gan kompetenci. Šajā iestādē strādā tiesu eksperti, kas saskaņā ar Valsts civildienesta likuma 3. panta otro daļu, ir ierēdņi specializētajā valsts civildienestā, kā arī darbinieki, kas veic attiecīga veida valsts iestādes funkcijas. Tā, piemēram, tiesu eksperti Valsts tiesu ekspertīžu birojā saskaņā ar likuma “Par interešu konflikta novēršanu valsts amatper-

8 Valsts tiesu ekspertīžu biroja nolikums: Latvijas Republikas Ministru kabineta noteikumi Nr. 793 (14.09.2004.)// Latvijas Vēstnesis.- Nr. 148 (2004, 17. septembris).

9 Juridisko terminu vārdnīca.- Rīga: Nordik, 1998.- 225. lpp.

10 Valsts pārvaldes iekārtas likums (pieņemts 06.06.2002.)// Latvijas Vēstnesis. - Nr. 94 (2002, 21. jūnijs).

sonu darbībā” 4. panta pirmās daļas 17. punktu¹¹ ir valsts amatpersonas, kuras skar dažādi ierobežojumi, kas saistīti ar amatu savienošānu, korupcijas novēršanu u.c. Katru gadu saskaņā ar minētā likuma 23. pantu tiesu ekspertiem ir jāiesniedz valsts amatpersonas deklarācija.

Valsts tiesu ekspertīžu birojs teorētiski un praktiski pēdējo 15 gadu ir bijusi problēma valsts pārvaldē – regulāri ir ticis risināts jautājums, kur tieslietu sistēmā ievietot šāda veida iestādi, kādu statusu noteikt iestādei un tajā strādājošajiem. Šī problēma ir īpaši aktuāla šodien, kad valsts pārvaldē notiek centieni sakārtot valsts pārvaldes aparātu, vienkāršojot birokrātisko sistēmu un novēršot funkciju dublēšanos. Tā, piemēram, lai novērstu valsts pārvaldes iestāžu – TM pakļautībā esošā Valsts tiesu ekspertīžu biroja un IeM pakļautībā esošās Valsts policijas Kriminālistikas pārvaldes veicamo funkciju dublēšanos, 2004. gadā Valsts kanceleja izvērtēja abu iestāžu funkciju lietderību un ieteica sagatavot un iesniegt Valsts kancelejā rīkojuma projektu par Valsts tiesu ekspertīžu biroja reorganizāciju par valsts aģentūru. Valsts kancelejas 09.03.2004. vēstulē Nr. 56/SAN-856 norādīts, ka “Valsts tiesu ekspertīžu biroja funkciju veikšanai piemērotāks statuss ir valsts aģentūra, iesakām TM apsvērt iespēju pārveidot Valsts tiesu ekspertīžu biroju par kriminālistikas pētniecības un apmācības centru, kas varētu strādāt valsts aģentūras statusā TM (nākotnē – Tiesu administrācijas pārraudzībā)”.

Spēku zaudējušajā Publisko aģentūru likumā atrodama valsts aģentūras definīcija un norādīts juridiskais statuss. Saskaņā ar Publisko aģentūru likuma¹² 4. pantu – valsts aģentūra ir Ministru kabineta locekļa (ministra) pārraudzībā esoša valsts pārvaldes iestāde, kurai ar likumu vai Ministru kabineta noteikumiem uzdotas noteiktas valsts pārvaldes funkcijas un kura tās veic atbilstoši pārvaldes līgumam, ko noslēdz ministrs ar valsts aģentūras direktoru. No minētā izriet atšķirīgs juridiskais statuss, aģentūras gadījumā iestādei atrodoties pārraudzības attiecībās ar ministriju, savukārt pašreizējā brīdī Valsts tiesu ekspertīžu birojs ir pakļauts Tieslietu ministrijai un atskaitās tai. Valsts tiesu ekspertīžu birojs ir pakalpojumu sniedzēja iestāde, līdz ar to īsti neiederas ne civildienesta iestāžu sarakstā, ne vispār valsts pārvaldē, jo neveic attiecīgi civildienesta vai valsts pārvaldes funkcijas, tāpēc valsts aģentūras statuss šai iestādei būtu piemērots.

2004. gadā gan tika reorganizēta Valsts tiesu ekspertīžu biroja kompetence attiecībā uz noteiktu ekspertīžu jomu veikšanu, taču līdz šim brīdim

11 Likums “Par interešu konflikta novēršanu valsts amatpersonas darbībā” (pieņemts 25.04.2002.)// Latvijas Vēstnesis. - Nr. 69 (2002, 9. maijs).

12 Publisko aģentūru likums (pieņemts 22.03.2001.)// Latvijas Vēstnesis.- Nr. 58 (2001, 25. aprīlis).

Valsts tiesu ekspertīžu birojs par valsts aģentūru tā arī nav ticis pārveidots. Pamatojoties uz šo funkcionālo pienākumu sadali, atbilstoši MK 2003. gada 29. decembra rīkojumam Nr. 825 "Par valsts policijas reorganizāciju" tika noteikts, ka Valsts tiesu ekspertīžu birojs nodrošina tiesu autotehniskās, rokrakstu, reljefo identifikācijas zīmju un ķīmisko ekspertīžu – augsnes, augu valsts izcelsmes objektu, šķiedru, laku un krāsu, stikla, polimēru, metālu un to sakausējumu, autotransporta spuldzišu izpēti veikšanu. Līdztekus minētajiem prioritārajiem izpēti virzieniem Valsts tiesu ekspertīžu birojs veic arī dokumentu tehniskās, autorības, infotehniskās, daktiloskopiskās, trasoļiskās un atsevišķos gadījumos arī tiesu ballistiskās ekspertīzes. Minētās reorganizācijas mērķis bija izvairīties no līdzīgu ekspertīžu veikšanas, tas ir – funkciju dublēšanās, Valsts tiesu ekspertīžu biroja un Valsts policijas Kriminālistikas pārvaldē, taču realitātē nekas nemainījās.

Toreizējā reforma minēta arī Iekšlietu ministrijas 2003. gada publiskajā pārskatā, kurā teikts, ka – lai novērstu funkciju pārklāšanos Valsts tiesu ekspertīžu biroja un Valsts policijas Galvenās kriminālpolicijas pārvaldes Ekspertīžu pārvaldes darbā, pārskata periodā Tieslietu ministrijas padotībā esošajam Valsts tiesu ekspertīžu birojam tika nodotas Galvenās kriminālpolicijas pārvaldes Ekspertīžu pārvaldes funkcijas ķīmisko (augšnes, augu valsts izcelsmes objektu, šķiedras, laku un krāsu, stikla, polimēru, metālu un to sakausējumu, autotransporta spuldzišu, numuru atjaunošanas), rokrakstu un autotehnisko ekspertīžu veikšanā un 12 štata vietas, bet Ekspertīžu pārvalde pārveidota par Valsts policijas Kriminālistikas pārvaldi.¹³

Analizējot pēdējos divos gados Valsts tiesu ekspertīžu biroja reģistrēto ekspertīžu skaitu, jāsecina, ka tiesu ekspertīzei kā vienam no pierādījumu veidiem aizvien ir liela nozīme. Īpaši ievērojams skaits ekspertīžu ir divās jomās – rokraksta ekspertīzē un autotehniskajā ekspertīzē.

Izvērtējot Valsts tiesu ekspertīžu biroja strādājošos ierēdņus atbilstoši valsts civildienesta ierēdņu pienākumiem un tiesībām saskaņā ar Valsts civildienesta likumu, redzama pienākumu un arī atbildības atšķirība. Tā kā ierēdņiem Valsts tiesu ekspertīžu biroja ir specifiskas funkcijas, tajās neietilpst, piemēram, normatīvo aktu izstrādāšana vai to ieviešanas kontrole vai administratīvo aktu izdošana, taču šie ierēdņi veic tikai vien tiesu ekspertīžu nozarē būtiskas funkcijas, veicot neatkarīgu izpēti un sagatavojot eksperta atzinumu. Šādā veidā izpaužas šī izdalītā specifika, kas tiek formulēta likumā kā specializētā ierēdniecība, jo tiesu ekspertus regulē speciālais – Tiesu ekspertu likums.

13 http://www.iem.gov.lv/lat/statistika_un_publicacijas/gada_parskats/ - (Resurss apskatīts 18.07.2011.).

Tā kā Valsts tiesu ekspertīžu biroja eksperti ir ierēdņu statusā, tie katru gadu tiek vērtēti atbilstoši Valsts civildienesta likuma 35. pantā noteiktajiem principiem.¹⁴ Katrs ierēdnis uz novērtēšanu sagatavo un aizpilda Ierēdņa darbības un tās rezultātu novērtējuma veidlapu, kurā viņam jāapraksta iepriekšējā pārskata posmā paveiktais, jāizvirza uzdevumi nākamajam novērtēšanas posmam.

Nozīmīgākais dokuments, ko sagatavo specializētā civildienesta ierēdņi valsts tiesu ekspertīžu birojā jeb tiesu eksperti, ir eksperta atzinums. Savukārt, eksperta atzinums saskaņā ar Kriminālprocesa likuma 132. panta pirmo daļu ir viens no pierādījumiem kriminālprocesā. Kā noteikts Valsts tiesu ekspertīžu biroja nolikumā, biroja amatpersonas sniegtais eksperta atzinums nav administratīvs akts, un tas nav apstrīdams.¹⁵

Problēmas ir dažādu normatīvo dokumentu atšķirīgajā tiesiskajā regulējumā, kas saistīts ar valstī pastāvošajām ekspertīžu iestādēm. Tādējādi Valsts tiesu ekspertīžu birojā un citās ekspertīžu iestādēs - Valsts policijas Kriminālistikas pārvaldē, Valsts tiesu medicīnas ekspertīžu centrā, SIA "Rīgas psihiatrijas un narkoloģijas centrs" un Valsts robežsardzes galvenās pārvaldes Ekspertīžu dienestā 2009. gadā tika veikti vairāki funkcionālie auditi nolūkā izvērtēt šo iestāžu funkciju un pastāvēšanas lietderīgumu.

Kā minēts Funkciju audita darba grupas 29.05.2009. ziņojumā, normatīvajos aktos nav noteikta atsevišķu tiesu ekspertīžu iestāžu kompetence konkrētu ekspertīžu veikšanā, līdz ar to ir izveidojusies situācija, kurā atsevišķus ekspertīžu veidus ir iespējams pasūtīt vairākās tiesu ekspertīžu iestādēs. Daļēji VPKP un Valsts tiesu ekspertīžu biroja kompetenci nosaka Ministru kabineta 2003. gada 29. decembra rīkojums Nr. 825 "Par Valsts policijas reorganizāciju", tomēr šajā rīkojumā nav noteikts visu ekspertīžu veidu sadalījums, un arī rīkojumā noteiktais sadalījums praksē netiek ievērots. Līdz ar to vislielākā funkciju pārklāšanās joprojām vērojama Valsts tiesu ekspertīžu birojā un Valsts policijas Kriminālistikas pārvaldes veiktajās ekspertīzēs.¹⁶

Kā norādīts minētajā funkciju audita ziņojumā, kvalitatīva tiesu ekspertīžu veikšana ir pamats kvalitatīvam tiesas procesam valstī. Koncentrējoties galvenokārt uz kriminālprocesuālajām ekspertīzēm, jāatzīst, ka bez eksperta

14 Valsts civildienesta likums (pieņemts 07.09.2000.)// Latvijas Vēstnesis.- Nr. 331/333 (2000, 22. septembris).

15 Valsts tiesu ekspertīžu biroja nolikums: Latvijas Republikas Ministru kabineta noteikumi Nr. 793 (14.09.2004.)// Latvijas Vēstnesis.- Nr. 148 (2004, 17. septembris).

16 Funkciju audits Valsts tiesu ekspertīžu iestādēs.- <http://www.mk.gov.lv/vk/funkciju-audita-komisija/ziņojumi/>.- (Resurss apskatīts 22.07.2011.).

atzinuma nav iedomājama gandrīz nevienas krimināllietas izskatīšana, taču efektīvs un iespējami ātrs kriminālprocess ir būtiskākais sabiedrības drošības garants, nodrošinot gan cietušo, gan aizdomās turēto, apsūdzēto un tiesājamo, kā arī visas sabiedrības tiesību un interešu aizstāvību.

Funkciju audita ziņojuma rezumējumā ieteikts apvienot Valsts policijas Kriminālistikas pārvaldi, Valsts tiesu ekspertīžu biroju un Valsts Tiesu medicīnas ekspertīžu centru, kā arī Rīgas psihiatrijas un narkoloģijas centra alkohola, narkotisko un psihotropo vielu reibuma ekspertīzes veikšanas funkciju. Autore atbalsta šādu pieeju, jo šajās ekspertīstādēs šobrīd strādā policisti, robežsargi, ārsti un civildienesta ierēdņi, kuriem ir atšķirīgs tiesiskais regulējums un sociālās garantijas, kā arī apmaksas sistēma. Atbalstāms ir funkciju audita ziņojumā izteiktais ierosinājums minētajiem darbiniekiem noteikt eksperta statusu un vienotas apmaksas sistēmu. Tiek ieteikts veidot jaunu ekspertīžu iestādi ar juridisko statusu – Valsts aģentūra.

Līdztekus iepriekš minētajam, problēma ir – kuras ministrijas pakļautībā veidot apvienoto ekspertīstādi? Katra pašreizējā ekspertīžu iestāde, protams, vēlas saglabāt savu līdzšinējo statusu. Autore šajā jautājumā atbalsta Tieslietu ministrijas nostāju par to, ka nākotnē apvienotajai ekspertīžu iestādei jāatrodas Tieslietu ministrijas pakļautībā, kā pamatotu argumentu minot to, ka saskaņā ar Ministru kabineta 2003. gada 29. aprīļa noteikumiem Nr. 243 “Tieslietu ministrijas nolikums” – šī ministrija izstrādā un īsteno valsts politiku tiesu sistēmas un tiesu ekspertīzes jomā. Nevienai citai ministrijai saskaņā ar pastāvošajiem normatīvajiem aktiem šī funkcija nav uzdots. Tāds viedoklis pausts Tieslietu ministrijas vēstulē Valsts kancelejai.

Secinājumi un priekšlikumi

Izvēloties izvērtēt tiesu ekspertīzi kā Valsts tiesu ekspertīžu biroja pamatfunkciju, autore nonāk pie secinājuma, ka nākotnē ir jāiegulda liels darbs, lai sakārtotu šo jomu loģiskā struktūrā, lai veicamās funkcijas nedublētos starp dažādām iestādēm, kuras atrodas pat atšķirīgu ministriju pakļautībā, līdz ar to ir sadrumstalotas. Ievērojot minēto vispārīgo secinājumu, noslēgumā autore vēlas sniegt šādus priekšlikumus:

1) Realizējot reformas valsts pārvaldē, izvērtēt tiesu ekspertīzes vietu un lomu valsts civildienestā. Šobrīd tiesu ekspertīzes jomas juridiskais statuss dažādās tiesu ekspertīžu iestādēs ir regulēts atšķirīgi. Ir nepieciešams radīt vienu vienotu tiesu ekspertīžu iestādi valstī un noteikt tai piemērotu statusu, piemēram, izveidot šo iestādi par valsts aģentūru. Līdz ar to iestā-

dei būtu tāds juridiskais statuss, kas nedefinē pakļautību Tieslietu ministrijai, bet gan atrodas Tieslietu ministrijas pārraudzībā. Tā kā tiesu ekspertīžu iestādei ir jābūt neatkarīgai, tad pakļautības statuss šajā gadījumā paredz to, ka iestādes vadītāja lēmumu (piemēram, konkrētas ekspertīzes veikšanai ieceļot vienu vai otru ekspertu) var atcelt Tieslietu ministrija, līdz ar to var secināt, ka TM šādi var ietekmēt ekspertīžu rezultātu. Pārraudzības gadījumā Tieslietu ministrijai būtu tiesības tikai pārbaudīt zemākas iestādes – Valsts tiesu ekspertīžu biroja amatpersonas lēmuma tiesiskumu un atcelt prettiesisku lēmumu, kā arī prettiesiskas bezdarbības gadījumā dot rīkojumu pieņemt lēmumu.

2) Nodēfinējot tiesu ekspertīžu iestādes juridiskā statusa jautājumu, ir jāizlemj, kāds statuss piešķirams tiesu ekspertiem – ierēdņa (tāds šobrīd ir Valsts tiesu ekspertīžu birojā strādājošiem tiesu ekspertiem), darbinieka, policista vai cits, lai būtu iespējams vienots tiesiskais regulējums, vienādas prasības un vienots atlīdzības princips. Pēc autores domām, tiesu ekspertam būtu jānosaka darbinieka statuss, jo tiesu eksperti neatbilst ierēdņa, mediķa vai policista statusam. Tiesu ekspertu atlīdzības jautājums šobrīd tiek regulēts Valsts un pašvaldību institūciju amatpersonu un darbinieku atlīdzības likumā.¹⁷ Būtu nepieciešams papildus iekļaut atlīdzības noteikšanas koeficientu sistēmu arī tiesu ekspertiem, kā tas šobrīd ir tiesnešiem un prokuroriem, kur koeficients būtu atkarīgs, piemēram, no zinātniskā grāda, darba stāža, sertifikātu daudzuma dažādās specializācijās, kā arī no eksperta darba izvērtējuma.

3) Nodēfinēt tiesu eksperta vērtēšanas kritērijus, papildinot Ierēdņa darbības un tās rezultātu novērtēšanas kārtības veidlapu, kas piemērojama tiesu ekspertiem. Autores priekšlikums būtu – iekļaut šajā veidlapā papildinājumu, pēc kā vērtēt tiesu ekspertus, vai ir bijušas pamatotas sūdzības par sniegtajiem atzinumiem, vai iekšējais vai ārējais audits ir atklājis kādas būtiskas nepilnības, vērtējot eksperta atzinumus u.tml.

4) Izvērtējot Valsts kancelejas funkciju audita ziņojumus par tiesu ekspertīžu iestādēm, pašreizējā situācijā svarīgākais ir izlemt, kāds būs tiesu ekspertīžu jomas liktenis nākotnē, ja tiek apvienotas vairākas šobrīd pastāvošās tiesu ekspertīžu iestādes. Ne mazāk būtiski ir izvērtēt apvienotās tiesu ekspertīžu iestādes pakļautības vai padotības jautājumu Tieslietu vai Iekšlietu ministrijai, jo pagaidām arī šis jautājums ir dienas kārtībā.

¹⁷ Valsts un pašvaldību institūciju amatpersonu un darbinieku atlīdzības likums (pieņemts 01.12.2009.)// Latvijas Vēstnesis.- Nr. 199 (2009, 18. decembris).

THE THEORETICAL AND PRACTICAL ASPECTS OF LATVIA STATE FORENSIC SCIENCE BUREAU

Key words: *The State Forensic Science Bureau, forensic scientist, forensic science, Ministry of Justice, civil service.*

Summary

The State Forensic Science Bureau (SFSB) is a government institution under the Ministry of Justice providing with forensic investigations law enforcement agencies as well as other legal and natural entities.

Expert's opinion as a mean of proof is playing an increasingly important role in criminal proceedings, civil proceedings and administrative proceedings because facts established in the course of forensic investigation are based on objective scientific research.

Forensic scientists in SFSB are public servants, but forensic scientists in other institutions are policemen, doctors or employees. It is necessary to change this system and find a way, how to organize all forensic scientists in one big and strong institution under the Ministry of Justice.

*Ilze Trumpele*Zinātniskā vadītāja: *Mg.iur. Līga Mizovska*

UZTURLĪDZEKĻU PIEDZIŅA

Atslēgvārdi: uzturlīdzekļi, *alimenti*, uzturlīdzekļu piedziņa, Uzturlīdzekļu garantiju fonds.

Bērni ir mūsu sabiedrības neaizsargātākā daļa un, tajā pašā laikā, mūsu nākotne. Neatkarīgi no tā, vecāki dzīvo laulībā vai ir šķīrušies, viņiem joprojām ir pienākums rūpēties par bērnu. Šis pienākums saglabājas neatkarīgi no dažādiem apstākļiem, piemēram, ir vai nav darbs. Turklāt, ja ģimenē ir daudz bērnu, par visiem ir jā rūpējas vienādi. Pienākums gādāt par bērna uzturēšanu neizbeidzas, ja bērns nedzīvo kopā ar vienu vai abiem vecākiem.

Uzturlīdzekļi ir līdzekļi bērna uzturam: ēdienam, apģērbam, mājokļa un veselības aprūpes nodrošināšanai, bērna kopšanai, viņa izglītošanai un audzināšanai, tai skaitā garīgās un fiziskās attīstības nodrošināšanai, pēc iespējas ievērojot bērna individualitāti, spējas, intereses un sagatavojot bērnu sabiedriski derīgam darbam. To nodrošināšana ir katra vecāka pienākums.

Uzturlīdzekļus bērna uzturēšanai var pieprasīt jebkura persona, kuras pilnā apgādībā atrodas nepilngadīgais bērns.

Latvijas Republikas Civillikumā (turpmāk CL) noteikts, ka uzturlīdzekļus var pieprasīt bērna uzturam, var pieprasīt no otra laulātā laulības šķiršanas gadījumā bijušā labklājības līmeņa nodrošināšanai, bet pieaugušu bērnu vecāki vai vecvecāki – savam uzturam vecumdienās.

Neiedziļinoties pašā uzturlīdzekļu piedziņas procesā un mantiskā stāvokļa pierādīšanas problemātikā, autore apskata trīs uzturlīdzekļu piedziņas iespējas: nepilngadīgam bērnam, pilngadīgam bērnam un bērnam, kurš stājies laulībā, kā arī iepazīstina ar Uzturlīdzekļu garantiju fondu un tā nozīmi uzturlīdzekļu piedziņas neiespējamības gadījumā.

Uzturlīdzekļu būtība

Kopš seniem laikiem ar jēdzienu “uzturlīdzekļi” jeb “alimenti” cilvēki un juristi saprata kaut ko ļoti taustāmu un konkrētu – pārtiku, produktus, mantas un lietas, kas palīdzēja attīstīties, augt un uzturēt pienācīgu dzīves

līmeni. Pienākums nodrošināt ar uzturlīdzekļiem pārsvarā bija attiecināms uz vecāku un bērnu savstarpējām attiecībām.

CL 177. pantā teikts, ka līdz pilngadības sasniegšanai bērns ir vecāku aizgādībā, tātad vecāku tiesības un pienākums ir rūpēties par bērnu un viņa mantu, pārstāvot bērnu viņa personiskajās un mantiskajās attiecībās. Rūpes par bērnu nozīmē viņa aprūpi, uzraudzību un tiesības noteikt viņa dzīvesvietu. Bērna aprūpe nozīmē viņa uzturēšanu, t.i., ēdiena, apģērba, mājokļa un veselības aprūpes nodrošināšanu, bērna kopšanu, viņa izglītošanu un audzināšanu (garīgās un fiziskās attīstības nodrošināšanu), pēc iespējas ievērojot viņa individualitāti, spējas un intereses, kā arī sagatavojot bērnu sabiedriski derīgam darbam.

Uzturlīdzekļi (*victuals, provisions, subsistence, sustenance*) – tēvam un mātei samērā ar viņu mantas stāvokli ir pienākums apgādāt bērnus līdz tam laikam, kad viņi paši varēs sevi apgādāt. Ja uzturlīdzekļu prasītājs ir viens no bērna vecākiem, tiesai jāpārbauda ne vien atbildētāja, bet arī prasītāja mantas stāvoklis, kas, nosakot piedzenamo uzturlīdzekļu apmēru, samērojami ar bērna uzturēšanas izdevumiem un reālajām vajadzībām.¹

Uzturlīdzekļu noteikšanā nozīme ir gan kritērijiem, kas saistīti ar bērna tiesībām uz pilnvērtīgiem dzīves apstākļiem, gan arī abu vecāku mantiskajam stāvoklim. Uzturlīdzekļi samērojami ar vecāka ienākumiem, nevis ar vēlamajām bērna vajadzībām. Nosakot piedzenamo uzturlīdzekļu apmēru, tiesa izvērtē prasītāja norādīto bērnam nepieciešamo izdevumu aprēķinu un vadās no bērna vajadzībām un vecāku reālajām materiālajām iespējām, kā arī ņem vērā bērna vecumu. Uzturēšanas izdevumi sastāv no regulāriem izdevumiem par bērna pārtiku, apģērbu, veselības aprūpi un izglītošanu. Vecāku pienākums ir nodrošināt ne tikai bērna pamatvajadzības – pārtiku un apģērbu, bet tiem jā rūpējas arī par bērna audzināšanu, interešu attīstību un spēju izkopšanu, sagatavojot bērnu patstāvīgai dzīvei sabiedrībā. Ņemot vērā, ka šobrīd daudzas lietas, it īpaši dažādi interešu un valodas pulciņi, ārpuskolas izglītība utt., nav bezmaksas, vecākiem arī šiem pasākumiem tomēr būtu jāatvēl līdzekļi, ja bērns izrāda interesi un spējas attiecīgajā jomā.²

CL 178. pants nosaka, ka kopā dzīvojoši vecāki aizgādību īsteno kopīgi. Ja vecāki dzīvo šķirti, vecāku kopīga aizgādība turpinās. Ikdienas aizgādību īsteno tas no vecākiem, pie kura bērns dzīvo. Jautājumos, kas var būtiski ietekmēt bērna attīstību, vecāki lēmumu pieņem kopīgi.

1 Juridisko terminu vārdnīca: angļu –latviešu, latviešu – angļu/ J. Birznieks.- Rīga: Multineo, 2009.- 365. lpp.

2 Uzturlīdzekļi bērnam – apmērs un piedziņas grūtības.- <http://www.lvportals.lv/index.php?menu=doc&id=234140>.- (Resursus apskatīts 25.09.2011.).

Uzturlīdzekļu piedziņas iespējas nepilngadīgam bērnam

Šķirot laulību, pārtraucot faktisko kopdzīvi, bērna ikdienas aizgādību turpina tikai viens no vecākiem. CL 179. pants nosaka, ka vecāku pienākums ir samērā ar viņu mantas stāvokli uzturēt bērnu. Šis pienākums gulstas uz tēvu un māti līdz laikam, kad bērns pats var sevi apgādāt. Ja kāds no vecākiem audzina nepilngadīgu bērnu viens, tad viņam ir tiesības prasīt no otras puses līdzekļus bērna uzturam. Nereti strīdi rodas par to, kādā apmērā otram vecākam pēc šķiršanās jāpiedalās kopīgā bērna uzturēšanas izdevumu segšanā. Līdz bērna pilngadībai (18 gadu vecumam) uzturlīdzekļus tiesa piedzen tā vecāka labā, kura ikdienas apgādībā ir bērns.

Minimālo uzturlīdzekļu apmēru, kuru bērnam nodrošināt ir pienākums katram no vecākiem, neatkarīgi no viņa mantas stāvokļa, nosaka Ministru kabinets (turpmāk MK), ņemot vērā valstī noteikto iztikas minimumu un bērna vecumu.

Noteikumi nosaka minimālo uzturlīdzekļu apmēru, kuru vecākam neatkarīgi no viņa mantas stāvokļa ir pienākums nodrošināt savam bērnam. Katra vecāka pienākums ir katru mēnesi nodrošināt saviem bērniem minimālos uzturlīdzekļus šādā apmērā: katram bērnam no viņa piedzimšanas līdz 7 gadu vecuma sasniegšanai – 25 % apmērā no MK noteiktās minimālās mēneša darba algas; katram bērnam no 7 gadu vecuma sasniegšanas līdz 18 gadu vecuma sasniegšanai – 30 % apmērā no MK noteiktās minimālās mēneša darba algas.³

No 2011. gada 1. janvāra minimālā alga valstī ir Ls 200. Uzturlīdzekļu summa bērnam līdz 7 gadu vecumam sastāda Ls 50 mēnesī un bērniem no 7 līdz 18 gadiem – Ls 60 mēnesī.

Tiesa var noteikt arī lielākus uzturlīdzekļu apmērus, taču katrs gadījums ir individuāls, un šeit spēkā ir Latvijas Republikas Civilprocesa likuma (turpmāk CPL) noteikumi par sacīkstes principu civilprocesā un to, ka katrai pusei jāpierāda fakti, uz kuriem tā pamato savus prasījumus vai iebildumus. Piemēram, vecākam, kurš pieprasa uzturlīdzekļus, ir jāpieprasa summa, ko viņš tērē bērna uzturam, un jānorāda savi ienākumi, bet otram vecākam ir jāpierāda, kādu summu viņš atkarībā no sava materiālā stāvokļa (ikmēneša ienākumiem un izdevumiem) var maksāt bērnam.

CPL 128. pants nosaka, ka prasības pieteikumā norādāma prasības summa, ja prasība ir novērtējama naudas izteiksmē; kā arī piedzenamās vai

3 Noteikumi par minimālo uzturlīdzekļu apmēru bērnam: Latvijas Republikas Ministru kabineta noteikumi Nr. 348 (01.07.2003.)// Latvijas Vēstnesis.- Nr. 100 (2003, 4. jūlijs).

apstrīdamās summas aprēķins; apstākļi, ar kuriem prasītājs pamato savu prasījumu; pierādījumi, kas tos apstiprina. Tiesa var izšķirt bērna vecāku strīdu par uzturlīdzekļiem, balstoties tikai uz konkrētiem faktiem – pierādījumiem. Teorētiski bērna uzturam var prasīt jebkuru summu, taču jāņem vērā, ka tiesa to liks pamatot ar bērna vajadzībām, kā arī vērtēs atbildētāja iespējas prasīto summu samaksāt. Tādēļ prasības summai jābūt samērīgai ar bērna vajadzībām un vecāku finansiālajām iespējām, kā arī pamatotai ar attiecīgiem pierādījumiem. Savukārt atbildētājam, ja tas iebildīs pret pieprasīto uzturlīdzekļu apmēru, tiesā būs jāpierāda pieprasītās summas nesamērīgums ar tā mantisko stāvokli vai nesamērīgums ar bērna reālām vajadzībām.⁴

Atbilstoši CPL 43. panta 1. daļas 3. punktā noteiktajam, prasītāji uzturlīdzekļu piedziņu lietās ir atbrīvoti no tiesas izdevumu samaksas.

Ne vienmēr vecāks uzturlīdzekļus nemaksā vai maksā nepietiekamā apmērā sliktā materiālā stāvokļa dēļ. Ja atbildētājs nevis nevar, bet nevēlas maksāt savam materiālajam stāvoklim atbilstošus uzturlīdzekļus, tad neželos pūles, lai slēptu savu patieso mantisko stāvokli. Ņemot vērā normatīvo aktu nepilnības, tas nav pārāk grūti izdarāms. Nereti ir sastopami kapitālsabiedrību īpašnieki, kas saņem minimālo atalgojumu, kam automašīnas un nekustamie īpašumi reģistrēti uz firmu vai jauno sievu vārda, bet pašiem nepieder nekā. Ko prasītājam iesākt tādā gadījumā un kā pierādīt otras puses mantisko stāvokli, ja tas tiek slēpts vai atspoguļots mazākā apmērā, nekā ir patiesībā? Dzīves novērojumi rāda, ka bieži vien tas vecāks, kas ikdienā audzina bērnu, tērē daudz vairāk līdzekļu nekā vecāks, kurš tikai maksā uzturlīdzekļus, bet ne visos gadījumos to ir iespējams skrupulozi pierādīt. Lai arī CPL 93. panta pirmajā daļā noteikts, ka katrai pusei jāpierāda tie fakti, uz kuriem tā pamato savus prasījumus vai iebildumus, prasītājam jāpierāda savu prasījumu pamatotība atbildētājam jāpierāda savu iebildumu pamatotība.

Jautājumos, kas skar bērnu tiesības, likumā noteiktais sacīkstes princips nevarētu būt pašmērķis, bet vērtējams no vispārējā principa, kas nostiprināts LR Satversmes 1. pantā, no kā izriet personas tiesības uz taisnīgu tiesu. Ja rodas šaubas par atbildētāja mantisko stāvokli, tiesai būtu pašai jāvērtē pierādījumi atbildētāja mantiskajam stāvoklim gan no Uzņēmumu reģistra, gan Zemesgrāmatas, gan CSDD un citām publiskajām datubāzēm, jo tas ir bērna interesēs, un tikai tādējādi tiesa var garantēt bērnam Satversmes 92. pantā noteiktās tiesības uz taisnīgu tiesu.⁵

4 Uzturlīdzekļi bērnam – apmērs un piedziņas grūtības. - <http://www.lvportals.lv/index.php?menu=doc&id=234140>.- (Resurss apskatīts 25.09.2011.).

5 Uzturlīdzekļi bērnam – apmērs un piedziņas grūtības. - <http://www.lvportals.lv/index.php?menu=doc&id=234140>.- (Resurss apskatīts 25.09.2011.).

CL 179. pants paredz: ja vecāku nav vai viņi nespēj uzturēt bērnu, pienākumu sadala līdzīgi starp vecvecākiem. Ja vecvecāku mantas stāvoklis ir nevienlīdzīgs, tiesa var noteikt viņiem atšķirīgu uzturēšanas pienākumu, kas samērots ar katra mantas stāvokli. Likums arī pieļauj nepieciešamo uztura izdevumu segšanu no bērna mantas ienākumiem (piemēram, ja bērnam pieder dzīvoklis, to var izīrēt, lai par saņemto maksu segtu uzturēšanas izdevumus), kā arī, ja šo ienākumu nepietiek, var izlietot daļu no bērna mantas, bet ar bāriņtiesas atļauju. Kad radies strīds par uzturlīdzekļiem, tiesa pēc prasītāja lūguma nekavējoties pieņem lēmumu par to, kādā apmērā atbildētājam pagaidām, līdz strīda izšķiršanai, jāsedz bērna uzturēšanas izdevumi. Bērna pagaidu uzturlīdzekļu summa nevar būt mazāka par MK noteikto apmēru.

Uzturlīdzekļus saskaņā ar CPL 557. pantu var piedzīt no jebkuras personas mantas, kurai ir tirgus vērtība, tai skaitā no mantas, kas atrodas pie citām personām, to pārdodot (piemēram, automašīna); ienākumiem, kas parādniekam pienākas no citām personām (piemēram, darba alga, īres vai nomas maksa); parādnieka nekustamā īpašuma, to pārdodot (piemēram, dzīvoklis, zeme); stipendijas; summām zaudējumu atlīdzināšanai par personisku aizskārumu, kura rezultātā radies sakropļojums vai cits veselības bojājums, vai iestājusies personas nāve; slimības vai bezdarbnieka pabalsta; pensijām un sociālajiem pabalstiem.

Prasību par uzturlīdzekļu samazināšanu vai palielināšanu var iesniegt tiesā, pamatojoties uz CPL 203. panta 4. daļu, kas nosaka, ja pēc tam, kad likumīgā spēkā stājies spriedums, ar kuru no atbildētāja piespriesti periodiski maksājumi, mainās apstākļi, kas ietekmē maksājumu apmēra vai ilguma noteikšanu, tad katra puse ir tiesīga, iesniedzot jaunu prasību, lūgt maksājumu apmēra vai termiņa grozīšanu.

Uzturlīdzekļu piedziņas iespējas bērnam, kurš kļuvis pilngadīgs

Kad bērnam paliek 18 gadu, viņš ir sasniedzis pilngadību. Lielākā daļa vecāku uzskata, ka 18 gadi ir tā robeža, kad bērns var sākt pats par sevi rūpēties, tātad meklēt darbu, saņemt algu, pats sevi apgādāt. Bērna tiesību aizsardzības likuma 3. pants nosaka, ka bērns ir persona, kas nav sasniegusi 18 gadu vecumu, izņemot tās personas, kuras saskaņā ar likumu izsludinātas par pilngadīgām vai stājušās laulībā pirms 18 gadu vecuma sasniegšanas. CL 220. pants paredz, ka personu par pilngadīgu pirms 18 gadu

sasniegšanas pasludina īpašos gadījumos, ja aizbildnis un tuvākie radnieki apstiprina, ka attiecīgā persona spēs par sevi pastāvēt.

Fakts, ka bērns sasniedz pilngadību, rada izmaiņas bērna tiesībās un pienākumos, jo viņš vairs neatrodas vecāku aizgādībā, bet minētais fakts negroza vecāku un bērnu ar dzimšanu radušās attiecības, tajā skaitā arī uzturlīdzekļu došanas pienākumu.

Latvijā daudzi bērni sasniedzot 18 gadu vecumu vēl mācās vidusskolas 11. klasē. Tātad tas nozīmē, ka priekšā ir vismaz viens vidusskolas gads un augstskola. Augstskolā vidusskolu absolventiem ar labām sekmēm ir iespēja mācīties valsts apmaksātās budžeta grupās. Taču apmaksāta tiek tikai izglītība, bet jaunajam studentam ir arī jāēd, jāģērbjas un kaut kur jādzīvo. Tad nu viņš šo palīdzību cer sagaidīt no saviem vecākiem. Pēc 18 gadu vecuma uzturlīdzekļus no vecākiem tiesā var prasīt pats bērns, ja viņš turpina mācīties, piemēram, augstskolas dienas nodaļā vai profesionāli tehniskajā skolā, t.i. ja viņam nav iespējas pašam pelnīt sev iztikas līdzekļus. Šādu uzturlīdzekļus bērns varēs saņemt, kamēr turpinās mācības.

Likuma “Par valsts pensijām” 19. pants nosaka, ka par darba nespējīgiem ģimenes locekļiem uzskatāmas arī šā panta otrajā un trešajā daļā norādītās personas, ja tās laikā, kad iestājusies apgādnieka nāve vai vēlāk, mācās vai studē vispārējās, profesionālās izglītības iestādēs vai augstskolās dienas nodaļā (pilna laika klātienē) un nav vecākas par 24 gadiem. Uzturlīdzekļu apmērs šajā gadījumā tiks noteikts, ievērojot bērnam nepieciešamo naudas summu un vecāku materiālo stāvokli.

Latvijā pamatizglītība parasti tiek iegūta līdz 16 gadu vecumam, vispārējo vidējo izglītību bērns iegūst līdz 20 gadu vecumam, bet profesionālo vidējo izglītību – līdz 21 gada vecumam. Savukārt bakalaura grādu vai kvalifikāciju augstskolās (pilna laika studiju programmās) bērni visbiežāk iegūst 23–24 gadu vecumā.

Pilngadīgajai personai ir tiesības prasīt no saviem vecākiem uzturu, jo likums nosaka, ka uzturlīdzekļi sniedzami bērnam līdz brīdim, kamēr bērns var pats sevi apgādāt. Ja viņš šo materiālo palīdzību no vecākiem nesaņem, tad nekas cits neatliek kā griezties tiesā. Pēc pilngadības sasniegšanas bērnam pašam ir tiesības celt prasību tiesā par uzturlīdzekļu piedziņu no viena no vecākiem vai no abiem, tomēr priekšnoteikums šādas prasības celšanai ir tas, ka pilngadīgais bērns iegūst izglītību mācību iestādē dienas nodaļā un pats nespēj sevi apgādāt.

Prasību tiesā jaunietis var sniegt no 18 gadu vecuma, tātad reāli tas notiek mācoties vidusskolas 11. klasē. Civilprocesa likumā noteikts, ka prasības pie-

teikumu var iesniegt arī pēc prasītāja dzīvesvietas. Klāt jāpievieno dokumenti un čeki par izdevumiem. Tiesa notiek pēc sacensības principa – prasītājam jāpamato prasībā noteiktās summas nepieciešamība ar čekiem un maksājumu uzdevumiem.

Reālā situācija bieži ir tāda, ka māte bērnu audzina viena un viņam sasniedzot 18 gadu vecumu vairs nesaņem uzturlīdzekļus. Tātad nesaņem pat to minimumu, ar kuru varēja līdz tam rēķināties. Taču bērna vajadzības jau līdz ar pilngadības sasniegšanu nepazūd – viņš tāpat grib ēst, nepieciešams apģērbs un higiēnas preces. Lielākoties skolas neatrodas blakus mītnes vietai, tātad ir nepieciešami arī izdevumi transportam. Iesniedzot prasību, līdz tiesas sēdei ļoti bieži ir jāgaida vairāki mēneši, citreiz vairāk kā pusgads. Pa šo laiku tiek krāti čeki, ko iesniegt tiesā, bet ja nav naudas, tad arī neko nopirkt nevar. Nevar nopirkt, piemēram, apavus, apģērbu, bet kā lai vēlāk tiesā pierāda mēnesī apģērbam nepieciešamo summu, ja nav maksājuma uzdevuma ko pievienot?

Faktu, ka pilngadības sasniegšana nav apstākļi, lai pārtrauktu uzturlīdzekļu piedziņu, apliecina tiesu nolēmumi, ar kuriem noteikts, ka uzturlīdzekļu piedziņa veicama līdz brīdim, kad bērns pats varēs sevi apgādāt vai līdz brīdim, kad bērns pabeigs studijas vai mācības.

CPL 10. panta 1. daļa nosaka, ka puses realizē savas procesuālās tiesības sacīkstes formā, savukārt šī paša panta 2. daļa nosaka, ka sacīkstes notiek pusēm dodot paskaidrojumus, iesniedzot pierādījumus.

Latvijā lielākā daļa jauniešu, kuri mācās vidusskolās un profesionālajās skolās sasniedzot 18 gadu vecumu, skolu vēl nav beiguši. Daudziem ir jāmacās vismaz gads vai pat divi. Tādā situācijā prasīt no jaunieša, lai viņš dodas uz tiesu un procesā, kas balstīts uz sacīkstes principu pierāda, ka pats nespēj sevi uzturēt ir diezgan dīvaini. Tāpat skaidrs, ja bērns mācās vidusskolā, tad to lielākoties uztur otrs vecāks un pie tā arī parasti bērns dzīvo. Sasniedzot 18 gadu vecumu jau vajadzības nemainās, bet daudzās lietās pat palielinās. Tāpēc būtu tikai normāli, ja vecākam pie kura dzīvo pilngadīgais bērns – iepriekšējā tiesas spriedumā tiesa noteiktu termiņu, nevis līdz 18 gadu vecumam, bet kamēr iegūs vidējo izglītību, jo mācības augstskolā tik tiešām jau katrs izvēlas pēc savām spējām un sagatavotības.

Diemžēl, Latvijas apstākļos esam spiesti rēķināties ar situāciju, ka darba devējs, kas lielākoties arī ir vīrietis, šos vīriešu darbinieka ienākumus var neuzrādīt, jo tas ir saistīts gan ar bēdīgām tradīcijām šajā jomā, gan ar to, ka negodīga rīcība Latvijā tiek akceptēta visaugstākajos līmeņos un ienākumu slēpšana, nodokļu nemaksāšana ir kaut kas pats par sevi saprotams.

Prasības pieteikumā noteikti jānorāda, ka uzturlīdzekļi būtu piešķirami no prasības iesniegšanas brīža, citādi bieži praksē rodas situācijas, ka uzturlīdzekļi tiek piešķirti no brīža, kad spriedums stājies spēkā. Tāpēc, sastādot prasību būtu vēlams konsultēties ar pieredzējušu juristu.

Analizējot tiesu prakses materiālus, nākas secināt, ka normatīvie akti pilngadīgo bērnu uzturlīdzekļu lietās ir ļoti nesakārtoti, ka katra tiesa var tulkot likumus un piespriest konkrētas summas pilnīgi pēc sava ieskata.

Autore uzskata, ka LR normatīvajos aktos nepieciešams sakārtot jautājumu par uzturlīdzekļiem pilngadīgiem bērniem, kaut vai nosakot vecumu līdz kuram būtu piešķirami uzturlīdzekļi, ja bērns mācās un nevar mācības apvienot ar darbu. Pagaidām vienīgais, kas regulē uzturlīdzekļu maksāšanas termiņu ir jau daudz pieminētais CL 179. pants, kurā minēts – līdz laikam, kamēr bērns var pats sevi apgādāt. Bet tas arī ir ļoti stiepjams jēdziens! Var taču klātienēs nodaļās mācīties visu mūžu un tad, spriežot pēc likuma, vecākiem nu jau 40 un 50 gadīgais bērns būs jāapgādā? Mūsdienu bezdarba apstākļos, ja kāds četrdesmitgadnieks varētu iedomāties, ka to varētu uzturēt viņa vecāki, vajadzētu tikai labu advokātu, kurš to pārstāvētu tiesā.

Zviedrijas normatīvie akti noteic, ka uzturlīdzekļu maksājumus no *Insurance Office* (Latvijas Republikas Uzturlīdzekļu garantiju fondam līdzīga institūcija) persona, kuras aprūpē ir bērns, var saņemt, līdz tas kļūst 18 gadus vecs, bet uzturlīdzekļu maksājumi var tikt turpināti līdz tā gada jūnijam, kurā bērns sasniedz 20 gadu vecumu, ja viņš apmeklē skolu. Savukārt Īrijas tiesību akti noteic, ka vecākiem ir pienākums uzturēt bērnu līdz 18 gadu vecumam vai arī līdz 23 gadu vecumam ar nosacījumu, ka bērns mācās pilna laika mācību režīmā. Arī Lietuvas Republikā vecākiem ir materiāli jānodrošina savi bērni līdz viņu pilngadībai, t.i., 18 gadu vecumam. Vecāku pienākums dot uzturu savam bērnam nebeidzas, ja bērns ir sasniedzis pilngadību un joprojām apmeklē dienas nodaļu vidusskolā, augstskolā vai arodskolā, vēl nav sasniedzis 24 gadu vecumu un viņam vajadzīgs atbalsts.⁶

Uzturlīdzekļu piedziņas iespējas, ja bērns stājies laulībā

Tiesu praksē nav daudz piemēru, kad pilngadīgs bērns, kurš devies laulībā, pieprasa uzturlīdzekļus no saviem vecākiem. Ar bērna stāšanos laulībā vecāku un bērnu personiskās attiecības, kā arī vecāku pienākums uz-

6 Uzturlīdzekļu izmaksu izbeigšana ietekmē astoņpadsmitgadīgo izglītošanās iespējas. - <http://www.lvportals.lv/?menu=doc&id=171788>.- (Resurss apskatīts 26.09.2011.).

turēt bērnus, ko regulē CL 179. pants, neizbeidzas. Savukārt CL 84. pants uzliek pienākumu laulātajiem vienam par otru gādāt un kopīgi rūpēties par ģimenes labklājību. Minētās tiesību normas nav savstarpēji izslēdzošas, bet gan papildinošas.⁷

LPSR likumdošana šo jautājumu regulēja vienkārši – ar nepilngadīga bērna stāšanos laulībā vecāku alimentācijas pienākums izbeidzās. Vienīgi tad, ja nepilngadīgā laulātais mirst, atjaunojas vecāku alimentācijas pienākums vēl nepilngadīgajam bērnam, jo šādam laulātajam zudusi iespēja saņemt alimentus no otra laulātā.⁸

Nepietiek ar konstatējumu, ka bērns divies laulībā, jo stāšanās laulībā neizslēdz iespēju, ka pastāv objektīvi apstākļi, kuru dēļ otrs laulātais nespēj sniegt pietiekamu materiālo atbalstu. Apstākļi, kāpēc otrs laulātais nespēj sniegt uzturu, ir būtiski, lai lemtu par vecāku uzturdošanas pienākumu, jo tie pamatojas uz leģitīmu mērķi, kas ļauj bērniem noteiktā vecumā posmā sasniegt fiziskās un intelektuālās attīstības briedumu. Ja otrs laulātais nespēj sniegt pietiekamu materiālo atbalstu, laulātajiem ir tiesības prasīt uzturēšanu no viņu vecākiem, taču šādā situācijā izvērtējams vecāku materiālais stāvoklis un viņu iespējas sniegt uzturu.⁹

Uzturlīdzekļu garantiju fonds, tā nozīme uzturlīdzekļu piedziņas neiespējamības gadījumā

Ja tiesas ceļā piespriestos uzturlīdzekļus nekādi nav iespējams piedzīt, tad atliek pēdējā iespēja griezties pēc palīdzības Uzturlīdzekļu garantiju fondā (turpmāk testā UGF).

UGF izmaksā uzturlīdzekļus, kad nav iespējama uzturlīdzekļu piedziņa no vecāka. Ir nepilngadīgs bērns, kurš dzīvo pie kāda no vecākiem, bet otrs vecāks bērnu nenodrošina ar uzturlīdzekļiem. Ja vecāki savā starpā nevar vienoties par labprātīgu uzturlīdzekļu nodrošināšanu, viens no viņiem dodas uz tiesu ar pieteikumu par uzturlīdzekļu piedziņu. Tiesa izskata šo jautājumu un nolemj, kuram vecākam tie tiks izmaksāti. Ja šis spriedums netiek pildīts, tiek izsniegts izpildraksts un persona iet pie tiesu izpildītāja, lai šo spriedumu izpildītu piespiedu kārtā. Kad arī tas neizdodas, tiesu izpildītājs izsniedz izziņu, ka piedziņa nav iespējama. Tikai tad vecāks var nākt

7 Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta spriedums. Arhīva Nr. SKC-0425-08.- <http://juridika.tiesas.lv/>.- (Resurss apskatīts 05.07.2011.) .

8 Bojārs J., Vēbers J. Latvijas PSR laulības un ģimenes kodeksa komentāri.- Rīga: Avots, 1985.- 194. lpp.

9 Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta spriedums. Arhīva Nr. SKC-0425-08.- <http://juridika.tiesas.lv/>.- (Resurss apskatīts 05.07.2011.) .

uz valsts UGF ar iesniegumu, kam pievieno spriedumu un tiesu izpildītāja izziņu. Valsts iestājas otra vecāka vietā un sāk maksāt uzturlīdzekļus.¹⁰

Uzturlīdzekļu garantiju fonda likums nosaka, ka uzturlīdzekļi tiek aprēķināti tikai no dienas, kad fondā iesniegts iesniegums, bet fonds neizmaksā uzkrātos uzturlīdzekļu parādus. Tāpat jāērēķinās ar to, ka fonds neizmaksās visu summu, kas piedzīta ar tiesas spriedumu. Laika periodā no 2010. gada 1. janvāra līdz 2012. gada 31. decembrim uzturlīdzekļus no fonda līdzekļiem par katru bērnu no viņa piedzimšanas līdz septiņu gadu vecuma sasniegšanai izmaksā 30 latu apmērā, bet par katru bērnu no septiņu gadu vecuma sasniegšanas līdz 18 gadu vecuma sasniegšanai – 35 latu apmērā, bet ne vairāk par tiesas nolēmumā noteikto, kā arī nepārsniedzot apmēru, ko noteicis Ministru kabinets atbilstoši Civillikuma 179. panta piektajai daļai.¹¹

2009. gadā UGF maksāja uzturlīdzekļus apmēram 19000 bērniem, kas sastāda apmēram 4–5% no visiem Latvijas nepilngadīgajiem bērniem. 2010. gada februārī bija jau 20033 uzturlīdzekļu parādnieki. 2011. gada maijā uzturlīdzekļi tika maksāti 23192 bērniem, savukārt reģistrēti 22360 uzturlīdzekļu parādnieki.¹²

UGF izmaksātos uzturlīdzekļus bērnam piedzen no tā bērna vecāka, kas to pats nav darījis. Fondam ir visas Civilprocesa likumā noteiktās piedzinēja tiesības un pienākumi. Uzturlīdzekļu parādam pret valsti nav noilguma. Lai atgūtu no UGF izmaksātos uzturlīdzekļus un likumiskos procentus, piedziņa tiek vērsta uz jebkuru parādnieka mantu un ienākumiem – tai skaitā darba samaksu, stipendijām, pabalstiem, mantojumu un pensiju.¹³

Atbilstoši likumam uzturlīdzekļu izmaksa no fonda līdzekļiem tiek izbeigta, bērnam sasniedzot 18 gadu vecumu, jo likuma izpratnē viņš kļūst par pilngadīgu personu.

Ir secināts, ka gadījumā, ja minētā problēma netiks risināta un arī turpmāk valsts garantēto minimālo uzturlīdzekļu izmaksa no fonda tiks izbeigta, bērnam sasniedzot 18 gadu vecumu, paredzamas šādas sekas – bērniem no ģimenēm, kur viens no vecākiem vai abi nedod līdzekļus bērnu uzturam, var tikt apdraudētas iespējas iegūt tālāko izglītību, jo tiem var trūkt līdzekļu uzturam. Tādēļ šie bērni, neiegūstot vispārējo vidējo, profesionālo

10 Valsts stājas bērna vecāka vietā.- <http://www.lvportals.lv/?menu=doc&id=196163>.- (Resurss apskatīts 28.09.2011.).

11 Uzturlīdzekļi bērnam – apmērs un piedziņas grūtības.- <http://www.lvportals.lv/index.php?menu=doc&id=234140>.- (Resurss apskatīts 25.09.2011.).

12 Civillikumā pilnveidos bērna uzturlīdzekļu noteikšanas kārtību.- <http://www.lvportals.lv/?menu=doc&id=232603>.- (Resurss apskatīts 26.09.2011.).

13 Turpat.

vai augstāko izglītību, var tikt spiesti uzsākt darba meklējumus jau pēc 18 gadu vecuma sasniegšanas, lai nodrošinātu sev pienācīgus dzīves apstākļus. Turklāt, šo bērnu zemākas pamatprasmes var būtiski ietekmēt viņu turpmāko iekļaušanos darba tirgū un palielināt risku nonākt bezdarbnieka statusā. Ja problēma netiks risināta, tiks ignorēts Eiropadomes aicinājums dalībvalstīm prioritāri uzlabot neaizsargātāko, jo īpaši nabadzīgo jauniešu stāvokli, kā arī prioritāri pievērsties iniciatīvām, ar ko novērst izglītības iegūšanas neizdošanos. Tāpat būs arī daļēji apgrūtināta Eiropas Savienības prasību dalībvalstīm pozitīva izpilde. Prasības attiecas uz tiem, kas pārāgi pametuši skolu, kā arī nav varējuši pabeigt vidusskolu vai augstskolu.¹⁴

Secinājumi un priekšlikumi

1) Iesniedzot tiesā prasības pieteikumu, tas jāpamato ar reāliem un saprātīgiem aprēķiniem bērna uzturam, kā arī ar pierādījumiem par otras puses materiālo nodrošinājumu.

2) Pierādījumi uzturlīdzekļu aprēķinā norādīto summu pamatojumam nav jāpievieno tikai gadījumā, ja tiek prasīta summa, kuru nodrošināt ir katra vecāka pienākums neatkarīgi no mantas stāvokļa.

3) Prasītājam uzturlīdzekļu lietās ļoti bieži ir problēmas iegūt pierādījumus no iestādēm, piemēram, banku kontu izrakstus, Zemesgrāmatu datus. Uzturlīdzekļu lietās pierādījumus no iestādēm vajadzētu noteikt iegūt tiesai.

4) Uzturlīdzekļi tiek piešķirti vecākiem līdz bērnu pilngadības sasniegšanai.

5) Sasniedzot pilngadību daudzi bērni vēl mācās vispārīzglītojošās skolās un turpina izglītību augstskolās, ņemot vērā šo aspektu uzturlīdzekļu piešķiršanas vecums būtu jāpaaugstina vismaz līdz 20 gadiem, kamēr bērns pabeidz vidējo izglītību.

6) Jānosaka maksimālais vecums, līdz kuram pilngadīgs bērns, kurš mācās, var saņemt uzturlīdzekļus, piemēram, 24 gadi.

7) Normatīvajos aktos jāparedz ne tikai vecums, līdz kuram vecākiem bērns būtu jāuztur, bet arī situācija, kad bērns devies laulībā, vēl iegūst izglītību, bet laulātais viņu uzturēt nespēj.

8) Uzturlīdzekļu garantiju fonda administrācija maksā uzturlīdzekļus nepilngadīgo vecākiem, no kuru otrām pusēm piedziņa nav iespējama. UGF būtu jārisina arī pilngadīgo bērnu problēma, kuriem nav iespējams saņemt piesprieštos uzturlīdzekļus no saviem vecākiem.

14 Uzturlīdzekļu izmaksu izbeigšana ietekmē astoņpadsmitgadīgo izglītošanās iespējas.- <http://www.lvportals.lv/?menu=doc&id=171788>.- (Resurss apskatīts 27.09.2011.).

ВЗЫСКАНИЕ СРЕДСТВ СОДЕРЖАНИЯ

Ключевые слова: алименты, средства для содержания, Фонд гарантий средств содержания.

Аннотация

Алименты (лат. *alimentum* – питание, содержание) – средства, которые супруги, родители и дети обязаны по закону платить друг другу для содержания и питания.

Гражданский закон Латвийской Республики предусматривает обязанность родителей заботиться о своём ребёнке соответственно своему материальному состоянию.

Алименты для содержания ребёнка может просить любая персона, которая обеспечивает и воспитывает ребёнка.

Автор рассматривает три вида алиментов – для несовершеннолетнего ребёнка, для ребёнка, который достиг совершеннолетия и для ребёнка, который вступил в брак, но супруг, по каким-то причинам его не может содержать. В двух последних случаях - при условии, что ребёнок продолжает учёбу и не может себя содержать.

В случае, если один из родителей несовершеннолетнего ребёнка алименты по каким-то причинам не платит, другой может обратиться в Гарантийный фонд и алименты получить оттуда.

JURIDISKĀS KOLEDŽAS IZDEVUMI

Mācību līdzekļi

1. Levits E. Eiropas Savienības tiesību principi un to ieviešana Latvijā.- Rīga: Juridiskā koledža, 2001.- 78 lpp.
2. Tauriņš G. Politika. 1.daļa: Politoloģijas pamati.- Rīga: Sociālo tehnoloģiju augstskola; Juridiskā koledža, 2001.- 368 lpp.
3. Tauriņš G. Politika. 2.daļa: Politikas filozofija.- Rīga: Sociālo tehnoloģiju augstskola; Juridiskā koledža, 2001.- 516 lpp.
4. Kļiedere I. Lietišķā informātika: Metodiskais materiāls.- Rīga: Juridiskā koledža, 2001.- 40 lpp.
5. Stucka A. Administratīvo tiesību pamati: Lekciju kurss.- Rīga : Juridiskā koledža, 2002.- 116 lpp.
6. Tauriņš G. Politika. 3.daļa: Politiskās domas vēsture.- Rīga: Sociālo tehnoloģiju augstskola; Juridiskā koledža, 2002.- 592 lpp.
7. Kļiedere I. Microsoft ACCESS 2000: Datu bāzes veidošana piemēros.- Rīga : Juridiskā koledža, 2003.- 115 lpp.
8. Stucka A. Ievads administratīvajās tiesībās un administratīvā procesa tiesībās.- Rīga : Juridiskā koledža, 2003.- 167 lpp.
9. Deksnis E.B. Eiropas Savienības institūcijas: Shēmas un palīgmateriāli Juridiskās koledžas studentiem studiju kursā „Eiropas tiesības”.- Rīga: Juridiskā koledža, 2004.- 43 lpp.
10. Eiropas tiesības.- Rīga : Juridiskā koledža, 2004.- 388 lpp.
11. Sniedzītis A. Metodiskais materiāls civilprocesā.- Rīga: Juridiskā koledža, 2004.- 84 lpp.
12. Kļiedere I. Lietišķā informātika.- Rīga: Juridiskā koledža, 2005.- 154 lpp.; il.
13. Stucka A. Administratīvās tiesības.- Rīga: Juridiskā koledža, 2006.- 209 lpp.
14. Studiju kursa palīgmateriāls: Lietvedība (Lietišķā komunikācija).- Rīga: Juridiskā koledža, 2005.- 88 lpp.
15. Kļiedere I. Lietišķā informātika.- 2., papildin.izd.- Rīga: Juridiskā koledža, 2006.-185 lpp.; il.
16. Latvijas tiesību avoti. Teksti un komentāri. 2.sēj.: Poļu un zviedru laiku tiesību avoti (1561-1795).- Rīga: Juridiskā koledža, 2006.- 408 lpp.

17. Eiropas tiesības.- 2., papildin. izd.- Rīga: Juridiskā koledža, 2007.- 627 lpp.
18. Kļiedere I. Lietišķā informātika.- 3., atk. izd.- Rīga: Juridiskā koledža, 2007.-185 lpp.; il.
19. Mizovska L. Metodiskais materiāls lietu (īpašuma) tiesībās.- Rīga: Juridiskā koledža, 2007.- 76 lpp.
20. Mekša R. Metodiskie norādījumi konstitucionālajās tiesībās.- Rīga: Juridiskā koledža, 2007.- 82 lpp.
21. Bolis J. Mediācija.- Rīga: Juridiskā koledža, 2007.- 121 lpp.
22. Kļiedere I. Lietišķā informātika.- 4., papildin.izd.- Rīga: Juridiskā koledža, 2008.- 212 lpp.; il.
23. Krogzeme H. Grāmatvedības pamati.- Rīga: Juridiskā koledža, 2008.- 173 lpp.
24. Deksnis E.B. Lisabonas līgums un Eiropas Savienības konstitucionālie pamati.- Rīga: Juridiskā koledža, 2008.- 153 lpp.
25. Kļiedere I. Lietišķā informātika.- 5., atk. izd.- Rīga: Juridiskā koledža, 2008.- 212 lpp.; il.
26. Stucka A. Administratīvās tiesības.- 2. papildin. izd.- Rīga : Juridiskā koledža, 2009.- 352 lpp.
27. Krogzeme H. Finanšes un kredīts.- Rīga: Juridiskā koledža, 2010.- 412 lpp.

Juridiskās koledžas organizēto konferenču materiāli

1. Tiesību jaunrades un piemērošanas problēmas: Zinātniskās konferences ziņojumi.- Rīga: Sociālo tehnoloģiju augstskola; Juridiskā koledža, 2001.- 74 lpp.
2. Tiesību teorijas un vēstures, justīcijas iestāžu darbības aktuālās problēmas: Ziņojumi studentu pirmajā zinātniskajā konferencē 2001. g. 19. maijā.- Rīga: Juridiskā koledža, 2001.- 70 lpp.
3. Politika un tiesības: Zinātniskās konferences ziņojumi.- Rīga: Sociālo tehnoloģiju augstskola; Juridiskā koledža, 2002.- 90 lpp.
4. Aktuālas tiesību problēmas Latvijā: Studentu zinātniskās konferences ziņojumi.- Rīga: Juridiskā koledža, 2002.- 107 lpp.
5. Aktuālas tiesību problēmas: Absolventu zinātniskās konferences ziņojumi.- Rīga: Juridiskā koledža, 2003.- 96 lpp.
6. Politics and Law in the Context of the European Integration: Proceedings of the international conference, 15-16 February 2003.- Rīga: Baltic Centre for Strategic Studies; Latvian Academy of Sciences; Law College; Latvian Lawyer's Association, 2003.- 237 pp.
7. Aktuālas tiesību problēmas Eiropas integrācijas kontekstā: Zinātniskās konferences ziņojumi.- Rīga: Juridiskā koledža, 2004.- 73 lpp.
8. Aktuālas tiesību problēmas Eiropas integrācijas kontekstā: Studentu zinātniskās konferences ziņojumi.- Rīga: Juridiskā koledža, 2004.- 79 lpp.
9. Pirmais gads Eiropas Savienībā: Aktuālas komerczinību, personālvadības un tiesību problēmas: Studentu zinātniskās konferences ziņojumi.- Rīga : Juridiskā koledža, 2005.- 66 lpp.
10. First Year in the European Union: Current Legal Issues. Proceedings of the international conference 29-30 April 2005.- Rīga: Latvian Academy of Sciences; Mykolas Romeris University; Law College, 2005.- 464 p.
11. Juridiskās koledžas zinātniskie raksti. 2006.- Rīga: Juridiskā koledža, 2006.- 319 lpp.
12. Third Year within the European Union: Topical Problems in Management of Economics and Law: Proceedings of the International Conference, 27-28 April 2007.- Rīga: Latvian Academy of Sciences; Mykolas Romeris University; College of Law, 2007.- 344 pp.
13. Juridiskās koledžas zinātniskie raksti. 2008.- Rīga: Juridiskā koledža, 2008.- 240 lpp.

14. The Fifth Year as European Union Member States: Topical Problems in Management of Economics and Law. Proceedings of the International Conference, 8-9 May 2009.- Riga: Latvian Academy of Sciences; Mykolas Romeris University; College of Law, 2009.- 416 p.
15. Juridiskās koledžas zinātniskie raksti. 2010.- Rīga: Juridiskā koledža, 2010.- 176 lpp.
16. The Seventh Year as European Union Member States: Economics, Politics, Law. Proceedings of the International Conference, 6-7 May 2011.- Riga: Latvian Academy of Sciences; Baltic Centre for Strategic Studies, Riga Stradiņš University; College of Law, 2011.- 376 p.